

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา

๐๔๔.๙๕๙๑๑
๓ ๔๔๕ ๗

ลำธารหอสมุดแห่งชาติ

ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด

พระนิพนธ์

๒๐ ๑๑.ค. ๒๕๓๑

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาตำราวงราชานุภาพ

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

พิมพ์ครั้งที่ ๑
พิมพ์ครั้งที่ ๑,๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๕๐๔

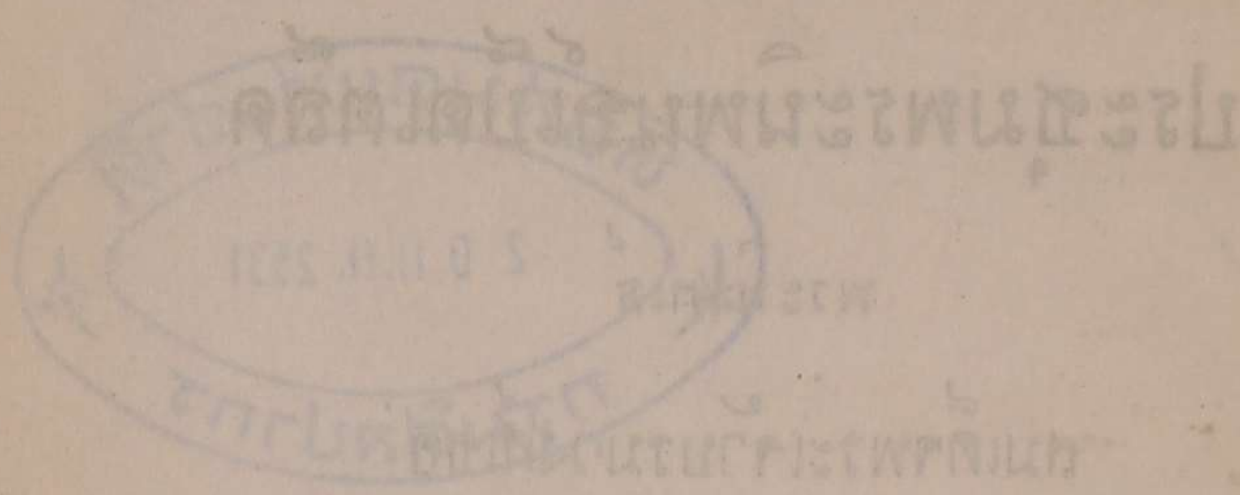
ปกอ่อนราคาเล่มละ ๑๐ บาท

องค์การค้ำของครูสภา

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

ถนนราชดำเนินกลาง

๒๑ ๔๐
จุดพิมพ์จำหน่าย

พจนานุกรมศัพท์ภาษาไทย

กรมการทะเบียนราษฎร์
กรุงเทพมหานคร

เลขห้อง จป.

เลขหมู่ 089.95911
ด 495 ป

เลขทะเบียน น.ท๑๗.๑๓๐๕๕ ๖๐๖๗ .ค.ศ

มอ๗

กรมการทะเบียนราษฎร์
กรุงเทพมหานคร
สำนักงานทะเบียนราษฎร์
กรุงเทพมหานคร

สารบัญ

หน้า

ภาค ๑

วนจฉยพระยศเจ้านายทเรียกว่า	๑
“กรมสมเด็จพระ” หรือ “สมเด็จพระ”	๑
วนจฉยเรื่องพระเจดีย์ ๓ องค์	๒๗
วนจฉยเรื่องลายแทง	๓๗
สำเนาลายแทง	๔๐
วนจฉยคำเรียกพระภิกษุ	๕๑
เรื่องเครื่องมาอะแซหวนก	๕๓
เรื่องสร้างพระบรมรูปทรงม้า	๕๔

ภาค ๒

อธิบายเรื่องพระบาท	๖๓
อธิบายว่าควยยศเจ้า	๗๗
ตำนานการทไทยเรียนภาษาอังกฤษ	๑๐๓
ลักษณะการศึกษารองเจ้านายแต่โบราณ	๑๑๗
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	๑๒๑
ประเพณีประกาศพระราชกฤษฎีกาแต่โบราณ	๑๓๑

ภาค ๓

ปาฐกถาเรื่อง “ประเพณีไทย”	๑๓๗
อธิบายตำนานเรื่องรำโคม	๑๕๐
วิถึเล่นเต้นสังโตและรำโคมอย่างฉวน	๑๖๐
ว่าด้วยรำโคมอย่างไทย	๑๖๕
ปาฐกถาวิทยุกระจายเสียงว่าด้วยพระราชมรดกของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	๑๖๘

ภาค ๔

อธิบายเรื่องขุหร	๑๘๓
แฟชั่น	๑๘๒
เรื่องเมืองอุทอง	๒๐๑
วนฉนยนาม	๒๐๘

นทานเรื่องเลียงเค็ก	๒๑๖
---------------------	-----

ความรู้เบ็ดเตล็ด ๓ เรื่อง

อธิบายด้วยประโยชน์ของการเที่ยวเตร่	๒๔๑
------------------------------------	-----

ความเห็นเรื่องวิชาหคเตก

๒๕๕

เรื่องหคไขให้พค

๒๖๗

เรื่องสนทนากษฬรายปลน

๒๗๒

วินิจฉัยพระยศเจ้านายที่เรียกว่า

“กรมสมเด็จพระ” หรือ “สมเด็จพระกรม”

△

จะตองตงตนควยวณจณยคากว สม่เตจ คากว เจาพา
และคากว “กรม” ๓ คำนก่อน คาทง ๓ นมหลกฐานพอ
จะช้ไคว่าเกดเก้แหล่งตางกัน ไทยเรอาเอามาใช้เยนยศเจ้านาย
ในสมัยตางกัน.

คากว “สมเด็จ” คุใช้ในที่หมายควมาว่า “เยนอย่าง
ยอก” ใช้ประกอยกยยศยคคณสนสงสคหลายชนนค เช่นว่า
สมเด็จพระเจ้าอย่หัว สมเด็จพระชนน สมเด็จพระอกรรมเส
สมเด็จพระเจ้าพนาง (และน้องนาง) เออ สมเด็จพระเจ้า
ลูกเออ สมเด็จเจ้าพระยา และสมเด็จพระราชาคณะ ล้วน
หมายควมาว่าเยนยอกในยคคณสนคณน ค้า “สมเด็จ” มีใช้
ภาษาไทย และไม่ปรากฏว่าไทยพวกอนใช้ นอกจากไทยกรง
ครอยอุยยา จงสนนญฐานว่าไคค้ำสมเด็จมาจากเขมร ปรากฏ
ใช้หน้าหน้าพระนาม พระเจ้าแผ่นดิน ในกฎหมายมาตังแต่รัชกาล
พระเจ้าอู่ทอง

คำว่า “เจ้าฟ้า” ความหมายว่า “เทวดาจุติลงมา
เกิด” เป็นคำภาษาไทย และชนชาติไทยใช้มาตั้งแต่ยังอยู่
บ้านเมืองเดิมอันอยู่ในแดนजनपद เดิมเรียกแต่เจ้าครองเมือง
ว่า “เจ้าฟ้า” เมื่อพวกไทยใหญ่อพยพไปตั้งบ้านเมืองต่อ
แผ่นดินพม่าเรียกเจ้าครองเมืองของตนว่า “เจ้าฟ้า” เมื่อ
ตกเป็นประเทศราชชนพม่า พม่าก็เรียกว่า “เจ้าฟ้า” สืบมาอย่าง
เดิม แต่ประหลาดอยู่ที่พวกไทยน้อยซึ่งลงมาตั้งบ้านเมืองต่าง
อาณาเขตเช่น ประเทศล้านช้างกต ล้านนา กต กรุงศรีอยุธยา
กต กรุงศรีอยุธยา ไม่ใช้คำเจ้าฟ้ามาแต่เดิมเหมือนพวก
ไทยใหญ่ อาณาเขตไทยน้อยพวกก่อนจะยกไว้ กล่าวแต่เฉพาะ
กรุงศรีอยุธยา แต่เดิมมาเช่นในกฎหมายมนเทียรบาลเป็นต้น
ก็ห้ามยศเจ้าฟ้าปรากฏไม่ แรกปรากฏไปพบในหนังสือพง-
ศาวดารพม่า ว่าพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองตั้งพระมหาธรรมราชา
ซึ่งครองเมืองพิษณุโลก (พระชนกของสมเด็จพระนเรศวร)
เมื่อยสมเด็จพระนเรศวรมีพระเจ้านางคำ ให้เป็น “เจ้าฟ้าสองแคว”
(สองแควเป็นชื่อเดิมของเมืองพิษณุโลก) อย่างเดียวกับเจ้าฟ้า
ประเทศราชไทยใหญ่ เป็นแรกที่จะใช้ยศ “เจ้าฟ้า” ในไทย
กรุงศรีอยุธยา ขอนมหลักฐานทางฝ่ายไทยรับรองอยู่ในกฎหมาย

๒
๐
สมเด็จพระบรมราชา ๑

๓

ลักษณะกษัตริย์กษัตริย์ ๑ ซึ่งสมเด็จพระเอกาทศรถทรงตั้ง ใน
บ้านแพนกระแวกพระนามสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า “สม-
เด็จพระบรมราชาธิบดีกษัตริย์ อัครบรมโศกมบรมหน่ออนรา เจ้าพา
นเรศ เชษฐาธิปัตย์” ทรงเป็นเพราะเคยมีคำ “เจ้าพา” อยู่
ในพระสุพรรณบัฏ ตามสร้อยพระนามสมเด็จพระบรมชนกนาถ
และยังปรากฏต่อไปอีก อย่างหนึ่งว่าสมเด็จพระเอกาทศรถ ทรง
เลิกคำเจ้าพาไม่ใช้ในสร้อยพระนามพระเจ้าแผ่นดินต่อมา เอา
คำเจ้าพาลดลงมาใช้เป็นยศเจ้านายชั้นสูง ด้วยทรงตั้งพระราช
โอรสผู้ประสูติทายาทให้เป็นเจ้าพา ทรงพระนามว่า “เจ้าพา
สุทัศน์” เป็นพระองค์แรก แต่นั้นคำเจ้าพาก็ใช้เป็นยศของ
พระเจ้าลูกเธอที่พระมารดาเป็นเจ้า ถ้าเป็นลูกพระมเหสีเรียกว่า
“สมเด็จพระเจ้าพา” ถ้ามีใช้ลูกพระมเหสีเรียกแต่ว่า “เจ้าพา”
และขยายต่อไปอีก ชั้นหนึ่งถึงหลานเธอ ที่พระบิดามารดาเป็น
เจ้าพาก็ยกขึ้นทั้งสองฝ่ายก็เป็นเจ้าพา

คำว่า “กรม” นั้น เป็นแต่ชื่อสังกัดคนพวกหนึ่ง ซึ่งจัดเป็น
พนักงานทำราชการอย่างใดอย่างหนึ่ง มีชื่อกฎต่าง ๆ ปรากฏ
อยู่ในกฎหมายทำเนียบศักดินาเป็นอันมาก ถ้าสังเกตในทำเนียบ
นั้นจะเห็นได้ว่าชื่อกฎคนชื่อเจ้ากรมต่างกัน ยกตัวอย่างดังเช่น

กรรมชอ “ สรรพากรนอก ” เจ้ากรรมชอ “ หลวงอินทรมนตร ”
 ดงน ถงตวเจ้ากรรมจะไคเลอนยศเป็นพระหรือเป็นพระยา ชอ
 กรรมกคงเรยกว่ากรรมสรรพากร อยู่เป็นนง

การ ตงกรรม เจ้านาย แรกเกิด ชนเมื่อ รัชกาล สมเด็จพระ
 นารายณ์มหาราช มลเหตุที่จะตงกรรมพบในหนังสือฝรั่งแต่งใน
 สมัยนั้นเรื่อง ๑ (จะเรยกว่าเรื่องอะไรเวลาทเขียนนั้นนงไม่ออก)
 กล่าวว่าเมื่อพระอัครมเหสีของสมเด็จพระนารายณ์ทวงศ์ท ไปรค
 ให้แย่งพวกข้าคนของพระอัครมเหสีเป็น ๒ ภาค พระราชทาน
 สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ (เจ้าฟ้าศรีสุพรรณ) ภาค ๑ พระ
 ราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ (เจ้าฟ้าหญิงสุทวดี) ภาค ๑
 พเคราะห์คสมกับความทกล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร ว่า
 สมเด็จพระนารายณ์ทรงตงสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอเป็นกรรม
 หลวงโยธาทัพ และทรงตงสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเป็นกรรมหลวง
 โยธาเทพ แต่พงเห็นไคว่ากรรมทง ๒ นไม่มชอกรรมเช่นว่ากรรม
 สรรพากร มแต่ชอเจ้ากรรม คือหลวงโยธาทัพและหลวงโยธา
 เทพ เช่นชอหลวงอินทรมนตรเจ้ากรรมสรรพากร เพราะกรรม
 ทง ๒ เป็น “ ขอเฝ้า ” สำหรับเจ้านาย ๒ พระองค์ทรงใช้สอย
 ชวพระชนมายุ ถาส่นพระองค์เจ้านายเมื่อไค กรรมนงนงเล็ก
 คชเป็นกรรมทมชวคราว มีใช้กรรมประจำราชการ อนนเป็น

๔ ๖
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๑

2

มุลเหตุทเวบกชอเจ้ากรมเป็นชอกรมควย เพราะไม่มชอนจะ
เรบกกรมทง ๒ นน แลวเลย ออกนามกรมเรบกเจ้านายผู้
เป็นเจ้าชองกรมว่า “เจ้าฟ้า (ชอง) กรมหลวงโยธาเทพ”
และ “เจ้าฟ้า (ชอง) กรมหลวงโยธาเทพ” เป็นการเฉลิม
พระยศว่าวเค็ชกว่าเจ้านายทไม่มกรม เช่นเจ้าฟ้าอภัยทศเป็น
ทนมุลเดิมชองการตงกรมเจ้านายมีมาอย่างน หาทไตตงนาม
กรมเป็นพระนามชองเจ้านายไม

กรมเจ้านายชั้นแรก ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหา-
 ราชมีแต่ “กรมหลวง” ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา
 มี “กรมพระ” กับ “กรมขุน” เพิ่มขึ้น ถึงรัชกาลพระ-
 เจ้ายรรมโกศ มี “กรมหมื่น” เพิ่มขึ้น กรมของเจ้านายจึงยุต
 เป็น ๔ ชั้น

กรมพระ สำหรับแต่ พระมหาอุปราช กรมพระราชวัง
หลัง และสมเด็จพระชนนพจนพลวง

กรมหลวง สำหรับ พระมเหสี พระบรมเทวน้อย สัมเด็จพระ
พระเจ้าทองเอก และสัมเด็จพระเจ้าเอกเอก

กรมขุน ^๑สำหรับ ^๒สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ^๓สมเด็จพระเจ้า ^๔
หลานเธอ

กรมหมื่น สำหรับพระองค์เจ้าลูกเธอ และเจ้าพระญาติ
ตงเป็นพิเศษ

แบบอย่างครุฑกรงศรีอยุธยา มาดง

ถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อประคิษฐาน
พระบรมราชจักรวงศ์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ทรงตั้งยศศักดิ์เจ้านายอนุโลมตามแบบอย่าง ครุฑกรงศรีอยุธยา
เป็นแต่แก้ไขอย่างตามพฤติการ จะว่าแต่พระยศชนกรมพระอื่น
เป็นทองเรืองวนฉนวน

๑) ชนกรมพระ ทรงตั้งสมเด็จพระอนุชาธิราชเป็นกรม
พระราชวังบวรสถานมงคล และสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้า-
ฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ เป็นกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข
ตรงตามแบบเดิมแต่ครั้งนั้นไม่มีองค์สมเด็จพระชนนี และตาม
แบบเดิมก็ไม่เคยมีสมเด็จพระเจ้าพนาง จึงทรงตั้งสมเด็จพระ-
เจ้าพนางเธอ ๒ พระองค์เป็นกรมพระ เทียบเสมอศักดิ์สมเด็จ
กรมพระเทพามาตย์พระราชชนนี ตามตำรา ทรงพระนามว่า
สมเด็จพระเจ้าพนางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระเทพสุดาวดี พระองค์ ๑
สมเด็จพระเจ้าพนางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุदारกษ พระองค์
๑ เรียกโดยย่อว่า สมเด็จกรมพระเทพสุดาวดี และสมเด็จ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๓

กรมพระศรีสุทธาภรณ์ คำสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า เป็นเจ้าฟ้า มีได้
เกยวกับนามกรม

มีความในหนังสือพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ แห่งหนึ่งว่า

เมื่อศกพม่าครองขมละแวก พ.ศ. ๒๓๒๘ “พระยาเทพสุธาวดี”

เจ้ากรมของสมเด็จพระนารายณ์พระองค์ใหญ่ เป็นผู้เชิญพระกระ-

แสรับส่งขึ้นไปเฝ้ากรมพระราชวังหลัง ซึ่งเป็นพระโอรสของ

สมเด็จพระนารายณ์พระองค์นั้น ให้รับท้าวพม่าทักเข้ามาใน

มณฑลนครสวรรค์ ขอพระยาเทพสุธาวดีทักปรากฏในหนังสือ

พงศาวดารนั้นเป็นมูลเหตุทักพาให้คนภายหลังเข้าใจไปว่า สมเด็จพระ

นารายณ์ พระองค์ใหญ่เป็น กรมขุนสูง กว่า สมเด็จพระนารายณ์

พระองค์น้อย เพราะเจ้ากรมเป็นพระยา ถึงเกิดเรียกพระนาม

กันในสมัยนั้นว่า “สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” เป็นการเข้าใจผิด

เพราะในรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลต่อมาจนตลอด

รัชกาลที่ ๓ พระยศเจ้านายต่างกรม “กรมพระ” ยังเป็น

ชั้นสูงสุดเหมือนอย่างกรุงศรีอยุธยา ที่เจ้ากรมเป็นพระยา

เป็นส่วนช่วยบุคคลต่างหาก เช่นว่านาย “ก” ผู้เป็นท้าวเทพ

สุธาวดีเจ้ากรมมีความชอบพิเศษ อาจจะโปรดให้เลื่อนยศเป็น

พระยา แต่เมื่อสิ้นท้าว นาย “ก” แล้ว นาย “ข” ได้เป็น

เจ้ากรมกตองเป็นพระเทพสุคาวต การที่เจ้ากรมได้เป็นพระยา
หาได้เลื่อนชั้นกรมด้วยไม ขอนพงเห็นได้ในหนังสือราชการ
แต่ก่อนเรียกพระนามว่า “สมเด็จพระพระ” พระยศเดิมออก
ทง ๒ พระองค์

การตั้งกรมเจ้านายในรัชกาลที่ ๑ ผิดกับกรุงศรี
อยุธยาอย่าง ๑ ที่ไม่ได้ทรงตั้งพระมเหสีเป็นกรมหลวงเหมือน
แต่ก่อน จึงเลยเป็นเยี่ยงอย่างมาในรัชกาลภายหลัง แต่คง
เรียกพระนามว่า สมเด็จพระพนวสสา เหมือนอย่าง กรุง ศรี
อยุธยา

ถึงรัชกาลที่ ๒ เจ้านายที่เป็นกรมพระในรัชกาลที่ ๑ ล่วง
ลับไปแล้วทง ๔ พระองค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหลา
นภาลยทรงสถาปนาสมเด็จพระชนนเป็นกรมพระอมรินทรามาตย์
เทียบกับกรมพระเทพามาตย์แต่ปางก่อน แต่เห็นจะเรียกกันใน
รัชกาลที่ ๒ แต่โดยย่อว่า “สมเด็จพระพนยหลวง” เพราะ
เรียกสมเด็จพระอัครมเหสีว่า “สมเด็จพระพนวสสา”

ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้านองยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง
เสนาณรงค์ พระบิณฑูรน้อย เป็นกรมพระราชวังบวรสถาน
มงคล

ในรัชกาลที่ ๒ มีกรมพระ ๒ พระองค์ด้วยกัน

ถึงรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาสมเด็จพะชนน เป็นกรม
พระศรีสราลัย เทียบอย่างกรมพระเทพามาตย์ พระองค์ ๑
เมื่อดันรัชกาลที่ ๓ มีสมเด็จพะชนน ๓ พระองค์ เห็นจะ
เรียกว่าสมเด็จพะอมรินทร์ ๗ พระองค์ ๑ สมเด็จพะพนย
พระองค์ ๑ เพราะพระบาทสมเด็จพะนั่งเกล้าฯ ไม่มีพระมเหสี
สมเด็จพะพนยสวัสดิ์ในรัชกาลที่ ๒ จึงคงดำรงพระยศเรียกกัน
ว่าสมเด็จพะพนยสวัสดิ์ตามเดิมมาตลอดรัชกาลที่ ๓ พระองค์ ๑
ในรัชกาลที่ ๓ พระราชวงศ์มเพิ่มชนอกชนหนึ่งคือ
“พระเจ้าน้องยาเธอในรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ ขึ้นเป็นพระ
เจ้าอาเธอ” ซึ่งไม่เคยมีมาแต่ก่อน แต่เจ้านายชนพระเจ้าน้อง
ยาเธอ พระชนนีชื่อน้องยาเธอพระบาทสมเด็จพะนั่งเกล้าฯ โดยมาก
มีมากกว่าไม่กพระองค์ ถึงที่มากกว่าเป็นอย่างรุ่งราวคราวเดียว
กัน จึงไม่ทรงบัญญัติคานาพระนามเจ้านายชนพระเจ้าน้อง
ยาเธอใหม่ ให้คงใช้ว่าพระเจ้าน้องยาเธอเหมือนเมื่อดันรัชกาลที่ ๒
มาจนตลอดรัชกาลที่ ๓

ทรงสถาปนาพระเจ้าน้องยาเธอ (ชนพระเจ้าน้อง) กรม
หมื่นศักดิพลเสพ เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พระ-
องค์ ๑

ในรัชกาลที่ ๓ จึงมีกรมพระ ๒ พระองค์เหมือนกันอย่าง
ในรัชกาลที่ ๒

ถึงรัชกาลที่ ๔ มีกรณียหลายอย่างทพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะต้องทรงจัดระเบียบยศศักดิ์เจ้านาย เป็น
ต้น แต่ทรงพระราชดำริว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า
กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ซึ่งอยู่ในฐานจะเสด็จเป็นกรมพระราชวัง-
บวรสถานมงคล มีดวงพระธาตุดีว่าว่า “จะต้องได้เป็น
พระเจ้าแผ่นดิน” และองค์สมเด็จพระชนนีนารถ ซึ่งเป็นพระ-
อัครมเหสีในรัชกาลที่ ๒ แต่เสด็จสวรรคตเมื่อรัชกาลที่ ๓
คน ทั้ง หลาย ยัง เรียก พระ นาม ว่า สมเด็จ พระ พน ธิ ส ำ อยู่
อย่างเดิม นอกจากนั้นเจ้านายชั้น พระเจ้าอาหม หลาย พระ องค์
ล้วนพระชนมายุแก่กว่าพระองค์มาก ไม่เหมือนเมื่อรัชกาลที่ ๓
แม้ชนพระเจ้าพ่อก็ยังไม่เคยมีทงในรัชกาลที่ ๒ และที่ ๓
ก็มีหลายพระองค์ ยังเจ้านายที่เป็นพระเจ้านุรักษ์ในพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นพระราชภาคในย ก็มีชนอกชน
หนึ่ง คอยเหตุเหล่านี้เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า-
อยู่หัวจึงทรงบัญญัติแก้ไขระเบียบพระยศเจ้านายหลายอย่าง คือ

พระราชทานบรรดาศักดิ์สมเด็จพระเจ้าอนงยาเออ
เจ้าพากรมขุนศรีธรรมราชเป็นพระบาทสมเด็จพระขุนเกล้า
เจ้าอยู่หัว ครองพระยศเหมือนอย่างพระเจ้าแผ่นดินองค์
๑ แทนทกรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นพิเศษเฉพาะ
พระองค์เคยอย่าง ๑ ทรงบัญญัตินามชนต่างๆ ในพระญาติวงศ์
เช่นชนพระเจ้าอาให้เรียกว่า "พระเจ้าบรมวงศ์เธอ" และพระเจ้า
ลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นพระเจ้าน้อง
วงศ์เธอเป็นต้น และยังมีชนอื่น ๆ อีกอย่าง ๑

ทรงบัญญัติพระนามสำหรับเรียกพระอัฐิกรมพระราชวัง
บวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ และพระนามเรียก
พระอัฐิสมเด็จพระบรมราชชนนี ทั้งพระนามเรียกพระอัฐิพระ
บรมวงศ์ซึ่งยังไม่มียกย่องในชาติยศมาแต่ก่อน เช่นพระชนนี
ของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ถวายพระนามว่าสมเด็จพระ
พระรูปศิริโสภาคมหานาคนาถเป็นต้น บางพระองค์ถวาย
พระนามอย่างต่างกรม เช่นพระองค์เจ้าหญิงกุ พระเจ้าน้องนาง
เธอเมอรัชกาลที่ ๑ ซึ่งคนทั้งหลายเรียกกันว่า "เจ้าครอก
วัดโพธิ์" ถวายพระนามว่ากรมหลวงนเรนทรเทว กษัตริย์เป็นต้น
การตั้งกรมพระอัฐิในรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมาอย่าง ๑

พระยศเจ้านายต่างกรมอนักรมพระเป็นชั้นสูงที่สุดมา
 แรกก่อน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบัญญัติยศ
 กรมพระพิเศษชนออกชนหนึ่ง เรียกว่า “กรมสมเด็จพระ” (มีพระ
 บรมราชาธิบายทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า ถ้าเอาคำสมเด็จพระนำหน้า
 จะไปเหมือนอย่างพระราชอาณัติ จึงเพิมคำสมเด็จพระลงข้างหลัง
 คำกรม) ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาเจ้านายเป็นกรมสมเด็จพระ
 พระ ๓ พระองค์ คือ

ถวายพระนามอัฐิสมเด็จพระบรมราชชนนเป็น “กรม
 สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี” พระองค์ ๑ ถวายมหาสมณุต
 ธิมาภิเษกเลื่อนพระเจาบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนุชิตชิโนรส ซึ่ง
 ทรงผนวชอยู่เป็น “พระเจาบรมวงศ์เธอ กรมสมเด็จพระปรมมา
 นุชิตชิโนรส” พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจาพญาเธอ กรมขุนเทษอดิศร เป็นพระเจาพ
 ญาเธอ กรมสมเด็จพระเทษอดิศรพระองค์ ๑ มีในประกาศ
 เลื่อนกรมเฉพาพระองค์นพระองค์เคยว่าให้ตั้งเจ้ากรมเป็น
 พระยา อีก ๒ พระองค์เจ้ากรมเป็นพระ แต่ในพระสุพรรณบัฏ
 ททรงตั้งส่วนพระองค์เจ้านายทรงพระยศเป็น “กรมสมเด็จพระ”
 เหมือนกันทั้ง ๓ พระองค์ คือกรมพระชนพิเศษ มีใช้กรม

สมเด็จพระยาจารย์ ๗

๑๓

พระยา ยศพระยาเป็นแต่สำหรับท้าวเจ้ากรมบางคน อย่างเดียว
กับพระยาเทพสุทวารในรัชกาลที่ ๑

รองจากกรมสมเด็จพระ ทรงตั้งเจ้านายเป็น "กรมพระ"

ชนสามัญ ๓ พระองค์คือ

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนรามอินทรี เป็น

กรมพระรามอินทรี พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าพญาเธอ กรมขุนพยุหยาธร เป็นกรม

พระพิพิธโภคภูเบนทร พระองค์ ๑ ในประกาศเลื่อนกรมเฉพาะ

พระองค์นี้ให้ทรงตั้งเจ้ากรมเป็นพระยา (โดยเห็นว่าเพราะตัวผู้

เป็นเจ้ากรมในเวลานั้นเป็นราชินิกุลสายบางช้าง) พึงเห็นได้

ชดวาทเจ้ากรมเป็นพระยามโหฬารให้กรมเจ้านายเป็นกรมพระยา

ไปด้วย

เลื่อนพระเจ้าพญาเธอ กรมหมื่นพยุหยาธร เป็น

กรมพระพยุหยาธร พระองค์ ๑

การตั้งกรมเจ้านายตามระเบียบซึ่งพระบาทสมเด็จพระ

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบัญญัติมณฑลระเบียบแก้ไขเป็นข้อสำคัญบาง

อย่าง คือ

๑) กรมพระแต่ก่อนมีแต่ พระมหาอุปราช กับ สมเด็จ
พระพนมหลวงและกรมพระราชวังหลวง ถึงรัชกาลที่ ๔ ทรง
บัญญัติว่า พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่พระชนยามากกว่าพระเจ้าแผ่นดิน
อาจเป็นกรมพระได้ แต่ทว่าพระชนยามากกว่าพระเจ้าแผ่นดิน
เป็นได้แต่กรมหลวง จึงมีจำนวนกรมพระมากขึ้นต้งแต่รัชกาล
ที่ ๔ มา

๒) คำ "สมเด็จ" ที่ใช้ในพระนามเจ้านายแต่เดิมมา
หมายความว่าเคยว่าเป็นเจ้าพา เช่นสมเด็จพระเจ้าพนางเธอ
เจ้าฟากกรมพระเทพสุทวาร หรือเรียกโดยย่อว่า "สมเด็จกรม
พระเทพสุทวาร" ต้งแต่รัชกาลที่ ๔ มา คำ "สมเด็จ" ใน
พระนามเจ้านายหมายความว่าต่างกันได้ ๓ อย่าง หมายความว่า
เจ้าพาอย่าง ๑ หมายความว่าเป็นกรมพระชั้นพิเศษซึ่งไม่จำต้องเป็น
เจ้าพาอย่าง ๑ และหมายเป็นยศในพระญาติวงศ์ชั้นสูงไม่จำ
ต้องเป็นเจ้าพาอย่าง ๑ เขียนต่างกันเช่นว่า สมเด็จกรม
พระเทพสุทวาร กรมสมเด็จพระเจ้าทิศ และสมเด็จพระรูป
ศรีโสภาค ดงน แต่คำเรียกด้วยวาจา คนพูดหมายแต่สะดวกปาก
จึงเรียกสมเด็จเป็นอย่างเดียวกันว่า สมเด็จพระเทพสุทวาร
สมเด็จพระเจ้าทิศ สมเด็จพระรูป ฯ ดงน

ถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อแรกเสวยราชย์พระราชทานอุปราชา-
ภิเษกพระบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรวิชัยชาญ เป็นกรมพระ
ราชวังบวรสถานมงคล พระองค์ ๑

สถาปนาพระนามพระอิสริยยศพระชนนี ซึ่งเสด็จสวรรคต
ล่วงไปก่อนแล้ว เป็นกรมสมเด็จพระเทพรัตนรามาตย์ มเจากรม
ขอเฝ้าเป็นพระ พระองค์ ๑

ตั้งกรมพระเจ้าราชวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าหญิงละม่อม
เป็นกรมพระสุทธาภรณ์ราชประยูร (เทียบทกรมพระเทพามาตย์)
พระองค์ ๑

ถึงพระกา พ.ศ. ๒๔๑๖ เมื่อบรมราชาภิเษกครั้งที่ ๒
แล้ว

เลื่อนพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมพระสุทธาภรณ์ราชประยูร
เป็นพระบรมมโหัยกาเธอ กรมสมเด็จพระสุทธาภรณ์ราชประยูร
เจากรมเป็นพระยา พระองค์ ๑

เลื่อนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพามหามาลา กรม
ขุนบำรายปลักษ์ เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเทเวศร์วชิรนาถ
เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เลือนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรวัชรวิชัยพนธู ซึ่ง
ทรงผนวช เป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์
พระองค์ ๑

ต่อมาเลือนเจ้ากรมพระบารายปรบั กษ เป็นกรมสมเด็จพระ
เจ้ากรมเป็นพระยา พระองค์ ๑

ถวายมหาสมณุตมาภิเษกกรมพระปวเรศวริยาลงกรณ์
เป็นกรมสมเด็จพระ เจ้ากรมเป็นพระยา พระองค์ ๑

บรรดาศักดิ์เจ้ากรมของกรมสมเด็จพระเป็นพระยาทุกคน
คงแต่เลือนกรมครองนเป็นตนมา อนึ่งทพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบัญญัติไว้ว่าพระเจ้าอนงยาเธอเป็นได้
เพียงกรมหลวงเป็นอย่างสูงน ในรัชกาลที่ ๕ ทรงอนุโลม
ตามแบบอย่างพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเคยทรง
สถาปนาสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟากกรมหลวงอนุรักษ์เทเวศ
เป็นกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข เป็นพิเศษ จึงทรง

เลือนสมเด็จพระเจ้าอนงยาเธอ เจ้าฟากกรมหลวงจักรพรรดิ
วงศ์ เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เลือนสมเด็จพระเจ้าอนงยาเธอ เจ้าฟากกรมหลวงภาณุพันธุ
วงศ์วรเดช เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

ในรัชกาลที่ ๕ (ถ้าไม่นับกรมพระราชวังบวรสถาน
มงคล) มีกรมสมเด็จพระ ๔ พระองค์ กรมพระ ๓ พระองค์

อนึ่งในรัชกาลที่ ๕ ทรงแก้ไขระเบียบพระยศสมเด็จพระ
มเหสีตั้งเป็นแบบใหม่ แบบเดิมแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาพระมเหสี
เป็นกรมหลวง แต่คนทั้งหลายเรียกว่าสมเด็จพระพนวีสสา ถึง
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ทรงตั้งกรมสำหรับพระมเหสี คง
แต่เรียกกันว่า สมเด็จพระพนวีสสา มาตั้งแต่รัชกาลที่ ๑
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอนุโลมตามแบบ
ในกฎหมายโบราณครั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งกำหนดศักดิ์ พระ
ภรรยาเจ้า (พระมเหสี) เป็น ๔ ชั้น คือ พระอัครมเหสี
พระมเหสี พระราชเทวี และพระอัครชายา ทรงสถาปนา

สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวี แล้ว
เลื่อนเป็นสมเด็จพระบรมราชินี เป็นพระอัครมเหสี เจ้ากรมเป็น
พระยาพระองค์ ๑ สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราช
เทวี เทียบเท่าพระมเหสี พระองค์ ๑ สมเด็จพระ ๒ พระองค์นม
กรมแต่ไม่ใช่คำ “กรม” ในพระนาม ดูเหมือนจะเป็นแรก

ในรัชกาลที่ ๕ เปลี่ยนพระยศเจ้านายจากประเพณีเดิมมา
แต่ก่อนออกอย่างหนึ่ง คือ เลิกกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

ประชุมพระนิพนธ์เบ็ดเตล็ด

ทรงตั้งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร อนุโลม
ตาม “สมเด็จพระนพพุทธเจ้า” ในกฎมนเทียรบาลกรุงศรี
อยุธยาแทนทพระมหาอุปราช ไม่ตั้งกรมต่างหาก
มูลเดิมของ “กรม” เจ้านายมาจากการเปลี่ยนแปลงเป็น
ข้อสำคัญในรัชกาลที่ ๕ ควบคู่กับแต่โบราณมาเจ้านายย่อมมี
คนเป็นบริวารทุกพระองค์ บริวารของเจ้านายที่ยังไม่ได้รับกรม
มีจางวางเป็นหัวหน้าควบคุม ชนอยู่ในกรมสนมพลเรือน เมื่อ
เจ้านายพระองค์ใดรับกรมก็แยกข้าคนของพระองค์นั้นออกไปตั้ง
เป็นกรม ๑ ต่างหาก มีเจ้ากรม ปลัดกรม และสมุหบัญชี
ควบคุม ลดศักดิ์จางวางลงมาควบคุมหมวดในกรมนั้น ใน
รัชกาลที่ ๕ เมื่อตั้งพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ปลด
พลเมืองจากสังกัดกรมต่าง ๆ ไปอยู่ในปกครองของเทศบาล
ตามท้องที่ และให้บรรดาชายฉกรรจ์ต้องรับราชการทหาร
คราวเสมอหน้ากันทุกคน แทนขนบที่เคยเป็น “เล็ก” สังกัด
อยู่ในกรมต่าง ๆ อย่างแต่ก่อน ตามพระราชบัญญัติยกเลิกกรม
ของเจ้านายหมด แต่นั้นมาคำ “กรม” ก็เป็นแต่ติดอยู่กับ
พระนามเจ้านาย ไม่มีความหมาย เจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบัญชี ก็
กลายเป็นคนรับใช้เหมือนอย่างเจ้านายกรมของพระราชอาคัน
เงินขบถเล็ก “กรม” เจ้านายมาแต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓

สมเด็จกรมพระยาดำรง ๗

๓๕

ถึงรัชกาลที่ ๖ ทรงแก้ไขระเบียบพระเกียรติยศเจ้านาย
หลายอย่าง เช่นต้นแต่แก้พระนามพระอัฐิเจ้านายต่างกรม คือ

๑) กรมพระราชวังบวรสถานมงคล รัชกาลที่ ๑ ที่ ๒
ที่ ๓ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบัญญัติ
ให้เรียกว่า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท พระองค์ ๑
กรมพระราชวังบวรมหาเสนาณุรักษ์ พระองค์ ๑ และกรม
พระราชวังบวรมหาศกคพลเสถ พระองค์ ๑ นั้น ให้เปลี่ยนคำ
“กรมพระราชวังบวร” ที่นำพระนาม เป็น “สมเด็จพระบวร
ราชเจ้า”

๒) สมเด็จพระชนนพินยพลวงซึ่งเป็น “กรมสมเด็จพระ”
แต่ก่อนมา เปลี่ยนเป็นสมเด็จพระอมรินทรา บรมราชัน พระ
องค์ ๑ สมเด็จพระศรีสุริเยนทรา บรมราชัน พระองค์ ๑
สมเด็จพระเทพสุรินทรา บรมราชัน พระองค์ ๑

๓) ถวายพระนามสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี
พระบรมราชชนนาถ องค์พระบรมราชชนน เป็นสมเด็จพระศรี
พชรนทรา บรมราชชนนาถ พระบรมราชชนนพินยพลวง ทรงตั้ง
ตำแหน่งต่าง ๆ ในราชเลวักเป็นทำเนียบข้าราชการในสมเด็จ
พระพินยพลวง แทนเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบัญชีอย่างแต่ก่อน
พวงเห็นได้ในบรรดาพระนามที่แก้ไขดังกล่าวมา พระนามใดที่

เคยมีคำ "กรม" แปลองเอาจำ "กรม" ออกจากพระนามทงน
 เอาจำ "สมเด็จพะ" เป็นประธาน แต่คำ "กรม" แม้ไม่
 มีแกนสารแล้วกยงทงจากพระยศเจ้านายไม่ได้หมด ยังคงใช้
 ต่อมา เป็นแต่แก้ไขเช่น "กรมสมเด็จพะ" เป็น "สมเด็จ
 กรมพระยา" กรมชนอนนอกนคองอยู่ตามเดิม
 การทแก้ศกรมสมเด็จพะเป็นสมเด็จกรมพระยานนเกิด
 แต่ตนรัชกาลที่ ๖ เมื่อพระบาทสมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 จะถวายมหาสมณุตมาภิเศกพระเจาบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
 วชิรญาณวโรรส พระอัยชฌาย เป็นสมเด็จพระมหาสังฆปริณายก
 ทวอยางเจ้านายทไครบมหาสมณุตมาภิเศกมาแต่ก่อนเป็น "กรม
 สมเด็จพะ" เหมือนกันทง ๒ พระองค์ แต่ตคกนทยศเจา
 กรมฯ ของกรมสมเด็จพะปรมาณุชิตฯ เป็นพระ เจากรมของ
 กรมสมเด็จพะปวเรศวรียาลงกรณเป็นพระยา ขัญหาเรื่องกรม
 พระ กยกรมพระยาเกิดชนทวยศเจากรมเป็นพระยาไม่ตรงกย
 กรมสมเด็จพะ เหมือน เช่น กรมพระ กรมหลวงเป็นตน พระ
 บาทสมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรัสปรกษากยกรมหลวง
 วชิรญาณฯ ทรงกำหนดชนกรมเจ้านายให้เป็นระเบียบตรงกย
 ชนยศขุนนางซึ่งเป็นเจากรม คงตามแบบเดิมตงแต่กรมหมน
 ขนไปจนกรมพระ ตอนนทรงพระราชดำริใหม่ "กรมพระยา"

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๒๑

(ไม่มีคำสมเด็จพระ) ขนออกชนหนึ่ง และแกะศักรมสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
เป็น “สมเด็จพระนเรศวรมหาราช” เทียบเท่าชนสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทางยศ
ขุนนาง อนันเป็นเคาพระราชคารมมัญญาหาต่อไปว่า “สมเด็จพระ
จะเอาเข้าพระนามทรงไหน จะเป็น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จพระ
กรมพระยา” หรือ “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
พระยา” สมเด็จพระมหาสมณะทรงเห็นควรเป็นอย่างข้างหลัง
และทรงดำริต่อไปว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ครองยศและกรม
ทนายเหมือนอย่างเจ้าต่างกรมฉนั้นใด สมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ที่มี
ไต่เป็นเจ้าฟ้า) ก็ควรจะมศกคคล้ายเจ้าฟ้า (เคยไต่เป็นคำตรัส
ว่าเป็น “เจ้าฟายก” เปรียบเช่นพระราชาคณะยก) เพราะฉะนั้น
ตามประเพณีเดิมพระองค์เจ้าต่างกรมทรงศักดินา ๑๕,๐๐๐
เท่ากันทุกชน จึงเพิ่มศักดินาสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเป็น ๓๕,๐๐๐
ต่ำกว่าศักดินาเจ้าฟ้าต่างกรม ๕,๐๐๐ และได้พระราชทาน
ครองยศลงยาราชาวคเหมือนเจ้าฟ้า เมื่อเอาคำ “สมเด็จพระ” มา
ตั้งหน้าพระนามกรมพระยาเหมือนอย่างเจ้าฟ้า ก็ต้องแก้ทาง
ระเบียบพระนามเจ้าฟ้าให้ผิดกัน จึงเอาคำ “เจ้าฟ้า” ลงไว้
ข้างหน้านามกรม เช่นว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า
กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ฉะนั้น ให้ผิดกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
พระยาทมิไต่เป็นเจ้าฟ้า

ในรัชกาลที่ ๖ ทรงตั้งสมเด็จกรมพระยานอกจากสมเด็จพระ

พระมหาสมณะเอก ๒ พระองค์ กรมพระ ๔ พระองค์คือ

เลื่อนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุ

พนธวงศ์วรเดช เป็นสมเด็จกรมพระยา พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทวงศวโรประการ
เป็นสมเด็จกรมพระยา พระองค์ ๑

เลื่อนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนคร-
ธานุวงศ์ เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เฉลิมพระนามพระอัฐิสมเด็จพระเจ้าพนางเธอ เจ้าฟ้า
พาหุรัตนมณเฑียร เป็นกรมพระเทพนารัตน์ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ เป็น
กรมพระ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสัสมมตอมรพันธุ์ เป็น
กรมพระ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธุพงศ์
เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

เลื่อนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
เป็นกรมพระ พระองค์ ๑

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๑ กรมหลวงสวัสดิทนต์นครราชสีมา

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๑

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๑ กรมหลวงอินทปัตถ์นาถ เป็น

กรมพระ พระองค์ ๑

ในรัชกาลที่ ๖ ทรงเปลี่ยนค่านำพระนามตามชนพระราช
วงศ์ซึ่งบัญญัติขึ้นในรัชกาลที่ ๔ ด้วยอย่าง ๑ เพราะตาม
แบบเก่าต้องแก้ทุกชวษร ทรงบัญญัติใหม่เพื่อง่ายแก่ คอ

๑) บรรดาพระราชบุตรธิดาแต่ชนพระเจ้าอาชนไป รวม
ทั้งพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ ๓ ให้ใช้ค่านำพระนามว่า “พระ-
เจ้าบรมวงศ์เธอ” เหมือนกันทุกชน

๒) พระราชบุตรและธิดาสมเด็จพระบรมราชเจ้า และ
พระเจ้าลูกเธอของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ให้ใช้ค่านำ
พระนามว่า “พระเจ้าน้องยาเธอ” แต่ลูกเธอของกรมพระ-
ราชวังบวรวิชัยชาญ เป็น “พระราชวังบวรวิชัยชาญ”

เจ้านายชน พระเจ้ายาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ พระ-
สมพันธวงศ์เธอ พระวรราชเธอ พระวงศ์เธอ คงอยู่ตามแบบเดิม
ถึงรัชกาลที่ ๗ ทรงสถาปนาหม่อมเจ้าว่าไพพรรณี พระ
ชายา เป็นสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินี แต่การตั้งกรม
เจ้านายพฤกษการณกษัตริย์รัชกาลที่ ๖ ด้วยได้เฉลิมพระยศสมเด็จพระ

พระบรมราชชนนีแต่ในรัชกาลนั้นแล้ว พระอัยยิกายกไต่เชลิม
พระยศและสิ้นพระองค์ไปแล้ว แต่มกรณยเป็นเหตุททรงพระ
ราชดำริเห็นสมควรแก้ไขแบบเดิมบ้าง การตั้งกรมเจ้านายในรัช
กาลที่ ๓ จึงทรงเพิ่มพระยศสมเด็จพระภรรยาเจ้าในรัชกาลที่ ๕
ซึ่งยังอยู่ ๓ พระองค์ คือ

ทรงสถาปนาสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรม
ราชเทวี พระมเหสีในรัชกาลที่ ๕ เป็นสมเด็จพระศรีสวรินทรา
บรมราชเทวี พระพันวัสสาอมาตย์เจ้า เจ้ากรมเป็นพระยา
เทพยบทกรมพระเทพามาตย์แต่โบราณ พระองค์ ๑

ทรงสถาปนาพระนางเจ้าสุชมालมารศรี พระราชเทวี
เป็นสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้า สุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี
เจ้ากรมเป็นพระ พระองค์ ๑

เลื่อนพระยศพระอัครชายาเธอ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ
เป็นพระวมาดาเธอ กรมพระ พระองค์ ๑

เพิ่มพระยศสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา
ภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข
เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดชทรงศักดินา ๑๐๐,๐๐๐
เล่มอกยกกรมพระราชวังบวรสถานมงคลแต่ก่อน พระองค์ ๑

๓ ๘ ๒ ๓ ๒ ๔ ๑
เลื่อนสมเด็จพระเจ้าพญาเชอ เจ้าพากรมหลวงนครสวรรค์
๑๑ ๘ ๑
บรรพต เปนกรมพระ พระองค์ ๑

เลขอนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ
เป็นต้นเตจกรมพระยา พระองค์ ๑

^๑ ^๒ ^๓ ^๔
 เหมพระยศพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิทวคณวคษ
^๕ ^๖ ^๗ ^๘
 เบนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ พระองค์ ๑ (นำ
^๙ ^{๑๐} ^{๑๑} ^{๑๒} ^{๑๓} ^{๑๔}
 จะนบว่าเป็นกรมพระพิเศษ เพราะมีใตเพิ่มศักดิ์นาและครอง
^{๑๕}
 ยศอย่างสมเด็จพระยา)

เลอนพระเจ้าพยาเชอ กรมหลวงกำแพงเพชรอัครโยธิน
 เบนกรมพระ พระองค์ ๑

นอกจากสมเด็จพระพนวธสสา สมเด็จพระปตฺญา และ
สมเด็จพระราชปตฺยา ในรัชกาลที่ ๓ ทรงตั้งสมเด็จกรมพระยา
พระองค์ ๑ สมเด็จกรมพระและกรมพระ ๔ พระองค์ เสด็จ
คานานการตั้งกรมสมเด็จพระและกรมพระ มมาทงน

ที่จะเรียกว่า "สมเด็จกรม" หรือ "กรมสมเด็จ"

^๕ , ^๖ ^๗ , ^๘ ^๙ ^{๑๐} ^{๑๑} ^{๑๒} ^{๑๓} ^{๑๔} ^{๑๕} ^{๑๖} ^{๑๗} ^{๑๘}

นนหม่อมฉันเห็นวาทม^๑ไต่มาพระราชบัญญัติให้เปลี่ยนเป็นอย่าง

นวนิยายเรื่องพระเจดีย์ ๓ องค์

เมื่ออ่านลายพระหัตถ์ตรัสถามเรื่องพระเจดีย์ ๓ องค์
ตรงที่ต่อแดนพม่า หม่อมฉนกกได้ว่าเคยเห็นเรื่องสร้างพระเจดีย์
นั้นในหนังสือพระราชพงศาวดาร แต่เมื่อไปค้นดูได้ความว่า
เป็นแห่งอื่นต่างหากม เรื่องว่าเมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ชนช้างกับพระมหาอุปราช เมืองหงสาวดี กองทัพในกระบวน
ตามเสด็จไม่ทันหลายกอง สมเด็จพระนเรศวรฯ จะให้ประหาร
ชีวิตพวกนายทัพเหล่านั้น แต่สมเด็จพระวันรัตน์ทูลขอชีวิตไว้
จึงโปรดให้พวกทมิความผิดไปตเมืองทวายและเมืองตะนาวศรี
แก่ตัว เจ้าพระยาจักรเป็นแม่ทัพไปตเมืองทวาย พระยา
พระคลังเป็นแม่ทัพไปตเมืองตะนาวศรีเมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๖ ต
ไต่เมืองทั้ง ๒ นั้นแล้ว กองทัพเจ้าพระยาจักรยกกลับมาจาก
เมืองทวายทาง “ด่านชมอง ล่วย” ในหนังสือพระราชนิพนธ์
พงศาวดารว่า

“ถึงตำบลเขาส่งช่องแคบแดนพระนครครออยู่ชยากับเมือง
ทวายต่อกันหาทสำคัญมิได้ จึงให้เอาปืนในเตาไฟรพลทั้งปวง

มาประสมกันเข้าเป็นใบสอก่อพระเจดีย์ฐานสูง ๖ ศอกพอ (ชว)
 หุงอาหาร สักกสำเร็จ แล้วยกเข้ามาถางทรงครอยธยา ทรง
 เรอนนมแม่ใช้พระเจดีย์ ๓ องค์ทศรสถามกเป็นเคากบ
 วนจดยที่จะทลทอไปข้างหน้า จึงคิดเอามาก้าวไว้ ส่วนพระ-
 เจดีย์ ๓ องค์นั้นเมื่อหม่อมฉันเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
 พระยาประสิทธิ์สงคราม (นุช) ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี
 เคยพรรณนาลักษณะให้หม่อมฉันฟังว่า รูปทรงสถฐานเป็น
 แทกองค์ก่อนหน้ากว่าเป็นพระเจดีย์ และทสร้างพระเจดีย์ ๓
 องค์นั้นทสร้างในแดนไทยห่างเข้ามาจากสันเขาที่ต่อแดนพม่า
 ไต่พงเลาอย่างนั้นหม่อมฉันจึงมีใตพยายามไปดพระเจดีย์ ๓ องค์
 แต่เมื่อสักสองสามปีมาน พระองค์หญิงอดคยสุริยาภาได้เสด็จ
 ไปดพระเจดีย์ ๓ องค์และฉายรูปมาประทานหม่อมฉัน (ได้
 ฉายทคนหารูปนั้นไม่พบเมื่อเขียนจดหมายนี้) พิจารณาในรูป
 ฉายกเห็นอย่างหนักงโดยจำนงจะให้เป็นรูปพระเจดีย์เช่นพระ-
 ยากาญจนบุรีว่า ห้ามทสังเกตว่าลักษณะจะเป็นพระเจดีย์อย่าง
 ไตไม่ แต่ก็ไม่น่าประหลาดใจ ด้วยสร้างในป่าเปลี่ยวไกลชาย
 แดนเช่นนั้นใครจะเอาช่างไปดงแรมทำอย่างประณีต แต่ตาม
 คำเล่าของพระยากาญจนบุรีชงว่าสร้างห่างแดนเข้ามาในแผ่นดิน
 ไทยนั้น พงเป็นหลักไตอย่างหนึ่งว่าพระเจดีย์ ๓ องค์เป็น

๘ ๐ หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

จันทบุรี

๒๕

ของไทยสร้าง ถ้าหากไทยยกยวมมอคนทาเป็นวัตถุหมาย
เขตแดนก่อกสร้างตรงสนเขื่อนบนเขต ถ้าพม่าทำโดยลำพัง
ก่อกสร้างในแดนพม่า นี้ไทยทำโดยลำพังจึงสร้างในแดนไทย
แต่จะสร้างเมื่อใด และสร้างเพราะเหตุใด ไทยแต่พิจารณาและ
สนนษฐานตามเคาเงอนทมอยู่ชอยกล ดังจะทูลต่อไปน

อนทางเดินในระหว่างเมืองมอญกับเมืองไทย (ภายใต้
มณฑลพายัพ) มี ๒ ทางมาแต่คกคยาบรรพ ทางสายเหนือ
เดินแต่เมืองเมะตะมะมายังเมืองตากทางด่านแม่สอด (แต่
โบราณเรียกด่านแม่ละเมา) ทางสายใต้เดินแต่เมืองเมะตะมะ
มายังเมืองกาญจนบุรีทางพระเจดีย์ ๓ องค์ ทางสายใต้คือทาง
ด่านพระเจดีย์ ๓ องค์คนนมหลักฐานปรากฏว่าไซ้มาตั้งแต่สมัย
เมื่อเมืองนครปฐมเป็นราชธานี เพราะมีปราสาทหินสร้างในสมัย
นั้นปรากฏอยู่ทเมืองสิงห์ทางแม่น้ำน้อยแขวงจังหวัดกาญจน-
บุรี และทพงคกแขวงจังหวัดราชบุรี อนอยู่ในระหว่างทาง
เดินสายนี้ แต่ทางสายเหนือเห็นจะมาไซ้มากต่อเมื่อสมัยเมือง
พุกามแผ่อาณาเขตเข้ามาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มชากเมืองท
สร้างในสมัยนั้นปรากฏอยู่หลายเมือง เช่นเมืองชากังราวและ
เมืองตากเก่าเป็นต้น ล้วนตั้งรายรมแม่น้ำพทางฝั่งตะวันตก

เมื่อสมัยกรุงสุโขทัยคงไปมากับเมืองมอญทางด่านแม่สอคล้าย
 เหนือเช่นเคยวกบเมืองสมัยกรุงศรีอยุธยาไปมาทางพระเจดีย์
 ๓ องค์เป็นพนทวามานสอให้เห็นว่าพระเจดีย์ ๓ องค์คงเป็น
 ของกรุงศรีอยุธยาสร้าง

คราวนี้จะพิจารณาว่าสร้างพระเจดีย์ ๓ องค์เพราะเหตุ
 ไฉน ขอนเสนอหม่อมฉันพบโบราณวัตถุให้ความรู้คงจะหลุดต่อไป
 นจะเป็นเมื่อใดจำไม่ได้ ในรัชกาลที่ ๖ หม่อมฉันขึ้นไปเที่ยว
 มณฑลพายัพออกครึ่งหนึ่ง ขากลับมาทางเรือจากเมืองเชียงใหม่
 ในเวลานั้นหม่อมฉันพนหน้าทในการปกครองแล้ว จึงเอาใจใส่
 แต่ในการตรวจของโบราณตลอดทางที่เรือลงมา เมื่อลงมา
 ถึงอำเภอเมืองซอก (เมืองรอต) ซึ่งตั้งอยู่ทรายในแดนเชียง
 ใหม่ต่อเชิงภูเขาสูงซึ่งต้องเดินข้ามลงมาทางใต้ ทางเรือก็
 ต้องลงผ่านแก่งในระหว่างภูเขาหลายวนจึงถึงทรายในอาณา-
 เขตเมืองตาก หม่อมฉันขึ้นไปดเมืองซอกเห็นมพระเจดีย์
 โบราณขนาดใหญ่ฝีมือทำอย่างประเพณีสร้างรายอยู่ในตำบลเคียว
 กนหลายองค์ คราวกบว่าเมืองซอกเคยเป็นเมืองใหญ่มาแต่ก่อน
 แต่เมื่อใดถามถึงภูมิลาเนา ปรากฏว่าไม่มีทำเลไร่นาที่จะทำ
 ให้พอเลี้ยงผู้คนพลเมืองในเมืองใหญ่ได้ จึงคิดว่าพระเจดีย์งาม ๆ

เหล่านนเห็นจะเป็นของเจ้านายทศครองเมืองเชียงใหม่สร้างด้วย
เหตุอย่างอน ถ้ามหาเหตุก็ไม่มีใครรู้ คิดก็ไม่เห็น มาจนพบ
โบราณวัตถุซึ่งมีไคคาคาจะมตเมืองตาก จึงไคเคามูลการ
สร้างพระเจดีย์ทเมืองชอด

เมื่อหม่อมฉนลงมาถึงเมืองตากนกชนถึงความทกล่าวใน
หนังสือพระราชพงศาวดาร ว่าเมื่อครั้งพระเจ้ากรุงธนบุรียก
กองทัพไปตีเมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๗ เวลาประทับอยู่
ที่เมืองตากเสด็จไปยังวัดคอกเขาแก้ว ตรัสถามพระสงฆ์ (เจ้า
อธิการ) ว่ายังจำไคหรือไม่ว่าเมื่อพระองค์เป็นพระยาตากจะ
แปลงโคมแก้วทำเป็นพระเจดีย์ เสด็จไปเสวยทวยทวคณน ว่าถ้า
จะได้สำเร็จพระโพธิญาณในอนาคตขอให้ต่อยจุคโคมชาคอย่าให้
ตัวโคมแก้วร้าวรานขบฉลาย ก็เป็นไปดังอธิษฐาน พระธวาช
พระพรว่ายังจำไคอยู่ หม่อมฉนถามพวกกรมการถึงวัดคอกเขา
แก้ว เขาบอกว่าเขนวครางอยบนเนินเขาแก้ว ทางฝั่งตะวันตก
แม่น้ำพอง ตรงข้ามกษทตงเมืองตาก และทตงจวนของพระเจ้า
กรุงธนบุรี เมื่อเป็นพระยาตากก็ยงปรากฏอยู่ทตายลลวณมะม่วง
ใกล้ ๆ กษเซ่งเขาแก้วนน หม่อมฉนจึงขามไปดู เห็นตรงทตง
จวนเป็นแต่ทว้างไม่มีอะไร เดินต่อไปไม่ไกลนกกษนเนินเขา
วัดคอกเขาแก้ว พอหม่อมฉนเห็นวคกเกิดความประหลาดใจ

ด้วยพระอโศกซึ่งเหลืออยู่แต่หนึ่ง ประตุนาต่างทำชุมจรณา
อย่างแบบวัดหลวง กรโตในทันทวาเป็นของพระเจ้ากรุงธนบุรี
สร้างเมื่อสมัยราชชแล้ว มีไชโยสถเดิมที่เสด็จไปทรงอริษฐาน
เมื่อยังเป็นพระยาตาก พวกรกรการเขายอกว่าตามให้เลขาคอย
แกวทางไต่ยมวัดเกาอกหลายวัด หม่อมฉนกละไปค เห็นม
๓ หม้อยู่ใกล้ ๆ กัน วัดสุคข้างเหนือเหลือพระเจดยกลมองค์ ๑
ขนาดสูงเมื่อบรมบรรณลัก ๘ วา วัดที่อยู่กลางก่อเป็นแท่นสี่เหลี่ยม
รสูงลัก ๒ คอกเคษ บนแท่นนนมพระเจดยกลม ๒ องค์เคียงกัน
ขนาดย่อมกว่าพระเจดยทกลาวมาแล้ว วัดอยู่ข้างใต้มีพระอโศก
เป็นแบบวัดหลวงเช่นวามาแล้ว กยกาแพงแกวลอมรอบ พอเห็น
กาแพงแกวหม่อมฉนกวศวง ด้วยมชุมโพลงสำหรับตงตะคน
ตามประตป รปร้างเหมือนอย่างชุมทพระราชวังเมืองลพบุรีราย
รอบกาแพงแกว เห็นตระหนกว่าตองเป็นวัดหลวงสร้างคร่ง
สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ชวนให้เห็นต่อไปว่าวัดที่อยู่แนว
เคียวกนอก ๒ วัดกนาจะเป็นวัดหลวง กเกิดขญหาว่าเพราะเหตุ
ไต่ยมวัดหลวงอยทเขาคอยแกวเป็นหลายวัดเช่นนน หม่อมฉน
คคคนแล้วไปสอยในหนังสือพระราชพงศาวดารจึงเห็นเหตุ ด้วย
ปรากฏว่าเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าแผ่นดินเสด็จยกกอง
ทัพชนไปคไต่เมืองเซียงใหม่ ๓ คร่ง คอสมเด็จพระชัยราชาธิราช

ยนคทมชยชนะอย่าง ๑ ความยนคทใดกลบขานเมืองโดยปลอด
 ภัยอย่าง ๑ ถ้าหากว่าไต่ยนขานอริชฐานไว้ก็เป็นการไต่ยนคท
 อีกอย่าง ๑ ถ้าพระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปเป็นจอมพล เมื่อเสด็จกลับ
 ถึงพระนครก็การส่งให้คิดแบบอย่างสิ่งซึ่งจะสร้างเป็นอนุสรณ์
 แต่ถาจอมพลหรือแม่ทัพไปมชยชนะและทใดกลบขานเมืองมิไต่
 เป็นพระเจ้าแผ่นดินจะทำเช่นนั้นไม่ได้ แต่ความยนคทมชยและ
 ทใดกลบขานเมืองโดยปลอดภัยหรือทไต่ยนขานอริชฐานไว้มชย
 ภัยอมอยากสร้างอนุสรณ์ตามสามารถจะทำได้ จะมาทำเมอถ
 ขานเมืองผู้คนก็แยกย้ายกันไปหมด ต้องทำในเวลาทผู้คนอยู่
 พรกพรอมกัน อนนเห็นว่าเป็นมูลทชกชวนกันให้อากอนศลา
 มาก่อสร้างเป็นพระเจดีย์ไว้ ดังเช่นเจ้าพระยาจักรีกรมสมเด็จ
 พระนเรศวรฯ สร้าง ณ ทตอแดนเมืองทวาย พงคคเห็นไต่โดย
 ง่ายว่าพระเจดีย์เช่นเจ้าพระยาจักรีสร้างนบนพระเจดีย์แต่ชอ
 แต่รูปสถฐานคงเป็นอย่างกองหินสูง ๆ เท่านั้น เพราะไม่มีเวลา
 จะรกรออยู่ไต่ชา และไม่สามารถจะทำได้เมอภายหลังเช่นของ
 หลวง พเคราะห์อกอย่างหนึ่งเห็นไต่ว่าทสร้างในแผ่นดินไทย
 (เหมือนพระเจดีย์ ๓ องค์) คงตรงกับความยนคทหรือไต่ยนคท
 ปลอดภัยกลบขานเมือง พอเขาเขตแดนก็สร้างอนุสรณ์ไต่ยน

อาศัณยณเจดีย์ทวารวดีนามา หม่อมฉันเห็นว่าพระเจดีย์ ๓
องค์นั้น ๑. มีโครงสร้างเป็นเครื่องหมายเขตแดน ๒. มีใช้
ของหลวงสร้าง ๓. เป็นของแม่ทัพไทยทยกอออกไปรบชนะ
พม่ากลบมาสร้างไว้ ๔. ที่สร้างเป็น ๓ องค์คงเป็นเพราะกอง
ทัพยกตามกันมา ๓ กอง กองมาถ่วงก่อนสร้างไว้องค์ ๑ แล้ว
กองมาภายหลังก็สร้างกองละองค์เรียงกันต่อไป ๕. แต่จะ
สร้างเมื่อไรไม่มหลกที่จะลงความเห็น เพราะอาจจะมพระเจดีย์
๓ องค์อยู่ก่อนรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรฯ แล้วเจ้าพระยาจักร
จึงเอาออกไปสร้างที่ต่อแดนทวายก็ได หรือแม่ทัพภายหลังเอา
อย่างพระเจดีย์ของเจ้าพระยาจักรมาสร้างพระเจดีย์ ๓ องค์ก็เป็น
ได้เหมือนกัน

ทกลาวกันว่าพระเจดีย์ ๓ องค์รูปทรงเป็นพระเจดีย์มอญ
นั้น อาจจะเป็นเพราะธรรมเนียมการกองคนขึ้นก่อเป็นพระเจดีย์ทอง
ทำฐานกว้างรูปจึงคล้ายพระเจดีย์มอญก็ได้ หรือตกแต่งคค
แปลงเมื่อภายหลังก็ได้ เพราะเมื่อรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒
ให้พวกมอญไปตั้งระวางด่านทางอยู่มาจ ัดเป็นเมืองขึ้นตั้งอยู่
ทางแม่น้ำนอยถึง ๗ เมือง ถ้าหากพระเจดีย์ ๓ องค์พังทลายใน
สมัยนั้น เปรียบว่าพม่ารอเสียเมื่อเข้ามาตีเมืองไทยคราวรบกันที่
ลพบุรีหรือที่อื่นแต่เป็นต้นกอาจจะมทองคำสั่งให้พวกมอญ

๗ เมืองไปก่อสร้างให้กลบคนค เพราะพระเจดีย์ ๓ องค์เป็นสัง
 ลาคัญของชอทธเรยกทางสายนั้น พวกทไปทำการปฏิสังขรณ์เป็น
 มอญก็ก่อสร้างเป็นอย่างรูปพระเจดีย์มอญ อย่างนกเป็นไค
 เหมือนนก หรือออกนยหนึ่งซึ่งน่าจะเป็นยิ่งกว่าอย่างอื่น คือเมื่อ
 รัชกาลที่ ๓ เจ้าพระยามหาโยธา (ทอเรียะ คชเสนี) เป็นแม่ทัพ
 ยกผ่านไปมาทางพระเจดีย์ ๓ องค์หลายครั้ง เจ้าพระยามหาโยธา
 อาจจะเป็นผู้ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ ๓ องค์ด้วยความศรัทธา หรือ
 ไซยนักเป็นไค แต่เจ้าพระยามหาโยธาก็เป็นมอญ จึงปฏิสังขรณ์
 ตามเห็นงามอย่างมอญ ทว่านมไคเคยเห็นพระเจดีย์ ๓ องค์
 ด้วยตาตนเอง จึงไคแต่คาคะเน ฯ

นวนิยายเรื่องลายแทง

สิ่งซึ่งเรียกว่า “ลายแทง” ศัพท์พหุหมายความเพียงว่า
หนังสือจารไว้ในใบลาน ข้อสำคัญหนังสือนั้นต้องเป็นตำรา
สำหรับหาของวิเศษหรือทรัพย์แผ่นดินจึงเรียกว่าลายแทง ถ้า
หนังสือเป็นเรื่องอนธการไว้ในใบลานก็หาเรียกว่าลายแทงไม่
มีเรื่องเป็นอุทาหรณ์อยู่ในนิราศวัดเจ้าฟ้าของสุนทรภู่ เล่าว่า
ออกบวชอยู่ในรัชกาลที่ ๓ ได้ลายแทงแต่เมืองเหนือ ว่าวัด
เจ้าฟ้าอากาศ ในแขวงพระนครศรีอยุธยา มีของวิเศษเป็นยา
อายุวัฒนะฝังอยู่ จึงขึ้นไปทางเรือจากกรุงเทพฯ จนถึงวัดใหญ่
(ที่มพระเจดีย์องค์ใหญ่อยู่ข้างตะวันออกของทางรถไฟ) ขึ้นเดิน
บกจากถนนไปถึงวัดเจ้าฟ้าอากาศ เป็นวัดร้างอยู่ในทุ่ง ไปทำ
ขุดพบพระลักกรรมตามตำราแล้ว รอคำนาคักตงตนหากรูทผง
ของวิเศษ แต่พอลงมือขุดก็เกิดพายุใหญ่ลมพัดเทียนดับและพา
เครื่องขุดพลตกลงจนจวนรทหมีปลิวหายไปหมด ไม่สามารถจะ
ขุดได้ ต้องกราบนกลบมาตัวเปล่าจนถึงวัดใหญ่ ดงน เหตุการณ์
ในเรื่องลายแทงมีเล่ากันมาออกหลายอย่าง แต่หลักฐานไม่เหมือน

ในนิราศวัดเจ้าฟ้าของสุนทรภู่ ซึ่งผู้แต่งได้เคยถูกแก้ตนเอง
 จึงยกอุทาหรณ์พอให้เห็นว่าคนแต่ก่อนทเชิดถอลายแทงมามาก
 ผู้แต่งวนจวนเคยได้ยืมเล่าเรื่องลายแทงมาแต่ก่อนนั่นเอง
 แต่ยังไม่เคยเห็นตัวลายแทงว่าเป็นอย่างไร มาจนเมื่อขกลายน
 (พ. ศ. ๒๔๗๔) ทราบว่าหอพระสมุดฯ ได้รับหนังสือลายมือ
 เขียนของเก่ามาจากการมออลักษณอกพวกหนึ่ง และมีลายแทง
 อยู่ด้วยฉบับ ๑ อย่างเห็นจึงขอยืมมาดู ลักษณะของลายแทงนั้น
 เป็นใบลานอย่างคัมภีรขนาดสั้น ๔ ใบ เจาะรูร้อยเชือกผูกไว้
 หนังสือจารในใบลานเป็นอักษรไทยและมีอักษรขอมอยู่ข้างท้าย
 หนึ่งหน้าหนึ่ง สังกะตรูปตัวอักษรและกระบวนเขียนเป็นฝีมือแบบ
 สมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนความในลายแทงนั้นเป็นคำราให้หาแก้ว
 แหวนทเขาช่วงหลวง ในแขวงเมืองอินทบุรีและว่าเป็นคำราให้
 มาจากเมืองปัตตานีเรื่อง ๑ คำราให้หาแก้วแหวนทเขาช่วง
 เส้าประโคนแขวงเมืองอินทบุรี ว่าได้มาแต่เมืองจันทบุรีเรื่อง ๑
 คำราให้หาเงินและปรอทแร่แปรธาตุที่ตำบลจันทบุรี (ไม่มีว่า
 เมืองไหน) ว่าได้คำรามาดแต่เมืองตะนาวศรีเรื่อง ๑ คำราให้หา
 ยาสำหรับแก้เงินแดง เงินดำ และหานาก หัวแหวน โหระพาเขียว
 ท่อนองตอกกละอ่อม (ไม่มีว่าเมืองไหนและไม่บอกว่าได้มาแต่

ไหน) เรื่อง ๑ ตำราให้หาแก้หาคำมิได้และเงินทองกยนาทพย
และแวนศลากายาสัททิตเขาพนมฉัตร อยู่ระหว่างเมืองเพชรบูรณ์
กยเมืองพิษณุโลกเรื่อง ๑ ไต่คดล้าเนาลายแทงพิมพ์ไว้ต่อไปน
เพราะบอกไว้พลกกกกอก ต้องอ่านจึงจะเข้าใจชดว่าลายแทง
อ้างอิงอย่างไร

ตำนานลายแทง

๑) ตำราเขาช้างหลวงแขวงเมืองอินทบุรีฝ่ายตะวันออก
ให้ไต่ตามทางโบราณขึ้นไปถึงตำบลท่าน้ำอ่างแล้วให้ไต่ตามทาง
แต่ท่าน้ำอ่างไปถึงเสาประโคนหินอัน ๑ และมีหัวเหวนนน ถ้า
ผู้ใดพบให้พิจารณาเอาเถิด ให้ไต่ก่อนหินมาสู่ไฟแล้วค่อยเอา
เถิด หัวเหวนนนอยู่ในหินนั้น ๕ ประการ ๑๕ ประการ และหัว
เหวนนนทอดคนาลอย และหัวเหวนนนอยู่แก่เสาตราวุธ หอก
ดาบ แหวนหลาว ขันไฟ ธนหน้าไม้ ถามิ (ค่อย) เอาใน
หินนั้นเลย ให้หลอมเอาทนนเถิดเหมือนกันแล ท่านไว้ให้แก่
คนทั้งหลาย และมีมรกตอยู่ทนนลก ๗ คอก มรกตยอม “กรก”
รินหิน ฯ เขียวคจกึ่งน้ำครามนน (อิ เขียนเป็นเกาะชคส์มาอิ)
ลาน (?) นนแล ฯ รายอนนนมาแต่เมืองตานแล ฯ

๒) ตำบลเสาประโคนหินแขวงเมืองอินทบุรี (บางที่จะ
อ้างเสาประโคนทกล้าวในบท ๑ นนเอง) ตรงข้างปลาออก (?)
ไปข้างตะวันออก ประมาณสองลสน (เส้น) ยังมีข้อทัพยอน
หนึ่งชื่อว่าข่อยคใจ มีตนประจำตนหนึ่งอยู่ปากข่อย (ข่อย) อีกใจ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๔๑

นนเป็นสำคัญ ภาษขัตถบาลี (ภาษ) เพชฌัญญู ภาษพจนานุกรม
อ่านกันว่า เราจะให้ท่านหัวแหวนแก้มสมณะชพรามณอนาประ-
ชาจารย์ทั้งหลาย และเราจะกองไว้บนคินเห็นเป็นอกจาก
ราชจารย์ทั้งหลายจะชิงกันเอา จะฆ่าฟันกันตายเสีย (เรา) พจน
จะเป็นไทย และพจน (จึง) เอาหัวแหวนและทองเนอส์บสอง
เกล่งไว้ในข้อหินข้างตะวันออกนั้น หัวแหวนอยู่ข้างตะวันตก
และทองนั้นท่านไว้ (ใน) ถาดทองแดงใบหนึ่ง ปากกว้างสอง
คืบ ก้นถาดนั้นลึกสองนิ้ว ใช้สายหนึ่งไว้สำหรับถาดทองนั้น
ให้ลัด (ลาก?) เอาของนั้นขึ้นมา แล้วภาษพจนานุกรมจึงไว้
อากัน (อากรรพ?) ให้เรียกขื่อออกใจ และหัวแหวนเอาลงไว้ใน
ข้อนั้นเป็นค่า ๑๐๐ ซึงข้าง ๕๐ ซึงข้าง ๓๐ ซึงข้าง ๒๐ ซึง
ข้าง ๑๐ ซึงข้าง หากามีไต่ข้าง ผู้ใดพบจะเอาหัวแหวนและ
ทองให้บูชาภาษขัตถบาลีเครื่องกระยาบวช มะพร้าวอ่อน ๑ ลูก แมงดา
ตัว ๑ ปุ่ทะเลตัว ๑ เทียน ๒ เล่ม เอาเถิด ถ้าจะเอาแต่หัวแหวน
ก็เอาแต่หัวแหวน ถ้าจะเอาทองก็เอาแต่ทองนั้นแล ฯ รายงาน
แต่เมืองจันทบูร (จันทบุรี) แล ฯ

๓) ตำบลจันทบุรี ท้ายเขานนมผอย (?) อันหนึ่งลง
มาเป็นทางท่าคาม (ข้าม?) มีภาษ ๒ องค์ ช่อภาษหินมาลัย

ทั้ง พรนก (พรต?) อยู่ต้นเขานันมีพระเจดีย์ ๓ องค์ ให้วัด
แต่พระเจดีย์ (องค์ไหนขาดไป) นั้นไปประมาณ ๕ เส้นถึง
หนองอันหนึ่งชื่อว่า หนองประดู่ (หนอง) นั้นกว้างเส้น ๑
โดยวัดเส้น ๑ จตุรัสเท่ากัน และมีต้นประดู่อยู่กลางหนองเป็น
สำคัญ ทั้ง (ทาง?) มุมหนองพระญาติท่าน (ท่า) ตู (ตร?)
อยู่ทั้ง ๔ มุมหนองนั้น แล้วท่านเอาเงินลงไว้ในตรทั้ง ๔ มุม
หนองนั้นมุมละเกวียน พระญาติจึงเอาปรอทลงไว้ในหนองนั้น
สามประการ ๆ (จะหมายอะไรไม่รู้) ขอปรอทคุดคาเมกพิศ ๗
(หมายอะไรไม่รู้) ปรอท (ย)ทุมโชติ ๗ (?) ปรอทกาย
สิทธิ์ (ดิ เขียนเป็นธาระชิตสมาธิ) ๗ (?) ถ้าผู้ใด ๆ พยมีความ
ปรารภนา ถ้าจะทำทองก็ได้ ทำเงินก็ได้ ทำนากก็ได้ จะให้
อายุยืนก็ได้ ถ้าผู้ใดพบหนองประดู่จะเอาทรัพย์และปรอทนั้น
ให้ปลุกศาลชนเพิงตาและบูชาเครื่องกระยาบวช มะพร้าว
เมียง หมาก ทุเรียน เทียน (เทียน?) และข้าวตอกคอกไม้
เอาเถิด ถ้าจะเอาปรอทให้เรียกเอาจึงได้แล ฯ รายนมาแต่เมือง
ตะนาว(ศรี)แล ฯ

๔) ท่านให้ยาสำหรับแก (แก้?) เงินแดงและเงินดำ
สำหรับกัน ถ้าผู้ใดพบหนองตอกออมและนากหัวเหวนไหรา

เขยว ให้พิจารณาเอาเถิด ให้ปลุกศาลใส่เครื่องกระยาบวช
และมีบอนเขยว และปลาแดง (?) ผักขิงแดง เปียสอญา
(?) เทพยดาอารักษ์ในทนนให้บูชาจงชอบกลจงเอาเถิด ท่าน
ไว้ให้ท่านแก่สมณะชพราหมณ์ และยาทงนมอยู่บนเนินเขานน
ควยกันกับหนองคอกออมแก (แก?) คนเจ็บบุญ(?)แลฯ

๕) ตำบลเขาพนมมัตตรอยู่ข้างแขวงเมืองเพชรบูรณ์และ
พิษณุโลกต่อกัน ท่านตั้งบริวารเขา ๒ ฟาก เขาชงอก เขา
โซกโลน เขาฝา(ผา?)นางทียบ เขารอก ท้ายเขานนท่านทำ
เสาประโคนไว้ สุดเสาประโคนท่านเจาะเป็นรูเอาแก้วหาคำมิ
ได้ใส่ลงในรูเสาประโคนนั้นท่านเอาแผ่นทองมาเขียนอักษรไว้ใน
แผ่นทองนั้นว่า เป็นหลายประการ ครนเห็นอักษรนั้นแล้วก็แจ้งอยู่
ทุกประการ ในภูซางหลวง(ซึ่งตรงกับเขาซางหลวงแขวงเมือง
อินทใน ๑) นั้นไว้ทรัพย์อยู่ในภูซางหลวงนั้นก็จะได้ชื่อ (?)
อันวิเศษ ท่านทำไว้ให้ท่านแลฯ เขาวง เขาคอย เขาพนม
ส่อนอย เขาพนมสอใหญ่ เขารักกระจัน เขาลกแรก (แรด?)
เขาคลุ่ม เขาพนมทวาร มีถ้ำอยู่ ท่านให้วัดแต่ปากถ้ำออก
มา ๒ วา ถึงหินชอนกันไว้ คดหินชนเสียโคชกลงไปท่วม
หัวถ้ำของถ้ำ ๑ ให้บูชาเครื่องกระยาบวช และทตุนเขาพนม

ทวารนันทน์ ท่านเอาหัวแหวนใส่ตมหินไว้ ข้างเท้าลกหมาก ตม
 (?) แต่ละหวัดค่าไว้ต่ำลงหนึ่ง เขาพนมนาง เขาอก (?)
 เขาโถนไธ เขาพระ ๒ ภายหลังชนบนเขาพนมโถนไธแลเห็นเขา
 พนมฉัตรนันทน์ เขาพนมฉัตรนันทน์อยู่ข้างฝ่ายตะวันตกและมีห้วยนันทน์
 คอนนันทน์อยู่ เขาจึงเรียกว่าห้วยนาคอนแล ฯ ถ้าบุคคลใดจะใคร่
 หาเขาพนมฉัตร ให้ถามชาวนาแฝกแต่โบราณเขาเกิด เขาทำ
 ไว้ ณ ที่นั้นเขาจึงเรียกว่าบ้านไร่โก่งขึ้นแล ฯ ตำบลเขา (พนม)
 ฉัตรปากถ้ำผ่นไปตะวันออก มีต้นตะเคียน (ต้น) ๑ อยู่ตะวันออก
 ออก ปากถ้ำสูง ๔ วา มีต้นตะเคียนใหญ่ ๓ อ้อม กิ่งใหญ่
 ๓ กิ่ง น้ำชำไหลออกแต่รากตะเคียนนั้น รากตะเคียนนั้นท่าน
 ไว้หัวแหวนไต่รากตะเคียน ตีค่าใบละต่ำลง และท่านพนมถนน
 แต่ต้นตะเคียนจนถึงเขาพนมฉัตร กลางถนนนั้นท่านไว้หัวแหวน
 มรกต ๑ (แห่ง ๑ ?) ตีค่าใบละสูง และหัวถนนสี่คนนั้นท่าน
 ไว้หัวแหวนมรกต ๑ (อีกแห่ง ๑ ?) ตีค่าใบละสามสิบ ต้น
 เขาพนมฉัตรนันทน์ท่านจำหลักฉัตรหินไว้ ๓ ซันจึงเรียกว่าเขาพนม
 ฉัตรแล ฯ ในถ้ำนั้นท่านสร้างพระประธานไว้หน้าตก ๓ ศอก
 พระเนตรพระประธานนั้นท่านเอาแก้วมรกต (กต ?) ใส่ไว้ ถ้า
 บุคคลใดเข้าไปเห็นพระนั้นแล้วให้ไปข้างหลังพระประธาน
 ประมาณเส้น ๑ พระเนตรพระเป็นจุมพฏไปแล ฯ แต่นั้นไป

เส้น ๑ ถึงน้ำสโนทกกันอายุน ๕,๐๐๐ ปี มกาลงเจดชางสาร
 แล ๗ แต่นั้นไปเส้น ๑ ถึงแวนน้ำออยทากอชกกระชไล่ไวทอง
 เทาลูกฟักลูกแพง เทาลูกมะขามรามโรม (?) ถ้ายคคสผู้ใด
 จะปรารธนาลูกใหญ่นนของพระศรีอารยธยาเอา ให้เอาแต่เท
 ลูกมะขามรามโรม ให้เอาแต่สามกอบแล ๗ ถ้าจะเอาแวนน้ำ
 ออยให้(เอา)แต่สามแวน กนแวนน้ำออยนคยแต่สารพค
 โรค คโรค (๑) เลือคลมทงปวงหายสน มกาลงเทาชาง
 สาร อายุน ๕,๐๐๐ ปี เคนแลวแต่เมืองเพชรบูรณถกรุง
 ศรีอยุธยาจนเคยว (ตรงนสอว่าแต่่งสมยกรุงศรีอยุธยา) ถา
 จะทำทองเอาแวนน้ำออย ๑ สลึง เอาทองแดง ๑ ชง เป็นทอง
 ธรรมชาตแล ๗ ถ้าจะทำเงินเอาแวนน้ำออย ๑ ตาลง (ชาค
 เอาอะไรเจือ) เป็นเงินบริสุทธิ์แล ๗ แต่นั้นไปเส้น ๑ ถึงอ่าง-
 กายสทณนทานเอาตวกเหล็กพาคไว้ (อ่าง) กายสทณนทาน
 เอาไขภฏแกรง(?) ลอยไว้ ถ้ายคคสผู้ใดจะปรารธนาให้ลง
 (ในอ่าง) กายสทณน ทตวกเหล็กพาค(ไว้)นกกอนแลว
 ตัวแรกเป็นจณวจณไปแลว เหลอแต่เลอคผคชนมา จงเอาตวก
 เหลกคก (เห็นจะเป็นไขภฏแกรง) มาเทลงอ่างกายสทณนกกเป็น
 ตัวผคชน มีรูปโฉมงามสนราคในทว แลวมีอายุนชว (พระ)

อาทิตย์ พระจันทร์ ตามแต่จะปรารภนาเกิด ถ้าเป็นเพชฌาณ
 ให้เอาปรอทกับพระขรรค์เหาะไปแล ฯ ถ้าเป็นฤษีเอาเกือกเอา
 ไม้ท้าวเหาะไปแล ฯ ตำรานสามหวมเองเขาควยกัน ท่านสำเร็จ
 ไปแล้ว ท่านจึงตั้งตำรานไวเป็นผูกเดียวกันแล ฯ (ต่อไปนี้เป็น
 หนังสือขอม)

องการพิททนาถ์ อุปุณฺณ พุรหุมาสหมปติ นาม
 อาทิตยเป ส อากโต ปณฺจ อาทุมํ ทิสฺวา
 นโม พุทฺธาย วนฺทนํ

วินิจฉัย

ความตามลายแทงทแล้งมาน ถ้าเป็นหนังสือแต่งใหม่
 ใครอ่านก็คงเห็นว่าคนแต่งเป็นบ้า หรือมีฉะฉานนักเป็นคนขบถ
 คิดประดุษฎีชนหลอกคนโง่ หากเป็นแต่หนังสือเก่า แต่ง
 ไว้ในสมัยเมื่อก่อนยังเชอถอคตต่าง ๆ ผิดกับความรู้และความ
 เชอถอของคนในสมัยนี้ จะว่าแต่งโดยไม่มีมูลความจริงทเถว
 ก็หาควรไม่ เพราะฉะฉานจนาคควนจดยว่าลายแทงจะมชนควย
 เหตุอย่างไร ไกลองคคคเห็นร่องรอยจะเป็นดังกล่าวต่อไป

ของต่าง ๆ ที่พรรณนาในลายแทง เช่น แก้วทเกิดขนอยู่
 กยหินโดยธรรมชาติ กัด แร่โลหะต่าง ๆ ที่อาจหลอมประสม
 กันให้แปรเป็นธาตุอย่างอื่นได้ กัด หินเกิดโดยธรรมชาติเป็น
 อย่างน่าพิศวง เช่น หินก้อนเล็ก ๆ รูปเหมือนงูขนาอออกกุด ที่
 สัตว์ทรพยสันตยบุคคลฝังซ่อนไว้ใต้ดิน กัด เป็นของมีจริงทั้งนั้น
 ชั่วคราวอย่างให้เหน่ง่าย ๆ เช่น ขอบพลอยที่จังหวัดกาญจนบุรี และ
 จันทบุรี แร่ทองคำที่บางสะพานและเมืองวัฒนาร แร่ทองแดง
 ที่เมืองจันทกแขวงนครราชสีมา แร่คบุกที่เมืองนครศรีธรรม
 ราช หินรูปเหมือนงูขนาอออกกุดอยู่ในแขวงเมืองนครสวรรค์
 ส่วนทรพยสันตยคนฝังไว้ โดยประเพณีโบราณ ผู้มทรพยมาก
 ย่อมฝังดินซ่อนไว้ เหมือนอย่างฝากธนาคารกันทุกวันนี้ เมื่อ
 ขานแตกเมืองเสีย หรือเจ้าของทรพยตาย โดยมีใครบอกทชม
 ทรพยให้ใคร ทรพยนั้นก็จะซ่อนอยู่ในแผ่นดิน นานมาผู้มทรพย
 ไร้ไถนาขุดดินพบได้ทรพยนั้น จึงเรียกว่าทรพยแผ่นดิน ของที่
 ถ้าวมาลวนเป็นของหายาก นาน ๆ จะมีผู้พบ จึงเป็นเหตุให้
 เชื่อกันว่าเป็นของวิเศษมอยู่ ณ ที่ลลับ และมีมูลค่าแพง
 แห่น ลักษณะการหาของวิเศษเช่นบอกไว้ในลายแทงนั้น ถ้าวา
 โดยธรรมชาติจะต้องมีผู้ใดไปเห็นแก่ตัวว่ามีสิ่งนั้นอยู่ ณ ที่ใด

แล้วจึงจะสามารถบอกตำแหน่งที่และหนทางที่จะไปให้ถึงถนน
ได้ดังกล่าวไว้ในตำรา ปัญหาข้อตนจึงมีว่าเหตุใดคนผู้ไปพบ
จึงไม่เอาของวิเศษหรือทรัพย์แผ่นดินที่พบเห็นเป็นอาณานิคม
ของตนเอง กลับมาบอกตำบลหนทางและอุปเท่ห์ให้ผู้อื่นไปเอา
ของเหล่านั้น พิจารณาข้อนี้ให้ดีให้เห็นความลึกลับของลายแทง
ว่าความร่ำรวยและความคึกคะนองของเหล่านั้นเห็นจะเกิดขึ้นเป็น
ชั้น ๆ ชั้นที่ ๑ เริ่มด้วยมีคนพวกเที่ยวเตร่พเนจร เช่นพระธุดงค์
เป็นต้น ไปเห็นของอะไรแปลกประหลาดมีอยู่ตามภูเขาลากา
ป่าดง เวลาผ่านไปมากแล้วให้พวกพ้องฟัง ดังเช่นไปพบเทือก
แกวผลกมตค้อยกบหิน หรือหินแท่งเล็ก รูปแปลกเหมือนนกข
ยบินาออยเป็นต้น (ของเหล่านั้นจริงใดตัวอย่างมาไว้ในพิพ
ณสถาน) ผู้ฟังเล่าไม่ได้เห็นด้วยตาเองก็อดคิดคาดคะ
นาของเหล่านั้นจะเป็นอย่างไร ๆ จึงเกิดผกิดขึ้นอกพวกหนึ่งต่อจาก
ผู้ใดไปเห็น เป็นพวกที่ใดอ้างว่าเป็นของวิเศษเช่นนั้น ๆ เช่น
อ้างเทือกแกวผลกกว่าเป็นเพชรรัตนจินดา และอ้างหินงอกหินย
ยว่าเป็นแร่กายสิทธิ์ ยังมีคนอกจากพวกหนึ่งซึ่งเชื่อบวชปฏิบัติ
อนมิตารบตำราแต่โบราณ (แม้จีนฝรั่งชาวยุโรปแต่ก่อนก็

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๔๕

เชื้อถือ เรียบกว่าวิชา Alchemy) อ้างว่ามีโลหะบางอย่าง ซึ่ง
 อาจหลอมปนกับธาตุอื่นให้กลายเป็นทองคำหรือเป็นโลหะอื่นมี
 ฤทธิ์เดชต่าง ๆ พวกนี้ชอบสืบเสาะหาแร่โลหะธาตุที่ฝังไว้ในตำรา
 คอยไต่ถามพวกพเนจร และพยายามหาแร่เช่นนั้นอยู่เสมอ
 เมื่อได้ฟังเล่าก็เป็นผู้คิดอกพวกหนึ่ง พิจารณาตามตำนาน
 แต่งตำราในลายแทงดูเหมือนจะมีผู้คิดอกพวกหนึ่ง ซึ่งฟังคำ
 บอกเล่าแล้วเลยฝันเห็นต่อไป แล้วเอาการที่ฝันเห็นนั้นมาพรรณ
 นาในตำราโดยเชื่อสืบนิมิต สังเกตได้ว่าความที่พรรณนา
 เหมือนฝันยิ่งกว่าจะคิดแต่งขึ้นใหม่ หรือจะจำแต่คำสอนบอก
 หรือเห็นด้วยตาตนเอง พวกผู้คิดและฝันนั้นนับเป็นชนที่ ๒
 ต่อมาถึงพวกผู้ประสงค์จะรักษาตำราไว้จึงจารลงลายแทง นับ
 ว่าลายแทงเกิดขึ้นเป็นชนที่ ๓ พวกที่สร้างลายแทงนั้นน่าจะ
 เป็นพระทนต์ สังเกตคุณสมบัติของจารหนึ่งชื่อขอมงาม แต่จาร
 หนึ่งชื่อไทยเลวตลอดจนความรู้ของวิ เพราะพระแต่โบราณ
 ถือกันว่าอักษรไทยไม่สำคัญในการเล่าเรียนเหมือนอักษรขอม
 จึงพยายามหัดเขียนแต่อักษรขอม ลายมือเช่นว่ามานพบใน
 หนังสือเรื่องชาดก ซึ่งพระเขียนไว้แต่โบราณบ่อย ๆ ที่ในหอ

พระสมุทฯ กมทวอย่างอยู่ เมื่อสร้างลายแทงจนแล้วใครเป็น
 ผู้จารกคงเกยเอาไว้อย่างเช่นว่า “เก็บไว้ดูเล่น” มีใคร
 ไปเห็นชอบใจก็ขอก็คเอาไป จึงมีสำเนาอยู่ตามเมืองต่าง ๆ
 นาน ๆ จึงจะมีผู้ศรัทธาเอาตำราในลายแทงไปทำตาม เช่น
 สุนทรภู่ สันนิษฐานว่าเรื่องตำนานลายแทงจะเป็นดังกล่าวน.

วินิจฉัยคำเรียกพระภิกษุ

ในหนังสือทำเนียบสมณศักดิ์ ของชาว เมืองเวียงจันทน์
แต่โบราณมีประวัติของเจ้าคุณพรหมมุนี วัดบรมนิวาส์ ถึงคำ
ที่ชาวอีสานเรียกพระภิกษุว่า "เจ้าหว" และ "เจ้าหม่อม" คำ
"หว" ที่เรียกนัยหมายความว่าหวของผเรียก คำ "หม่อม" ก็
คือหม่อมหวของผเรียกตนเอง เป็นคำเคยวกขเรียกเจ้าผครอง
เมืองว่า "เจ้าผกระหม่อม" และที่ชาวไทเรียกว่า "พระเจ้า
อยู่หว" ข้าพเจ้าเห็นเขามความพิศวงขงชนในคำที่เรียก พระ
ภิกษุและเจ้านายในภาษาต่าง ๆ ซึ่งข้าพเจ้าเคยพิจารณาแต่
ก่อน เรียกพระเรียกเจ้าแม่เป็นคำต่าง ๆ กัน ความเป็นอย่าง
เคยวกนทงนนี้ ดูประหลาดอยู่ จึงจะพรรณนาต่อไปน

๑) ในภาษาชาวไทแต่โบราณเรียกพระว่า "เจ้าก"
มอยู่ในหนังสือมหาชาติคำหลวงซึ่งแต่งแต่ในรัชกาลสมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕ และมีหนังสือเรื่อง
อื่นๆ ซึ่งแต่งภายหลัง เช่นกลอนมัลลยคำสวดและเสภาเป็นต้น
และยังปรากฏใช้คำพูดเรียกพระว่า "เจ้าก" มาจนในรัชกาล
ที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์

- ๒) ในภาษาขอม (เขมรเก่า) มีในศิลาจารึกเรียก
 เจ้าว่า “กมรเตญอญ” “กมรเตญ” แปลตรงทักว่า “กู”
 ๓) ภาษามอญเรียกพระภิกษุว่า “ตะละปอยน์” ตะละ
 แปลตรงทักว่า “เจ้า” ปอยน์ตรงทักว่า “กู”
 ๔) ภาษามลายูเรียกเจ้าว่า “ตวนกู” ตวน แปลตรง
 ทักว่า “เจ้า” กู ตรงทักว่า “กู” ที่ไทยใช้นั่นเอง
 ไฉนจึงใช้คำภาษาต่าง ๆ เรียกพระและเจ้าเป็นอย่าง
 เดียวกันเช่นนั้น ขอฝากจากเมืองขึ้นไปถวายเจ้าคุณพรหมมน
 ให้พิจารณา เป็นบรรณาการสนองคุณททานสั่งหนงสอทาเนียบ
 สมณศักดิ์กับเรื่องผดุงชาติศาสนามาให้ถ่องนง

เรื่องเครื่องมาอะแซห่วนก

△

เรื่องเครื่องมาอะแซห่วนกถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าฯ นน คนใดเคยสืบเสาะมาชานานตงแต่ยังเป็นนาย
ทหารมหาดเล็ก ความตงจะเล่าให้ฟังต่อไป เมื่อเจ้าพระยา
เทเวศร์วงศ์วฒนยงเป็นพระยาวาการกรมมา คนเคยถามว่า
เครื่องมาอะแซห่วนกนอยทกรมมาหรือที่ไหนคนอยากจะเห็น
เจ้าพระยาเทเวศร์ฯ บอกว่า ในสมัยเมอกรมพระพทกษเทเวศร์
องค์พระอัยกาของตัวท่านทรงบัญชาการกรมมาในรัชกาลที่ ๔
ข้าราชการเก่าในกรมมาคน ๑ เขาเคยชແวงข้างเครื่องมาให้
ท่านดูคนหนึ่ง บอกว่าແวงคูนนเป็นແวงเครื่องมาอะแซห่วนก
ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ แต่เวลานนตัวท่านยัง
เป็นเด็กก็ไม่ไ้เอาใจใส่จำไว้ว่าคูนไหน แต่สังอนนอกจากແวง
ข้าง ท่านไม่เคยไ้ยินว่ามอยู่ในกรมมา คนขอให้สืบถามถึง
ແวงข้างคูนนก็ไ้ไ้ความ เพราะคนชนเก่าที่เคยจำไ้ไ้ตาย
เสียหมดแล้ว ตัวท่านเองก็จำไ้ไ้ไ้ คนลองพยายามถามคน
อื่นต่อมากไ้ไ้ใครรู้ว่าเครื่องมา อะแซห่วนกถวายอยู่ไหน
มาถึงรัชกาลที่ ๗ สมัยเมอคนเป็นนายกราชบัณฑิตย-
สภารบพระราชาการสั่งให้จดพพณณทสสถานสำหรับพระนคร

หวนรำลึกชนอง แผลงข้าง เครื่องมาอะแซห่วนกทเจ้าพระยา
 เทเวศร ฯ (ซึ่งถึงอสังกรรมเสียมานานแล้ว) เคยบอกว่ายู่ใน
 กรรมมา คิดว่าแผลงข้างคนนั้นลวกลายทเขียนคงเป็นอย่างพม่า
 ถึงเกยปะปนอยู่กับแผลงข้างเครื่องมาของไทย พิจารณาลวด
 ลายทเขียนเห็นจรรโลงว่าแผลงข้างคู้ไหน เป็นของอะแซห่วนก
 ฉะนั้นจึงขอให้กรรมมาส่งบรรดาแผลงข้างที่มีอยู่มาให้ฉันดู ได้มา
 กว่า ๑๐ คู้ แลเห็นว่าผิดกันเป็น ๒ อย่าง อย่าง ๑ พนมลงรัก
 สดแดงเขียนลายทองลวน อีกอย่าง ๑ เขียนลายด้วยสีต่าง ๆ
 ม้อย่างละหลายคู้ด้วยกัน ครั้นพิจารณาต่อไปถึงลวดลายก็
 เกิดประหลาดใจด้วยแผลงข้างเหล่านั้นเขียนลายแบบเช่นรูปสิ่ง
 เป็นต้นอย่างพม่าทางนั้น ก็หมกทางที่จะสังเกตลวดลายให้รู้ว่า
 คู้ไหนเป็นของอะแซห่วนก (เหตุใดแผลงข้างในกรรมมาจึงเขียน
 ลายแบบพม่าทางนั้น จะลองคิดวนจดยกกล่าวท่อนต่อไปข้างหน้า)
 การทวนสืบหาเครื่องมา อะแซห่วนกด้วย “คนของ” ยึดเพียง
 เท่านั้น

แต่ยังสืบด้วย “คนคิด” ต่อไป ในหนังสือพระราชพง-
 ศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ เล่ม ๒
 หน้า ๔๒๓) พรรณนาถึงของซึ่งอะแซห่วนกให้กานลแก่เจ้า
 พระยาจักร แม่ทัพไทย (คือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

รพาลโลก) ครองนามของ ๔ สิ่ง ด้วยกันคือ

เครื่องมาทอง ส้ารบ ๑

ผ้าสักหลาด พับ ๑

คินสอแก้ว ๒ ก้อน

นามนคน ๒ หม้อ

ทเรียกว่า "เครื่องมาทอง" นนทจริงต้องเป็นแต่ "บิณฑ

ทองคำเปลว" จะเป็นอย่าง "หม้อทองคำ" ไม่ได้ เพราะเครื่อง

มาหม้อทองคำแท้เครื่องมาพระที่นั่ง ทางเมืองพม่ากนาจะมี

ประเพณีเช่นเดียวกัน แม่ทวอะแซหวุ่นกเองก็จะขเครื่องมาหม้อ

ทองคำไม่ได้ ยังมีข้อสำคัญอีกข้อ ๑ ซึ่งมีใครมีใครร คือการ

ทสยเสียทำทางไมตรกยชาติกอจมีไทยทยบถงเป็นกยฏ ขอน

ทำให้เชื่อได้แน่ว่าเจ้าพระยาจักรี คงรับสั่งของกานลทอะแซ

หวุ่นกให้นนมาถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี มิได้เอาไวโซ้ยเอง

และน่าจะเป็นมูลเหตุที่เครื่องมาอะแซหวุ่นกตกมาอยู่ในกรมม้า

เพราะเห็นเป็นแต่เครื่องอย่างขนนางพม่าโซ้ย เมื่ออยู่ในกรมม้า

นานมาหลายสบบ เครื่องส้วนอนณพงหรือกระเจดกระจ่ายไป

หมก จึงเหลืออยู่แต่แผงข้างตงเจ้าพระยาเทเวศร์ ๗ ว่า

มกรณยทานองเคยวกันเกดชนในรัชกาลที่ ๔ ออกครั้ง ๑

พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์เมืองเชียงใหม่ให้เอาช่างไปขายท

เมืองพม่าความทราบถึงพระเจ้ามนทงสั่งให้เลียงคอปการะพวก
 ท้าวพระยาชาวเชียงใหม่ แล้วส่งสิ่งวาฬเครื่องยศอย่างพม่ามา
 ประทานพระเจ้ากาวิโลรส พวกชาวเชียงใหม่ที่ไม่ชอบกล่าว
 หว่าพระเจ้ากาวิโลรสเอาใจออกจากไปเข้ากับพม่า พระเจ้า
 กาวิโลรสก็เอาสายสร้อยบนนกลงมาถวายพระบาทสมเด็จพระจอม
 เกลาฯ กราบทูลเล่าเรื่องตามจริงให้ทรงทราบ พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกลาฯ มีพระราชดำริว่าไม่ทรงระแวงความซอสดุข
 ของพระเจ้ากาวิโลรสอย่างไร แต่สายสร้อยบนนไม่ทรงรับไว้
 ด้วยทรงรังเกียจว่าจะเป็นรบเครื่องยศพม่า ฝ่ายพระเจ้ากาวิโลรส
 ก็ไม่ยอมเอาสายสร้อยบนนกลับไปเมืองเชียงใหม่ ด้วยเกรงจะเป็น
 มลทินว่ายังปรารถนาจะคบหาพม่า ลงที่สุดพระเจ้ากาวิโลรส
 ถวายสายสร้อยบนนสมเด็จพระเจ้าลูกเธอในเจ้าจอมมารดาเทย
 พระสนมเอก ซึ่งประสูติใหม่เมื่อพระเจ้ากาวิโลรสอยู่ในกรุง-
 เทพฯ ให้แก้ไขทำเป็นเครื่องแต่งพระองค์ พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกลาฯ จึงพระราชทานพระนามว่าพระองค์เจ้าหญิงพวง-
 สร้อยสอางค์ (มักเรียกกันแต่ว่า “พระองค์สร้อย”) ยังดำรง
 พระชนม์อยู่ในบัดนี้ (พ.ศ. ๒๔๘๒) เหตุด้วยสร้อยพม่า
 สายบนนบนน

จะกล่าววนจฉย เหตุที่แผงข้างในกรมมาเขียนเป็นลวด
ลายอย่างพม่าต่อไป เครื่องมาทโชกนในเมืองไทยมี ๒ อย่าง
มาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นเครื่องมาทहारอย่าง ๑ เครื่อง
มาพลเรือนอย่าง ๑ เครื่องมาทहारทำตามแบบพม่า อานทำ
ด้วยไม้มีแผงข้างและโกถน เครื่องมาพลเรือนเป็นแบบไทยใช้
กนในพนเมือง อานทำเป็นเขาะไม้มีแผงข้างและไม้โกถน มัก
เรียกเครื่องมา ๒ อย่างนั้น ต่างกันว่า “เครื่องแผง” และ
“เครื่องเขาะ” สังกศคเครื่องแผงหนักกว่าและทำยากกว่า
เครื่องเขาะ แต่เห็นจะนั่งกระชบตัวเวลารบพังกกว่าเครื่องเขาะ
จึงใช้เป็นเครื่องสำหรับทหารมาช พวกกรมมาแซงเป็นอย่าง
ทหารมารักษาพระองค์จึงใช้เครื่องแผงมาแต่เดิม แม้ในชั้นหลัง
เช่นสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อใช้อานมาอย่างฝรั่งกนดาษคนแล้ว
ในงานแห่สนานหรือขมาห่อแซงกนเมื่อแห่แล้ว พวกกรมมายัง
ใช้เครื่องแผงในงานนั้น ๆ ขอนเป็นมุลทมเครื่องแผงอยู่ในกรม
มามาก พงเห็นไคด้วยจำนวนแผงข้างทยงเหลืออยู่ถึงกล่าวมา
แล้ว ขอทเขียนแผงข้างเป็นลวดลายอย่างพมานน เห็นว่าจะเป็น
ไคด้วยเหตุอย่างเคียวด้วยแผงข้างทอยู่ในกรมมาโดยมากเป็น
เครื่องบรรณาการเมืองประเทศราชในมณฑลพายัพถวาย ประ-
เพณีโบราณเมืองประเทศราชต้องถวายต้นไม้ทองเงินกบสังของ

ซึ่งถนนทำหรือหาได้ในเมืองนั้น ๆ มาใช้ราชการในกรุงเทพฯ
 เมืองแขกมลายูประเทศราชยังถวาย “ขี้โล” (คือโลทำด้วย
 หวายหรือเปลือกไม้) มาจนรัชกาลที่ ๕ ทอดเห็นว่าเครื่องแต่ง
 หรืออาจจะเป็นแต่เฉพาะตัวแต่งข้าง (เอามาประกอบกับอาภรณ์
 ทำในกรุงเทพฯ) เป็นเครื่องราชบรรณาการประเทศราชมณฑล
 พายัพนั้น เพราะคิดป็นเมืองเหล่านั้นแต่ก่อนชอบใช้แบบพม่า
 ยังมีปรากฏอยู่จนทุกวันนี้มาก เช่นรูปสิ่งหีบและลายจำหลัก
 เป็นต้น แต่งข้างเครื่องมาเขียนลวดลายที่ชอบทำในพมืองจึง
 เป็นลายพม่า ที่ไทยในกรุงเทพฯ จะไปถ่ายแบบอะไรของพม่ามา
 ทำในสมัยกรุงธนบุรีหรือกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนรัชกาลที่ ๕ เห็น
 จะไม่มีด้วยยังแค้นพม่าทางบ้านทางเมือง ชวนให้เห็นต่อไปว่า
 เครื่องมาทอแฮะหวนก ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จักรฟ้าโลกนั้น แม่เมือรัชกาลที่ ๑ ก็น่าจะไม่ได้ถือว่าเป็นของ
 สำหลักสำคัญอันควรจะเก็บเซ็คชไว้ต่างหาก เครื่องมาทองคำ
 ที่เจ้าคุณเห็นในเครื่องราชูปโภคคนนั้น ฉันนึกว่าเห็นจะเป็นของ
 สร้างเมือรัชกาลที่ ๑ คราวเคยวกบสร้างเครื่องราชูปโภคอย่าง
 อันแทนของเดิมซึ่งสูญเสียเมือเสียกรุงศรีอยุธยา ฉันเคยเห็น
 ผูกมาพระที่นั่งจันทรพิศาลในกระบวนแห่พยุหยาตรา แต่ไม่
 เคยพิจารณาดูถนัด

เรื่องสร้างพระบรมรูปทรงมา

△

พระบรมรูปทรงมานั้นเกิดแต่กรณีย์ ๒ เรื่องประกอบกัน
กรณียก ๑ เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงจะเสด็จไปยุโรปครั้ง
หลังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ เวลานั้นทรงสร้างถนนราชดำเนิน
เสร็จแล้ว และได้ลงมือสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม ทงคคแผน
ผังสนามใหญ่เชื่อมถนนราชดำเนินกับบริเวณพระที่นั่งอนันต-
สมาคมแล้ว กรณียก ๒ เวลานั้นยังอกบคเคษจะถึงอภิเษกสม-
มงคล ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเป็น
พระเจ้าแผ่นดินนับได้ ๔๒ ปี รัชกาลยาวนานยิ่งกว่าพระมหา
กษัตริย์พระองค์อื่นบรรดาได้ปกครองประเทศสยามแต่ปางก่อน
ทงสน กำหนดว่าจะมีการสมโภชเป็นงานใหญ่ ดำรัสสั่งสมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราช (คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
อยู่หัว) ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร ให้ทรงปรึกษา
กับเสนาบดีคคคเคโครงการพิธีสมมงคล ว่าจะทำอย่างไรเสียแต่
ในเวลาเสด็จไม่อยู่แล้วกราบทูลไปอย่ารอไว้ให้เสียเวลา สมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราชจึงตรัสให้ปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดี มี
ความเห็นพร้อมกันว่า “การสมโภช” เช่นเมื่อเสด็จกลับจาก
ยุโรปคราวแรกเป็นต้นกค และ “การฉลอง” เช่นเมื่อกรุงรัตน-

โกสินทรอาบครบ ๑๐๐ ขเป็นตนกค ไคทามาในรัชกาลที่ ๕
 แลวหลายอย่าง แลวณเป็นการทรรฐบาลหรือบุคคลต่างจำพวก
 ช่วยกันทาแทบทงนน งานฉลองราชสมบัติรัชมงคคครงนผก
 กขงานอนคไคเคยทามาแตกอน ควยเป็นมงคคองนพงประลยไค
 ควยยากยงนค ควรให้ผคกขงานแตกอน ๆ เห็นว่าควรถอเหตุ
 ทพระบาทสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวไคทรงปกคองท้านบารงประเทศ
 แลวประชาชนชาวสยามให้เจริญรุ่งเรือง แลวไพรพชาแผนคิน
 เป็นสุขสำราญมาชานานกว่าพระมหากษัตริย์แต่ปางก่อนจนเป็น
 หลก ชกชวณชาวสยามทุกชาติทุกภาษาทวพระราชอาณาเขต
 ให้บริจาคทรวพตามกาลงรวมเงนนนทูลเกล้า ฯ ถวายเป็นของ
 ชาวสยามรายทวทวหนาพวอมใจกันสนองพระเดชพระคณอย่าง
 ทเรยกกันเป็นสามญวว่า “ทาขวญ” แลวแต่จะทรงไชส้อยเงน
 นนตามพระราชหฤทัย ให้กระทรวงนครบาลเป็นเจ้าหน้าทขอก
 ขญในกรุงเทพ ฯ แลวกระทรวงมหาดไทยขอกขญตามหัวเมือง
 กำหนดเป็นข้อสำคัญในการขอกขญนคค ๑ อยาให้เป็นการกะ
 เกณทออย่างไรว แลวแต่ใจใครสมัครให้เท่าใด แมเพียงเป็น
 จำนวนสคตangkคไค แต่ ๒ ให้พยายามบอกทงเหตุและการททา
 ขญนนให้รทวทกทวคณบรรดาอยู่ในพระราชอาณาเขต เวลาเมอ
 ปรัชฌากนณนมเสนาบคบางคนเห็นว่าควรจะสร้างส่งอนคไคว

๘
สมเด็จกรมพระยาดำรงฯ

၁၈

๔ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙
เป็นอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติยศสลัก ๑ แต่ขอตกลงกันว่า
ควรระรอกไว้ลงมตต่อเมื่อรู้ค่าว่าจะไต่เงินเฉลิมพระขวัญสักเท่า
ใดก่อน

ในเวลาเมื่อกำลังบอกบุญอยู่นั้น ไท้ทราชข่าวมาแต่ยุโรป
ว่าเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทอดพระเนตรวังเวอซายใน
ประเทศฝรั่งเศส โปรดพระรูปพระเจ้าหลุยส์ ๑๔ ทรงมาหล่อ
ด้วยทองสัมฤทธิ์อนตงไว้ในลานข้างหน้าพระราชวัง ทรงปราร
กถามพระบรมรูปของพระองค์ทรงมาตั้งไว้ในสนามทถนน
ราชาเนนตอกบขรเวณพระที่นั่ง อนันตสมาคมจะเป็นสง่างามค
เหมือนเช่นเขามกมกนตามประเทศต่าง ๆ ในยุโรป สยราคา
สร้างพระบรมรูปเช่นนั้นราว ๒๐๐,๐๐๐ บาท ไท้ข่าวท
กล่าวมาประจวบเวลากบขทไคเความคนยบดถวายเงินเฉลิมพระ
ขวัญแพร่หลายจะไคเงินมาก ทประชุมเสนาบดีจึงลงมติแล้ว
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชกราบทูลขอถวายพระบรมรูปทรงมา
นั้นเป็นของประชาชนชาวสยามสนองพระเดชพระคุณในงานรั
มงคล ก็โปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาต จึงเกิดมีพระ
บรมรูปทรงมาชนด้วยประการฉะนี้ ควรกล่าวเพิ่มเติมต่อไปอีก
สักหน่อย ว่าเงินเฉลิมพระขวัญครั้งนั้น เมื่อจ่ายใช้ในการสร้าง
พระบรมรูปทรงมาแล้วยังเหลือตวงเงินอยู่กว่าล้านบาท สมเด็จพระ

พระบรมโอรสาธิราชฯ นานทลเกล้าฯ ถวายตามมติเดิม ส้มเค็ญ
 พระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่าจะเอาเงินนั้นไปสถาปนาการ
 อย่างใดอย่างหนึ่งให้เกิดประโยชน์แก่ชาวสยามสนองคุณความ
 กตัญญูกตเวทีที่เคยต่อพระองค์นั้น แต่ยังไม่ทันตกลงว่าจะทำ
 อะไร ส้มเค็ญพระบรมหาราชเจ้าเสด็จสวรรคตเสียก่อน พระบาท
 ส้มเค็ญพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงดำเนนการตามพระราช
 ประสงค์ของสมเด็จพระบรมชนกนาถ โปรดให้ใช้เงินเฉลิม
 พระชวัญที่ยังเหลืออยู่นั้นตั้งมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ
 เรืองถวายพระบรมรูปทรงมา รายการพดพิทงคาคทูล
 ถวายและ พระราชดำริตอบมีอยู่ในหนังสือราชกิจจานุเบกษา
 โดยพิดาร ฯ

อธิบายเรื่องพระบาท

△

การทนต์ถอยพระพุทธรูปเป็นเจดีย์สถาน ค.เหมือน
 มลเหตุที่จะเกิดชนแต่ ๒ คติต่างกัน เป็นคติของชาวมชฌิม
 ประเทศอย่าง ๑ เป็นคติของชาวลังกาทวิอย่าง ๑ คติของ
 ชาวมชฌิมประเทศนั้น เดิมถอยกันแต่พุทธรูปที่ไม่ควร
 สร้างรูปเทวคาหรือมนุชยชนไว้เช่นสร้างสักการบูชา แลคติ
 นนถอยกันมาจนพุทธรูปถอยไปจึงได้เลิก เพราะฉะนั้นพระ
 เจดีย์พวกพระพุทธรูปศาสนิกชนสร้างเมื่อก่อน พ.ศ. ๕๐๐ จึง
 ทำแต่พระสถูปหรือวัตถุต่าง ๆ เป็นเครื่องหมายสำหรับบูชาแทน
 พระองค์พุทธรูปเจา ถอยพระพุทธรูปเป็นวัตถุอย่าง ๑ ซึ่งชอบ
 ทำกันในสมัยนั้น ทำเป็นถอยพระพุทธรูปทั้งชายชว้าง ทำ
 เป็นถอยพระพุทธรูปแต่เบื้องขวาข้าง แต่ฝ่ายพวกทศศาสนา
 พราหมณ์นั้น ชอบอย่างภูเขาหรือสิ่งอันเป็นเอง แต่รูปสถูปฐาน
 แปลกประหลาด ว่าพระผู้เป็นเจ้าได้ขึ้นศาลให้เป็น โดยมีเรื่อง
 ตำนานอย่างนั้น ๆ เช่นที่เมืองคยามทตยาบลหนึ่ง ไม่ห่างจาก
 ตำบลพุทธรูปพระพุทธรูปเจ้าตรัสรัก เรียกว่าตำบลคยาจารย์
 บนเนินเขาตรงนั้นเป็นศิลาคำคล้ายรูปคนนอน แลบนศิลานั้นมี

รอยเหมือนรอยเท้าคนอยู่รอย ๑ เขาอธิบายเรื่องตำนานว่า
 เคมมยักษรายตนหนึ่ง พระวิษณุเทพเจ้าเสด็จลงมาปราบ เมื่อ
 จะมายกษณนทรวงเหยียบย่ำตัวไวแล้วตกศีรษะเสีย แล้วบนกาล
 ให้ทวยกษณร่ายพระบาทกลายเป็นศิลาปรากฏอยู่ รอยนูนเรียก
 กันว่า วิษณุบาท นบถเป็นทศกคัสถ มีคนไปบูชาเนืองนิจ
 จนยคน ทวามาเป็นส่วนคนคมาทนบถอกนในมชณมประเทศ
 แม้ในบาลกห้าม ปรากฏอ้างว่า พระพุทธรองค์ ไต่ทรงเหยียบ รอย
 พระพุทธรบาทประคิษฐานไว้ ณ ที่แห่งหนึ่งแห่งใดไม่
 ส่วนคตทถอกนในลังกาควปนน เป็นการเกดชนชนหลัง
 อ้างว่าพระพุทธรองค์ไต่เหยียบรอยพระพุทธรบาทไว้ ให้เป็นทสา
 ชนสักการบูชา ๕ แห่ง คอทเขาสวรรณมอลกแห่ง ๑ ทเขา
 สวรรณบรรพตแห่ง ๑ ทเขาสมนะกฏแห่ง ๑ ที่เมืองโยนก
 บุรแห่ง ๑ ทหาทในล้านนมหานทแห่ง ๑ มคาคาคานมส
 การแต่งไว้สำหรับสวดท่ายสวคมนต้อย่างเกาตงน

สวรรณมอลเก สวรรณปพพเต สมนกฏเย โยนกยุเร
 นมมทาย นทยา ปณจปาทวร อหิ วนทามิ ทูรโต.
 รอยพระพุทธรบาท ๕ รอยทกลาวน เคมชาวเราแห่ง
 แต่รอยทเขาสมนะกฏ (เขาทองกฤษเรียกว่าอะคิมสยัก) อันอยู่

ในลังกาทวีปแห่งเดียว พวกชาวลังกาอธิบายตำนานมอญใน
 เรืองมหาวงศ์ ว่าครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จเหาะไปยังลังกา
 ทวีป ทรงสั่งสอนพวกชาวเกาะนั้นให้เกิดความเลื่อมใสแล้ว
 จะเสด็จกลับคืนไปยังมณฑลประเทศจึงทำปฏิหารย์ เหยียบรอย
 พระพุทธรูป (ใหญ่ยาวราวสักวา ๑) ประคิณฐานไว้บนยอด
 เขา สำหรับให้ชาวลังกาบูชาต่างพระองค์ แต่ฝ่ายพวกทมิฬ
 ถิ่น ศาสนาพราหมณ์ อ้างว่า รอยนั้นเป็นรอยพระพุทธรูปต่าง
 พวกต่างบูชาด้วยความเชื่อต่างกันมาจนทุกวันนี้ ส่อให้เห็นว่า
 น่าจะเป็นเพราะพวกลังกาเอาคตของพวกทมิฬศาสนาในมณฑล
 ประเทศกบคตของพวกทมิฬศาสนาพราหมณ์มาระคนปนกัน จึง
 เกิดคตทมิฬว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงเหยียบ รอยพระพุทธรูปไว้
 ฝ่ายพวกทมิฬถือพุทธรูปศาสนาตามลทธิลังกาวงศ์ เช่น ไทยเรา
 และพม่า มอญ แต่ก่อนมาย่อมเชื่อกตตามชาวลังกา ก็พา
 กันศรัทธาพยายามไปนมัสการรอยพระพุทธรูปที่เขาสุมนะภู
 จนถึงรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๖๓ - ๒๑๗๑)
 มีพระภิกษุสงฆ์ไทยพวกหนึ่งออกไปถึงลังกาทวีป จะไปบูชารอย
 พระพุทธรูปที่เขาสุมนะภู พระสังฆลังกาถามว่ารอยพระพุท
 ธรูปมีอยู่ รอยนั้น เขาสุวรรณบรรพตก็อยู่ในสยาม

ประเทศไทยไม่ไปยชารอยพระพุทธรูป ๑๕ ๑ ๑
 ต้องไปยชาลงลึงกาทวป พระภิกษุสงฆ์พวกรับนาคความมาทล
 พระเจ้าทรงธรรมจึงโปรดฯ ให้มตราสังหวาเมืองให้เทยวตรว
 คนคตามภูเขาวาจะมรอยพระพุทธรูปอยู่ ณแห่งใดหรือไม่ว่า ครอง
 นนผวาราชการเมืองสระบุรีเกิดความจากพรานบดว่าครองหนึ่ง
 ไปไล่เนื้อในป่าทรมเชิงเขา ยิ่งถกเนื้อเจบลายากหนขนบให้ล
 เขาเขาเชิงไม่ไป พยบดเคียวเห็นเนื้อทวนนวงออกจากเชิงไม่
 ไปเป็นปึกคดงเกา พรานบดนงแปลกใจจึงชนไปคชนให้ลเขา
 นน เห็นมรอยอยู่ในคิลาเหมอนรูปเทาคณขนาดยาวสักคอกเคษ
 แลมนางอยู่ในนน ก็ลาคณว่าเนื้อคงหายขาดแลเพราะกิน
 นานน จึงตักเอามาลองทาดวด กรากเกลอนทเบนอยู่ชานาน
 กหายหมด ผวาราชการเมืองสระบุรีไปตรวจเห็นมรอยจึงค
 พรานบดว่า จึงบอกเขามาขงกรุงครอยชยา พระเจ้าทรงธรรม
 เล็ดจ้อออกไปทอศพระเนตรทรงพระราชดำริว่า คงเป็นรอยพระ
 พุทธรูปตรงตามทลงกายออกมาเป็นแนแท้ ก็ทรงพระโสมนัส
 ครททาดวยเห็นว่า เป็นยวโลกเจคยเนองชคตคตอถงพระพุท
 ธงค์ ประเสริจูกว่าอุเทสจเจคยเช่นพระพุทธรูปและสถูปเจคย
 ชงเป็นของสร้างชนโดยสมมติ จึงโปรดฯ ให้สร้างเป็นมหา

เจกียสถาน มีพระมณฑปสวมรอยพระพุทธรูป และสิ่งอาราม
 ทพระภิกษุสงฆ์บริบาล และสร้างบริเวณพระราชวังเขตเชิงเขา
 พระพุทธรูปบาท แห่ง ๑ ที่ท่าเจ้าสนุก รวมล้านนา สก แห่ง ๑
 สำหรับประทับเวลาเสด็จไปบูชา แล้วโปรด ฯ ให้ช่างฝรั่ง
 (ฮอลันดา) ส่องกล้องทำถนนแต่ท่าเรือขึ้นไปจนถึงสุวรรณ-
 บรพต เพื่อให้เป็นทางมหาชนไปมาได้โดยสะดวก และทรง
 พระราชอุทิศทโยชน ๑ โดยรอบรอยพระพุทธรูป ถวายเป็น
 พุทธบูชาถนอมผลซึ่งได้เป็นส่วนหนึ่งของหลวงในทนน สำหรับใช้
 จำในการรักษามหาเจกียสถานพระพุทธรูปบาท แล้วโปรด ฯ ให้
 บรรดาชายฉกรรจ์จนถึงภมลาเนาอยู่ในเขตที่ทรงพระราชอุทิศ
 นนพนาจากหน้าทราชการอน จัดให้เป็นพวกชนโขนเข้าพระปฏิบัต
 ธิการพระพุทธรูปบาทแต่อย่างเคย ทบริเวณซึ่งทรงพระราชอุทิศ
 นนปไตนามว่า เมืองปรนตปะ เรียกกันเป็นสามัญว่าเมือง
 พระพุทธรูปบาท และเกิดเทศกาลมหาชนขึ้นไปบูชาพระพุทธรูปบาท
 กลางเดือน ๓ ครอง ๑ กลางเดือน ๔ ครอง ๑ แทนมา
 แทจรงรอยพระพุทธรูปบาทอนเป็นมหาดชนบูชาในประเทศ
 น มีมาก่อนพระเจ้าทรงธรรมแล้วชานานแล่มอยู่หลายแห่ง ทำ
 เป็นรอยพระพุทธรูปบาทขนาดต่างกัน ๔ รอย อุทิศต่อพระพุทธรูป

เจาทอง ๔ พระองค์ เช่นทเขาในแขวงเมืองเชียงใหม่ ทำ
 เป็นรอยพระบาททงซ้ายขวา เช่นศิลาแผ่นใหญ่ซึ่งเดิมอยู่ใน
 เมืองชยนาทเคียนอยู่นวนควรรณเวศ แลทเรียกว่า "พระย่น"
 อยู่ในมณฑปใกล้พระแท่นศิลาอาสน์นักม ทำแต่รอยพระพุทธรูปบาท
 ขวาข้างเคียนนมนมมาก จะกล่าวถึงแต่แห่งสำคัญ คือทพระเจ้า
 ธรรมราชาลไทย กษัตริย์ในราชวงศ์พระร่วงทรงสร้างไว้น
 เขานางทองในแขวงจังหวัดกำแพงเพชร มีอักษรจารึกเป็นรอย
 สำคัญรอยหนึ่ง อกรอยหนึ่งจะเป็นผู้ใดสร้างหาปรากฏไม่
 เคียน อยู่ทวัด พระรูป ทรงศาสดา กลาง จังหวัด สุพรรณบุรี ขาม
 พระบาทรอยนจาหลักบนแผ่นกระดานไม้แก่น คานหลังจาหลัก
 รูปภาพเรื่องมารวิชัย แต่ตรงทพระพุทธรูปทำเป็นแท่นพระพุทธร
 อาสน์ หาทำพระพุทธรูปไม่ เป็นเคางอนขอสำคัญแสดงว่า
 รอยพระพุทธรูปบาททสร้างชนในประเทศนั้น ชนเคมถิตตามคติชาว
 มัชฌิมประเทศ คือสร้างชนบนวัดถกขชาแทนพระพุทธรูป มี
 ใต้อ่าง ว่า พระพุทธรูป องค์ ไต ทรงเหยียบ รอย พระ พุทธรูป บาท ไว้
 เพราะฉะนั้นการทรอยพระพุทธรูปบาท ทเขาสุวรรณบรรพต เมอ
 รัชกาลพระเจ้าทรงธรรม จึงเป็นมูลเหตุให้คนทั้งหลายโดย
 มากเกิดเลื่อมใสศรัทธา โดยเชื่อนันว่า พระพุทธรูปเจ้าไตเคียบ

เสด็จมาลงประเทศนี้ ต่อมาก็คงเจตนาเสด็จออกนอกประเทศ
พุทธบริษัทนอกหลายแห่ง คือพระพุทธฉายแลพระแท่นศิขริน
เป็นต้น แต่มีหาชนเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธบาทยิ่งเสียดว่า
เจตนาเสด็จออกนอกประเทศนี้ ทงนั้น แม่พระเจ้าแผ่นดินซึ่งได้เสวย
ราชย์ ณ กรุงศรีอยุธยาต่อรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม มากเสด็จ
ไปทรงสักการบูชา แลสมโภชเป็นนิจ บางพระองค์ทรงปฏิ-
สังขรณ์แลสถาปนาวัดถ้ำสถานเพิ่มเติม มีปรากฏในหนังสือพระ
ราชพงศาวดารว่า เมื่อรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ.
๒๑๗๓ - ๒๑๙๘) โปรดฯ ให้แต่งข้าราชการแต่งเป็นทัพ-
พล แลสร้างพระตำหนักที่ประทับเวลาเสด็จไปนมัสการพระ
พุทธบาทชนที่ข้าราชการแต่งนั้น ชื่อนามว่าตำหนักธารเกษม
แห่ง ๑ ตกแต่งพระตำหนักที่ท่าเจ้าสนุก (แปลงเป็นเครื่องก่ออิฐ
ถือปูน) แห่ง ๑ แลให้ขุดบ่อน้ำทำศาลารายตามริมถนนหลวง
ทางชนพระบาทให้สำหรับให้มหาชนไปมาได้อาศัยทุกระยะ แล
ยังมีของโบราณซึ่งปรากฏอยู่ในบริเวณพระพุทธบาท มีค่าเงื่อน
ว่าจะเป็นของสร้างกรุงพระเจ้าปราสาททอง แต่มีโคลงใน
หนังสือพระราชพงศาวดารออกหลายสิ่ง คือพระวิหารหลวง
แลกำแพงแก้วท่าดวญเครื่องศิลาอ่อน รอยชนทกษณพระพุทธ-

บาทเป็นต้น ถึงรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑) ปรากฏว่าโปรดฯ ให้สร้างถนนเป็นทางเสด็จพระราชดำเนินต่งแต่เมืองลพบุรี ไปจนถึงเขาสวรรคตบรรพตสาย ๑ ให้สร้างอ่างแก้วแลกำแพงกันน้ำตามไหล่เขาชกน้ำฝนให้ไหลไปลงอ่างแก้ว ซึ่งไว้ให้มหาชนบริโภคอย่าง ๑ ในรัชกาลสมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี (พระเจ้าเสือ พ.ศ. ๒๒๔๖ - ๒๒๕๑) ปรากฏว่าทรงปฏิสังขรณ์พระมณฑป (พระมณฑปซึ่งสร้างครั้งพระเจ้าทรงธรรมทำเป็นยอดเดี่ยว สร้างมาไ้ ๗๐ ปีเศษ เห็นจะชำรุดทรุดโทรม) โปรดฯ ให้เปลี่ยนเครื่องบนแปลงเป็นพระมณฑป ๕ ยอด สันนิษฐานองก์จะปฏิสังขรณ์ทวาทพระอาราม เพราะความกล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ครั้งนั้นสมเด็จพระสังฆราช (ช่อแตงโม เป็นชาวเมืองเพชรบุรีที่เป็นผู้สร้างวัดใหญ่ เมืองเพชรบุรีนั้น) ขนไปช่วยปฏิสังขรณ์จึงทรงมอบงานทั้งปวงให้สมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้อำนวยการ ดังนั้น แต่การปฏิสังขรณ์พระมณฑปครั้งนั้นคงอยู่ถึงรัชกาลสมเด็จพระภูมิโนทรธิบดี (พระเจ้าย้ายสระ พ.ศ. ๒๒๕๑ - ๒๒๗๕) ทรงปฏิสังขรณ์ต่อมาให้อาการะจากเงาแผ่นใหญ่ประดิษฐานข้างในพระมณฑป แลเขียนลายปิดทองประกอบตาม

แนวทศกัณฐะ ในหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวความดังนี้
 (เรื่องฝ่ายมณฑลพระพุทธรูป) เมื่อพระมณฑลทิพมุนี (มุนี)
 วัดจักรวรรดิราชาวาสเป็นเจ้าหน้าตรกษาพระพุทธรูป ช่อม
 ฝานางข้างในพระมณฑลในรัชกาลปัจจุบันนี้ ได้กระเทาะปูนที่
 โบกฝานางออกโบกใหม่ เห็นอุ้งที่ก่อผนังเดิมก่อเป็นโค้ง แล
 มีรอยก่ออุ้งคอคองคั่นเสียดทุกด้าน ขอนนาสนนัยฐานว่าพระ
 มณฑลพิสดารสร้างพระเจาทรงธรรม เห็นจะเป็นมณฑลปิณฑะ
 มาก่อแปลงเป็นโค้ง เมื่อครั้งทำเครื่องบนใหม่ในรัชกาลพระ
 เจาเสือ แลมาก่อคอคองคั่นเมือครั้งพระเจาทายสระทรงปฏิ-
 สัณฐานต่อมา จึงให้ประคองด้วยกระเจกเงา) ในรัชกาลสมเด็จพระ
 พระมหาธรรมราชาที่ ๒ (พระเจ้าบรมโกษ พ.ศ. ๒๒๗๕ -
 ๒๓๐๑) ในหนังสือพระราชพงศาวดารกล่าวแต่ว่า พระราช
 ศรัทธาเสด็จไปนมัสการพระพุทธรูปทุกปี แลว่าครั้งหนึ่งเจ้าเรณู
 งามข้างต้นพระบรมจักรพาฬถึงไฉ่เงา เกรงข้างจะเป็นอันตรายจึง
 ไปรคฯ ให้ทำเครื่องสวดผูกข้างนั้น ปลอญถวายเป็นพุทธรูป
 พระพุทธรูปทรงน แต่สถานต่าง ๆ ที่มีอยู่ ณ พระพุทธรูป
 สัณฐานให้เห็นว่า จะได้ทรงปฏิสังขรณ์ ในรัชกาล พระเจ้าบรมโกษ
 ออกครั้งหนึ่ง มีสิ่งสร้างใหม่เล่ากันมาเป็นเนิ่นนาน คอยาน

ประตูพระมณฑปว่าสร้างเป็นบานประตูคัมภีร์ ในครั้งรัชกาลพระเจ้าบรมโกษจึงทรง ๘ บาน ความที่แต่งพรรณนาในฉันทยุดโศภนาทพมพในสมุดเล่มนกพรรณาสั่ง ซึ่งมีอยู่ในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษจึงทรง

ถึงรัชกาลพระเจ้าเอกทัศ (พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์

พ. ศ. ๒๓๐๑ - ๒๓๑๐) เมื่อพม่าเข้ามาตั้งล้อมกรุง ฯ ใน พ. ศ. ๒๓๐๙ เดิมพวกจีนที่อยู่ในกรุง ฯ อาศัยอาศัยค้าขาย จึงจัดให้กองเงินตั้งค่ายอยู่ ณ ตำบลคลองสวนพลู ต่อมาจีนพวกนั้นคบคิดกันประมาณ ๓๐๐ คน คบกันขึ้นไปยังพระพุทธบาท ไปเลิกทองคำที่หุ้มพระมณฑปน้อยอันทรงรอย พระพุทธบาทแลแผ่นเงินที่ปิดหน้าพระมณฑป เอามาเป็นอาณัติประโยชน์แล้ว เลยเอาพระมณฑปเสีย เพื่อจะให้ความสวัญ พระมณฑปพระพุทธบาทก็เป็นอันตรายยับเยิน ถึงกรุงกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ตัดการศึก ก็ไม่มีเวลาที่จะได้สร้างพระมณฑปพระพุทธบาทให้คนคิดถึงแต่ก่อนมาจนถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงโปรด ฯ ให้สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จขึ้นไปทรงอำนวยการปฏิสังขรณ์พระมณฑปพระพุทธบาท เมื่อ

พ.ศ. ๒๓๓๐ ให้พระยาราชสงครามเป็นนายช่างปรังเครื่อง
บนพระมณฑปขึ้นขึ้นไปจากกรุงเทพ ฯ ครั้นนั้นกรมพระราชวัง
บวร ฯ ทรงพระราชศรัทธารบแบกตัวลายของเครื่องบนตัว ๑ ทรง
พระราชภาเนนตั้งแต่ท่าเรือขึ้นไป จนถึงพระพุทธรูปให้เป็น
เยี่ยงอย่างแก่ ข้าราชการ ทงนายไพรทชน ไปทำการปฏิสังขรณ์
ครั้นนั้นบานมุก ๘ บาน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
โลก ก็โปรด ฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ตามแบบอย่างทพระเจ้าบรม-
โกษฐ์ไคทรงสร้างไว้ยังปรากฏอยู่จนบัดนี้ แต่ฝาผนังข้างใน
(พระมณฑปนั้นว่าเมื่อกระเทาะปูนฝาผนังออก เห็นรอยถ่อ
ปูนผนังเป็น ๓ ชั้น ชั้นแรกถ่อปูนแล้วทาสีแดง ชั้นที่ ๒ ปัก
ทองทึบ ชั้นที่ ๓ เขียนลายทอง เขียนลายทองนั้นทราบได้แน่
ว่าเขียนในรัชกาลที่ ๕ เนื่องต่อการที่เสด็จไปสักการบูชาครั้ง
แรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ จึงสันนิษฐานว่าครั้งปฏิสังขรณ์ใน
รัชกาลที่ ๑) เห็นจะเป็นแต่ล่องซากไม้ไคคาคแผ่นกระเจกเงา
ดังแต่ก่อนนอกต่อมา นอกจากพระมณฑปสี่รอบที่ชำรุดทรุดโทรม
ก็ไคโปรด ฯ ให้ซ่อมแซมในรัชกาลที่ ๑ ทวไป เพราะฉะนั้น
ในรัชกาลที่ ๒ ของททรงบูรณะเมื่อรัชกาลที่ ๑ ยังบูรณะอยู่

จึงไม่ปรากฏว่าไ้มีการปฏิสังขรณ์อย่างใดอีก ในรัชกาลที่ ๓
ปรากฏว่าไ้ทรงปฏิสังขรณ์เครื่องพระมณฑปใหญ่ แลมีเหตุ
ไฟเทียนบูชาไหม้มา แล้วเลยไหม้พระมณฑปน้อยทสุมรอย
พระพุทธรูป ต้องทำใหม่ แลบางที่จะต้องปิดทองฝาผนังใน
คราวนั้น นอกจากนั้นหาไ้ทรงสร้างสิ่งใดไม่ กล่าวกันว่าเป็น
เพราะ พระบาท สมเด็จพระนางเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเลื่อมใส
คำส่วว่าพระพุทธรูปไ้ประทับที่พระธรรมเทศนา ในหัตถิ์ปโท
ปมสูตร สยุมตนิกาย มหาวารวรรค (พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์
หน้า ๕๔) ว่าขนาดรอยเท้าสัตว์ทั้งหลายย่อมอยู่ในรอยเท้าช้าง
ฉนี้ไ้ เหมอนกยธรรมทั้งหลายก็ย่อมอยู่ในอุปมาธรรมดงน
ถ้าพระพุทธรูปไ้ทรงเหยียบรอยพระพุทธรูปไว้ จึงไ้ใช้
จะทรงอุปมาว่ารอยเท้าสัตว์ทั้งหลายย่อมอยู่ในรอยเท้าของพระ
ตถาคต เพราะรอยพระพุทธรูปใหญ่ไ้กว่า ๒ เท้ารอยเท้า
ช้าง เล็กนมาดงน แต่กรมพระราชวังบวร ฯ ในรัชกาลที่ ๓
นั้นทรงเลื่อมใสพระพุทธรูปมาก เมื่อเสด็จกลับจากปราบชบถ
เวียงจันทน์ ทรงอุทิศถวายเครื่องสังฆภัณฑ์ในการสงคราม

๑ ในหนังสือพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ ข้าพเจ้าไ้กล่าว
ว่า พระมณฑปน้อยไฟไหม้ ไ้ทรงสร้างใหม่ในรัชกาลที่ ๒ นั้นผิดไป
มาไ้หลักฐานภายหลังว่าไฟไหม้พระมณฑปน้อยต่อรัชกาลที่ ๓

คราวนั้นไวเป็นพุทธบูชา แลทรงสร้างพระเจดีย์ตามแบบพระ

ธาตุพนมไว้ด้วยองค์ ๑

ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริว่า ถึงขอเท็จจริงในเรื่องตำนานพระพุทธรูป

จะเป็นอย่างไรก็ตาม พระพุทธรูปเป็นมหาเจดีย์สถานอัน

ประชาชนเลื่อมใสศรัทธามากมาแต่โบราณ แม้เป็นอุเทสิกเจดีย์

ก็ควรทำนุบำรุง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งให้สร้างใหม่

หลายองค์ คือพระมุกฎมณฑลเจดีย์ที่อยู่ใกล้พระมณฑปองค์ ๑

แลโปรดฯ ให้สร้างเครื่องบนพระมณฑปใหญ่ แลสร้างพระ

มณฑปน้อย เปลี่ยนของซึ่งสร้างครั้งรัชกาลที่ ๓ ให้งดงาม

มั่นคงกว่าเก่า ทรงให้เปลี่ยนแผ่นเงินปูพื้นพระมณฑปเป็นเสือ

เงิน แลทรงสร้างเทวรูปศิลาที่เขาคอกด้วย ในรัชกาลที่ ๔ นั้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จไปทรงนมัสการ

พระพุทธรูป แลทรงยกยอดพระมณฑปแลบรรจุพระบรมธาตุ

พระมุกฎมณฑลเจดีย์เมื่อขวอก พ.ศ. ๒๔๐๓

ถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ได้เสด็จไปนมัสการพระพุทธรูป ๔ ครั้ง เสด็จขึ้นถนนมหาราช

รถไฟเมื่อขวอก พ.ศ. ๒๔๑๕ ครั้ง ๑ เมื่อขมมะแม พ.ศ.

๒๔๒๕ ครอง ๑ เมื่อทำทางรถไฟแล้วเสด็จพระราชดำเนินออก
 ๒ ครั้ง ในรัชกาลที่ ๕ โศกทรงปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวง
 แลซ่อมผนังข้างในพระมณฑปให้เขียนเป็นลายทอง แลขึ้นไค
 นาคทางขึ้นไปพระมณฑปนั้นเดิมเป็นบันได ๓ สาย ไปรด ฯ
 ให้สร้างเติมอกสาย ๑ เป็น ๓ สาย แลหล่อครุฑระนาควัยทอง
 สมฤทธิพิชัยขึ้นไค เติมของเครื่องรัชกาลที่ ๑ ด้วย ต่อมาถึงตอน
 ปลายรัชกาล เครื่องพระมณฑปชำรุดมาก ต้องรื้อของเดิมทำ
 ใหม่ทั้งหมด เทวรูปที่เขาคงสร้างเมื่อในรัชกาลที่ ๔ ถูกร
 ไฟไหม้หักทำลาย ไปรด ฯ ให้หล่อใหม่ ให้พระพุทธรูป
 (มา) วัดจักรวรรดิราชาวาส เมื่อยังเป็นทพระมงคลเทพมุน
 ีตำแหน่งรักษาพระพุทธรูปบาท เป็นนายงานทำการจนสำเร็จ ยัง
 แต่จะยกพระจุลมงกุฎเหนือพุ่มข้าวบิณฑ์ออกพระมณฑป สิ้น
 รัชกาลเสียก่อน ถึงรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้า
 อยู่หัวไคเสด็จขึ้นไปยกออกพระมณฑปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ แล้ว
 ไปรด ฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระมณฑปต่อมาจนสำเร็จ เรื่อง
 ตำนานพระพุทธรูปบาทมิ่งมงคลมา.

(คัดจากบุญโณวาทคำฉันท์)

อธิบายว่าด้วยยศเจ้า

ยศเจ้านายในราชสกุลมี ๒ ประเภท สกุลยศ คอยศ
เกิดเป็นเจ้านายชั้นใดประเภท ๑ อสรียยศ คอยศเสม
พระเจ้าแผ่นดินทรงสถาปนาตั้งแต่งในทางราชการประเภท ๑
จะกล่าวอธิบายทีละประเภทเป็นลำดับกันไป

สกุลยศ

สกุลยศของเจ้านายนั้น บรรดาผู้ที่เกิดในราชตระกูลจะ
เป็นราชบุตร ราชธิดา หรือราชชนกธิดาตาม ย่อมเรียกว่า “เจ้า”
อันคำว่าเจ้านั้นเป็นเกียรติยศของราชตระกูลไทยมาแต่ดึก
ดำบรรพ์ ได้พบในหนังสือเก่าใช้เรียกว่าเจ้ามาตั้งแต่ชนชาติไทย
ยังตั้งประเทศรวมกันอยู่ในแดนจีนทกวณนช้างเผือกใต้ ถ้า
ประมาณเวลามาจนบัดนี้กว่า ๑,๐๐๐ ปี ถึงในปัจจุบันบรรดา
ชนไทยเป็นชาติไทย จะเป็นไทยใหญ่ไทยน้อยอย่างไรก็ตาม ยัง
ให้คำว่าเจ้าเป็นยศของราชตระกูลอยู่เหมือนกันทั่วไป ต่างกันแต่
วิธีทูลเกล้าทูลกระหม่อมเป็นเจ้านั้นสูงชั้นตาม ย่อมทำตามลัทธิของประเทศ
ไม่เหมือนกัน จะกล่าวแต่ส่วนในสยามประเทศเท่าที่ได้อธิบายใน
หนังสือเรื่องต่าง ๆ

เจ้าทศกัลยศเป็นชนชั้นนน เรียกว่าเจ้าฟ้า ทมาไชเป็น
 ราชสกุลยศ เห็นจะมาแต่ยศเดิมของไทย เรียกเทวดาว่าผฟ้า
 จึงเรียกเจ้านายของตนว่าเจ้าฟ้า ตรงกับที่เรียกว่าสมมติเทวราช
 เข้าใจว่าเป็นยศเกกชนทางเมืองไทยใหญ่ก่อน เรียกแต่เจ้าผ
 เป็นพระราชากรองเมืองว่า “เจ้าฟ้า” แต่พวกไทยชาวสยามแต่
 เดิมเรียกเจ้าผครองเมืองของตนว่า “ขุน” หรือ “ขุนหลวง”
 หาได้เรียกว่าเจ้าฟ้าไม่ เหล่าเมืองไทยใหญ่ เมืองเขิน และ
 เมืองลื้อ ก็ยังเรียกเจ้าผครองเมืองว่าเจ้าฟามาจนทุกวันนี้ เช่น
 เจ้าฟ้าหมอกใหม่ เจ้าฟ้าเซียงตุง เจ้าฟ้าเซียงรุ่ง เป็นต้น ยศ
 เจ้าฟ้าปรากฏชนในประเทศสยามมีในหนังสือพงศาวดารเหนือ
 ว่า เมื่อพระเจ้าจันทโชติครองเมืองละโว้ มีเชื้อชู้ภคินทรนาม
 เจ้าฟ้าแก้วประพาฬ พระมเหสีทรงนามเจ้าฟ้าปฐมาสุภาววงจันทร์
 ดั่งนี้ แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าแต่งหนังสือในชนหลัง เอาคำเจ้า
 ฟาเติมลงโดยพลการ ไม่เป็นความจริงในพงศาวดาร ความจริง
 จะเป็นอย่างไรก็สงสัย ได้ความในหนังสือพงศาวดารพม่า ว่า
 พงมยศเจ้าฟ้าปรากฏในสยามประเทศนั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๑
 ครองนพระเจ้าหงสาวดีบุตรของเอาแบบยศเมืองประเทศราช
 ไทยใหญ่ทชนเมืองหงสาวดีมาตั้งแต่สมเด็จพระมหาธรรมราชา
 ธิราช แต่ยังคงเมืองพิษณุโลกให้เป็นเจ้าฟ้าสองแคว (คำว่า

สองแควเป็นชื่อเดิมของเมืองพิษณุโลก) นามเจ้าฟ้าสองแคว
 นนทบุรีว่าพระเจ้าพิษณุโลก เป็นนามตำแหน่งผู้ครองเมือง
 ประเทศราช ตอนนั้นมาจึงปรากฏในหนังสือราชการของไทยที่
 ใ้ชื่อว่าเจ้าฟ้าเป็นครั้งแรก มีในพระราชกฤษฎีกาของสมเด็จพระ
 เอกาทศรถ อยู่ในกฎหมายลักษณะกบฏศึก ตั้งเมื่อสมเด็จพระ
 จุลศักราช ๙๕๕ (พ.ศ. ๑๑๓๖) ภายหลังสมเด็จพระนเรศวร
 มหาราชทรงทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาหงสาวดี ๑ ใน
 พระราชกฤษฎีกานี้เรียกพระนามสมเด็จพระนเรศวรว่า “สมเด็จพระ
 บรมบาทมงกุฎลักษณะอัครบุรีไลศมบรมหน่ออนรา เจ้าฟานเรศวร
 เชษฐาธิปัตย์” ดังนั้น คำเจ้าฟ้าในกฎหมายความว่าเป็นพระเจ้า
 แผ่นดินนอก ที่มาใช้คำเจ้าฟ้าเป็นสกลยศสำหรับพระราชกุมาร
 ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารเป็นครั้งแรกในแผ่นดิน
 สมเด็จพระเอกาทศรถ เรียกพระราชโอรสว่า เจ้าฟ้าสุทัศน์
 เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ ก่อนนั้นขึ้นไปแม่ในกฎหมายไทยบาลตรง
 กลาวถึงศักดาราชกุมาร ก็มีแต่ปรากฏคำเจ้าฟ้า ต่อชั้นหลังเห็น
 จะตงแต่แผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง จึงได้เป็นพระราชกำหนด
 แน่แน่นอนว่า พระราชโอรสธิดาทพระมารดาเป็นเจ้า มราชสกลยศ
 เป็นเจ้าฟ้า เจ้าฟายังมอกชนหนึ่งซึ่งเป็นพระราชนัดดา คือ

พระมารดาเป็นเจ้าฟ้า พระโอรสธิดากเป็นเจ้าฟาทตามอย่างพระ
 มารดา เจ้าฟ้าชนนปรางภูธรครั้งแรกในหนังสือพงศาวดารกรุง
 แผ่นดินพระเจ้ายายสระคือเจ้าฟ้าหญิงสงวาลย์และเจ้าฟ้าชายจิต
 พระยาคาทรงพระนามว่าพระองค์เจ้าแก้ว ลูกเธอในสมเด็จพระ
 พระเพทราชา เจ้าฟ้าเทพราชธิดาของพระเจ้ายายสระเป็นพระ
 มารดา ในชนกรุงรัตนโกสินทรน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรเจ้าอยู่หัวเป็นเจ้าฟ้า
 ราชชนกคามแต่สมเด็จพระสัมมทพในรัชกาลที่ ๑ เพราะสมเด็จพระ
 ศรีสวัสดิ์พระบรมราชชนนเป็นเจ้าฟ้า
 ศักดิ์เจ้าฟ้าต่างกันเป็น ๒ ชน ชนที่ ๑ เจ้าฟ้าซึ่งพระ
 มารดาเป็นพระอัครมเหสีหรือเป็นราชธิดา เรียกกันว่า “ทูล
 กระหม่อม” ชนที่ ๒ เจ้าฟ้าซึ่งพระมารดาทรงศักดิ์รองลงมา
 เรียกกันว่า “สมเด็จพระ” จะเรียกอย่างนั้นมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา
 หรือมาเรียกกันในสมัยกรุงรัตนโกสินทรนไม่ทราบแน่ แต่อาศัย
 หลักในกฎหมายเทียรบาล ดังจะแสดงในตอนว่าด้วยอิสริยยศ
 ต่อไปข้างหน้า

ราชสกุลยศรองแต่เจ้าฟาลงมาเป็น “พระองค์เจ้า”
 พระองค์เจ้ามี ๓ ชน ชนที่ ๑ คือพระราชบุตรพระราชธิดาอันเกิด
 ด้วยพระสนม ตรงกับที่เรียกในกฎหมายเทียรบาลว่าพระเยาวราช

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๙๑

ชนบท ๒ รองลงมา คือพระราชนัดดาซึ่งพระบิดาเป็นเจ้าฟ้าและ
พระมารดาเป็นเจ้า พระโอรสธิดาของพระมหาอุปราช (ในสมัย
กรุงรัตนโกสินทร์) กันอยู่ในพระองค์เจ้าชน ๒ พระองค์เจ้า
ชนบท ๓ คือพระราชนัดดา ซึ่งพระบิดาและพระมารดาเป็น
พระองค์เจ้าด้วยกัน หรือพระบิดาเป็นเจ้าฟ้าชนบท ๑ แต่มารดา
มิใช่เป็นเจ้า

ราชสกุลยศรองแต่พระองค์เจ้าลงมาเป็นหม่อมเจ้า คือ
พระโอรสธิดาของเจ้าฟ้าและพระองค์เจ้าโดยสกุลยศ (เมื่อครั้ง
กรุงศรีอยุธยาแม่พระโอรสธิดาพระมหาอุปราช ถ้ามารดามีได้
เป็นเจ้ากเป็นแต่เพียงหม่อมเจ้า เช่นหม่อมเจ้าอาทิตย์ ในกรม
พระราชวังบวรเสนาพิทักษ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง) ในแผ่นดินพระเจ้าบรม
โกศ เป็นตัวอย่างมีปรากฏอยู่ในคำจารึก)

ราชสกุลยศชนรองหม่อมเจ้าลงมาเป็นหม่อมราชวงศ์ คือ
โอรสธิดาพระองค์เจ้าต่ง (ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างหน้า) และ
โอรสธิดาของหม่อมเจ้า

อันราชสกุลยศซึ่งเรียกว่าหม่อมราชวงศ์ในทำเนียบศักดินา
พลเรือนกม แต่สงสัยว่าจะเป็นของเดิมเข้าใหม่ เพราะคำว่า

๑ ที่โปรดฯ ให้นับศักดิ์พระอัครชายาของเจ้าฟ้าเสมอเป็นเจ้าเป็นพิเศษ
ก็มีบ้าง

หม่อมราชวงศ์พงษ์ใช้ในราชการเมื่อรัชกาลที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทร์ แต่ก่อนนั้นเรียกกันว่า เจ้าข้างคุณบาง ครองกรุงศรีอยุธยาจะเรียกว่าอะไรไม่ปรากฏ ราชสกุลยศชนรองหม่อมราชวงศ์ลงมาเรียกว่าหม่อมหลวง คือโอรสธิดาของหม่อมราชวงศ์ ราชสกุลยศชนบเพียงชนหม่อมหลวงเป็นที่สุด

อันคำว่าหม่อมหลวงมีในประกาศรัชกาลที่ ๔ ออกเมื่อรัชกาล จุลศักราช ๑๒๒๖ (พ.ศ. ๒๔๐๗) ว่า “หม่อมราชวงศ์ในข้าราชการเรียกว่าหม่อมหลวง ทไพรกเรียกว่าเจ้า กงน ดเหมือนเดิมจะนับว่าหม่อมหลวงเป็นชนเคยวภยหม่อมราชวงศ์ถึงรัชกาลที่ ๕ จึงโปรดฯ ให้ลดลงมาใช้เรียกบุตรหม่อมราชวงศ์เป็นระเบียบสืบมาจนบัดนี้

อิสริยยศ

ส่วนอิสริยยศ คอยศที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสถาปนาเจ้านายใหม่ศกตสูงขนน ชนสูงสุดคือพระราชกุมารผทจะบรรชทายาทสืบพระวงศ์ ในกฎมนเทยรบาลชงตงในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๑ บัญญัติว่า “พระราชกุมารอนเกิดด้วยพระอัครมเหสี (มัยค) เป็นสมเด็จหนอพทธเจ้า พระราชกุมารอนเกิดแต่แม่หยวเมืองเป็นพระมหาอุปราช” ทกล่าวไว้ในกฎมนเทยรบาลตงน ขาพเจ้าเขาใจว่า พระราชกุมารชงพระเจ้า

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๔

๗๓

แผ่นดินจะทรงสถาปนาให้เป็นรัชทายาทนั้น แม่พระมารดาเป็น
อัครมเหสี ให้หม่อมพระยศเรียกว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้า ถ้าพระราช
กุมารที่จะเป็นผดุงรัชทายาท พระมารดามียศต่ำกว่าพระอัคร-
มเหสีลงมาเป็นแต่เพียงแม่หยวกเมืองไซร์ ให้หม่อมพระยศเรียก
เพียงว่าพระมหาอุปราช ข้างเจ้าเข้าใจคงกล่าวกันว่า เพราะพระ
อัครมเหสีและแม่หยวกเมืองอาจมีพระราชกุมารหลายพระองค์
พระราชกุมารจะเป็นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชหรือพระมหาอุปราชทุก
พระองค์ไม่ได้โดยเอง ตามที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาว-
ดาร พระราชกุมารที่เรียกว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเจ้าแม่เพียง
เคียว คือ สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร ซึ่งเป็นรัชทายาท
สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แต่หลังจากมาพระราชกุมารที่จะรับ
รัชทายาทเรียกแต่ว่าพระมหาอุปราชทั้งนั้น พระนามสมเด็จพระนเรศวร
พุทธเจ้าจะเลิกใช้แต่เมื่อใดและเพราะเหตุใดหาปรากฏไม่

อัครมเหสีสำหรับราชตระกูลรองแต่พระมหาอุปราชลงมา
พระเจ้าแผ่นดินทรงสถาปนาให้หม่อมพระนามขึ้นด้วยคำว่า “พระ”
สันนิษฐานว่าจะเอาแบบของขอมมาอนโลมิใช่เป็นราชประเพณีมา
แต่กรุงศรีอยุธยาที่ยกย่องอย่างอยู่ในศิลาจารึกของพระเจ้าราม
กาแห่งมหาอาณาจักรเมืองเขมรเป็นลูกยาเธอพระองค์ที่ ๒ อยู่ มี
ความชอบเช่นช้างชนะชฎา สามชนเจ้าเมืองนอก พระราชบิดา

สถาปนาใหม่พระนามว่า “พระรามคำแหง” ทรงน อสรียยศชน
พระนามว่า “พระ” ยังใช้มาในชั้นกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
มีปรากฏหลายพระนาม คือ

๑. พระรามเมศวร เคยมี ๔ องค์ คือในแผ่นดินสมเด็จพระ
พระรามธิบดี ๑ พระองค์ ๑ ในแผ่นดินสมเด็จพระรามเมศวร
พระองค์ ๑ (แต่เพราะหนังสือพระราชพงศาวดารเรียกพระนาม
พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นตามอสรียยศเดิมว่า พระรามเมศวร
จึงเรียกราชโอรสซึ่งได้บรรชทายาทว่า พระรามราชา ซึ่ง
ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ที่จริงเป็นตำแหน่งพระรามเมศวรนั่นเอง)
แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ องค์ ๑ แผ่นดินสมเด็จพระ
พระมหาจักรพรรดิพระองค์ ๑ ลูกเธอที่ยกขึ้นเป็นพระรามเมศวร
ล้วนแต่เป็นลูกเธอพระองค์ใหญ่อยู่ในทรงบรรชทายาท ข้าพเจ้า
เข้าใจว่าจะเป็นพระนาม ๑ ซึ่งสำหรับตั้งพระบรรชทายาท

๒. พระนเรศวร มีแต่ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรม
ราชาธิราชพระองค์เดียว จดหมายเหตุของไปจุเกิดว่า ราษฎร
เรียกกันว่าเจ้าดา (คือกับเจ้าขาว คือสมเด็จพระเอกาทศรถ)
น่าจะเข้าใจว่าเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จะเรียกกัน
ว่าพระองค์ตามาตงแต่ยังทรงพระเยาว์ พงมาอภิเษกเป็นพระ
นเรศวร (อันเทียบถวายพระนามพระรามเมศวรนั่นเอง) เมื่อ
สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชได้ครองกรุงศรีอยุธยา

๓. พระมหินทร มีในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
พระองค์เดียว (เห็นจะแปลงจากพระนามอินทราชา เหตุที่
แปลงนั้นจะเห็นได้ในอธิบายต่อไปข้างหน้า)

๔. พระเอกาทศรถ (ที่ใช้เป็นนามพระเจ้าลูกยาเธอ)
มีในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชพระองค์เดียว

๕. พระอาทิตย์วงศ์ มีในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี
ที่ ๒ พระองค์ ๑ ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมพระองค์ ๑

๖. พระไตรภูวนาทิตย์วงศ์ (ซึ่งเข้าใจว่าเทียบด้วยพระ
อาทิตย์วงศ์นั่นเอง) มีในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททองพระองค์ ๑

๗. พระศรีศิลป์ มี ๓ พระองค์คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระ
ไชยราชาธิราชพระองค์ ๑ เป็นพระนามเดิมของพระเจ้า
ทรงธรรม (ซึ่งเป็นข้อสันนิษฐานของนักศึกษาพงศาวดาร ว่าเป็น
พระนามยศเมื่อก่อนทรงผนวช เพราะเป็นชื่อพระวงศ์สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิ) พระองค์ ๑ ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม
มีพระศรีศิลป์อีกพระองค์ ๑

๘. พระศรีเสาวราช มี ๒ พระองค์คือ ในแผ่นดิน
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพระองค์ ๑ ปรางค์พระนามนี้ใน
แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรอีกพระองค์ ๑

๙. พระเชษฐาธิราชกุมาร มี ๒ พระองค์ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระองค์ ๑ ในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรมพระองค์ ๑

๑๐. พระรวิฐานิราชกุมาร มีในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูรพระองค์เดียว

๑๑. พระนารายณ์ราชกุมาร หรือสุรินทรราชกุมาร ปรางกูรเป็น ๒ นัยอยู่ คือ พระนามของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อยังเป็นลูกเธอในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

พระนามยศของเจ้านายกรรงศรีรอยุชยาภังมอกประภท ๑ ซึ่งลงท้ายพระนามว่าราชา คือ

๑๒. พระบรมราชา มี ๓ พระองค์ ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี ๑ พระองค์ ๑ แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระองค์ ๑ แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี ๒ พระองค์ ๑

๑๓. พระอินทรราชา มี ๔ หรือ ๕ พระองค์ คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราช ๑ พระองค์ ๑ (หรือ ๒ พระองค์) ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระองค์ ๑ ในแผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง

๑๔. พระไชยราชา มีในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชา
หน่อพุทธางกูรพระองค์เดียว

๑๕. พระเพียรราชา มีในแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชา-
ธิราชพระองค์เดียว

๑๖. พระมหาธรรมราชา มีในแผ่นดินสมเด็จพระมหา
จักรพรรดิพระองค์ ๑ (หนังสือพระราชพงศาวดารว่า มีใน
แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรออกพระองค์ ๑ ซึ่งข้าพเจ้าไม่เชื่อว่า
มีจริง)

๑๗. พระศรีธรรมราชา มีในแผ่นดินพระเจ้าปราสาท
ทองพระองค์ ๑ (เห็นจะแปลงมาจากพระมหาธรรมราชานั่นเอง)

พระนามเจ้านายทลงท่ายวาระชาน ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า
เดิมเห็นจะเป็นพระนามสำหรับเจ้านายที่ทรงตั้งให้ไปปกครอง
หัวเมืองเป็นประเทศราชจึงลงท่ายพระนามว่าราชา มีตัวอย่าง
ทั้งพระบรมราชาไค้ครองเมืองสุพรรณบุรีพระองค์ ๑ ครองเมือง
พิษณุโลกพระองค์ ๑ พระอินทราชาครองเมืองสุพรรณบุรี ๒
พระองค์ พระมหาธรรมราชา (เอาอย่างนามพระเจ้ากรุงสุโขทัย
แต่ก่อน) ตั้งไปครองเมืองพิษณุโลก แต่ทเป็นตัวอย่างชัดเจน
ดังนี้ คือ สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร ในหนังสือพระ
ราชพงศาวดารว่า เดิมเมื่อยกรุงศรีอยุธยาทรงพระนามว่า

พระอาทิตย์วงศ์ชนหนึ่งแล้ว เมื่อจะขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก
จึงได้เป็นพระบรมราชา เจ้านายครองเมืองที่ไม่มพระนามว่า
ราชาลงท่าย มแต่ทเป็นรัชทายาท คือ พระราเมศวร และพระ
นเรศวร คอยสังเกตเห็นดังนั้น จึงเข้าใจว่าพระนามทลงท่ายว่า
ราชาจะเป็นตำแหน่งสำหรับเจ้าครองเมือง แต่ตามการทเป็น
จริงดังปรากฏในพระราชพงศาวดาร เจ้านายทมีนามว่าราชาย
ท่าย ไม่ได้ไปครองเมืองทุกองค์ เช่นพระเพ็ชรราชา พระศรี
สุธรรมราชาที่ไม่ปรากฏว่าได้ออกไปครองเมือง

ยังมีพระนามเจ้านายอีกประเภท ๑ ที่เรียกในพระราชพง
ศาวดารว่าเจ้าทองลนกต พระแก้วฟ้า หรือพระยอดฟ้าก
ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นพระนามก่อนสถาปนาพระเกียรติยศเหมือน
อย่าง (เจ้าฟ้า) พระขวัญและ (เจ้าฟ้า) พระตรัสน้อยในแผ่นดิน
สมเด็จพระเพทราชา

ประเพณีที่สถาปนาเกียรติยศเจ้านายใหม่พระนามชนว่า
“พระ” เช่นกล่าวมานั้น ทเป็นพระองค์หญิงกม ปรากฏใน
แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิคือพระสุริโยทัยพระองค์ ๑
พระวสุททิกษัตริย์พระองค์ ๑ พระเทพกษัตริย์พระองค์ ๑ (อีก
๒ พระนามที่เรียกว่า พระสวัสดิราชและพระแก้วฟ้า ในแผ่นดิน

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
หนังสือจะหลวงเอาคำพระ มาใช้ในทชงควรใช้คำเจ้า)

พระนามเจ้านายที่ปรากฏมาในพระราชพงศาวดารกรุง
ศรีอยุธยา มีประหลาดน่าสังเกตอยู่ ๒ พระนาม ที่เรียกว่าเจ้า
แก้วและเจ้าไทย ๒ พระนามนี้ เห็นจะเป็นนามตำแหน่ง มิใช่
นามเฉพาะพระองค์ แต่จะเป็นตำแหน่งอย่างไร และเป็นเจ้านาย
ชั้นใด ก็ยังไม่เห็น มีปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดาร
กรุงแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดี ๑ เรียกว่าเจ้าแก้ว เจ้าไทย
ต่อมาในแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๒ เมื่อไปตกรุง
กัมพูชาได้ ว่าโคตวพระยาแก้ว พระยาไทย (เขมร) เขามา
ถวาย แต่ในหนังสือพระราชพงศาวดารชั้นหลังเขียน “พระองค์
แทน “เจ้า” มีพระองค์แก้วต่อมาในพระราชพงศาวดารอก
หลายพระองค์ ส่วนพระองค์ไทยนั้นหายไป เปลี่ยนเป็นพระองค์
ทอง ปรากฏครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ว่าตั้งให้
ขึ้นไปว่าราชการเมืองพิไชยพระองค์ ๑

ประเพณีเรียกพระนามเจ้านายเป็นกรมต่าง ๆ อย่างทุกวันนี้
พงศาวดารชั้นแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตั้งแต่
ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าศรีสุพรรณ เป็น
เจ้ากรมหลวงโยธาเทพ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า

หอสมุดศาวก เป็นเจ้ากรมหลวงโยธาทพ เป็นแรกทมอสรียยศ
 เจ้านายเรียกพระนามตามกรมแล้วไซ้เป็นแบบแผนแต่คนสืบมา
 เหตุไฉนจึงไต่เลกวัตถุตั้งเจ้านายชนพระนามว่าพระ เปลี่ยนไซ้
 พระนามตามกรม ไม่ปรากฏอธิบายไว้ในหนังสือเกาศคเจน
 แต่ดูเหมือนจะพอสนับสนุนฐานเหตุไฉนว่า ด้วยปรากฏในเรื่องพง-
 คาวดารว่า เมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น มี
 เหตุเป็นอริกับพระเจ้าพยานองเธอ ตั้งแต่เจ้าฟ้าไชยเป็นต้น
 ตลอดจนพระไตรภูมิวนาทิตยวงศ์ พยานองยาเธอ ทโศก
 อสรียยศ เชื้อไฉนว่า ไฉนมาแต่แผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง
 แล้ว ทยังมิได้สถาปนาอสรียยศมเจ้าฟ้าอภัยทศเป็นต้น ก็มิได้
 ปรากฏว่าสมเด็จพระนารายณ์ทรงยกย่องอย่างใด นับว่าใน
 แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชการสถาปนาอสรียยศเจ้า
 นายชนสูงที่เป็นพระองค์ชายตลอดรัชกาล มีนอกความปรากฏใน
 หนังสือมองซเออร์ลาลูแบร์ราชทูตฝรั่งเศส แต่งเรื่องเมืองไทย
 ในครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กล่าวไว้แห่งหนึ่ง
 ว่า สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงยกย่องพระราชธิดาให้หม้าคน
 เป็นบริวาร และมีเมืองส่วยชนเทากบเกียรติยศพระธิดา
 นอกความทั้งปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารและในหนังสือ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรง ๗

๕ ๑

ของมองขเออร์ลาตุแบรทกลาวนเป็นคำให้สนนินยฐานว่า
กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ทรงตั้งกรมหลวงโยธาทิพ
กรมหลวงโยธาเทพนนทจริงมิใช่การสถาปนาอิสริยยศอย่างเรา
เข้าใจกันทกวนน ด้วยราชประเพณีเก่าก่อนนั้น แม่เจ้านาย
พระองค์หญิงเมื่อสถาปนาอิสริยยศให้สูงขึ้น ก็มพระนามขึ้นว่า
พระเหมือนกับพระองค์ชาย มีตัวอย่างเช่นพระสุริโยทัย พระ
เทพกษัตริย์ พระวสุทธกษัตริย์ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหา
จักรพรรดิปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดาร การที่สมเด็จพระ
พระนารายณ์มหาราชทรงตั้งกรมหลวงโยธาทิพ กรมหลวง
โยธาเทพนน ความจริงคือโปรด ฯ ให้รวมคนเข้าสังกัดหมวด
หมู่ตงขึ้นเป็นกรมใหม่ ๒ กรม ให้เจ้ากรมเป็นหลวง มีชื่อว่า
หลวงโยธาทิพกรมหนึ่ง ๑ หลวงโยธาเทพกรม ๑ กรมหลวง
โยธาทิพให้ขึ้นในสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าศรีสุพรรณ
กรมหลวงโยธาเทพให้ขึ้นในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า
สุทวดี คนทั้งหลายจึงเรียกพระนามสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ
พระองค์นั้นว่า “เจ้ากรมหลวงโยธาทิพ” เรียกสมเด็จพระเจ้า
ลูกยาเธอว่า “เจ้ากรมหลวงโยธาเทพ” หมายความว่าผู้เป็น
เจ้าของกรมโยธาทิพและกรมโยธาเทพ ไม่ใช่เป็นนามส่วน
พระองค์ ความชอบพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ใต้พระราชทานพระบรมราชาธิบายไว้ในหนังสือพระราชวิจารณ์
ด้วยเหตุขอเจ้ากรมจึงเหมือนกบพระนามเจ้าต่างกรมมาจน
ตราบเทาทุกวนน ซึ่งเปนพยานให้พิจารณาเห็นได้ว่า พระนาม
ที่เรียกเจ้านายนั้นเป็นนามกรม มิใช่เป็นพระนามเจ้า ประเพณี
เดิมที่สถาปนาเป็นพระราเมศวรและพระบรมราชาเป็นต้น เป็น
อันเลกมาตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ขอนพวง
เห็นด้วยเมื่อถึงแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ทรงประพฤติตาม
แบบแผนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสืบมา แต่มูลเหตุ
ในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ผิดกับครั้งแผ่นดินสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช ด้วยเปลี่ยนราชวงศ์จากต้องสถาปนาอัครยัยศ
เจ้านายในราชวงศ์ใหม่ ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าท่านองสมเด็จพระ
เพทราชามพระราชประสงค์จะเลิกประเพณีที่เรียกในกฎ-
มนเทยรบาลว่า กนเมือง ค่อมเมืองส่วยชนในพระองค์เจ้า
นาย จึงเปลี่ยนเป็นตงกรมชนให้ยังคงขบถอยู่ในราชธานี ก
เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชานั้นทรงตั้งหลวงสรศักดิ์พระราช
โอรสเป็นพระมหาอุปราชและให้พระมหาอุปราชเสด็จอยู่ทวง
จันทระเกษม (ซึ่งสันนิษฐานว่า) สมเด็จพระนารายณ์มหาราช
โปรดฯ ให้เปลี่ยนนามให้ศกคสูงชนเสมอพระราชวังหลวง

เรียกว่า "พระราชวังบวรสถานมงคล" จึงเลยเอาชื่อนั้นเป็น
ชื่อเรียกกรมบรรดาข้าราชการทชในพระมหาอุปราชว่า "กรม
พระราชวังบวรสถานมงคล" นามนกเป็นนามหมวดหมู่ของ
ข้าราชการทชในพระมหาอุปราชและยังมอกตำแหน่ง ๑ ซึ่ง
ตงชนใหม่ที่เคยวในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา คือ เมื่อทรง
ตงนายจกษประสิทธิ์ศิลปทรงบาศขวา ซึ่งเป็นคู่คิเคเอราช
สมบัติ ให้เป็นเจ้ามอสรยยศชนสูงรองแต่พระมหาอุปราชลงมา
และให้ไปอยู่ทวงหลัง เรียกนามวงหลังว่า "พระราชวังบวร
สถานพิมุข" ก็เอานามนี้ใช้เป็นนามกรมของข้าราชการทชสังกัด
ชนในวงหลังว่า "กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข" โดยทำนอง
เคยวกยข้าราชการทชในพระมหาอุปราช นอกจากนั้นจะทรง
ยกย่องเจ้านายพระองค์ใด ก็ให้ตงกรมและเรียกพระนามตาม
กรมตามแบบในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงเลย
เป็นแบบตงเจ้านายต่างกรมสยต่อมาด้วยประการฉะนี้ ในหนังสือ
ราชการกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตลอดลงมา
จนรัชกาลที่ ๓ เมื่อออกพระนามเจ้านายต่างกรมยังใช้ชื่อนี้ว่า
"เจ้า" ก่อนมิได้ชื่อนี้ว่ากรม ยกตัวอย่างดังในหนังสือสัญญา
ทางพระราชไมตรีที่ไทยทำกับอังกฤษเมื่อในรัชกาลที่ ๓ ยัง

เขียนว่า “ไต่ตรวจสัญญาหน้าพระที่นั่งเจ้ากรมหมื่นสุนทร
รักษ์” ไม่ไต่เรียกพระนามกรมหมื่นสุนทรรักษ์อย่างทุกวันนี้

เจ้านายครึ่งกรุงศรีอยุธยา ไต่เรียกพระนามตามกรม

แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

๑. สมเด็จพระเจ้าหน่อสรวง เจ้าฟ้าศรีสุพรรณ กรม-
หลวงโยธาทิพ

๒. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุทนต์ กรมหลวง
โยธาเทพ

แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา

๑. พระเจ้าสุรศักดิ์ ราชโอรส (คือ สมเด็จพระเจ้า
เสือ) กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทพระมหาอุปราช

๒. นายจบกชประสิทธิ์ศิลป์ ทรงยศขวา กรมช้าง
(ซึ่งเป็นคู่คิดเอาราชสมบัติ) กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข

๓. พระองค์เจ้าหญิงแก้ว พระเจ้าลูกเธอสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช เจ้าอมมารดาเป็นท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พระสนม
เอก พระน้องนางของสมเด็จพะเพทราชา ครั้นถึงแผ่นดิน
สมเด็จพะเพทราชาจึงยกพระองค์เจ้าแก้วขึ้นเป็นเจ้า และ
เป็นกรมขุนเสนาบดี

๑ ๔
แผ่นดินพระเจ้าเสือ

๑. พระมเหสีกลางของสมเด็จพระเพทราชา ซึ่ง^๑เป็น
พระราชมารดาเลี้ยง และไต่ทรงทะนุบำรุงมาแต่ยังทรงพระเยาว
เป็นกรมพระเทพามาตย์

๒. เจ้าฟ้าเพชร ราชโอรสพระองค์ใหญ่ (คือพระเจ้า
ท้ายสระ) เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระมหา
อุปราช

๓. เจ้าฟ้าพร ราชโอรส เป็นพระขนิษฐาแต่ไม่
ปรากฏนามกรม

๑ ๑
แผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ

๑. เจ้าฟ้าพร สมเด็จพระอนุชาธิราช (คือพระเจ้า
บรมโกศ) เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระมหา
อุปราช

๒. เจ้าท้าวทองสุก พระราชชายาเดิม ยกเป็นพระ
อัครมเหสี มกรมเป็นกรมหลวงราชานุรักษ์

๓. เจ้าฟ้านเรนทร ราชโอรส เป็นกรมขุนสุเรนทร-
พิทักษ์

แผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ

๑. พระองค์ขาว พระราชชายาเดิมยกเป็นพระมเหสี
ขาว มกรม เป็นกรมหลวงอภัยนุชิต
๒. พระองค์พลบ พระราชชายาเดิม ยกเป็นพระมเหสี
ชาย กรมเป็นกรมหลวงพพิมบุตร
๓. เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ พระราชโอรส (คือเจ้าฟ้ากุ้ง)
เป็นกรมขุนเสนาพิทักษ์ ภายหลังไต่เลื่อนเป็นกรมพระราชวัง
บวรสถานมงคลพระมหาอุปราช
๔. เจ้าฟ้าเอกทัศ ราชโอรส (คือพระเจ้าสุริยามรินทร์)
เป็นกรมขุนอนรักษ์มนตรี
๕. เจ้าฟ้าอุทุมพร (คือเจ้าฟาคอกมะเดื่อราชโอรสที่
ปรากฏพระนามว่า พระเจ้าอุทุมพรราชา หรือขุนหลวงหาวัด)
เป็นกรมขุนพรพนต์
๖. เจ้าฟ้าบรม พระราชธิดา เป็นกรมขุนเสนาพิทักษ์
๗. เจ้าฟ้านม พระราชธิดา ซึ่งพระราชทานให้เป็น
พระชายา กรมพระราชวังบวรเสนาพิทักษ์ เป็นกรมขุนพิศาล
เสน (ในหนังสือพระราชพงศาวดารเขียนว่า ยสเสน เห็น
จะผิด)

๘. เจ้าฟ้าค ซึ่งพระองค์เจ้าแก้วพระเจ้านุรักษ์เดิม
พระเพทราชาเป็นพระบิดาเจ้าฟ้าเทพพระราชธิดาในพระเจ้าท้าย
สระเป็นพระมารดา ปรากฏในหนังสือบางฉบับว่าเป็นกรมขุน
สุรินทรสงคราม

๙. พระองค์เจ้าแขก พระเจ้านุรักษ์เดิม เป็นกรมหมื่น
เทพพิพิธ

๑๐. พระองค์เจ้ามังกุค พระเจ้านุรักษ์เดิม เป็นกรมหมื่น
สุนทรเทพ

๑๑. พระองค์เจ้าปาน พระเจ้านุรักษ์เดิม เป็นกรมหมื่น
เสวกภักดี

๑๒. มีพระนามเจ้าต่างกรมปรากฏในหนังสือพระราช-
พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาออกองค์หนึ่ง ทรายไม่ได้แน่ว่าใคร
ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่าเป็นเจ้าพระพิไชยสุรินทร ราชินิกุล ทม
ความชอบครั้งถวายราชสมบัติแก่สมเด็จพระเจ้าเสือ เป็น
กรมหมื่นอนทรภักดี

แผ่นดินพระเจ้าสุริยามรินทร์

๑. เลื่อนกรมหลวงพิพิธมนตรี สิ้นเกล้าพระราชชนน
เป็นกรมพระเทพามาตย์

๒. ในคำให้การขุนหลวงหาวัดฉบับพม่า ว่าทรงตั้ง
พระองค์เจ้าแมลงเม่า พระอัครมเหสี เป็นกรมขุนวิมลภักดี

๓. หม่อมเจ้าอาทิตย์ ในกรมพระราชวังบวรเสนาพทกษ
เป็นกรมหมื่นพทกษภูเบศร์

เจ้านายต่างกรมกรุงธนบุรี

๑. พระราชชนนี เป็นกรมพระเทพามาตย์

๒. พระมเหสีเดิม เป็นกรมหลวงบาทบริจาริกา

๓. พระญาติวงศ์ไม่ทราบว่าชนใด เป็นกรมชนอินทร
พทกษ (พระองค์ที่ ๑ เข้าใจว่าอยู่ไม่ชากสันพระชนม์)

๔. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุ้ย เป็นกรมขุน
อินทรพทกษ (พระองค์ที่ ๒)

๕. เจ้าบุญถมหุลานเธอซึ่งเป็นเจ้ารามลักษณ ตำแหน่ง
ราชันกุลอยู่ก่อนแล้ว เป็นกรมขุนอนรรักษ์สงคราม

๖. เจ้าบุญจันทร์ หลานเธอ เป็นกรมขุนรามภูเบศร์
อิสริยยศเจ้านายต่างกรมกรุงศรีอยุธยาและกรุง
ธนบุรี พงเห็นได้ในบัญชีที่แสดงมาว่า ๔ ชน คือ

ชนที่ ๑ กรมพระ เป็นอิสริยยศสำหรับสมเด็จพระพนม
หลวง พระมหาอุปราชและวังหลัง

๕ ๔
ชนบท ๒ กรมหลวง เป็นอัครราชคฤหาสน์สำหรับพระมเหสี (มี
นอกจากพระมเหสีแต่ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์) ปรุหลาด
อยู่อย่างหนึ่ง กรมหลวงมีแต่พระองค์หญิง

๕ ๔
ชนบท ๓ กรมขุน เป็นอัครราชคฤหาสน์สำหรับเจ้าฟ้าราชกุมาร

๕ ๔
ชนบท ๔ กรมหมื่น เป็นอัครราชคฤหาสน์สำหรับพระองค์เจ้า

มาถงสมัยกรุงรัตนโกสินทร พระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนาพระอิสริยยศเจ้านายในพระราชวงศ์
กทรงตงเป็นตางกรมตามชนบทซึ่งบัญญัติมาแต่กรุงศรี-
อยุธยา มณฑกนตามพฤตการณบางเลกนอย คอ

๑. กรมพระ ทรงตงกรมพระราชวังบวรสถานมงคล
และกรมพระราชวังบวรสถานพิมุข ตามแบบเดิม แต่ทรงสถา-
ปนาสมเด็จพระเจ้าฟ้า นางเธอ ๒ พระองค์เป็นกรมพระ เทียบ
ด้วยกรมพระเทพามาตย์ พระราชชนนีแต่โบราณ

๒. กรมหลวง ทรงตงเจ้าฟ้า (ที่เป็นชั้นใหญ่) ทั้ง
พระองค์ชายหญิง

๑ เจ้ากรมของสมเด็จพระพันางพระองค์ใหญ่เป็นพระยาสุเทพ
สดาวดี แต่จะทรงตงเป็นส่วนตัวเจ้ากรมคนนั้น เหมือนอย่างในรัชกาล
ที่ ๔ ทรงตงเจ้ากรมของกรมพระพิพิธโภคภูเบนทรเป็นพระยา แต่อิสริย-
ยศชนกรมพระยายังห้ามไม่

๓. กรมขุน ทรงตั้งเจ้าฟ้า (ทเป็นชนเล็ก) แล้วจึง
 เลื่อนเป็นกรมหลวง พระองค์เจ้าทเป็นกรมหมื่นแล้วเลื่อนเป็น
 กรมขุนกัม

๔. กรมหมื่น ทรงตั้งพระองค์เจ้า
 ในรัชกาลที่ ๒ ทรงตั้งและเลื่อนอัครราชกุมารต่าง
 กรม อนุโลมตามระเบียบแบบอย่างครั้งรัชกาลที่ ๑ แก้ไขแต่
 กรมของสมเด็จพระบรมราชชนนีให้เรียกว่า "กรมสมเด็จพระ"
 รัชกาลที่ ๓ โปรดฯ ให้พระองค์เจ้าเป็นไต่จัน
 กรมหลวง ครั้นมาถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงตั้งพระองค์เจ้าต่างกรม
 ผู้เป็นใหญ่ "กรมสมเด็จพระ" เป็นชนสูงพิเศษชนนอกชน ๑ และ
 โปรดฯ ให้พระองค์เจ้าเป็นไต่จันสมเด็จพระ อัครราชกุมาร
 ต่างกรมทุกชนจึงเป็นไต่ทงเจ้าฟ้า และพระองค์เจ้าผดกนแต่
 เจ้าฟ้าแรกบรมกรมเป็นกรมขุน พระองค์เจ้าแรกบรมกรมเป็น
 กรมหมื่นเป็นปกติ

ราชอัครราชกุมารต่างกรมลงมาเป็นพระองค์เจ้าเรียก
 กันว่า "พระองค์เจ้าตง" คือทรงสถาปนาหม่อมเจ้าชนเป็น
 พระองค์เจ้า และอาจไต่เลื่อนชนเป็น กรมหมื่น กรมขุน และ

กรมหลวงเป็นทูลกระหม่อมราชวงศ์อยู่ตาม

ลกุลศกต เพราะฉะนั้นยศพระองค์เจ้าตงจึงนับเป็นอัครราชกุมาร

อัครราชกุมารองค์แรกลงมา ถึงหม่อมราชชนนีเป็นชน
ทูลกระหม่อมในทำเนียบศักดินากรุงศรีอยุธยาเรียกว่า “เจ้า” เช่น
เจ้ารามราชกุมาร เจ้าทศเทพ เจ้าเทวราช เป็นต้น แต่ในหนังสือ

พระราชพงศาวดารตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา (ในแผ่นดิน

สมเด็จพระเพทราชา ใช้คำ “พระ” เพิ่มเข้าอีกคำ ๑ คือ เจ้า

พระพิชัยสุนทร) ดังนั้น สันนิษฐานว่าเมื่อใช้ยศต่างกรมแล้ว

เห็นจะเลื่อนคำ “พระ” มาใช้ในนามราชินิกุล และตัดคำออก

เสียตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา เพราะฉะนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระ

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตั้งราชินิกุลในกรุงรัตนโกสินทร์

จึงโปรดฯ ให้ใช้แต่คำ “พระ” นามชื่อ เช่น พระภรรยาสุริยวงศ์

พระอนุชาเทว พระราชานวงศ์ เป็นต้น ถึงรัชกาลที่ ๒ ทรง

ตั้งโอรสพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็ให้เป็นพระพงศ์นรินทร์ พระอินทร-

อภัย อยู่ในตำแหน่งราชินิกุลสืบมา จนถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^๒ ทรงโปรด^๑ ให้เปลี่ยนคำ^๓ “พระ”
ใช้คำ^๔ “หม่อม” แทนเป็นหม่อมราชวงศ์^๕ หม่อมเทวาธิราช^๖
เป็นต้น.

(คิดจากเรื่องเฉลิมพระยศเจ้านาย)

ตำนานการทไทยเรียนภาษาอังกฤษ

ความจริงในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ พงมไทยเรียน
ภาษาอังกฤษมาไม่ช้านัก เมื่อในรัชกาลที่ ๒ มีแต่พวกฝรั่ง
จีนซึ่งเป็นเชื้อสายโปรตุเกส ครองกรุงเก่าเรียนรูภาษาโปรตุเกส
อยู่บ้าง คนพวกนี้ทรับราชการในตำแหน่งเรียกว่า “ล่ามฝรั่ง”
ในกรมท่ามอตราในบาญชเบยหวัด ๕ คน ที่เบยหน้าล่ามเบย
ที่ขุนเทพวาจารย์เบยหวัดยะ ๗ ตาลง พวกล่ามฝรั่งเหล่านี้จะ
ความรตนลกลกเพยงไรทราบไม่ไ้ แต่รูภาษาโปรตุเกสเท่านั้น
หน้าทกไม่สมอนไคนก เพราะราชการทเกยวของกยโปรตุเกส
มแต่การคารขายทางเมืองหมาเกา นาน ๆ เจาเมืองหมาเกาจะม
หนังสือมาสักครงหนึ่ง ส่วนภาษาองกฤษถงแมวมเรอกายน
องกฤษไปมาค้าขายอยู่ในสมยนั้นน้าง นายเรอว่าไม่มีไครพูด
ภาษาองกฤษไ้ในเมองน กหาแขกมลายูเขามาเบยล่าม เพราะ
ฉะนนาการทไทยพุดจากองกฤษทเขามาถงกรุงเทพ ๗ กติ หรือ
พุดจากทางราชการทเกยวของ กยองกฤษทเมืองเกาะหมากแล
ลังคไ้รักติ ใช้พุดจากนแต่ด้วยภาษามลายู แมจนเมอผุ้สำเร็จ

ราชการอินเดียของอังกฤษให้หมอ ยอน ครอบเฟ็ค เป็นทูตเข้ามา
 ยังกองรัตนโกสินทร์ เมื่อขมมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๖๔ ตรงกับ
 คริสต์ศก ๑๘๒๑ ในตอนปลายรัชกาลที่ ๒ ก็ต้องพุดจา
 ราชการกับไทยทางภาษามลายู ความปรากฏในจดหมายเหตที่
 ครอบเฟ็คแต่งไว้ว่า การที่พุดจากบริษัทไทยครั้งนั้น ทูตต้อง
 พุดภาษาอังกฤษแก่ลามกเอามาควย ลามต้องแปลเป็นภาษา
 มลายูบอกหลวงโกษาอิศหาก หลวงโกษาอิศหากแปลเป็นภาษา
 ไทยเรียนเจ้าพระยาพระคลัง ฯ เจ้าพระยาพระคลัง ฯ ตอบว่า
 กระไรก็ต้องแปลย้อนกลับไปเป็นต่อ ๆ อย่างเดียวกัน ครั้นต่อมา
 เมื่อครอบเฟ็คกลับไปแล้ว ได้ไปเป็นเรสเด้นตอยทเมืองสิงคโปร์
 อังกฤษเกิดรบกับพม่าครั้งแรกเมื่อปลายรัชกาลที่ ๒ ครอบเฟ็คจะ
 บอกข่าวการสงครามมาให้ไทยทราบ ต้องให้แปลหนังสือพิมพ์
 ข่าวภาษาอังกฤษเป็นภาษาโปรตุเกสเสียก่อนแล้วจึงส่งเข้ามายัง
 กรุงเทพฯ เพราะภาษามลายูถ้อยคำน้อย ไม่พอจะแปลความ
 ในหนังสือพิมพ์ข่าวภาษาอังกฤษเข้าใจได้แจ่มแจ้ง ครั้นต่อมา
 ถึงต้นรัชกาลที่ ๓ ฝัาเรจราชการอินเดียของอังกฤษให้ เซนร
 เบอน เป็นทูตเข้ามาขอทำหนังสือสัญญา เมื่อประกา พ.ศ.
 ๒๓๖๘ ตรงกับคริสตศก ๑๘๒๕ การที่พุดจากกับไทยสะดวก
 ชนกว่าครั้งครอบเฟ็คหน้อยหน่ง ควยเขอนพุดภาษามลายูได้ ถึง

กระนั้นหนังสือที่ทากต้องใช้ภาษาต่าง ๆ กากยกันถึง ๔ ภาษา คือภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษาโปรตุเกส แลภาษามลายู เพราะไม่มีภาษาใดที่จะเข้าใจได้โดยง่ายทั้งสองฝ่าย

ในรัชกาลที่ ๓ นั้น เมื่อรัชกาล พ.ศ. ๒๓๗๑ ตรงกับ คริสต์ศก ๑๘๒๘ พวกมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาตั้งในกรุงเทพฯ เป็นครั้งแรก อันเป็นต้นเหตุที่ไทยจะได้เรียนภาษาอังกฤษเป็น เติมนาคด้วยลทธิของ พวกมิชชันนารีอเมริกันไม่ได้ตั้งตัวเป็น สมณะเหมือนพวกบาทหลวง วางตนเป็นแต่เพียงมิตรสหาย ใช้การส่งเคราะห์เป็นต้นว่าช่วยรักษาโรคแลช่วยบอกกล่าวสั่ง สอนวิชาการต่าง ๆ ให้แก่ผู้นับเป็นเบืองต้นของการสอนศาสนา เพราะฉะนั้นเมื่อคนทั้งหลายรู้จักคุ้นเคยจึงชอบสมาคมคบหากับ พวกมิชชันนารีอเมริกันแต่แรก

ในสมัยนั้นสมเด็จพระราชาธิบดีเป็นชนสูงอยู่ในประเทศนั้น แล เห็นว่าการสมาคมเกวของกับฝรั่งต่างประเทศคงจะต้องมีங ษณกว่าแต่ก่อน แลภาษาอังกฤษจะเป็นภาษาสำคัญทางประเทศ ตะวันออกนั้น มีเจ้านายบางพระองค์แลข้าราชการบางคนปรารถนาจะศึกษาวิชาการแลขนบธรรมเนียมของฝรั่ง แลจะเล่าเรียน ให้รู้ภาษาอังกฤษจึงพยายามเล่าเรียนศกษาด้วยพวกมิชชันนารี

อเมริกันตั้งแต่เมื่อในรัชกาลที่ ๓ ท้าวบุญค้อพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เวลานั้นยังทรงผนวชเป็นพระราชาคณะอยู่
 พระองค์ ๑ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เวลานั้น
 ยังเป็นเจ้าพากรมขุนอินทร์ศรีธรรมพรองค์ ๑ สมเด็จพระ
 พระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เวลานั้นยังเป็นหลวงสิทธิไชยเวร
 มหากเล็ก แล้วไต่เลื่อนเป็นจมนไวยวรรณารถออกองค์ ๑ แต่
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงภาษาแต่พอพูดภาษาอังกฤษได้บ้าง ไม่
 เชียวชาญเหมือนพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล
 พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ท่านทั้ง ๓ ทักล่าวมา
 นศึกษาไต่ความรู้การฝรั่งต่างประเทศนั้นได้ใช้วิชาช่วยราชการ
 มาแต่เมื่อในรัชกาลที่ ๓ เพราะเมื่อจอ พ.ศ. ๒๓๘๓ ตรง
 กับคริสต์ศก ๑๘๔๐ รัฐบาลอังกฤษให้เซอร์เฮมสเตอร์เป็นท
 มาทวยเรอรรบ ๒ ลำ จะเข้ามาขอแก้หนังสือสัญญาที่เขอนไค
 มาทำไว้ เซอร์เฮมสเตอร์เข้ามาครองนั้นไม่เหมือนกบครอเพ็คแล
 เขอนทมาแต่ก่อน ทวยเป็นทูตตรงมาจากประเทศอังกฤษ การท
 มาพูดจาแลหนังสือทมาถงรัฐบาลไทย ใช้ภาษาอังกฤษ กรียา
 อการทมากทระนงองอาจผิดกบทุกแต่ก่อน พระบาทสมเด็จพระ
 ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริหาผู้สนทนาคอยอย่างธรรมเนียม

นิยมฝรั่ง ให้พอที่จะรับรองโต้ตอบกับเซอรเซมสะบรุกได้ ความ
ปรากฏในจดหมายเหตุการณ์แลรับสั่งในเรื่องเซอรเซมสะบรุก (ซึ่ง
หอพระสมุดฯ พิมพ์ เมื่อ ร.ศ. ๑๒๗ พ.ศ. ๒๔๕๓) ว่า

“ทรงพระราชดำริ --- เห็นว่าผู้ใดมีสติปัญญาสมควรจะ
เอาเข้ามาเป็นทนายทนาย การครองนบนการฝรั่ง สมเด็จพระ
เจ้าอนงยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรงอย่าง
ธรรมเนียมฝรั่งมาก ควรจะเอาเป็นทนายทนายใหญ่ได้ แต่กต
ประจักษ์นอญที่เมืองสมุทรปราการ (ด้วยครองนบนไม่ไว้พระทัย
เกรงอังกฤษจะเอาอำนาจมาบังคับให้แก้หนังสือสัญญาอย่างทำ
แกเมืองจีน จึงให้ตระเตรียมรักษาขอมคหิมันคง) จหมันไว
วรนาถกเป็นคนที่สนทนากันในอย่างธรรมเนียมฝรั่ง ก็คงไป
รักษาเมืองสมุทรปราการอยู่ ให้พระศรีพพัฒน์ (คือสมเด็จพระ
เจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ เป็นฝรั่งราชการกรมท่า ด้วย
เจ้าพระยาพระคลังลงไปสักเลกอยู่ที่เมืองชุมพรในเวลานั้น)
แต่งคนคมีสติปัญญาเข้าใจความ เชิญกระแสพระราชดำริลง
ไปปรึกษา “แลการทมนหนังสือโต้ตอบกับเซอรเซมสะบรุกครองนบน
ปรากฏว่าหนังสือทมนมาเป็นภาษาอังกฤษ ให้หมอยอน (คือ
หมอยอนเตเลอ โยนส์ มีชื่อนานารอเมริกัน) แปลเป็น
ภาษาไทย กับลามของสมเด็จพระยา ๗ อีก ๒ คน เรียกว่า

โยเซฟ เป็นฝรั่งเรเชียนคน ๑ เรียกว่าเสมียนยม (คือ เยมส์
 เฮ) อังกฤษอีกคน ๑ ส่วนหนังสือภาษาไทยมติดอกกับเซอร์เซมส์ประก
 นัน ร่างในภาษาไทยถวายทรงแก้ไขก่อน แล้วให้หมอยอนกับ
 ลามช่วยกันแปลเป็นภาษาอังกฤษแล้วส่งไปถวาย “ทูลกระหม่อม
 พระ” คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตรวจสอบ
 ออกชั้นหนึ่ง เพราะในทางภาษาอังกฤษทรงทราบดีกว่าผู้อื่นท
 เล่าเรียนด้วยกันในครั้งนั้น

ไทยทศกษาวชาความรักนิยมชนนารอเมริกันในรัชกาลท
 ๓ ยงมอก แต่ไปเรียนทางวิชาอน เช่นกรมหลวงวงษาธิราช
 สนิท ทรงกำกับกรมหมอยู่ในเวลานั้น ทรงศึกษาทางวิชา
 แพทย์ฝรั่งจนได้ประกาศนียบัตร ถวายเป็นพระเกียรติยศมา
 จากมหาวิทยาลัยแห่ง ๑ ในประเทศอเมริกา กรมหลวงมหิศ-
 วรินทรามเรศออกพระองค์ ๑ ว่า ทรงศึกษาการช่างฝรั่ง แต่จะ
 ทรงศึกษากับใคร แลทรงสามารถเพียงใดหาทราบไม่ ยิ่งนาย
 ไหมค อมาตยกุล ท.ไคเป็นพระยากระลาปังคนิกโกศล เมื่อใน
 รัชกาลท ๕ อีกคน ๑ ได้ศึกษาเรื่องเครื่องจักรแล้วเข้าประสม
 ชาติจากพวกมิชชันนารอเมริกัน แลให้ชักจูงจากบาทหลวงหลุย
 ลานอกฝรั่งเศส แต่เมื่อยังถวายด้วยแผ่นเงิน เป็นนักเรียนวิชา

สมเด็จพระยาติราช ๗

๑๐๕

ฝรั่งขอเสียงมาจนรัชกาลที่ ๕ แต่พูดเลาเรียนทางแต่วิชาช่าง
ไม่สัจะเอาใจใส่ในทางภาษาจึงไม่มีใครรักษา ถึงสมเด็จพระเจ้า
พระยาฯ ก็เพราะเอาใจใส่ในวิชาต่อเรือกำปั่นเสียมากจึงไม่มีใคร
สนทนทางภาษาอังกฤษ

พูดเลาเรียนภาษาอังกฤษในเมืองไทยเมื่อในรัชกาลที่ ๓
นอกจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระบาทสมเด็จพระ
พระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมปรากฏออกแต่ ๒ คนคือหม่อมราชวงศ์ไทยผู้
แต่งหนังสือเรื่องนคน ๑ เกิดในรัชกาลที่ ๒ เมื่อขบเถาะจุลศักราช
๑๑๘๑ พ.ศ. ๒๓๖๒ เดิมเป็นแต่หม่อมราชวงศ์วงษ์กระต่ายบุตร
หม่อมเจ้าช่อม ในเจ้าพากรมขุนอินทรานุรักษ์เป็นข้าหลวงเดิมใน
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพียรเรียนตามเสด็จจนร
ครบถึงรัชกาลที่ ๔ หม่อมเจ้าช่อมได้เป็นกรมหมื่นเทวานุรักษ์
หม่อมราชวงศ์วงษ์กระต่ายได้เป็นหม่อมราชวงศ์ไทย แล้วจึงได้เป็น
ตำแหน่งลามไปเมืองอังกฤษ กับพระยามนตรีสุริยวงษ์ ชุ่ม
ขุนนาค เมื่อทูตไทยไปคราวแรกนั้นครั้นกลับจากราชการทูต
ทราบว่าได้พระราชทานพานทองเล็ก แล้วได้เป็นอธิบดีพิพักษ
ศาลต่างประเทศอยู่มาจนอายุได้ ๕๘ ปี ถึงอนิจกรรมในปลาย
รัชกาลที่ ๔ เมื่อขบเถาะ พ.ศ. ๒๔๑๐ อีกคน ๑ ชื่อ นายทิศ

เป็นมหาดเล็กข้าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ได้ฝึกหัดวิชาเดินเรือและเรียนภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เรียกกันว่า
 “กัปตันคก” มีชื่ออยู่ในหนังสือ เซอร์ยอน เบรานิง แต่งเรื่อง
 เมืองไทย คนในรัชกาลที่ ๔ ได้เป็นขุนปรีชาชาญสมุท เป็น
 ลามของจมนมณฑลพายัพทกษัตริย์ไปเมืองอังกฤษด้วย ต่อมา
 ได้เป็นทหหลวงสุรัสวดี เป็นครูสอนภาษาอังกฤษแก่พระเจ้า
 ลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแทบทุกพระองค์
 อยู่มาจนในรัชกาลที่ ๕ ไทยที่เรียนภาษาอังกฤษในเมืองไทย
 เมื่อในรัชกาลที่ ๓ มีปรากฏแต่ ๔ ด้วยกันคงกล่าวมานะยังม
 ไทยที่ได้ออกไปเล่าเรียนถึงยุโรปเมื่อรัชกาลที่ ๓ ออกคน ๑ ชื่อ
 นายฉวน เป็นคนที่สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ เลี้ยงมา เห็นว่าฉลาด
 เฉลียวจึงฝากกัปตันเรืออังกฤษออกไปฝึกหัดวิชาเดินเรือกาบ่น
 ได้ไปเรียนอยู่ในเมืองอังกฤษจนได้ประกาศนียบัตรเดินเรือทะเล
 ได้แล้วจึงกลับมา (เข้าใจว่าเมื่อในรัชกาลที่ ๔) ได้เป็นทห
 จรเจนนทะเล และได้เป็นลามของพระยามนตรสุรวงษ์เมื่อไปเป็น
 ราชทูตด้วย ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ ได้เป็นหลวงชลธารพนิจ
 ตาแหน่งเจ้ากรมคลองแล้วเลื่อนเป็นพระชลธารพนิจ

ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงออกหนุนการเล่าเรียนภาษาอังกฤษมาก ถึงโปรดฯ ให้หญิง

๘
๐
สมเด็จพระยาदारง ๗

๑๑๑

มีชนนารเขาไปสอนข้างในพระบรมมหาราชวัง ผูกเรียนครู
นั้นเรียนรณภาษาองกฤษพอพูดไต่บ้าง ยังมีตัวอยู่ในเวลานั้น คือ
เจ้าจอมมารตากกลน เจ้าจอมมารตากกรมพระนเรศวร วรฤทธิ ต่อ
มาโปรด ฯ ให้หาผู้หญิงองกฤษมาเป็นครู แล้วตั้งโรงเรียนขึ้น
ในพระบรมมหาราชวัง ให้บรรดาพระเจ้าลูกเธอทั้งชายหญิงที่
พระชนษาพอจะเล่าเรียนได้ เข้าเล่าเรียนทุกพระองค์ ส่วน
บุตรหลานข้าราชการถ้าใ้ได้อ่านรณภาษาฝรั่ง ก็ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งแต่งให้มยศและบรรดาศักดิ์ตั้งสมเด็จพระ
กรมพระยาปวเรศวรยาลงกรณตรัสเป็นภาษิต ในสมัยต่อมาว่า
เมื่อในรัชกาลที่ ๑ ใครแข็งแรงทพคักก็เป็นคนโปรด ในรัชกาล
ที่ ๒ ใครเป็นกวกก็เป็นคนโปรด ในรัชกาลที่ ๓ ใครมีใจศรัทธา
สร้างวัดวากก็เป็นคนโปรด แลในรัชกาลที่ ๔ ถ้าใ้ใครภาษาฝรั่ง
ก็เป็นคนโปรด ดงน แด่ถงกระนั้นนอกจากพระเจ้าลูกเธอ ผูก
เล่าเรียนรณภาษาองกฤษแม่เมื่อในรัชกาลที่ ๓ ก็ยังมีน้อย พวกที่
เรียนสำหรับทำการให้มิชชนนาร และสำหรับการค้าขาย จะมี
ใครบ้างทราบไม่ไ้ทั่ว แต่ผูกใ้เล่าเรียนรณราชการเมื่อ
ในรัชกาลที่ ๔ ทั้งเจ้านายแลชนนางมีปรากฏแต่ ๕ ด้วยกัน คือ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ ๑ ไ้ทรง
ศึกษาเป็นพนมาในรัชกาลที่ ๔ แด่ทมาทรงทราบไ้คทเคยวนน

ด้วยทรงพระอุตสาหะศึกษาค้นคว้าโดยลำพังพระองค์เอง เมื่อ
เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ
พวกราชกิจว่าตรัสภาษาอังกฤษได้ แต่ข้าพเจ้าเคยได้พบ
แปลค่านานาหนังสือพิมพ์ข่าวจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย เป็น
ของแปลถวายกรมพระราชวัง ฯ จึงเข้าใจว่าคงจะไม่ทรงทราบ
ภาษาอังกฤษแตกฉานทีเดียวนัก แต่ในทางช่างวิชาช่างทรง
เชี่ยวชาญมาก พระยาอรรคราชวรাত্র หวาด บุนนาค บุตร
พระอภัยสงครามคน ๑ สมเด็จพระเจ้าพระยา ฯ ฝากนายเรือรบ
อเมริกันไปฝึกหัดวิชาทหารเรือ เรียบรู้แต่ภาษากลับมาได้รับ
ราชการเป็นหลวงวิเศษพจนการกรมท่า เมื่อในรัชกาลที่ ๔ ถึง
รัชกาลที่ ๕ ได้เป็นพระศรีธรรมสาส์น แล้วเป็นพระยาจันทบุรี
ได้พระราชทานพานทอง เมื่อทรงสำเร็จไปรศเกล้า ฯ ให้เป็นพระยา
อรรคราชวรাত্রในกรมท่า อีกคน ๑ คือพระยาอรรคราชวรাত্র
เนตร เป็นบุตรพระยาสมุทบุรณารักษ์ ออกไปเล่าเรียนที่
เมืองสิงคโปร์ เรียบรู้ภาษาอังกฤษได้ดี กลับมาถวายตัว
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตาพระราช-
ทานสัญญาบัตรตั้งเป็นขุนศรีสยามกิจ ผู้ช่วยกงสุลสยามที่เมือง
สิงคโปร์ แล้วเลื่อนเป็นหลวงศรีสยามกิจ ตำแหน่งไวยก่งสุล

สยามทเมองสังคโปรมาราชกาลที่ ๕ โดเป็นพระยาสมทบรา-
 ธิปไตย แลวจเอนมาเป็นพระยาอรรคราชวรราช อกคน ๑ คอ
 เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ พร บุนนาค สมเด็จเจ้าพระยาฯ สังเป็น
 นกเรียนออกไปเรียนวิชาทเมององกฤษเรียนอยู่ ๓ ปี ครนเจ้า
 พระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ เป็นราชทูตออกไปเมองฝรั่งเศสเรียก
 มาใช้เป็นล่าม แลเลยพากลับเข้ามากรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระเมตตาพระราชทานสัญญาบัตร
 เป็นตำแหน่งนายราชาฉันทยานหาร หุมแพรวไคษในกรมพระ
 อากฤษณพนกงานเชษฐยสังไปต่างประเทศ แลทรงใช้สอยใน
 หน้าที่ราชเลขาณการภาษาองกฤษมาตลอดรัชกาล ผทเรียนรู
 ภาษาองกฤษไค้รับราชการในรัชกาลที่ ๕ มีจำนวนททราชด้วย
 กันตงแลตงมา นอกจากนมีผทเรียนในกรุงเทพฯบ้าง ไปเรียน
 เมืองสังคโปรบ้าง รแต่พอผทไค้บางเลกนอยมมีหลายคน ไม่
 ไค้มีจำนวนททกลาวมาน ทเรียนเฉพาะวษาจนมชอเสียง มี
 นายจตรอยูกฤษณคน ๑ ไค้หคชกรปกยบาทหลวงหลยสถานอก
 ฝรั่งเศส แลผทหคตอมมากบทอมสนองกฤษทเข้ามาชกรปเมอ
 ในรัชกาลที่ ๕ จนตงหางชกรปไค้เป็นทแรก แลไค้เป็นท
 ขุนนายาสาทศลกฤษณ เมอในรัชกาลที่ ๕ แลเลยเอนเป็นท
 หลวงอคณนฤมิตร เจ้ากรมโรงแกสหลวง

มัณฑะเรียนส่งไปยุโรป เมื่อรัชกาลที่ ๔ อีก ๓ คน คือ
 เจ้าพระยาสุรวงษ์วัฒนศักดิ์ โตขุนนาคน บตรเจ้าพระยาสุรวงษ์
 ไวยวัฒน์ ๑ คน นายสุทโธ ขุนนาคน ที่โตเป็นพระยาราชาน-
 ประพันธ์ บตรเจ้าพระยาสุวานวงษ์คน ๑ ทั้ง ๒ คนนี้ไปเรียน
 ที่เมืองอังกฤษ หลวงดำรงสุนทรฤทธิ ขุน บตรเจ้าพระยา-
 สุรวงษ์ไวยวัฒน์ ส่งไปเรียนที่เมืองฝรั่งเศสคน ๑ เมื่อสัน-
 รัชกาลที่ ๔ กำลังเล่าเรียนอยู่ทั้ง ๓ คน ได้กลับมารับราชการ
 ต่อเมื่อในรัชกาลที่ ๕

ผู้ที่เรียน ภาษา อังกฤษ กับ มิชชันนารี อเมริกัน เมื่อ ใน
 รัชกาลที่ ๔ เสร็จการเล่าเรียนมาเข้ารับราชการต่อในรัชกาลที่
 ๕ ททบามี ๒ คนคือ

นายเทียนฮ เรือนกบมิชชันนารีภาษาแล้ว ออกไปเรียน
 ถึงอเมริกา ได้ประกาศนียบัตรเป็นแพทย์ กลับมารับราชการ
 ในกรมทหารมหาดเล็ก ได้เป็นที่หลวงดำรงแพทยาคณะ แล้ว
 ไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทย ได้เป็นที่พระมนตรพจนกิจ
 ในรัชกาลปัจจุบัน ได้เป็นพระยาสารสินสวามิภักดิ์ คน ๑

นายสิน เรือนรภาษาพูดได้คล่องแคล่ว แต่หนังสือไม่
 สู้ชำนาญ ได้เป็นที่หลวงอนทรมนตรในกระทรวงพระคลัง แล้ว
 เป็นพระยาสมุทรปราชญ์ ผนวกราชการเมืองสมุทรปราการคน ๑

นายสุก รัชการเป็นตำแหน่งล่ามในกระทรวงกลา-
โหม แลกรมแผนที่ แล้วไปรัชการในกระทรวงมหาดไทย
ได้เป็นหลวงนรการพิทักษ์ มหาดไทยมณฑลพิษณุโลก แล้ว
เลื่อนเป็นพระ ต่อมาเป็นพระยาอัครกิจพิจารณา ผู้ว่าราชการ
จังหวัดอุตรดิตถ์ แล้วได้ว่าราชการจังหวัดอื่น ๆ อีกหลายแห่ง
คน ๑

นายเปลี่ยน เป็นล่ามทูตไปประจำอยู่กรุงลอนดอนคราว ๑
กลับมาได้รัชการในกรมทหารหน้าเขื่อนนายร้อยเอก แล้วไป
รัชการในกรมตำรวจพระนครบาล เป็นที่หลวงวิสูตรบริหาร
แล้วไปรัชการกระทรวงมหาดไทยเป็นพระเสน่หะพิทักษ์ มาใน
รัชกาลปัจจุบัน ได้เป็นพระยาชนนินทรภักดี ในกระทรวงมูรธาธร
คน ๑

นายปั้น รัชการในกรมตำรวจพระนครบาล ได้เป็นที่
หลวงอนันตมุนิก มาในรัชกาลปัจจุบัน เลื่อนเป็นพระฉนวน-
นฤเบศร์ คน ๑

นายอยู่ รัชการเป็นล่ามทูตไปยุโรปคราว ๑ กลับมา
ได้เป็นล่ามในกรมไปรษณีย์โทรเลขแลกรมทหารหน้า แล้วมา
อยู่กรมราชโลหกิจได้เป็นที่ขุนสกลโลหการ แล้วเลื่อนขึ้นเป็น
หลวงสกลโลหการ คน ๑

ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงบำรุงการเล่าเรียนภาษาอังกฤษยิ่ง
 ชนกว่าเมื่อในรัชกาลที่ ๔ โปรดฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนชนบท โรง
 ทหารมหาดเล็กเรียกครูอังกฤษมาสอน แล้วส่งบรรดาพระเจ้า
 นองยาเธอเข้าโรงเรียนนั้น มีเวนแต่น้อยพระองค์ที่สมัครไป
 เรียนในโรงเรียนภาษาไทย สมเด็จพระมหาสมณเจ้าขรรค
 เจ้านายท้าวขรรค์ไชยการเป็นตำแหน่งเสนาบดีในรัชกาลที่ ๕ ได้
 เริ่มทรงเล่าเรียนภาษาอังกฤษในโรงเรียนนั้นเป็นเดิมมาแทบทุก
 พระองค์ แลยังโปรดฯ ให้เลือกสรรหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์
 ส่งไปเล่าเรียนที่ต่างประเทศอีกชุดหนึ่ง ในพวกนี้ พระองค์เจ้า
 ปฤษฎางค์ หม่อมเจ้าเจ็ก ในกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาศ แลพระ
 ยาไชยสุนทร ม.ร.ว. เทวะหนึ่ง ได้เลือกส่งไปเรียนที่เมือง
 อังกฤษเป็นนักเรียนชุดแรกที่ส่งไปยุโรปในรัชกาลที่ ๕ ต่อมา
 การเล่าเรียนภาษาและวิชาการของฝรั่งเจริญแพร่หลายอย่างไร
 เป็นการชันหลังชดยุดไว้

(คัดจากจดหมายเหตุในราชคณนคณ)

ลักษณะการศึกษา
ของเจ้านายแต่โบราณ

ตามราชประเพณีมาแต่โบราณ การศึกษาของเจ้านายซึ่งเป็นพระราชโอรสและพระราชธิดากวักชวนยิ่งกว่าบุคคลจำพวกอื่น จำเริญแต่ยังทรงพระเยาว์อยู่ในพระราชวัง พอความกตัญญูเริ่มทรงศึกษาอักษรสมัยแต่เมื่อยรัชกาลที่ ๕ ยังไม่ไต่ตงโรงเรียนชั้นประถมศึกษาก็สำหรับเจ้านาย จึงเรียนในสำนักเจ้านายพระองค์หญิง ซึ่งเป็นผู้ใหญ่พระองค์ใดพระองค์หนึ่งเป็นอาจารย์ (เมื่อยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้หม่อมเจ้าแลราชสกุลท้าวมารบราชการ ฝ่ายในเล่าเรียนอักษรสมัยจนถึงชั้นสูง ท้าวเหล่านั้นมาไต่เป็นอาจารย์เมื่อยรัชกาลที่ ๔ มียาง) เจ้านายที่ยังทรงพระเยาว์ทรงศึกษาของตนไปจนไต่ความรชานอ่านเขียน หรือถ้าจะเรียกอย่างปัจจุบันนักคือจนสำเร็จชั้นประถมศึกษาจนพระชันษาไต่ ๑๐ ปี ตอนนั้นถึงเวลาเรียนชั้นมัธยม คือ เรียนภาษาไทยชั้นสูงขึ้นไปแล้วเรียนภาษามคธ เรียนในสำนักอาจารย์เดิมบ้าง ไปเรียนต่ออักษรรหหรือราชบัณฑิตเป็นอาจารย์บ้าง จนพระชันษาถึง

กำหนดโสกันต์ คือพระราชมารเมือพระชนษาได้ ๑๓ ปี
 พระกุมารเมือชนษาได้ ๑๑ ปี ตั้งแต่นั้นไปการศึกษาจึงได้แยก
 กัน ฝ่ายพระราชมารเมือไปทรงผนวชเป็นสามเณร เสด็จเรียน
 ศลธรรมแลพระศาสนา ในสำนักพระอภัยมัย อาจารย์ตาม
 สมควรแก่พระชนษาแล้วลาผนวชมาประทับอยู่ฝ่ายหน้า แล่นไป
 ทรงศึกษาวิชาเฉพาะอย่างตามพระอภัยมัย คือศิลปศาสตร์ เช่น
 หัตถทรงช่างมาแลใช้เครื่องศิลปวิทยา หัตถกรรมทำการช่าง
 ต่างๆ กติ นิตศาสตร์ราชประเพณีและวรรณคดี กติ ชนนทรง
 ศึกษาในสำนักเจ้าหน้าทหรือผู้เชียวชาญในการนั้น ๆ ไปจนพระ
 ชนษาได้ ๒๑ ปี ออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุ เที่ยยทรงกษเข
 มหาวิทยาลัยทรงศึกษากิจในพระศาสนาจนสูงชันไปจนถึงสมถ-
 ภาวนาแล้วชาววรรณคดีถึงชั้นสูงสุด หรือวิชาอื่นอันไม่ขัดแก่
 สมณสารูป จนเสร็จการศึกษาลาผนวชก็เขารบราชการได้ตาม
 คุณวชา ฝ่ายพระราชมารนนั้น เมือทรงพระเจริญชนยอมคง
 ประทับอยู่ในพระราชวังตลอดไป ทั้งเป็นสตรีภาพไม่มกจซึ่ง
 ทรงศึกษาวิชาชาย การททรงศึกษาต่อจากชนประณมชนไปกม
 ศลธรรมแลพระศาสนาเป็นต้น นอกจากนั้นก็อยู่ในวิชาวรรณคดี
 กบหัตถกรรมกระบวนช่างเป็นพน บางพระองค์จึงทรงศึกษาต่อ
 ชนไปถึงวิชาอื่นอันจะพึงเรียนได้ด้วยการอ่านตำรายาวา คือ

วิชาเลข วิชาโหราศาสตร์แลโบราณคดีเป็นต้น ตามพระอริยา-
ศัย ถังกระนนบรรดาพระราชกุมาร ย่อมได้ทรงศึกษามากทุก
พระองค์ จึงได้มีเจ้านายพระองค์หนึ่งสามารถเป็นองค์อาจารย์
สั่งสอนเจ้านายซึ่งทรงพระเยาว์สืบต่อกันมาไม่ขาดทศวรรษกาล

การแต่งโคลงฉันทกาพย์กลอน นิยมมาแต่ก่อนว่าเป็น
องค์สำคัญอันหนึ่งของความรอบรู้ วรรณคดีนั้นบรรดาพระราช
กุมารแม่ทรงศึกษาวิชาอนตามพระอริยาศัย แต่ส่วนวิชาวรรณ
คดีนั้นทรงแต่งโคลงฉันทกาพย์กลอนได้แทบทุกพระองค์ ผู้ค
งกันแต่สามารถยังแลหย่อน หรือพระหฤทัยโปรดมากแลน้อย
กว่ากัน แต่มีพระราชกุมารบางพระองค์ซึ่งทรงสามารถ โดยมี
พระอุปนิสัยในทางวรรณคดีถึงไต่รับความยกย่องของคนทั้ง
หลาย ว่าอาจแต่งโคลงฉันทกาพย์กลอนได้ถึงกวีเป็นชาย พระ
ราชกุมารซึ่งทรงพระเกียรติยศนมนนอยพระองค์ ในกรุงกรุงศรี-
อยุธยาเป็นราชธานี ปราบกฎพระนามสมเด็จพระราชาธิบดีของ
พระเจ้าบรมโกษฐ์ ๒ พระองค์ คือ เจ้าฟ้ามงกุฎซึ่งทรงแต่งบท
ละครเรื่องอิเหนาพระองค์ ๑ เจ้าฟ้ากุณฑลซึ่งทรงแต่งบท
ละครเรื่องดาหลัง (อิเหนาใหญ่) พระองค์ ๑ มาถึงสมัย
กรุงรัตนโกสินทร์ พระราชาธิบดีในพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระองค์เจ้ามณฑาพระองค์ ๑ กับพระองค์

เจ้าอุปถัมภ์พระองค์ ๑ ได้ทรงแต่งหนังสือไว้มลายเรื่อง ทศวรร
 ชมว่าเป็นอย่างคดียงนน คือ "กุมารคำฉันท" ซึ่งช่วยกันแต่ง
 ทง ๒ พระองค์ยังปรากฏอยู่ในรัชกาลที่ ๓ กรมพระเจ้าลูกเธอ
 พระองค์เจ้าบุตร ซึ่งทรงสถาปนาเป็นกรมหลวงวรเสฐสุสุตา
 เมอรัชกาลที่ ๕ อีกพระองค์ ๑ ซึ่งนับถอกกันว่าทรงสามารถ
 แต่งบทกลอนสี่กั๊กฉายได้ ถึงได้ทรงรับเชิญให้แต่ง โคลง
 เรื่องรามเกียรติสำหรับจารึกทวศพระศรรัตนศาสตร์ดาราม คือ
 หองที่ ๒๐ ตอนพระรามเข้าสวนพิราพปรากฏ อยู่ตอนนั้นมาถึง
 พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกรมสมเด็จพระ
 พระปิตุจฉาเจ้าฯ ซึ่งได้ทรงความนอมยอมทวกันหมก ว่าพระองค์
 ทรงเชี่ยวชาญวรรณคดีแลเป็นกวีแต่งกลอนสี่กั๊กฉายได้.

(คัดจากคำนำหนังสือสุขุมานีนพนธ์)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เริ่มเรื่องต้องกล่าวความย้อนขึ้นไปถึง พ. ศ. ๒๔๓๕
ในชั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเปลี่ยนแปลงระเบียบการ
ปกครองบ้านเมือง ให้เพิ่มกระทรวงเสนาบดีเป็น ๑๒ กระทรวง
และเปลี่ยนตัวเสนาบดีบางกระทรวง ตัวข้าพเจ้าก็โปรดฯ ให้
ย้ายจากกระทรวงธรรมการไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
ในคราวนั้น เสนาบดีต่างกระทรวงต่างจัดการแก้ไขในกระทรวง
ของตนให้เจริญทันสมัย ราชการในกระทรวงต่างๆ ทำละเอียด
กว่าแต่ก่อน และมีการทบทวนใหม่เพิ่มขึ้นเอง ๆ บุคคลเช่นเคย
สมัครเข้าเป็นเสมียนตามกระทรวงมาแต่ก่อนหย่อนความรู้ ไม่
สามารถจะทำงานตามระเบียบใหม่ได้ทันกับการเปลี่ยนแปลง
เสนาบดีจากกระทรวงจึงต้องแสวงหาคนจำพวกที่โตเล่าเรียนม
ความรู้ เช่นนักเรียนที่ไต่รับประกาศนียบัตรจากโรงเรียนต่างๆ
มาเป็นเสมียน ต่อมาเมื่อเสมียนเหล่านี้ทำงานค มี ความ
สามารถ เจ้ากระทรวงก็กราบบังคมทูลขอให้รับพระราชทาน
สัญญาบัตรเป็นขุนนางมาตำแหน่งสูงขึ้นไปในกระทรวงตามคุณวุฒิ
เป็นเช่นนั้นมาราวสักหลาย ๑๐ ปีเหมือนจะเป็นเมื่อ พ. ศ. ๒๔๔๑

วนหนึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงตรัสปรารภแก่ข้าพเจ้าว่า ชน
 นางที่เป็นชนใหม่ ๆ ในชนนี้ไม่มีใครทรงรู้จัก แต่ก่อนมาลูกผล
 ทจะทำการราชการ ย่อมถวายตัวเป็นมหาดเล็กตั้งแต่รุ่นหนุ่ม ใน
 เวลาเป็นมหาดเล็กได้เข้าเฝ้าเห็นรับราชการอยู่ใกล้ชิด พระเจ้า
 แผ่นดินทรงรู้จักแทบทุกคน บางคนก็ได้เป็นนายรองและหุ้มแพร
 รับราชการในกรมมหาดเล็กก่อน แล้วจึงไปเป็นชนนางต่าง
 กระทรวง ชุณนางที่ไม่ได้เคยเป็นมหาดเล็กเช่นพวกทชชจาก
 เป็นเสมียนตามกระทรวงน้อย แต่เคยวนชุณนางชชจากเป็น
 เสมียนตามกระทรวงเป็นพน ไม่เคยเป็นมหาดเล็กจึงไม่ทรง
 รู้จัก (บางทีกระทรวงมหาดไทยของข้าพเจ้าเป็นต้นเหตุให้ทรง
 พระราชปรารภ ทวักาลังจิตระเบียบการปกครอง หวเมือง
 สมุหเทศาภิบาลมณฑลต่าง ๆ ขอคนมีความรู้ออกไปรับราชการ
 ตามหวเมือง ข้าพเจ้าต้องหาส่งไปเยอะมาก ๆ เมื่อคนเหล่านั้น
 คนไหนไปทำงานดี มีความสามารถถึงขนาด ข้าพเจ้ากราบ
 บังคมทูลขอให้รับสัญญาบัตรเป็น ชุณนางตามทำเนียบ จำนวน
 คนรับสัญญาบัตรชนใหม่สังกัดกระทรวงมหาดไทยจำนวนมาก
 กว่ากระทรวงอื่น ๆ แต่ขอพระราชปรารภยังไม่ได้ออกเห็นในเวลานั้น)
 เมื่อได้ฟังพระราชปรารภแล้วกลับมาคิด ใคร่ครวญดู เห็นว่า
 ประเพณีโบราณที่ให้ผู้จะเป็นชุณนางถวายตัวเป็นมหาดเล็กเสีย

ก่อนนั้น เป็นการคมคุณมาก เพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงรัก
 ย่อมเป็นขจยให้ทรงพระเมตตากรุณาและไว้วางพระราชหฤทัย
 ส่วนตัวเป็นข้าราชการนั้น เมื่อใครจักคนเคยและทราบพระราช
 อธิบายพระเจ้าแผ่นดินก็ยอมเป็นขจยให้เกิดความจงรักภักดี
 และยังมีประโยชน์อย่างอนอก เพราะมหาคเล็กได้เข้าสมาคม
 ชนสูง เป็นโอกาสที่จะศึกษาขนบธรรมเนียมและฝึกหัดกรรมา
 มารยาท กบทั้งใครจักผลึกใหญ่ในแผ่นดินตลอดจนได้คุ้น
 เคยกับเพื่อนมหาคเล็กซึ่งจะไปรับราชการด้วยกัน เป็นโอกาส
 ที่จะผูกไมตรีติดต่อกันไว้สำหรับวันหน้า ว่าโดยย่อประเพณี
 เป็นประโยชน์ดังกล่าวมาหาควรจะปล่อยให้สูญเสียไม่ เมื่อ
 คิดต่อไปว่าจะแก้ไขด้วยประการใด เห็นว่าจะกลับใช้ประเพณี
 เดิมไม่เหมาะกบราชการสมัยนั้น ซึ่งต้องการคนทใดเล่าเรียน
 มีความรู้การงานในกระทรวงเป็นสำคัญ ทางที่จะแก้ไขควรจะ
 ให้มีโรงเรียนขนในกรมมหาคเล็ก สอนความรู้ของตนสำหรับ
 รับราชการพลเรือนในกระทรวงต่าง ๆ และให้นักเรียนถวาย
 ตัวเป็นมหาคเล็กมี โอกาสเข้าเฝ้าเห็นให้ทรงรัก ทงให้ทรง
 ศึกษาขนบธรรมเนียมในราชสำนักประกอยกันทง ๒ อย่าง เมื่อ
 เรียนสำเร็จแล้วควรให้ไปสำรวจราชการตามกระทรวงจนทำ
 งานใดคองขนาดจึงให้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นขุนนาง

ทอชนนน แทนที่เคยไ้ครอบสัญญาบัตรไปจากกรมมหาดเล็กอย่าง
 แรกก่อน ข้าพเจ้ากราบบังคมทูลความคิดเช่นว่ามา สมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าหลวงทรงพระราชดำริเห็นชอบด้วย เคมสมเด็จพระราช
 ประสงค์จะให้ข้าพเจ้าจัดโรงเรียนนั้น เพราะเคยจัดโรงเรียน
 ในกระทรวงธรรมการมาแล้ว ข้าพเจ้ากราบบังคมทูลขอตัวด้วย
 เห็นว่าถ้าตั้งโรงเรียนมหาดเล็กสำเร็จได้คงคิดคงจะเป็นสิ่ง
 สำคัญสำหรับราชการภายนอก เพราะฉะนั้นผู้จะเป็นตำแหน่ง
 อธิบดีโรงเรียนควรจะเป็นอิสระต่างหากจาก กระทรวงต่าง ๆ
 แต่จะต้องเป็นผู้ทรงเกียรติคุณในทางวิชาความรู้ถึงผู้คนนับถือ
 จึงจะจัดการได้สะดวก เคมสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระ
 ราชดำริจะโปรดฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าระพีพัฒน
 ศักดิ์ (คือกรมราชบุตรเรกฤทธิ) ซึ่งเพิ่งเสด็จกลับจากประเทศ
 อังกฤษโดยทรงสำเร็จการศึกษาได้ปริญญา ในมหาวิทยาลัย
 ออกสฟอตแล้ว เบนอธิบดีจัดการโรงเรียนมหาดเล็กหลวง แต่
 พระองค์เจ้าระพีฯ กราบบังคมทูลว่าได้ทรงศึกษาวชานตศาสตร์
 เป็นสำคัญ สมควรรับราชการทางฝ่ายตุลาการ กพอเหมาะออก
 ทางหนึ่ง ด้วยสมเด็จพระราชประสงค์จะให้จัดการแก้ไขระเบียบศาล
 ยุติธรรมอยู่ด้วยอย่างหนึ่ง เวลานี้กระทรวงยุติธรรมยัง
 ขาดวิชาการแต่ศาลในกรุงเทพ ฯ เพราะไม่สามารถจะรับบัญชา-

การศาลยุติธรรมไต่ทวงพระราชอาณาเขต ศาลยุติธรรมตาม
หัวเมืองบงชนอยู่ในกระทรวงมหาดไทยตามประเพณีเดิม ทรง
พระราชดำริว่าจะรื้อการจตุรศาลยุติธรรมตามหัวเมืองไว้ จน
กระทรวงยุติธรรมสามารถจะรับศาลหัวเมืองไต่ทวงขึ้นได้ จึง
โปรดฯ ให้ลงมือจัดการศาลยุติธรรมตามหัวเมืองด้วย ให้มี
ข้าหลวงพิเศษสังกัดในกระทรวงมหาดไทยเป็นพนักงานจัดศาล
ยุติธรรมตามหัวเมือง ข้าพเจ้ากราบบังคมทูลขอให้ทรงคนจัดแต่
มณฑลอยุธยาต่อก่อน จึงทรงตั้งข้าหลวงพิเศษเป็นคณะ ๕ คน
ด้วยกัน คือ พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าวรพตมณศักดิ์ เป็น
นายก พระยาไกรสี (เปล่ง) เนติบัณฑิต กับมีสเตอร์ เกิกแปตรีก
เนติบัณฑิตเบลเยียม (ซึ่งเป็นผู้ช่วยเจ้าพระยาอภัยราชา โรลัง
ยคมินส์) ทั้ง ๓ นชนไปจากกรุงเทพฯ มีข้าหลวงพิเศษใน
ท้องที่อีก ๒ คือ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนมรุพงศ์ศรัทธมณ
(เมื่อยังเป็นกรมหมื่น) สมุหเทศาภิบาลมณฑล กับพระยาชัย-
วิชิต (นาคณ บัณฑิตพิเศษ) ผู้รักษากรุงศรีอยุธยา รวมทงคณะ
เป็น ๕ คน การททวงตั้งข้าหลวงพิเศษจัดการศาลยุติธรรม
ตามหัวเมืองทรงนับเป็นมูลของระเบียบการศาลยุติธรรมก่อน ๆ
ตลอดมาจนบัดนี้

แต่การตั้ง โรงเรียนมหาดเล็กต้อง รอหาตัวผู้ที่จะเป็น
 อธิบดี ต่อมาจน พ.ศ. ๒๔๔๒ เจ้าพระยาพระเสด็จ (ม.ร.ว.
 เปี้ย มาลากุล) เวลานั้นยังเป็นพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ในกรม
 มหาดเล็ก กลับมาจากยุโรป สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระ
 คารเห็นว่าเหมาะ แก่ตำแหน่ง อธิบดี โรงเรียน มหาดเล็ก ทศเคียว
 ด้วยเป็นผมชอเสียงในการเรียนวิชาความรู้มาแต่ครั้งเป็นนักเรียน
 ในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และได้ไปเป็นพระครูภาษา
 ไทยของสมเด็จพระโอรสาธิราชอยู่ในประเทศอังกฤษหลายปี ใน
 ระหว่างนั้นตัวเองก็ได้เรียนจนรู้ภาษาอังกฤษด้วย นอกจากนั้น
 พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ได้เคยรับราชการ ทั้งในกระทรวงธรรม-
 การและกระทรวงมหาดไทย ได้เคยเป็นเลขานุการของข้าพเจ้า
 ด้วยคงจะทำการกับข้าพเจ้า ทั้งมีพระราชประสงค์จะให้เป็นผู้
 แนะนำและตรวจการโรงเรียนมหาดเล็ก และในที่สุดพระยา
 วิสุทธิสุริยศักดิ์ก็มาตำแหน่งในกรมมหาดเล็กยังว่างงานอยู่ จึง
 ได้สั่งให้ ตั้ง โรงเรียน มหาดเล็กขึ้น ทศก หลงยาว หนาประตู
 พมามชยศรทางฝั่งตะวันตก และโปรดฯ ให้พระยาวิสุทธิสุริย-
 ศักดิ์เป็นอธิบดีโรงเรียนแต่แรกนั้นมา พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์
 กับข้าพเจ้า ปรึกษากันตั้งระเบียบการที่จะจัดโรงเรียนมหาดเล็ก
 หลวง ว่าแต่เนื่อความเป็นดังนี้

๑) จะรับนักเรียนอายุระหว่าง ๑๕ จน ๒๐ ปี และ
เป็นเด็กโดยสกลหรือโดยฐานะอันสมควรจะถวายตัวเป็นมหาดเล็ก
ใด หนึ่งให้มีความรู้เรียนมาแต่ทอนสำเร็จชั้นมัธยมในสมัยนั้น
แล้ว

๒) จำนวนนักเรียนจากคฤหาสน์ ท้าว ท้าวต่าง ๆ
ปรารถนาหาความรู้เข้ารับราชการ ไม่ให้นักเรียนมากเกินไป
แต่จะกวักขึ้น ในการฝึกสอน ให้มีความรู้ดีกว่านักเรียนที่
กระทรวงต่าง ๆ รับเป็นเสมียนในสมัยนั้น รับในระหว่าง ๕๐ คน
จนถึง ๑๐๐ คน เป็นอย่างมาก

๓) หลักสูตรของโรงเรียนจะจัดเป็น ๓ ภาค ภาคที่ ๑ สอน
วิชาสามัญจนมีความรู้เป็นเบื้องต้นของข้าราชการ เมื่อเรียน
สำเร็จภาคที่ ๑ แล้ว ให้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กฝึกสอนราชการใน
ราชสำนัก เมื่อเรียนสำเร็จภาคที่ ๒ แล้ว ให้ไปฝึกหัดรับราชการ
ในกระทรวงซึ่งจะไปอยู่จนมีความสามารถถึงขนาด ก็ให้รับพระ
ราชทานสัญญาบัตรรับราชการประจำในกระทรวงนั้นต่อไป

เมื่อปรกษากันแล้วเห็นความขัดข้องของมอญขอหนึ่ง ด้วยไม่
แน่ใจว่า กระทรวงต่าง ๆ จะต้องการนักเรียน มหาดเล็ก ทุก
กระทรวง ถ้าต้องการโรงเรียนก็จะต้องตั้งหลักสูตรสอนวิชา
ความรู้ต่างกันหลายอย่าง โรงเรียนเพ่งตั้งใหม่จะสอนที่ไหนไหว

จะไปพาให้กระทรวงต่าง ๆ ต้องรอกองการงานคอยรบนักเรียนมหาค
 เลก ควรจะเริ่มทดลองแต่กระทรวงเคยวก่อน เอากระทรวง
 มหาดไทยเป็นตัวอย่าง เพราะควาเสนาบดีมหาดและมีส่วนรบ
 ผิดชอบในการตั้งโรงเรียนมหาคเล็กอยู่ด้วยแล้ว เมื่อเห็นพร้อม
 กันเป็นยุติตกลงกล่าวมา นำความขึ้นกราบบังคมทูลทูลไต่รับพระบรม
 ราชานุญาตให้จัดตั้งคณบดี ในเรื่องโรงเรียนมหาคเล็กมีความขอ
 หนึ่งซึ่งข้าพเจ้าจะกล่าวไว้ให้เป็นนิติธรรม ข้าพเจ้าเองเป็นแต่
 หนึ่งคิด กับเป็นผช่วยแนะนำการ จัดตั้งโรงเรียนนั้น แต่ส่วนที่
 สามารถจัดได้ทั้งพระราชประสงค์อันเป็นความชอบของพระ
 ยาวสุทธสุริยศักดิ์ ซึ่งพยายามจัดการมาแต่ต้นจนสำเร็จ นำเสีย
 ภายแต่ทพระยาวสุทธสุริยศักดิ์เป็นผู้จัดการ โรงเรียนมหาคเล็ก
 อยู่เพียง ๓ ปี ถึง พ.ศ. ๒๔๔๖ เมื่อทรงตั้งเจ้าพระยาวชิรวงศ-
 วุฒิไกร (ม.ร.ว. คส สุทัศน์) เวลานั้นยังเป็นพระยาวุฒิกการบดี
 เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ท่านชำนาญแต่ฝ่ายคณะสงฆ์
 กราบบังคมทูลขอให้มีชำนาญการศึกษาเป็นผช่วย สมเด็จพระ
 พุทธเจ้าหลวงทรงทราบ โรงเรียนมหาคเล็กหลวงก็ตั้ง
 สำเร็จแล้ว พอจะหาผู้ทำการแทนพระยาวสุทธสุริยศักดิ์ต่อไปได้
 แต่ทางกระทรวงธรรมการไม่ทรงเห็นด้วยอนึ่งทรงพระกรุณา
 โปรดฯ ให้พระยาวสุทธสุริยศักดิ์ย้าย ไปเป็น ปลัด ทูลฉลอง

กระทรวงธรรมการ และทรงแต่งตั้งพระยาจักรีวงค์ (ม.ร.ว. จิตร สัทสน) เมื่อยังเป็นทนายมหาดเล็กหลวงมหาดเล็ก
อนเคยมชอเสียงแต่ครั้งเป็นนักเรียนและได้เคยไปศึกษาในยุโรป
เป็นผบงคยการโรงเรียนมหาดเล็กแทนพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์
มา โรงเรียนมหาดเล็กตั้งมาได้ ๑๑ ปี ก็นั้นรัชกาลที่ ๕
ถึงรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชปรารภถึงเงินท้าวสยามได้เคยรายกันสร้างพระ
บรมรูปทรงมาถวายสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระจุล-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมหาราชเมื่องานรชมมงคลมจนวนเงิน
เหลืออยู่กว่า ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท ใครจะทรงสร้างอนุสรณ์ให้
เป็นสิ่งซึ่งเกิดประโยชน์ต่อชนชาวสยามด้วยเงินรายนั้น ทรง
พระราชดำริว่า โรงเรียนมหาดเล็กซึ่งสมเด็จพระบรมชนกนาถ
ได้ทรงตั้งไว้ เป็นประโยชน์แก่การปกครองบ้านเมืองมาก แต่
ว่าประโยชน์ยังได้เพียงในการปกครองหัวเมือง หรือว่าออกอย่าง
หนึ่งยังได้แต่กระทรวงมหาดไทยเป็นพน ควรจะขยายประโยชน์
ของโรงเรียนนั้น ให้แพร่หลายไปถึงกระทรวงอื่น ๆ ในฝ่าย
พลเรือนให้ทั่วกัน จึงโปรดฯ ให้ขยายการโรงเรียนมหาดเล็ก
เป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน พระราชทานเงินเหลือสร้าง
พระบรมรูปทรงมาให้ใช้เป็นทุน และพระราชทานที่ดินใหญ่ของ

พระคลังข้างที่ทศบาลปทุมวันรวมทงตกทสร้างไว้เป็นวงเรียกว่า
“วังกลางทุ่ง” สำหรับใช้เป็นโรงเรียนชั้นแรก พนักงานอำนวยการ
จัดโรงเรียนนั้นไปรศ. ๖ ให้มกรรณการคณะ ๑ ทรง

พระกรุณาไปรศเกล้าฯ ให้ข้าพเจ้าเป็นนายก และสมเด็จพระ
อนุชาธิราช เจ้าฟ้ามงกุฎหลวงพิบูลย์โลกประชานาถ เจ้าพระยา

พระเสด็จ เจ้าพระยาอภัยราชา พระยาศรีวรวงศ์ เจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรี พระยาเทพวาท และย้ายโรงเรียนจากที่เรียน
ในพระบรมมหาราชวังไปอยู่ที่ “วังกลางทุ่ง” พระยาศรีวรวงศ์

คงบังคับการอยู่อย่างเดิม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๔ เป็นต้นมา
ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๕๘ ข้าพเจ้าเกิดอาการป่วยเจ็บทพพลภาพ

ต้องกราบบังคมทูลขอเวนคนตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
และต่อมาไม่ช้า ขอเวนคนตำแหน่งนายกกรรมการโรงเรียน

ข้าราชการพลเรือน ด้วยเจ้าพระยาพระเสด็จช่วยถึงอสัญกรรม
ในหมื่นนั้น เมื่อข้าพเจ้าออกจากตำแหน่งนายกกรรมการแล้ว ถึง

พ.ศ. ๒๔๕๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ
ให้ย้ายการโรงเรียนข้าราชการพลเรือนเป็นมหาวิทยาลัยนาม
ว่า “จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” เป็นต้นมา.

(คัดจากประวัติพระยานครพระรามา ในหนังสือเรื่อง เครื่องถ้วยไทย)

ประเพณีประกาศพระราชกฤษฎีกาแต่โบราณ

ประเพณีประกาศพระราชกฤษฎีกาแต่โบราณ เมื่อสมเด็จพระ
พระเจ้าแผ่นดินทรงมีคำสั่งให้ประกาศกิจการอันใด คือ เช่นตง
พระราชบัญญัติเป็นต้น โดยปกติมีคำสั่งให้อาลักษณ์เป็น
พนักงานเรียบเรียงข้อความที่จะประกาศลงเป็นหนังสือ บางที
ทรงมีคำสั่งให้ผู้นอกราชการมาส่ง อาลักษณ์ให้เรียบเรียงประ-
กาศกัม ครอบงำเป็นเจ้าหน้าที่จะต้องอ่านรายการที่ประกาศ
แต่ทมิใช่เป็นเจ้าหน้า เป็นแต่ข้าเฝ้าคนใดคนหนึ่งรับสั่งให้ตาม
เสด็จพระราชหลัทยกม ลักษณะที่อาลักษณ์เรียบเรียงประกาศ
นั้น ทรงข้อความเป็นหลัก ๕ อย่าง คือ (๑) วันเดือนปีที่ส่ง
(๒) นามผู้ส่ง ถ้าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงมีคำสั่งเอง ก็อาจ
แต่ว่ามพระราชโองการ ถ้ามีผู้นอกราชการมาส่งก็อาจนามผู้นอกราช
พระราชโองการ (๓) กล่าวถึงคดีอันเป็นมูลเหตุแห่งประกาศ
นั้น (๔) พระราชวินิจฉัย (๕) ข้อบัญญัติพระราชนิมิตให้
ประกาศ เมื่ออาลักษณ์วางเสร็จแล้วคงนำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย
ทรงตรวจแก้ก่อนจึงประกาศ แต่ขอค้นหาใดกล่าวไว้ให้ปรากฏ

ไม่ ลักษณะที่ประกาศนั้นแต่โบราณเป็นหน้าที่กรมพระสุรัสวดี
 โดยเป็นผู้ถวายฎีกากระทรวงมหาดการทวงทวงที่จะคดีสำเนาประ-
 กาศแจกจ่ายไปยังกรมต่าง ๆ ทุกกรม ส่วนหัวเมืองทวงทวงนั้น
 เมืองมหาไทย์ กลาโหม กรมท่า อันเป็นเจ้ากระทรวงบังคับ
 บัญชาหัวเมืองได้รับประกาศจากกรมพระสุรัสวดีคดีคดีสำเนาส่ง
 ไปยังหัวเมืองอันอยู่ในกรมนั้น ๆ อีกชั้น ๑ ลักษณะการที่จะ
 ประกาศให้ราษฎรทราบพระราชกฤษฎีกานั้น ประเพณีเดิมใน
 กรุงเทพฯ ฯ กรมเมืองให้นายอำเภอเป็นเจ้าพนักงานไปเที่ยว
 อ่านประกาศตามตำบลที่ประชุมชน ส่วนหัวเมืองทวงทวงเจ้าเมือง
 กรมการให้กำนันเป็นพนักงานอ่านประกาศ เมื่อพนักงานจะอ่าน
 ประกาศที่ตำบลไหนให้ตม้องเป็นสัญญา เรียกราษฎรมาประชุม
 กันแล้วอ่านประกาศให้ฟัง ณ ที่นั้น วิธีประกาศเช่นว่ามานี้
 เรียกกันเป็นสามัญว่า "ตม้องร้องข่าว" ส่วนต้นฉบับประกาศ
 พระราชกฤษฎีกาทวงทวงนั้น อาลักษณ์รักษาไว้ในหอหลวงฉบับ ๑
 คัดส่งไปรักษาไว้ที่ศาลาลูกขุน อันเป็นที่ประชุมเสนาบดีฉบับ ๑
 แลส่งไปรักษาไว้ที่ศาลหลวงอันเป็นที่ประชุมผู้พิพากษาด้วยอีก
 ฉบับ ๑ ประเพณีเดิมมีลักษณะดังว่ามานี้
 หนังสือประกาศชนเดิม ต้นร่างแลสำเนามักเขียนใน
 สมุดคำถวายเส้นคนสอขาว ส่วนตัวประกาศที่ส่งไป ณ ที่ต่าง ๆ

มักใช้เขียนลงมวนกระต่ายข่อยด้วยดินสอดำ เพราะวัดพิมพ์
หนังสือไทยยังไม่เกิดขึ้นในชนน มาจนในรัชกาลที่ ๓ พวก
มิชชันนารีอเมริกันตั้งโรงพิมพ์หนังสือไทยขึ้น ความปรากฏว่า
เมื่อขงุน พ.ศ. ๒๓๘๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้โปรด ฯ ให้โรงพิมพ์พวกอเมริกันพิมพ์หมายเหตุประกาศห้าม
มิให้คนสุบฉนและคาศายฉนเป็นหนังสือ ๘,๐๐๐ ฉบบ ฉน
เป็นครั้งแรกที่ไดพิมพ์หมายเหตุ ประกาศ แต่พิมพ์ครั้งฉนแล้วมิได้
ปรากฏว่าพิมพ์ประกาศเรื่องฉนออกมาอีก ถึงรัชกาลที่ ๔ ในฉน
แรกประกาศต่าง ๆ ก็ยังใช้เขียนแจกตามแบบเดิม ปรากฏแต่
ว่าทรงแก้ไขฉนแจกประกาศ ซึ่งแต่เดิมกรมพระสุรัสวดีเป็น
พนักงานเขียนประกาศแจกจ่ายไปตามกระทรวงทบวงการต่าง ๆ
ฉนโปรด ฯ ให้กรมต่าง ๆ ไปคิดสำเนาหมายเหตุประกาศเอง ฉ
หอหลวงยังคงส่งสำเนาประกาศไปแต่ทมหาดไทย กลาโหมแล
กรมทาสำหรับจะไดมทองตราประกาศออกไปตามหัวเมือง การ
ทแก้ไขฉนฉนกวอเห็นเหตุได้ คงเป็นเพราะการเขียนประกาศ
แจกจ่ายมาแต่ก่อนเป็นการมากมายเหลือกำลังพนักงานกรมพระ
สุรัสวดี แจกไปมิทวอฉนทกกระทรวงทบวงการใดจริงคงทกล่าว
ในลักษณะประกาศ จึงได้โปรดให้กรมฉน ๆ ไปคิดประกาศ
เอาเอง ฉ หอหลวง ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ ฉน โปรด ฯ ให้

สร้างโรงพิมพ์หลวงขึ้นที่ในพระบรมมหาราชวัง ชื่อนานนามว่า
 โรงพิมพ์อักษรพิมพ์การ (อยู่ตรงพระที่นั่งภาคมาศจารุญย์คน)
 เริ่มพิมพ์หมายประกาศเมื่อขมมะเมย พ.ศ. ๒๔๐๑ ในชนตัน
 ไปรคเกล้าฯ ให้ทำเป็นหนังสือข่าวออกโดยระยะเวลา ชื่อนาน
 นามว่าหนังสือราชกิจจานุเบกษา บอกข่าวในราชสำนักแลเก็บ
 ความจากประกาศต่าง ๆ ซึ่งได้ออกในระยะนั้นบอกไว้ให้ทราบ
 เพียงเนื้อความ หนังสือราชกิจจานุเบกษาซึ่งออกในรัชกาลที่ ๔
 ครองนนพเคราะห์หกเรื่องทพิมพ์เป็นพระราชชนพนธ์พระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยมาก เห็นจะไม่มีผู้นกลารบผลชอบ
 เป็นแน่แท้ ครั้นต่อมาทรงตัดพระราชธุระอันมากจน ไม่มีเวลา
 พอจะทรงแต่งหนังสือราชกิจจานุเบกษา เพราะฉะนั้นพิมพ์อยู่ได้
 สักปี ๑ จึงต้องหยุด แต่การพิมพ์หมายประกาศเห็นจะนิยม
 กันมาก เมื่อหยุดหนังสือราชกิจจานุเบกษาแล้ว จึงไปรคเกล้าฯ ให้
 พิมพ์แต่หมายประกาศแลให้พิมพ์ตลอดเรื่อง ไม่คิดแต่เนื้อ
 ความเหมือนอย่างทลงพิมพ์ ในหนังสือราชกิจจานุเบกษามาแต่
 ก่อน ทำเป็นใบปลิวแจกตามกระทรวงทบวงการแลจ่ายไปยักไว้
 ตามที่ประชุมชนแทนข่าวรอง เป็นประเพณีสืบมาจนรัชกาลที่ ๕
 จึงกลบออกหนังสือราชกิจจานุเบกษาออก เมื่อขมมะเมย พ.ศ. ๒๔๑๗
 แต้นนบรรดาประกาศจึงใช้ลงในหนังสือราชกิจจานุเบกษา แล

เลกจ่ายหมายประกาศอย่างแต่ก่อนสืบมาจนตราใบทุก
วัน

เพราะเรื่องตำนานเป็นดังแสดงมา ประกาศในรัชกาลที่ ๔
จึงมีสำเนาเป็น ๒ ชนิด คือ ประกาศในชนชั้นเมื่อยังมีไต่ตง
โรงพิมพ์หลวงนั้นแต่สำเนาเป็นหนังสือเขียน ประกาศตอน
หลัง เมื่อตั้งโรงพิมพ์หลวงแล้วมีสำเนาเป็นหนังสือพิมพ์ สำเนา
ประกาศชนชั้นหนังสือเขียนมดขบข่อยมาแต่เดิม ยิงนานมา
ก็หายากจนทุกที ประกาศที่มดขบพิมพ์หาง่ายกว่า จึงมี
รวบรวมไว้อย่าง แต่ก็ปรากฏว่ามีใครที่สามารถรวบรวมไว้ได้
หมดทุกฉบับ เป็นแต่มีกันมากบ้าง น้อยบ้าง การที่รวบรวม
ประกาศรัชกาลที่ ๔ พิมพ์ขึ้นใหม่ให้เป็นสาธารณประโยชน์
ได้จัดทำเมื่อครั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ
โสภณ ทรงบัญชาการโรงพิมพ์หลวง และเป็นจัดการหนังสือ
ราชกิจจานุเบกษาซึ่งกลบพิมพ์อยู่ในรัชกาลที่ ๕ นั้นได้ทรงหา
สำเนาประกาศครั้งรัชกาลที่ ๔ มาพิมพ์ในหนังสือราชกิจจานุ-
เบกษาบ้าง เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานรักษ
ออกหนังสือพิมพ์ครุโณวาท ก็ได้ทรงหาฉบับมาพิมพ์ไว้ใน
หนังสือครุโณวาทอีกบ้าง ต่อมาเมื่อหอพระสมุดวชิรญาณออก
หนังสือพิมพ์ กรรมการหอพระสมุด ๗ ก็หาสำเนาประกาศ

รัชกาลที่ ๔ มาพิมพ์ไว้ในหนังสือวรรณานอกข้าง แต่ทรวบ
รวมประกาศรัชกาลที่ ๔ พิมพ์เป็นเล่มสมุดโดยเฉพา พงมา
พิมพ์เมื่อครั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรง
บัญชาการโรงพิมพ์หลวง ได้ทรงพยายามหาฉบับแต่ที่ต่าง ๆ มา
รวบรวมพิมพ์จนเมื่อรัตนโกสินทร์ศก ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔)
พิมพ์ได้ ๓ เล่มสมุด โรงพิมพ์อักษรพิมพ์การเล็ก โรงพิมพ์
อักษรนิตยพิมพ์ต่อมาอีกเล่ม ๑ รวมเป็น ๔ เล่มด้วยกัน.

(คัดจากคำนำ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ภาค ๗)

ปาฐกถาเรื่อง “ประเพณีไทย”

ของ

สมเด็จพระยาตำราธิราชานุภาพ

△

(องค์ปาฐกทรงแยกเรื่องประเพณีของไทยไว้เป็น ๕
ตอน คือ ประเพณีการเกิด ประเพณีการศึกษา ประเพณีการ
ทำมาหากิน ประเพณีการแต่งงาน และประเพณีการตาย ใน
ตอนหนึ่ง ๆ ได้ประทานอธิบายไว้อย่างแจ่มแจ้ง

ต่อไปนี้เป็นคอสำนวนปาฐกถา ซึ่งพนักงานชวเลขประจำ
สำนักงานหนังสือพิมพ์ไทยได้จดส่งมา ยังเกรงว่าจะขาดตก
บกพร่องไปบ้าง ซึ่งหากเกิดมีข้อสงสัยได้ปรารภกัน ก็หวังว่าจะ
ได้รับประทาน อภัย ไทยจากองค์ปาฐก และได้รับอภัยจาก
ผู้อ่านทุกท่าน)

บัดนี้ปรากฏว่ามีผู้อ่านสนใจใฝ่ต่อ ไยราชนคคามากขึ้นกว่าแต่
ก่อน พวกทศศึกษาไยราชนคคหลายคนที่เคยเป็นมิตรสหายของฉน
ได้นำความคคความเห็นมาสอบถาม ซึ่งเขาอยากจะรู้และสงสัย
ฉนยินดีอย่างยงที่จะชแจงให้มิตรสหายทุก ๆ คนทราบ สิ่งใด

ทรงจะไต่ขอกให้ทราบ สิ่งไรที่ไม่รู้จะไต่ขอกว่าไม่รู้ แต่การ
 หมายถามกันทีละคนสองคนนั้น เป็นการลำบากอยู่ เพราะฉัน
 เป็นผมกจต้องไปโน้นมานั้น ขอความที่ตอ้งการรุมมาก ไม่มี
 เวลาพอที่จะชี้แจงให้เขาทราบได้

ออกสถานหนึ่งนั้น ความคึกคักเคยกัน บางทีคนมา
 ถาม ท่อมาคคนโน้นมาถาม ฉันอธิบายไปช้า ๆ ชาก ๆ เป็นเรื่อง
 เปลา่ประโยชน์ ฉันได้พูดกันว่าฉันไต่ขอกจะรื้อขอให้รวมกันเข้า
 ฉันไต่ขอกจะชี้แจง จึงนคพรอมกัน ถามจำนวนมากแสดงปาสูกถา
 ให้ฟังก็ได้ หรือถามผู้ใคร ๆ ๔-๕ คนมาพรอมกันทขานฉัน
 ได้ เมื่อไต่ขอกมิตรไปเช่นนั้นแล้ว ในเวลาไม่ช้านักก็ไต่ขาคำ
 แจงความ ว่าฉันไต่ขอกฟังจำนวน ๕๐ คนเคย ฉันได้ตอบไป
 ว่าถ้าเช่นนั้นไปหาทฟังเป็นปาสูกถาแสดงมออยู่ ๒ แห่ง คือ
 ทพพณภณทและทหอพระสมุท ทพพณภณทวนอาทตยเบคให้
 มหาชนชม จึงตกลงกันให้มาฟังทหอพระสมุท ปาสูกถาที่จะ
 แสดงวณนเกิดจากมมิตรอยากฟังเรื่อง “ประเพณีไทย” ก่อน
 ที่จะแสดงจำตอ้งบอกก่อนว่าเกิดมาเป็นคน ทานทงหลายกตาม
 ทวณนกตาม ไม่มีความรมาแต่กำเนิด สิ่งไรที่ทรงจะชี้แจงให้
 ฟัง สิ่งไรที่ผิดพลาดไปบ้างจึงอภัย

คฤหัสถ์ตามคฤหัสถ์โลกก็ตามใคร่ทั้งหมดยกเว้นฉัน
เป็นพระภิกษุโบราณคดีมาช้านาน และจนมายุมากกว่าท่าน
ทั้งหลายที่อยู่ในที่นี้ เว้นแต่พระยาสิงหเสนี ขอท่านจงอย่าเข้าใจผิด
ฉันอยากกล่าวในทางโลกว่าเวลานี้เป็นกลางวัน ก็ไม่มี
มีผู้ใดเกลียด จึงเป็นอันถูกต้อง หรือว่าด้วยโบราณคดี กรุง
รัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็น
สร้าง ก็ไม่มีใครเกลียดใด ก็เมื่อพระภิกษุโบราณคดีฉัน
ก็ยังไม่รู้มากอยู่ ถอดว่าเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็เป็นการเข้าใจ
ผิดทั้งนั้น และหลงระเห็จใจไปว่า ไม่ควรเรียนไม่ควรรู้
สิ่งไรที่เราเรียนควรศึกษาหาเหตุผลเพิ่มพูน ความรู้ของเราจะ
เจริญขึ้นเสมอ ถ้าเราวิสัยใจว่าพอแล้วไม่ต้องพอกพูนอีก
ก็คอยทางหายหน้าท่านทั้งหลาย ถ้าประพฤติดังนี้แล้ว
ต้องเสื่อมเป็นแน่ การแต่งหนังสือก็ เราควรสังเกตตัวเราเอง
ได้ ขบคิดไม่คิดเราสังเกตหาเหตุผลหรือปรัชญาหรือความรู้ ความ
คิดความอ่านเราจะกว้างขวางขึ้นอีก สำหรับนักโบราณคดีถ้า
จะเล่นท้องจำไว้ สิ่งทราบบทสคนนั้นก็อย่าบอกว่าเป็นไรก็เลย
ทำให้คนทั้งหลายพยายามศึกษาเสียไปทั่ว หลีกของเรอง
โบราณคดีก็เอาแต่ใจความแล้วจำใส่ใจไว้ให้แม่นยำ จะได้
เป็นหลักฐานจดยกต่อไป

จะยกอทหารณบัญชาให้ฟังสักเรื่องหนึ่ง การคนควา
 ของฉัน คนมาตง ๓๐ ปี ฟังได้หลักฐานอันแน่นนอนเมื่อนั้น
 วานนั้นเอง ท่านทั้งหลายเคยไปเที่ยวทพระปฐมเจดีย์ของไทย
 เรา จังหวัดนครปฐมคงจะได้เห็นศาลาทมรอยเงาบนพระปฐม-
 เจดีย์มมาก ฉันสงสัยนบนอะไรมีแต่รอยเงาไว้ จึงนึกปลง
 ใจว่าเขาคงใช้เชือกผูกกรอยเงามาจากกลพบุรี เพื่อสะดวกแก่
 การขนภาระม่ง เมื่อครั้งศาสตราจารย์เซเคสอยู่ด้วยกัน เคย
 ไปเที่ยวด้วยกัน ฉันได้ถามเซเคสๆ ตอบไม่ได้ ต่อมาจน
 เซเคสกลับ ไปเมืองญวนเห็นทวคมีระฆังทำด้วยหินไซตึง
 เซเคสตอบมาว่า หินทเงาเป็นระฆังภาระม่ง ฉันได้ส่งหลวง
 บริบาลออกไปเอามาส่งจนไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานของเรา ทำไม
 ฉันจึงส่งหลวงบริบาลไปเอามา ก็เพราะเห็นเป็นของแปลก และ
 อยากค้นหาเหตุผลต่อไป ต่อเมื่อนวนวานนั้นเอง หลวงบริบาลเอา
 ไม่ตามเสียงดังเป็นระฆังหินเงา รคนมา ๓๐ ปี ฟังได้ความ
 เมื่อเราเห็นสิ่งทควรสังเกต เราควรสังเกตให้มาก ทจริงเป็น
 ของสนุกมาก เหมือนคตหมากรุกกล แต่เป็นของโลก สนุก
 คตเดียว เมื่อภายหลังเราพบของจริงเขาจะบันทึกที่สุด เราควร
 เล่นเพราะเป็นการเล่นของนักโบราณคดี ความบันทึกของเราจะ
 บ่งเกิดตนเอง

เรื่องประเพณีไทย ทจริงฉันเสียเปรียบอยู่หน่อย ถ้า
บอกให้รู้ตัวแน่นอน ๆ ก็จะโคมเวลาเที่ยวคนควาใหม่มากกว่านอก
เอาเพียงเท่าที่รอกแล้วกัน แต่อาจจะขาดตกบกพร่องได้ ประเพณี
แบ่งได้ ๓ ชนิด คือ ประเพณีส่วนตัวบุคคล ประเพณีส่วน
ประชุมชน ประเพณีส่วนรัฐบาล ที่เรียกว่าประเพณี ก็คือ
คนทั้งหลายทำตาม ๆ กันมา คนแต่ก่อนเคยทำอะไร คน
ต่อมาทำอย่างนั้น ประเพณีส่วนตัวบุคคลที่ประพฤติกันอยู่ก่อน
ก็คือ ผู้ชายต้องใส่เสื้อราชประแตนจนบัดนี้ก็ยังปรากฏอยู่ ทจริงเรา
ก็มิได้คิดเช่นนั้น แต่เป็นประเพณีอย่างหนึ่ง ออกอย่างหนึ่งประเพณี
ส่วนประชุมชน เช่น ทอดกกฐินและผ้าป่า เป็นงานที่เคยทำพร้อม
กันมา ออกอย่างหนึ่งประเพณีส่วนรัฐบาล เช่น พิธีโล้ชิงช้า
เป็นต้น แต่จะแสดงให้ฟังทั้ง ๓ หมวดนั้นไม่ได้ เวลาไม่
พอ ฉันจะยกขึ้นแสดงแต่ประเพณีเฉพาะส่วนตัวบุคคลของไทย
เราประเพณีของไทยเราจะสังเกตได้จากพงศาวดาร ซึ่งท่านทง-
หลายรแล้วว่าไทยได้อพยพครอบครัวมาจากทางเหนือ เมื่อเดิม
อยู่เมืองจีน ภายหลังไทยมีอำนาจตั้งผูกครองยกมาทางใต้
อยู่ปะปนกับชาวต่างประเทศเช่นขอม เขาได้ปกครองอยู่ก่อน
เราเอาแบบมาประพฤติตาม บางทีจนนำมา เราประพฤติตาม

คราวนี้จะกล่าวแต่หลักของประเพณีที่เกิดขึ้นในส่วนตัว
 ของบุคคลก็เป็น ๕ ประเภท คือ ประเพณีเนื่องในการศึกษา
 ๑ ประเพณีเนื่องในการอาชีพ ๑ ประเพณีเนื่องในการมรณะ ๑
 ประเพณีเนื่องในการแต่งงาน ๑ ประเพณีเนื่องในการเกิด ๑
 การเกิดของแม่สัตว์เคี้ยวเอื้องจนกระทั่งเป็นธรรมดาเมื่อเกิด
 มาแล้วอยากจะเลี้ยงต่อไป ไม่อยากให้เป็นอย่างอื่น นเช่น
 ธรรมดาของสัตว์ คนเราในเวลาเกิดมีความวิตก และความ
 ยินดีของพ่อแม่เทากัน เมื่อเกิดมาแล้วก็ช่วยกันแก้ไขอย่างค
 ที่สุด สมัยการอนามยคถึงที่สุด เด็กที่เกิดมาไม่ได้รับอันตราย
 เพราะมณคึกษาคนควาหาเหตุผล ในสมัยโบราณ ต้นของ
 ประเพณีการคลอดบุตร มารดาใกล้ชิดอันตราย แม่ ๆ ของเด็ก
 และตัวของเด็กที่ตายไปก็มาก จึงเป็นเรื่องกลัวกันนักไม่
 อยากรวมลูก คลอดบุตรครึ่งหนึ่ง เวยกกันว่าออกทพครึ่งหนึ่ง เมื่อ
 ไม่เป็นอันตรายก็บุญกุศล แต่โบราณสิ่งไรอนเกิดด้วยเหตุสุด
 วิสัยนักโทษฉิบสา ในเมื่อเวลาตายลง เด็กที่เกิดมาไม่ควร
 ตายก็ตาย คนโบราณเชื่อว่าเอาไป คัดจัดการอย่าง
 สำคัญ ถือว่าประเพณีการเกิดเป็นของประหลาดหนักหนา ท่าน
 ทงหลายที่เคยไปเที่ยวพพธณศา คงเห็นตุ๊กตาชาวคทรวุฒิไทรม

มมาก ฉันเห็นว่าฉันมีประโยชน์เป็นความร่แก่ชนชั้นหลังจึงเอา
 มาไว้ ตักตาเหล่านหาออกไม่ให้ คอหักทงน ฉันไปพบท
 สวรรคโลกกยเซเคสด้วยกัน ฉันถามเซเคส ๆ ก็เห็นไปต่าง ๆ
 ฉันว่าชรอยตักตาเสียกระบาลกระมัง ไม่มหัวไม่มตัว เซเคส
 ถามว่าเป็นพธอะไรกันจึงได้ทำอย่างนี้ แต่ก่อนที่ฉันฉันถึง
 เวลาชนบใหม่เดือนใหม่ แม่เคยนำเอาฉันมาขึ้นบนตักตาเล็ก ๆ
 แลวมขาว ตอกคอกไม้ไปวางไว้ที่หนทางสามแพร่ง เป็นการ
 สะเดาะเคราะห์ เซเคสเขาแปลว่า เสียกระบาลก็คือเสียหัวนั้น
 เอง คอต่อยให้คอหัก คนโบราณเวลาออกกลุ่ชอติดตามมาทำ
 พธแล้วบอกว่าให้แก่ผ นอกจากนั้นมพธประกอบอีกหลายอย่าง
 เช่นเมื่อเตกออกแล้ว เอาใส่กระตงรอนเรแล้วกล่าวว่า “๓ วัน
 ลูกผ ๔ วันลูกคน ลูกของใครรีบไปเนอ” แล้วเอาขี้เฒมา
 ชอเรียกว่าแม่ชอ วัณเป็นวัณกนผอกเหมือนกัน ใช้แต่เท่า
 นนยังให้ชอถึงสองชอ ๆ เมื่อเตก ๆ ชอ ๑ ชอเขยค อง บง
 โตชนโตอกชอ ๑ นพบทางเซียงใหม่ สังเหล่านเพื่อไหผเกลยค
 เนื่องจากความรกลูก ถนอมลูก ไม่รู้ว่าผมนมจริงหรืออย่างไร
 ทำตามกันมาอย่างนั้น นอกจากนั้น ๓ วันยังมพธทาชวญกน
 ออก ถ้าจะว่าไปแล้ว พธการเกศยอมทาคด้วยความรกเป็น

คราวนั้นวาทะการศึกษาลูกเขาแบ่งเป็น ๔ ประเภท

เรียกว่า ขนาค้อม ขนาคึ่ง ขนาคแล่น ขนาครู้ นินเอา

หลักนมาสนนัยฐานประกอบเขากบการศึกษาคือกทเรียกอุม

นน สนนัยฐานวาทะแต่เกดมาจนมายุไต่ ๓ ขวบ ขนาคึ่ง

นน ตังแต่ ๔ ขวบถึง ๗ ขวบ ซึ่งจะไปไหนยังไปตามลำพัง

ไม่ไต่ ต้องมีคนคอยจูง ตอนนั้นขึ้นไปถึงชนแล่น คือกทเป็น

ขนาคแล่น ผู้ชายอายุ ๘ ปีจนถึง ๑๓ ปี ผู้หญิงตังแต่ ๘ ปี

จนถึง ๑๑ ปี ชนท ๔ เป็นชนใหญ่ หมายความว่าถึงขนาค

รรนเรียงสา นบคอกผู้ชายตังแต่อายุ ๑๓ ปี คอกผู้หญิงตัง

แต่ ๑๑ คนโบราณเมื่อโกนผมไฟแล้วมักจะเอาไวจก และ

เคยกกระทำการพิกันใหญ่ไต่ คนหลัง ๆ ก็ประพฤติตามกันมา

จนบัดนี้ จึงไต่เกดมความสงสัยกันจนควยเรองไวจก ตนเดิม

มาจากไหน ฉนสนนัยฐานไต่ ทำไมจึงไวจก คอว่าจะไต่เป็น

เครื่องหมายแสดงให้ปรากฏในทชุมชนนททั้งหลายว่าเป็นคอก

เทานน เมื่อเขาทชุมชนน ผู้ใหญ่จะไต่มีความเมตตาอุปการะ

ให้ความเสมอกากตามสมควรแก่คอก คอกเมื่ออายุย่างเข้าเขต

เคียงสา พ่อ แม่ ขวค ทา ของเรากจกการโกนจก มพช

รตองกันอก เพื่อให้พ้นจากเขตเคียงสา บรรดาประเพณีทุก

อย่างตงชนทวยความคทงนน เพราะฉะนนคนชนหลงใจได้
ประพฤตตามเมอมคนทาทตามแล้ว ต้องเกดชนทวยความยนค
เทกชนาคอมและจงเบนหนาทของแม่ผกหคสังสอน จะคหรือชว
แล้วแต่แม่ นักปราชญ์ทานจงกลาวยกย่องว่า “แม่เป็นคาสตรา-
จารย์ผประเสริฐ” แม่จึงเป็นเจ้าหนเราอยู่มาก ครนถงชนาค
รุ่นและเล่น อายุตงแต่ ๘ ขวบชนไป ผู้ชายเป็นส่วนของ
พ่อ ผหญิงเป็นส่วนของแม่ ผชายช่วยพ่อแม่ทาสวนทาคาคา
ชายเป็นการอาชพ ผหญิงอยกขยานผกหคตวเป็นแม่เรอนหุงต้ม
ปฏักกการทางบ้าน ผชายบางคนพ่อเอาไปฝากกวคถวายพระ
การเอา ไปถวาย พระกเพื่อ ให้ทำการแทน ในหนาทลกคษย
จะสังเกตได้วาเทกมกจะเรยกพระว่าหลวงพ่อ คอนบถอวาพ่อ
ของตวจริง ๆ การทให้พระเป็นผผกหคอบรมสังสอนนน มี
ประโยชนทงพ่อแม่และตวเทกหลายอย่าง เพราะพระเป็นผ
เวลามากจึงได้มประเพณมาจนกระทั่งบคน ตอจากนนพ่อแม่เมอ
มสคขญญากเอาลูกไปฝากทการงาน การฝากกวคเป็นของจำเป็น
เหมือนกัน การนาลูกเข้าฝากกวคเปรยบเหมือนเข้าคक्षाในมหา
วิทยาลัย ได้เรยนรการสาคมกยผอน และได้เลาทองธรรม

ปฏิบัติสำหรับทวักวีย แต่ก่อนมาถอกกันว่าฝากพระเหมอนเขา
 อยู่ในย่นเวอชตแห่งสยาม เมื่อเคยโตอายุย่างเขาเขตบวช
 พระหรรพอแมกจกการบวชให้ การบวชเบนของสำคัญนก
 สำหรับคนไทยเรา การบวชเบนวรภษาตัวให้อิสระต่อไปภาย
 หนา ทกวนนการบวชกยงแพรหลายอย่นาชมเชย สำหรับตัว
 ฌนเอง ไคไชความรุในการบวชมาจนทกวนน คนททาราชการ
 ขางเวลาใจคอให้ลุ่มหลงไปในทางกิเลสตัณหา แต่เมื่อหวน
 คิดในทางธรรมกคคไค ยบยงชงใจไค กระนนกคเมอถง
 เวลามเมย ฝ่ายหญิงเขามกจะถามว่า บวชเรยนแล้วหรือยัง
 นเราจะเห็นไคว่าส่วนศกษาสาคัญที่สุดแห่งเคยว กคอการ
 บวชพระ

การแต่งงาน ประเพณีไทยเราคามาก ปล่อยให้ผู้หญิง
 เป็นอิสระมาแต่โบราณ คอ ไม่เกบตัวตงเช่นหญิงแขก ผู้ชาย
 ทรภผู้หญิงบางคน มกจะพาเพื่อนไปคทยานเจ้าสาว แล้วทำ
 ความรจกมกคณกนเสยก่อนจงแต่งงาน วณคมาก เพราะ
 เป็นชวตของเขาคอไปภายหนา เป็นการคกวาทเรยกว่า “คลุม
 ฌน” คอทงฝ่ายชายและหญิงไม่เคยรจกสนทนากนเลย ฝ่าย
 ผู้ปกครองนบคอรกไครกน กจกการแต่งงานให้ตงน เป็นการ

ทำลายชีวิตในอนาคต การแต่งงานมีอยู่ ๒ ชนิด เรียกว่า
 อาวหมงคล ๑ วาหมงคล ๑ อธิบายกันง่าย ๆ ก็คืออาห
 มงคล ผู้หญิงต้องไปแต่งงานที่บ้านผู้ชาย วาหมงคล คือผู้ชาย
 ต้องไปแต่งงานที่บ้านผู้หญิง พูดถึงเรื่องการแต่งงาน บางทีจะ
 ไม่เป็นทีพอใจแก่คนทั้งหลายมากอยู่ ตามที่ใดสังเกตเห็นทุก
 วนนเจ้าภาพทำการดีมาก เมื่อมีการแต่งงานผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย
 ชายและหญิงมักจะเชิญแขกไปรคนำเป็นจำนวนมาก งานใครมีผู้
 คนไปรคนำมากก็เป็นการหรู ใครก็คิดว่าเจ้าสาวเขาจะน่กันอย่าง
 ไร การเชิญแขกรคนำแต่งงานเกิดจากการหลงยศชางผู้ใหญ่
 ทั้งสองฝ่าย ก็ถึงพอจะเห็นได้ว่าที่ไปรคนำมักจะเป็นผู้มีอำนาจ
 และมเกยรต การเชิญแขกไปรคนำ เป็นการไกลออกไปนอก
 ประเพณี ตามประเพณีเดิมเขาเชิญเฉพาะผู้ปกครองและขุนบถ
 ของคู่บ่าวสาวไปรคนำเพื่อให้รู้เห็นเป็นพยานในการที่ใดเป็นสาม
 ภรรยาคนเท่านั้น บุคคลชายหญิงเมื่อแต่งงานแล้วก็เป็นอิสระ
 จะไปอยู่แห่งใดก็ได้ ออกจากอกพ่อแม่

กล่าวถึงประเพณีอาชพ การทำพาน ทำขัน อย่างที่
 บ้านหล่อหากันอยู่ทุกวันนี้ และการทำนา ทำสวนเป็นประเพณี

ของเรามาแต่เดิม ฯลฯ ฉันอยากจะเล่าเรื่องให้ฟังสักเรื่อง
 หนึ่ง ได้พบทมิฬชาลนครศรธรรมราช หมู่บ้าน ๑ มเรือน
 สัก ๑,๐๐๐ หลัง ทั้งบ้านจะหาโครมเงินทอง ๒๐๐ บาท
 ไม่มี แต่หากคนจนก็ไม่มี ผู้ชายทำสวน ผู้หญิงช่วยทำงานบ้าน
 ฉันสอบถามไต่ความว่า สันคาคาทามาหาได้ก็ไปแลกเปลี่ยนเป็น
 เครื่องนุ่งห่มบ้าง เครื่องใช้บ้าง เครื่องบริโภคอย่าง แลวกมาสู่
 กันกันสู่กันไซ้ ไม่มีการทะเลาะวิวาทกัน ตั้งหน้าทำมาหากัน
 การปกครองเขาปกครองกันเป็นครัวเรือน

คราวนี้จะกล่าวถึง ความมรณะ ธรรมดากการตายจะ
 เอาซากศพไว้ไม่ได้ ฉันได้อ่านพบในหนังสือของเซอร์ซาร์ฟ
 ลิงห์ นักปราชญ์อินเดียว่าตายแล้วต้องรบเอาไปฝัง พวกท
 ถอทางพุทธเห็นว่าวิญญาณอาคัยรูป ร่างกายเป็นของไม่มี
 ประโยชน์ พวกถ้อยอย่างนี้ จึงเอาศพไปเผา คราวนั้นท่านว่าการ
 เผาศพเป็นขมาผีตาย คนที่ไม่รู้จักเมื่อตายแล้วก็ไม่ควรไปเผา
 เพราะไม่มกจที่จะชมากนัก ถาณนเป็นศัตรควรไปเผาอย่างยิง
 ทจริงเมื่อเวลาเผาเจ้าภาพควรบอกให้รู้เท่านั้น ว่าศพคนนั้นจะ
 เผาวนนั้น เขาจะไปเผาหรือไม่เป็นธุระของเขา และยังติดต่อไป

อกว่าผเฝ้าต้องเอาอุปเท่ห์ไปเอง เพราะตั้งใจไปขอมาศพ เจ้า
ภาพไม่ควรตั้งอุปเท่ห์ไว้ให้สำหรับผไปเฝ้า ในเมื่อเวลาได้
อุปเท่ห์ต้องตั้งใจอธิบายฐานขอขมาอภัยต่อผู้ตาย ได้ล่วงเกิน
อะไรไปบ้าง กระทำอย่างนั้นจริงจะนับว่าเป็นการถูกต้อง

(จากหนังสือพิมพ์ไทย ฉบับประจำวันท ๒๐ มกราคม ๒๕๓๓)

อธิบายตำนานเรื่องรำโคม

รำโคมเป็นการพ่อนรำอย่างหนึ่งทำนองเดียวกับระบำ
สำหรับเล่นทหน้าพลับพลา เวลาเสด็จออกทอดพระเนตรงาน
มหรสพตอนค่ำ ก็ยกเต้นสิ่งโต ซึ่งสำหรับเล่นถวายทอดพระ
เนตรเวลาเสด็จออกพลับพลาตอนบ่าย การเล่นทั้ง ๒ อย่างนี้
เดิมพวกญวนที่เข้ามาสามภักคพงพระบารมคคณกษัตริย์คนเล่น
ถวายทอดพระเนตร สันองพระเคศพระคุณในงานมหรสพของ
หลวงก่อน แล้วจึงได้เลยเป็นเครื่องมหรสพสำหรับไทยเล่น
งานหลวงต่อมา

ต้นเดิมของการเล่นเต้นสิ่งโตและรำโคม ๒ อย่างนี้สืบ
ไปความว่า การเล่นเต้นสิ่งโตญวนเอารามาแต่จีน ในเมือง
จีนนั้น พวกชายฉกรรจ์ใจคอกกล้าหาญมักชวนกันฝึกหัดวิชา
สำหรับรบสับของกันตัว คอหัดขวบารุงกำลัง (ยิมแนสติก) และ
มวยปล้ำเบ้นตัน ถึงเวลานักชกถูกยชนะตรุษจีน มักคุมกันไป
เที่ยวเล่นประลองกำลัง คอที่เราเรียกว่า “พระย” ให้คนดู ทำ
เป็นรูปสิ่งโตใส่ตัวเต้นนำกระบวนไปเป็นสำคัญ เพราะฉะนั้น

๘
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๑
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๑

๑๕๑

การเต้นสังโตจึงเป็นเครื่องหมายของพวกไทผกหัดมกาสง
วงซากล้าหาญ พวกजनทเล่นเต้นสังโตวงใหญ่ในเมืองเรา
เวลาตรุษजनทสมมติว่าเป็นคนชนคนน ถงพวกทองกฤษเรียกว่า
“ยอกเซอร์” (แปลว่านักมวย) ซึ่งไทเคยก่อการกำเริบใหญ่โต
ในเมืองजन เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ก็กล่าวกันว่าพวกทเล่น
เต้นสังโตนั่นเอง การเล่นเต้นสังโตคงเป็นประเพณีมาในเมือง
जनแต่โบราณ พระเจ้าแผ่นดินญวนเอาแบบอย่างไปฝึกหัดพวก
ทหารญวนให้เล่นประลองกำลังอย่างजन การเล่นเต้นสังโตจึง
ติดไปเป็นประเพณีในราชสำนักของญวนด้วย ส่วนการเล่น
รำโคม หรือที่เราเรียกกันแต่ก่อนว่า “ญวนรำกระถาง” นั้น
พวกญวนเขาว่าเป็นของคตชนในเมืองญวนเอง สำหรับเล่น
ถวายพระพรพระเจ้าแผ่นดินในงานมงคล เช่นงานเฉลิมพระ
ชนษาเป็นต้น ทเมืองजनห้ามไม่ เรืองตนเคิมของการเล่นเต้น
สังโตกับเล่นรำโคมสืบไคความดั่งกล่าวมาน

เหตุที่พวกญวนจะนำตำราเล่นเต้นสังโตและเล่นรำโคมเข้า
มาฝึกหัดไว้ในเมืองไทยนั้น ไคความว่าเมอครั้งเมืองตงเกยกข
เมืองเวตางมเจ้าครองเป็นอิสระแยกกัน ทเมืองเวกตชบถ พวก
ชบถซึ่งไคเมืองแล้วมาพนเจ้านายเลียบเป็นอนมาก พวกเซอวงศ์
เจ้าเมืองเวทรอคอยู่ไค พากันหนพวกชบถลงมาทางเมือง

ไฉงอนหลายองค์ องค์เชียงชั้นบุตรท๔ ของเจ้าเมืองเวมาอาศัย
 อยู่ทเมืองฮาเตยนซังตอแคนเขมร เขมรเรียกว่าเมืองบันทาย-
 มาศ พวกขบถยกกองทัพมาตคตาม เจ้าเมืองฮาเตยนเห็นเหลือ
 กลางที่จะต่อสู้ ก็อพยพครอบครัวพาองค์เชียงชั้นเข้ามายัง
 กรุงธนบุรี เมื่อราวบวอก พ.ศ. ๒๓๑๘ พระเจ้ากรุงธนบุรี
 โปรดฯ ให้รับไว้แล้วพระราชทานทให้ญวน พวกองค์เชียงชั้น
 ตังบ้านเรือนอยู่นอกพระนครทางฝั่งตะวันออก คือแถวถนน
 พาหุรัดทกวนน จึงเรียกกันว้ายานญวนมาจนสร้างถนนพาหุรัด
 อยู่มาองค์เชียงชั้นพยายามจะหนี พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมีรับสั่ง
 ให้ประหารชีวิตเสีย (๑) พวกองค์เชียงชั้นเป็นญวนพวกแรกท
 อพยพเข้ามาตังภูมิลำเนาอยู่ในประเทศน เมื่อภายหลังเสียกรุง
 เกาแก้วพม่าซาคัก

ต่อมาถึงชนกรุงรัตนโกสินทร เมื่อรัชกาลท ๑ มณฑล
 เจ้าเมืองเวอกลงค ๑ ซอองค์เชียงสือ เคนหนพวกขบถมาอาศัย
 อยู่ทเมืองไฉงอน พวกญวนทเมืองไฉงอนนบถอดงยกย่องให้
 ครองเมือง แต่วรक्षाเมืองตอส์ศตรไม่ไหว จึงหนีมาอาศัยอยู่

(๑) กล่าวกันอีกนัยหนึ่งว่า เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีมีสัญญาวิปลาส
 เกิดอุปาทานว่ามีแก้วอยู่ในท้ององค์เชียงชั้น จึงให้ประหารชีวิต เพื่อ
 จะค้นหาแก้ว.

ทเกาะกระบือในแดนเขมร พระยาชลบุรคุมเรือรบไทยไปลาด
 ตระเวนทางทะเล ไปพบองค์เชียงสีอ ๆ จึงพาครอบครัวโดยสาร
 เรือพระยาชลบุร เขามาขอพึ่งพระบรมมยุ ณ กรุงเทพฯ เมื่อ
 ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๒๖ อันเป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๑ พระบาท
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณารับท่านบ่าว
 และพระราชทานท้าวญวนพวกองค์เชียงสีอ ตั้งบ้านเรือนอยู่
 ริมแม่น้ำฝั่งตะวันออกที่ตำบลคอกกระบือ คอตรงที่ทุ่งสถานทิศ
 ไปรตทิศ ทิศวันน พวกญวนทนบถองค์เชียงสีอมาก ครั้น
 ราวองค์เชียงสีอ ได้มาพึ่งพระบรมมยุเป็นหลักแหล่งอยู่ในกรุง
 เทพฯ ก็พากันอพยพครอบครัวติดตามเขามาออกเมือง ๆ จำนวน
 ญวนที่เข้ามาในคราวองค์เชียงสีอเห็นจะมากด้วยกัน จึงปรากฏ
 ว่าองค์เชียงสีอ ได้ควบคุมพวกญวนไปตามเสด็จในการทำ
 สงครามกับพม่าหลายครั้ง องค์เชียงสีออยู่ในกรุงเทพฯ ๔ ปี
 ครั้นถึงบั้นปลาย พ.ศ. ๒๓๒๙ องค์เชียงสีอเขียนหนังสือทูล
 ลาวางไว้ททชชา แล้วลอบลงเรือหนีไปกับคนสนิท เนอความ
 ในหนังสือนั้นว่า ตั้งแต่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ได้ทรง
 พระกรุณาไปรตเกล้าฯ ท่านบ่าวเป็นอเนกประการ ถึงให้
 กองทัพไทยไปช่วยตีเมืองไซ่ง่อนพระราชทานก็ครั้ง ๑ แต่
 การยังไม่สำเร็จ เพราะกรุงเทพฯ ตัดทำสงครามอยู่กับพม่า

จะรอตอไปก็เกรงว่าพรรคพวกทางเมืองญวนจะรวนเรไปเสีย
 ครั้นจะกราบถวายบังคมลาโดยเบ็ดเตล็ดเกรงจะมีเหตุขัดข้องจึง
 หนีไป เพื่อจะไปคิดอ่านต่อเอาเมืองไซ่ง่อนคืน ถาขคของ
 ประการใดขอพระบารมเป็นทพทรงอุดหนุนด้วย เมื่อใดเมือง
 แล้วจะมาเป็นข้าขอบขัณฑสีมาสืบไป องค์เซียงสอหนีไปพัก
 อยู่ทเกาะกูด เมื่อชาวทองคเซียงสอหนีทราบถึงพระกรรณพระ
 บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกไม่ทรงถือโทษ แต่กรม
 พระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาททรงขคิดเคืององค์เซียงสอ ใน
 ครานั้นจึงโปรดเกล้าฯ ให้ญวนพวกองค์เซียงสอย้ายขนไปตั้ง
 บ้านเรือนอยู่เสียที่บางโพธิ์ ยังมีเชื้อสายสืบมาจนทุกวันนี้
 มีคำเล่ากันสืบมาว่า เมื่อองค์เซียงสอเข้ามาอยู่ใน
 กรุงเทพฯ นั้น ได้คิดผูกคิดให้พวกญวนเล่นสิ่งโตอย่าง ๑
 ญวนหก (พระขี้) อย่าง ๑ สำหรับเล่นกลางวัน และญวน
 ไร่กระถางอย่าง ๑ สิ่งโตไฟค้ายแก้วอย่าง ๑ สำหรับเล่น
 กลางคืน แล้วนำมาเล่นถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาโลกทอดพระเนตร เป็นการสนองพระเดชพระคุณ
 โปรดฯ ให้เล่นที่หน้าพลับพลา และโปรดฯ ให้ทำมังกรไฟ
 คายแก้วขึ้นเป็นคั่น จึงเลยเล่นเป็นประเพณีสืบมาจนรัชกาล
 หนึ่ง ๆ ความทกลาวนมเคาเงอนเห็นสมจริง ทวยองค์เซียงสอ

สมเด็จพระยาจารย์

๑๕๕

เข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ ตั้งแต่ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๒๖ จนถึง
มะเมีย พ.ศ. ๒๓๒๙ ในระหว่างนั้นเมื่อมีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๒๘
ทำการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและสมโภชพระนคร มี
มหรสพเป็นการใหญ่ องค์เชยงสือเห็นจะผูกคอตีการเล่นอย่าง
ญวน ให้พวกของตนเล่นสนองพระเดชพระคุณในงานมหรสพ
คราวนั้น แต่องค์เชยงสือจะได้ให้การเล่นในครั้งนั้นทั้ง ๔
อย่างทกล่าวมา หรือแต่อย่างหนึ่งอย่างใด ขอนิโคลอยดูใน
โคลงซึ่งกรมหมื่นศรีสุนทรทรงแต่ง ว่าด้วยงานพระเมรุ
พระอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ซึ่งทำในรัชกาลที่ ๑
เมื่อมีมะโรง พ.ศ. ๒๓๓๙ เครื่องมหรสพซึ่งพรรณนาไว้ใน
หนังสือนั้น มีปรากฏแต่การเล่นเต้นสิ่งโต กล่าวไว้ในโคลงว่า

ญวนเล่นโตล้อแก้ว

ผกผัน

ฉวตฉวียนเวยนวล

ควนไค

ญวนหกตงกงหน

ปากคาย คายแซ

คคายปราชเสียวไส

สยคท้อใจขาม ฯ

แต่การเล่นรำโคมและสิ่งโตคายแก้วในเวลาค่ำมิได้
กล่าวถึงในหนังสือนั้นเลย จึงให้เที่ยวสืบถามตามพวกญวนที่
สูงอายุ ได้ความว่ารำโคมนั้นเป็นของมชนทหลัง ญวนพวกที่
เข้ามาชนหลังต่อมาออกแบบแผนเข้ามา องค์เชยงสือ

ไทม์มาผูกให้พวกญวนเล่นเครื่องราชกาลท ๑ แต่เตนสิ่งโตกัย
พระยันทานน

พวกญวนอพยพเข้ามาอยู่เมืองไทยภายหลังองค์เชยงสอ
เมื่อในรัชกาลท ๓ อก ๓ คราว คือ คราวแรกนั้น มอครัง
เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์เสน่) ไปตั้งเมืองญวน ในสมัย
พ.ศ. ๒๓๗๖ ได้ครัวญวนส่งเข้ามาถึงกรุงเทพฯ เมื่อปลายปี
มะเมีย พ.ศ. ๒๓๗๗ ครัวญวนที่เข้ามาคราวนั้นเป็น ๒ พวกคือ
เป็นพวกถือพระพุทธศาสนาพวก ๑ เป็นพวกถือศาสนาคริสต์
พวก ๑ พวกญวนที่ถือพระพุทธศาสนานี้ไปรดฯ ให้ไปตั้ง
บ้านเรือนอยู่ตามเมืองกาญจนบุรี สำหรับรักษาขอมเมืองใหม่ ซึ่ง
ทรงสร้างชนบทปากแพรก แต่พวกญวนที่ถือศาสนาคริสต์นั้น
ไปรดฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามตำบลสามเสนในกรุงเทพฯ คัด
ต่อกับพวกคริสต์เชื้อโปรตุเกส ซึ่งอพยพเข้ามาจากเมืองเขมร
ก่อนนั้น และไปรดฯ ให้ชนอยู่ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า
เจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าพากรมขุนอินท
รังสรรค์ทรงผูกคิดเป็นทหารขึ้นใหญ่
ญวน ๒ พวกที่กล่าวมานี้ ถึงรัชกาลท ๔ พวกญวน
คริสต์ย้ายสังกัดไปเป็นทหารขึ้นใหญ่ฝ่ายพระบรมราชวัง (คือ
ญวนพวกพระยาบรรณาสังหนาท) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว ทรงทราบว่าพวกญวนท่อยู่เมืองกาญจนบุรีโดยมาก
 อยากจะมาอยู่กรุงเทพ ฯ เหมือนกับญวนพวกอื่น จึงพระราช
 ทานพระบรมราชานุญาตให้เขามาตั้งบ้านเรือนอยู่ตลอดฝั่ง
 กรุงเกษม ซึ่งได้โปรด ฯ ให้ชักไหม้นั้น แล้วให้จัดเป็นทหาร
 ยิงใหญ่ฝ่ายวังหลวงสืบมา ที่เมืองกาญจนบุรียังมีพวกญวนและ
 มอญอาศัย เช่น เรียกว่า “ชุกยายญวน” ปรางค์อยู่ เชื้อสาย
 พวกญวนที่ไม่สมัครเขามากรุงเทพ ฯ ก็ยังคงอยู่ที่เมืองกาญจนบุรี
 จนทุกวันนี้

ต่อมาจะเป็นยี่ไหนไม่ทราบแน่ แต่ในระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๖
 จน พ.ศ. ๒๓๘๑ ญวนเขารบตบตีกัน พวก ๑ ถกพระเจ้า
 มนมางบงคบดีให้ถอดศาสนาคริสต์ทิ้ง จึงพากันอพยพหนีมาอาศัย
 เมืองไทย เป็นคราวที่ ๒ มาอยู่ที่เมืองจันทบุรี จึงมีพวกญวน
 อยู่หนาแน่นมาจนบัดนี้

ครั้นพวกญวนอพยพเข้ามาคราวหลังในรัชกาลที่ ๓ นั้น
 มาเมื่อรัชกาล พ.ศ. ๒๓๘๓ มีเรื่องปรากฏว่า เวลานั้นกองทัพ
 ไทยกับเขมรกำลังรบพุ่งขี้นไล่กองทัพญวนที่เขามาตั้งอยู่ในแดน
 เขมร กองทัพญวนถูกล้อมอยู่หลายแห่ง เผอิญเกิดความไข้
 ชนในค่ายญวน พวกญวนเห็นความไข้ ออกมาหาเขมรประมาณ

๑,๐๐๐ เศษ เจ้าพระยาบดินทรเดชาขอกส่งเข้ามากรุงเทพฯ
 ออกพวก ๑ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้
 ญวนพวกนั้นไปอยู่ข้างโพธิ์กยเชอสาญญวนพวกองค์เชบงสอ
 เพราะถอพระพุทธรูปศาสนาด้วยกัน และให้สังกัดเป็นกรมอาสา
 ขนอยู่ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เข้าใจว่าญวน
 พวกหลนน ทเป็นผู้นำตำรวจาโคมเข้ามา ด้วยมคาศของญวน
 ที่สูงอายุแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มริขสัง
 ถามถึงการเล่นของพวกญวน (ท่านองจะดำรัสถามถึงเค้ามูล
 เรื่องเตนสังโต) พวกญวนกราบทูลว่า ประเพณีในเมืองญวน
 นั้น ถ้าพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกเวลากลางวัน พวกทหารเล่น
 เตนสังโตถวายทอดพระเนตร ถ้าเสด็จออกเวลากลางคืน
 พวกกระยาแตงเป็นเทพยดามารำโคมถวายพระพร พระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดฯ ให้หัดพวกญวนรำโคม
 พวก ๑ แต่จะเป็นด้วยเหตุใดไม่ปรากฏ หาได้เล่นถวายตัว
 เมื่อในรัชกาลที่ ๓ ไม่ ตามคำเล่าว่าได้เล่นถวายตัวเป็นครั้งแรก
 เมืองนางพระเมรุพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัว แล้วพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดฯ

ให้พวกกรมขุนนรสิงห์ ซึ่งเข่นพนักงาเล่นเต็นตังโตมาแต่ก่อน
 นั้น หัดเล่นรำโคมในเวลาคาวดยสับมา สับไคความในเรือ
 ทำนารำโคม ตอนทเล่นอย่างญวนตังกล่าวมานั้น แต่สึงโต
 คายแกวทเล่นหนาพลยปลาเวลากลางคน จะมชนครงไคสับ
 ไคไคความปรากฏ แต่ว่ามึงกรคายแกวนั้นมมาแต่รัชกาล
 ที่ ๑ แล้ว

วชิรเล่นเต็นตึงโต

และรำโคมอย่างญวน

เมื่อเรอองทเล่นเต็นตึงโตเป็นอย่างไร สิบไม้โตต้นตำรา ต้อง
ว่าแต่ตามทเคยเห็นพวกญวนหกล่น เริ่มเรอองคนเล่น ๒ คน
แต่งเป็นสิงโตตัวใหญ่ตัว ๑ ออกมาเต้นทำสิงโตเข้ากบเพลง
เกรองโลโก เต้นจบเพลงแล้วลงนั่ง (สมมติว่าเข้าโรง) มีคน
เล่นอีกคน ๑ แต่งเป็นเสือออกมาเต้นทำเสือ ครั้นจบแล้วม
คน ๑ แต่งเป็นชายหาบโพงมาจะตกน้ำ มาพบกบเสือ เสือจะกิน
ชายนั้นจึงเรียกให้พระภุมิช่วย (มีเรื่องอธิบายตรงนั้นว่า เดิม
ชายตกน้ำกบพระภุมินนเป็นสหายร่วมสุขร่วมทุกข์กัน ไคสญญา
กันไว้ว่าถงฝ่ายไคตายไปแล้วก็จะไม่ทิ้งกัน คน ๑ ตายก่อน
ไคเป็นพระภุมิเจ้าทจึงมาช่วยสหายในเวลาอับจน) พระภุมิตเสือ
ตายแล้วพาชายตกน้ำไปจับลูกสิงโต แม่สิงโตออกมาไล่พระภุมิ
จึงให้แก้วแก่ชายตกน้ำ ให้ล่อสิงโตพามาไคตามใจ แล้วเห็น
ทำนองจะได้ล้าภสัการยศศักดิ์อย่างไคต่อไป แต่พวกญวนหกล
เล่นเพียงล่อสิงโตมาไคกยตเพียงนั้น แล้วเล่นพระบูต่อไปจน

หมดเวลา

วัดเล่นรำโคมเมอຍ်ร้องรำอย่างญวน เรียกว่าญวนรำ
 กระถางนน คนรำ ๕๐ คน ยืนเรียงกันเป็น ๒ แถว แถว ๑
 แต่งตัวโพกศีรษะด้วยแพรแดง ใส่เสื้อแพรเขียว นุ่งกางเกง
 แพรแดง อีกแถว ๑ โพกศีรษะด้วยแพรเขียว ใส่เสื้อแพรแดง
 นุ่งกางเกงแพรเขียว โคมันนั้นทำโครงเป็นรูปกระถางต้นไม้
 สีส้มหมกนสอย ปิดกระต่ายตัวกระถางทำเป็นโคม ติดเทียน
 จุดไฟในกระถางนน ที่ปากกระถางขี้กลวคติดทำเป็นต้นไม้
 มคอก ข้างบนกระถางทำเป็นตามตอลงมาสำหรับมอดอ พวก
 รำอโคมกระถางคนละคู่ ร้องรำเพลงต่าง ๆ มีกรับเคาะจังหวะ
 ครนร้องรำขบขท ๑ แล้วกตอกกันทำเป็นรูปต่าง ๆ อย่างหนึ่ง
 เช่นรูปเรือเป็นต้น เต้นเซากระบเพลงเครื่องไล่ไก่ เสร็จแล้ว
 ร้องรำโคมอกครบ ๕ คราวจึงหมดเรื่อง

บทที่พวงรำโคมร้องเป็นภาษาญวนนน บทต้นเป็นคำถวาย
 พระพรและกล่าวถึงเทพยดามารำโคม บทตอนท้ายเอาเรื่อง
 สามก๊กตอนเล่าขาคิดปราบโจรโพกผ้าเหลือง กษัตริย์บ้านเมือง
 เป็นจลาจล เพราะตั้งโต๊ะว่าราชการมากล่าวเป็นท่านองสภายศ
 โด่ขอจากมาจากกรมมหรสพ พิมพ์ไว้เป็นตัวอย่างในหนังสือ
 นบท ๑

บทถวายพระพรเฉลิมพระชนมพรรษา

๑. ย่านถ่อ ย่านถ่อวา พงเหียน

ตงทานถ่อ โยเกอง

๒. เมียนเถอง เมียนเถองตง วันเบา

ตงทานถ่อ โยเกอง

๓. จอข้าง จอข้างลาย ต่าวกง

ตงทานถ่อ โยเกอง

บททศกศมานเห็นว่าไทยร้องมานานแล้ว ขางที่จะคลาต

เคลื่อนจากคำเดิม ซึ่งเป็นภาษาญวน จึงได้ส่งไปวานญวนซึ่ง

เป็นผวอยทบางโพธิ์ ตรวจสอและให้ช่วยแปลเป็นภาษาไทย

มาให้ ได้ความเป็นคำแข็งเพิ่มเติมในเรื่องญวนว่า ไคมต่อไปว่า

เมื่อในรัชกาลที่ ๕ องค์กรม ซึ่งภายหลังไคเป็นพระครูบริหาร

อะนัมพรต แล้วเลื่อนเป็นพระครูคณานมัสณาจารย์ เมื่อยัง

เป็นเจ้าอธิการวัดญวนบางโพธิ์ ไคออกไปเมืองญวนครั้ง ๑

กลับเข้ามาเล่าแก่ท่านศิษย์ว่า แხยว่า ไคมญวนที่รักกันในประเทศ

นั้น เคลื่อนคลาตจากแขยอย่างในเมืองญวนเสียมาก พระครูกรม

ไคยทแขยเข้ามา จึงเลือกเด็กศิษย์วัดหัตราไคมขนสารบ ๑

ยังมตัวเหลืออยู่ในเวลา (ที่แต่งตำนาน) นักหลายคน คอ

พระครูคณานันท์สมณจารย์ (ข) วัดมณฑลสมาคม เป็นต้น ก็ได้
เป็นเตกร้าโคมครนงน พระครูกร้ามได้เคยพาเตกร้าโคมซึ่งหัด
ชนใหม่มาร่ำถวายตัวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในงานเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๑ แต่จะเป็นยี่ไรจำหาได้ไม่
ยถร้าโคมซึ่งส่งไปให้สอยนงน ยถของพระครูกร้ามเขนตงน

๑. ปุ่ย่างถ่อ ปุ่ย่างถ่อหฺว ผงเหียน

ตงทนถ่อ โยเกื่อง

๒. เมียงเกรอง เมืองเกรองตง ยนขาว

ตงทนถ่อ โยเกื่อง

๓. จอขาง จอขางลาย เตยวกัง

ตงทนถ่อ โยเกื่อง

๔. ว้างเถอง ว้างเถองตุ้ ตงหฺว

ตงทนถ่อ โยเกื่อง

คำที่ ๔ ในยถของพระครูกร้าม หามึในยถกรรมมหรสพไม

คำแปลร้าโคมญวน

๑. ถวายคอกไม้เชิดเฉลิมพระชันษา เฉลิมพระชันษา (ชั่ว)

ขอเพิ่มพระชนมพรรษาให้ยาวยืน

๒. ขอเพิ่มพระเกียรติยศจงวัฒนา จงวัฒนา (ชก)
 ขอเพิ่มพระชนมพรรษาให้ยาวยืน
๓. นานาประเทศมาถวายราชบรรณาการ นานาประเทศ (ลก)
 ขอเพิ่มพระชนมพรรษาให้ยาวยืน
๔. พระเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรโฉมไผ่ พระเจ้าอยู่หัว
 ขอเพิ่มพระชนมพรรษาให้ยาวยืน

ว่าด้วยรำโคมอย่างไทย

△

กรมฉนวนหก ซึ่งสำหรับเล่นเต้นสิ่งโตและรำโคม
แต่เดิมผู้ใดจะไต่ขึงคยขญชาหาทรายไม่ ทรายแต่ว่าเมือรัชกาล
ที่ ๔ โปรดฯ ให้กรมขุนวรจักรธรานุภาพทรงขึงคยขญชา
การที่เปลี่ยนรำโคมมาร้องรำอย่างไทยนั้น เปลี่ยนเมื่อรัชช
พ.ศ. ๒๔๐๗ เหตุด้วยในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวพระชนษาครบ ๖๐ ปีบรรพต จมการมหรสพเฉลิม
พระชนมพรรษา เป็นการช่ายคใหญ่ ทรงทราบว่ารำโคมเป็น
มหรสพอย่าง ๑ ซึ่งสำหรับเล่นในการเฉลิมพระชนษาตาม
ประเพณีฉนวน จึงมีรับสั่งให้กรมขุนวรจักรธรานุภาพคิดอ่าน
แปลงรำโคมให้เป็นมหรสพอย่างไทย สำหรับเล่นในการเฉลิม
พระชนมพรรษาครั้งนั้น แล้วจึงเลยเล่นหน้าพลับพลาแทน
รำโคมอย่างฉนวนต่อมา แต่เล่นเฉพาะมหรสพที่เป็นงานใหญ่
เช่นงานสมโภชช้างเผือก หรืองานพระเมรุใหญ่ท้องสนามหลวง
เป็นต้น ถ้าเป็นการมหรสพชนสามัญ ก็ให้คงรำโคมอย่างฉนวน
อยู่ดังแต่ก่อน เป็นดังนี้ตลอดมาจนในรัชกาลที่ ๕

ลักษณะที่แก้ไขแบบรำโคมเป็นอย่างไทยครั้งนั้น ก็อันโลม
ตามแบบรำโคมฉนวน แม้บทที่แต่งใหม่บางบทก็เห็นความตาม

ขทญวน เหมือนเช่นขทญวนที่ไต่ยกมาเป็นตัวอย่างในหนังสือ
 ถาสงเกตก็จะเห็นได้ว่าเค้าความเป็นอย่างเดียวกันขทท ๒ ท ๓
 ชงแต่งเมือรัชกาลที่ ๔ นั้นเอง แต่ผู้ใดจะเป็นผู้แต่งขทรำโคม
 ภาษาไทยเมื่อในรัชกาลที่ ๔ หาทราบไม่ พิจารณาเหตุเข้าใจว่ามี
 พระราชชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไข
 เพิ่มเติมอยู่หลายแห่ง ผู้คัดค้านารองนั้นทราบว่าพระราชมุน
 (ทองอยู่) เวลานั้นยังเป็นหลวงพฤษณเสนาเป็นผดุงกระบวนรอง
 เล่ากันว่า ได้โปรดฯ ให้เข้าไปร้องถวายทรงฟังก่อน โปรด
 แล้วจึงได้ให้ใช้เป็นแบบ นอกจากขทรองที่แก้ไขในครั้งนั้น
 คือ เพิ่มจำนวนพวกรำโคมอย่างไทยเป็น ๖๐ คน ให้แต่งตัว
 สวมสนับเพลา นุ่งผ้าเกี้ยว ใส่เสื้อแพรอย่างน้อยสีแดงแถว ๑
 สีเขียวแถว ๑ มีผาคาดพวง ศรัษะใส่หมวกพยับ ยอดเป็นหวนาค
 (คล้ายรูปหมวกพวงนาลวน) สีแดงแถว ๑ สีเขียวแถว ๑ และ
 โคมทรวานนั้นทำเป็นคอกบัวให้ถ่อคนละ ๒ โคม เป็นโคมสีเขียว
 แถว ๑ สีแดงแถว ๑ ร้องเขาพนพาทย์เครื่องใหญ่ ทำรำ
 กแปลกมาเป็นท่าอย่างไทย แต่เลือกท่าที่คล้ายกระบวนรำ
 อย่างญวนและมอญเป็นรูปต่าง ๆ ไต่เล่นแต่รัชชวต พ.ศ. ๒๔๐๗
 นั้นเป็นต้นมา

ทรงราชกาลที่ ๕ มีการเฉลิมพระชนษา เมื่อวันพุธ
 พ.ศ. ๒๔๑๓ เป็นครั้งแรก มีบทว่าโคมแต่งถวายพระพรเฉพาะ
 คราวนั้นบท ๑ ผู้ใดแต่งหาทรายไม่ ต่อมาเมื่อมีบทว่าโคมแต่งชน
 ในรัชกาลที่ ๕ ออกชุด ๑ จะเป็นพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย)
 หรือผู้ใดแต่งส่งสยออยู่ และจะแต่งเมื่อใดก็ไม่ทราบแน่ บทชุด
 ใหม่เป็นแต่ใช้รองผลคกนกขยบทรัชกาลที่ ๔ ในงานมหรศพ
 ชงมราโคมหลายวัน สันนิษฐานว่าเห็นจะไปรด ๆ ให้แต่งชน
 สำหรับรองผลคเปลี่ยนกันเป็นวัน ๆ มิให้พองเบอแต่อย่างเดียว
 เพราะฉะนั้นบทว่าโคมครองรัชกาลที่ ๔ จึงยังใช้มาจนตราบเท่า
 ทุกวัน.

ปาฐกถาวิทยุกระจายเสียง ว่าด้วย

พระราชมรดกของ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
ทรงแสดง เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔

อีก ๔ วันเต็มไป ถึงวันที่ ๔ เมษายน จะเริ่มงาน
พระราชพิธีเฉลิมกรุงเทพมหานคร อันประคิษฐานมาครบ
๑๕๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๔๗๕ น งานเช่นนี้เคยมีมาแต่
ก่อนครั้งเดียว คือเมื่อในรัชกาลที่ ๕ กรุงเทพมหานคร
มีอายุครบ ๑๐๐ ปี เมื่อพุทธศักราช ๒๔๒๕ พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการสมโภช
พระนครทานองเดียวกับครั้งนั้น

งานเฉลิมกรุงเทพมหานครครั้งนั้น เจ้าพนักงานได้
โฆษณาให้ทราบกระบวนการพิธีจะทำ ปรากฏในหมายกำหนด
การ และลงในหนังสือพิมพ์แล้ว ไม่จำเป็นจะต้องนำรายการ

เหล่านนมาแสดงชาในนอก จะกล่าวถึงแต่ความมุ่งหมาย
 ของการพระราชพิธีทศกรรณให้เข้าใจกันชัดเจน ในหมายเหตุ
 กำหนดการนั้นแบ่งการพระราชพิธีเป็น ๓ ภาค ภาคที่ ๑
 ฉลองพระนคร ภาคที่ ๒ เฉลิมราชสรสมบัติ ภาคที่ ๓ บำเพ็ญ
 พระราชกุศลทักษิณานุปทาน จะพรรณนาความที่จะบอกอธิบาย
 เป็นรายภาคต่อไป

งานฉลองพระนคร คือ งานฉลองอายุพระนครอมร-
รัตนโกสินทรน ซึ่งประจักษ์ฐานมาไต่ ๑๕๐ ปี ก็แหละประเพณี
การฉลองอายุนั้น บรรดามมย์ไม่ว่าจะเป็นชนชาวประเทศไหน
ภาษาใด ย่อมถือว่าเป็นธรรมเนียมที่ดี ควรที่ชนสมัยนี้ ก็กล่าว
เพียงชนต่ำใคร่อยู่มาไต่แม่เพียงปี ๑ เมื่อถึงก็ตรงกบขเกิด
ของตนก็ยอมทำบุญให้ทาน พวงพุ่มและมิตรสหายก็อำนวยความสะดวก
และให้ของขวัญด้วยความยินดี ส่งขึ้นไปถวาย ก็เมื่อ
อายุยังน้อยอยู่มาไต่ถึงอายุ ๕๐ ปี ย่อมมีการทำบุญฉลองอายุ
เป็นการใหญ่ขึ้นไป ทำบุญให้ทานมากขึ้น มีพวกพ้องมาช่วย
ถวายความยินดียิ่งขึ้น ถ้ายิ่งต่อไปไต่ถึงอายุ ๖๐ ปี ก็เป็นกำหนด
ที่จะทำบุญฉลองอายุเป็นการใหญ่ การฉลองอายุครบ ๖๐ ปี
นั้น ถือกันว่าเป็นงานมหากุศลต้องทำสนองคุณผู้สร้างอายุซึ่ง
เป็นผลของการระเช่นบิดามารดาเป็นต้น ผู้สร้างอายุเป็นแต่คอยนั่ง

ให้พร ทั่วถึงกันเป็นคตว่า ต่อผู้ใดมลูกก หลานก เป็นคนม
 กตัญญูกตเวทีจึงจะมีการฉลองอายุครบ ๖๐ ปี และยังมีความ
 จรุงอกอย่างหนึ่งประกอบกัน คือว่าคนเราทมิอายุอยู่มาไ้ไ้
 เพียงชวบปี ๑ กติ ๕๐ ปี กติ ๖๐ ปี กติ ทสามารททำบุญ
 ฉลองอายุได้กทั่วอาศัยเหตุทรอกพนอนตรายอย่างหนึ่ง กยท
 มีความสขสราญสมควรแกศภาพอย่างหนึ่ง จึงควรยนคทมิ
 อายุอยู่มาไ้ไ้ ถึงเช่นนการฉลองอายุพระนครกเป็นทานอง
 เคียวกัน กิถากกว่าเมืองใดประเทศใดมีการจลาจลอยู่รำไป
 หอมชาศกมายายไ้ไ้มีความสขเลย จะอยู่ถึง ๕๐๐ ปี หรือ
 ๑,๐๐๐ ปี ตกไ้ไ้ไม่เหตุทจะฉลองบ้านเมือง ต่อเป็นเมืองทอย
 เยนเป็นสขมาชานานถึง ๑๐๐ ปี หรือ ๑๕๐ ปี จึงนขวาม
 สรมงคลสมควรฉลอง กยบ้านเมืองจะอยเยนเป็นสขไ้ไ้ไ้ ย่อม
 อาศัยเหตุอนเป็นขอสาคัญหลายอย่าง เป็นตนาว่า ชาวเมืองน
 ทงทเป็นพนงานปกครองและเป็นทวยราษฎรมีความสขมคค
 ช่วยกันประกอบกการท่นบำรุงบ้านเมืองในเวลาสังขภัย และ
 ช่วยกันแก้ไขความทกขยากในเวลายศเชญ เช่นมชาศกศตร
 มายายกยอมสละความสขหรือแมจนชวตของตน เพอรกษา
 บ้านเมืองให้เป็นอิสระอยแกตน พระนครอมรัตน โกสินทรน
 มสรมงคลเช่นกล่าวมาทกประการ เพราะพระบาทสมเด็จพะ

เจ้าอยู่หัวในพระบรมราชจักรวงศ์ทรงเป็นประมุขของชาติ ชกนา
ประชาชนชาวสยามให้ช่วยกันต่อสู้ข้าศึกศัตรู และให้ช่วยกัน
ทะนุบำรุงบ้านเมืองมีความสวัสดีราญเจริญมาถึ ๑๕๐ ปีเข้า
ยคน จึงเป็นเหตุสมควรแท้ที่เราทั้งหลายไม่เลือกกว่าชาติใด
ภาษาใด ถอดศาสนาไหนหรืออยู่ในเพศและชนบรรดาศักดิ์ชนใด
สักแต่เป็นชาวสยามแล้วควรจะยคน และถอว่าการฉลองพระ
นครกรุงนเป็นเกียรติยศแก่ประเทศสยาม กบทั้งชาวสยามทุก
สมัย ตงแต่ชนบรรพบุรุษตลอดมาจนถึชนเราทั้งหลายที่ใด
ช่วยกันทำการฉลองพระนครกรุงน ถอขยายอนนเป็น ขอใหญ่
ใจความของการฉลองพระนคร

ถ้าท่านผู้ใดได้สังเกตในหมายกำหนดการของกระทรวงวัง
ทพิมพ์โฆษณาจะแลเห็นได้วา พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงกะกระบวนการพระราชพิธีจะทำในงาน
ฉลองอายุพระนครคราวนเป็น ๒ ประเภท ประเภทหนึ่งให้เป็น
งานของชาวสยามทวไป นับตงแต่พระองค์เองตลอดจนถึ
เหล่าประชาราษฎรเป็นเจ้าของงานทวกันทุกคน ขอนพงเห็น
ได้เช่นในการปฏิสังขรวัดพระศรีรัตนศาสดารามกถ การ
สร้างปฐมบรมราชานุสรณกถ ได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราช-

ทานพระบรมราชานุญาตให้คนทั้งหลายบริจาทศพรพยเข้าส่วน
 รวมพระราชกศลกษพระองค์ใดก็ตามใจสมัคร ออกอย่างหนึ่ง
 พงสังเกตุใดในหมายกำหนดการนั้น งานใด ๆ ในภาค
 ท ๑ เป็นต้นแต่งงานบวงสรวงททองสนามหลวงกต งานทวค
 พระศรรัตนศาสตร์การามกต ทวคสุทศนกต ทปฐุมบรมราชา-
 นุสรณกต ไปรคเกล้า ฯ พระราชทานโอกาสให้ราษฎรชาว
 พระนครเข้าไปสู่ทศมาคมใดทุกแห่ง เพื่อให้รู้สึกว่าเป็นเจ้าของ
 งานฉลองพระนครมทงส่วนบุญ และมเกยรตในครงนควย
 ทวกัน ในความชอบควรททานทงหลายผู้มาในงานจะทรงไว้
 ในใจว่าไม่ได้เป็นผู้มาเที่ยวเล่นหรือเป็นแต่มาคเล่นสนุก ๆ ทแต่
 นั้นมาโดยฐานเป็นผู้เจ้าของงานส่วนหนึ่งตามอติภาพของตน
 และควรย่นตอนโมทนาในการทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ได้ทรงพระราชดำริชกนาคันให้ทำการกศลอนน

คราวนี้จะว่าถึงพระปฐุมบรมราชานุสรณ ซึ่งทรงพระ
 ราชดำริให้สร้างขน ในการเฉลิมกรุงเทพ ฯ ครองน คือ พระ
 บรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก องค์ปฐุมบรม
 ราชานุสรณผู้ประคิษฐานบรมมหาจักรวงศ์ และทรงสร้าง
 กรุงเทพพระมหานครอมรัตนโกสินทรนสงหนึ่ง กับสะพาน
 ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาสร้างประกอบกยพระบรมรูปน เพื่อจะ

ขยายเขตพระนครให้ไปมาไต่สะดวกถึงหัวถนนบรมเป็นพระ
นครนอกเขวากนอก ๑

ในส่วนพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
นั้น ควรเข้าใจว่ามีใช้แต่เป็นเครื่องหมายเฉลิมพระเกียรติยศ
เฉพาะพระองค์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเท่านั้น
ยอมเฉลิมเกียรติของชาวสยาม ชนบรรพบุรุษของเราทั้งหลาย
ซึ่งได้โดยเสด็จสนองพระเดชพระคุณเป็นพระกำลังของพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกด้วย

ความมั่นคงของชาติไทยกับทั้งประเทศสยาม ซึ่งได้มีมา
ด้วยพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเพียง
ใด ผู้ที่ได้อ่านหนังสือพงศาวดารและจดหมายเหตุต่าง ๆ ทราบ
เรื่องประวัติของไทยเราใน ๑๕๐ ปีนี้คงมีมาก แต่ผู้ที่ไม่ได้
อ่านหรือไม่ได้ทราบความก็คงจะมีมากกว่า จะนำความบางข้อ
มากล่าวในปาฐกถาให้ทราบว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลก ได้ทรงทำสิ่งใดไว้อย่าง ซึ่งตัวเรายังได้รบประโยชน์
เหมือนอย่างว่าได้รับพระราชทานพระราชมรดกอยู่ในกาลบัดนี้
จะเลือกมาพรรณนาแต่ที่เป็นข้อสำคัญ มีให้เปลืองเวลาชดยาว

พระราชมรดกททหนน คอกรงเทพมหานครอมรัตน-
โกสินทรทเราอยทกวนน ขางทณทยงไมรเรองสรางพระนคร
รัตนโกสินทรจะมีมาก จะเลาให้พง

เมื่อพมาตไคกรงศรอยชยา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ นน
ขานเมืองเสยหายขยเย็นมาก ฝนตกถมอกจบกवादตอนเอา
ไปเมืองพมาหมค สันทรพยสังไคถมอกเอาไปหมค วดวารว
วงและขานเรอนทเอาไปไมไคกเอาไฟเผาเสย เมื่อพระเจ้ากรง
ฉนบร ยกกองทัพขนามจากเมืองฉนบร ไปตคายพมาทโพธิ
สามตน ชนะพมา พมาแตกหนทงกรงศรอยชยา แต่วาพระเจ้า
กรงฉนบรไคคนมาแต่ซากเมือง พระเจ้ากรงฉนบรทรงทราบ
อยวพมากงยกมออก จะทำอย่างไรค ถ้าจะเอาทพระนคร
ศรอยชยาเป็นฐานทพตอัสชาศกอยางเคมกขคของเป็นขอสาคณ
อย ๒ ประการ คอ พระนครศรอยชยาใหญ่โตผคนมีไมพอ
รक्षाพระนครตอัสชาศกไค อกขอหนงพระนครศรอยชยาตง
อยทลานาตน ชาศกอาจยกกองทัพยกเขามาถงพระนครไคง่าย
จงลงมาตงราชธานีเมืองฉนบร ทเอนเมืองฉนบรเป็นราชธานี
เพราะเหตุ ๒ อย่าง อย่างหนงรक्षाง่ายกวาพระนครศรอยชยา
ควยเป็นเมืองเล็กและอยตาลงมาถงตอนลานาลก อาจจะใช้
กองทัพเรอตอัสชาศก และชาศกกจาจะตองมกองทัพเรอจึงจะมา

ไต่สวนกันอย่าง ๑ อีกอย่างหนึ่งนั้น เพราะเมืองฉนวนอยู่ใกล้
ทะเล อาจหาของต้องการจากต่างประเทศได้ง่าย หรือทศก
เขาคอสีชาศกไม่ไหวก็อาจถอยกองทัพไปทางเรือ ไต่ไม่เสีย
คนแก่ชาศก พระเจ้ากรุงฉนวน จึงตั้งเมืองฉนวนเป็นราชธานี
และเอาแบบอย่างเมืองพิษณุโลกมาสร้างกำแพง ๒ ฟาก เอา
ลำนํ้าไว้กลางพระนคร เพื่อกะรักษากองทัพเรือไว้ในพระนคร ก็
แต่ต่อมาในสมัยกรุงฉนวนนั้นเอง เมื่อพม่าได้อัศวินกเป็นแม่
ทัพยกมาตีเมืองพิษณุโลก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
โลก ทรงรักษาเมืองพิษณุโลกต่อสืบทอดอยู่ถึง ๔ เดือน ไต่ทรง
ทราบตระหนักว่าทมิฬล่าน้อยกลางนั้นลำบากในการที่จะต่อสู้เมือ
ชาศกเขามาถึงล้อมเมือง เพราะจะถ่ายเทผู้คนไปช่วยกันยาก ท
เมืองพิษณุโลกทรงขนานทาสะพานข้ามแม่น้ำถึง ๓ สะพาน แต่กระ
นั้นยังลำบากเต็มที ทกรุงฉนวนล่านํ้าใหญ่และเล็ก จะทาสะพาน
ก็ไม่ได้ ถ้าชาศกเขามาไต่ถึงเมืองจะรักษาไม่ไหว พระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คงจะได้ทรงพระราชดำริเห็น
มานานแล้วว่า ควรย้ายพระนครมาตั้งทางฝั่งตะวันออกแต่ฟาก
เดียว เพราะเป็นชัยภูมิ ควอยอยู่ตรงหัวแหลมแม่น้ำใหญ่
เป็นศพระนครถึง ๒ คาน สันนิษฐานว่า ปัญหาเรื่องย้ายราช
ธานีข้ามฟากน่าจะเคยไต่ปรึกษาในรัฐบาลกรุงฉนวน และ

จะไต่ตรวจทำแผนที่พสุชนเสร็จแล้ว แต่หากพระเจ้ากรุงธนบุรี
ไม่ทรงเห็นชอบด้วย หรือตกควมเห็นเหตุการณ์เขตกว้างจึงทรง
มาจนถึง เคนเมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จปราบดาภิเษกทรงพระราชดำริ
เห็นเป็นแน่ว่า ในไม่ช้าคงจะมีศึกพม่ามาตีเมืองไทยอีก จึง
ตรัสสั่งให้รบลงมือสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ในเคนเมษายนที่
เสด็จปราบดาภิเษกนั้นเอง ด้วยเกษมบุญในเวลาสร้างพระนครนั้น
ทางเมืองพม่าพระเจ้าปะดุงพมจะโตเป็นใหญ่ พม่ายังต้องรบพม
กันเอง ขานเมืองไม่ปกติ ไทยมีเวลาว่างศึกอยู่ ๓ ปี พอสร้าง
พระนครสำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ ในขณะนั้นเอง พระเจ้าปะดุง
ยกกองทัพใหญ่มาตีเมืองไทย คงจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

พระราชมรดกสิ่ง ๒ นน คือ พระพุทธมหามณีรัตน-
ปฏิมากรพระแก้วมรกต ซึ่งเรานับถือนว่าเป็นสรของขานเมือง
พระแก้วมรกตพระองค์นั้น เป็นพระพุทธรูปทนต์หลายนถ
สักการบูชาเป็นมิ่งขวัญของประเทศไทยแต่โบราณมา
หลายแห่ง นับแต่ทไกลเคียง คือเมืองเชียงใหม่มื่อเป็นประเทศ
ล้านนา และเมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันทน์ เมืองเข
ประเทศล้านช้าง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กรุงศรีสัตนาคนหุต
แต่ประหลาดอยู่ที่ไม่เคยโตมาไว้ในประเทศสยามทั้งในสมัยกรุง

สุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จนพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จเป็นจอมพลขึ้นไปตั้งกรุงศรี-
สัตนาคนหุตมัยชนะ จึงได้พระมหาอมรรัตนปฎิมากรมมาสู่
ประเทศสยาม เมื่อ พ. ศ. ๒๓๒๑ เป็นศรีพระนคร จึงทรง
สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นประดิษฐานไว้ให้เราทั้งหลาย
ได้สักการบูชามาจนตราายเท่าทุกวันนี้ แม้พุทธศาสนิกชน
ชาวต่างประเทศก็พากันมาสักการบูชา ด้วยนับถือเป็นมหาเจดีย์
อันหนึ่งกษัตริย์ในโลก

พระราชมรดกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
สิ่ง ๓ นั้น คืออสรภาพของชาวสยาม จะเล่าเรื่องให้ฟัง
ต่อไป คือ

พอสร้างกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ในปีมะเส็ง พ.ศ.
๒๓๒๘ ยนนเอง พม่ายกกองทัพมาตีเมืองไทย ตีทัพมาครอง
นพระเจ้าปะดุงเป็นจอมพลเอง ยกกองทัพหลวงมาทางด่านพระ
เจดีย์ ๓ องค์ เวลานั้นพระเจ้าปะดุงมีอำนาจคล้ายพระเจ้าหง-
สาวดีแต่โบราณ ด้วยปราบประเทศทโกลเคียงเอาไว้ในอำนาจ
ได้รอบข้าง เกะเกณท์ให้พวกเมืองขึ้นทอเยื่อแดนไทยยกกองทัพ
มาสมทบตีเมืองไทยด้วย ข้าศึกจึงยกกองทัพเข้ามาทักท้วง
ทางจำนวนพลมาก เป็นศึกใหญ่ยิ่งกว่าครั้งไหน ๆ ที่เคยมีมา

ในพงศาวดารแต่ก่อนทางสัน ผ่ายไทยไว้ในเวลานนกกกลาง
 น้อยยิ่งกว่าที่เคยสักพม่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา หรือใน
 สมัยกรุงธนบุรี ทั่วหัวเมืองผ่ายเหนือขยเย็นเลยเมือครงคก
 อะแซหวุ่นก ไม่นกกลางรพลทางหัวเมืองเหนือมาช่วยตั้งแต่ก่อน
 มรพลอยแต่ในทโกลกรุงเทพ ฯ เทานั้น อาศัยพระบัญชาอารม
 ททรงพระราชการกระบวนยุทธ ซึ่งอาจจะว่าไคว่าเป็นอย่าง
 วเศษสัก คือเอาคนน้อยสักคนมากชนะไควด้วยความคึกคัก จำนวน
 พมาทบกเข้ามาในคราวนั้น ถ้าจะเปรียบกับจำนวนไทยทมหตอัส
 เหนือจะราวสองเอาหนึ่ง รอดตัวอยู่อย่างเดียวทกกองทัพพม่ายก
 เข้ามาไม่พร้อมกัน เมือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 ทรงสืบทราบข่าวศึกทยกมาทางไหน ๆ แล้วจึงโปรด ฯ ให้ยก
 กาลงที่จะต่อสู้เป็น ๓ กองทัพ กองทัพฝ่ายตะวันตกให้สมเด็จพระ
 พระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวร ฯ เป็นแม่ทัพ ยกไปตั้งที่
 ตำบลลาดหญ้าในแขวงจังหวัดกาญจนบุรี อันเป็นทรายเชิงเขา
 บรรทัด ซึ่งพม่าต้องเดินกองทัพเข้ามา ให้คอยสักคตกกองทัพ
 หลวงของข้าศึก ซึ่งพระเจ้าปะดุงยกมาเอง อย่าให้ลงมาถึง
 ทรายใด ออกกองทัพหนึ่งเป็นกองทัพสำหรับต่อสู้ศึกทมาทาง
 เหนือ ให้กรมพระราชวังหลวงเป็นแม่ทัพ ยกไปตั้งอยทตำบล
 ปากน้ำโพ แต่มคำสั่งไปให้มีบริวารข้าศึก เป็นแต่ให้ตั้งมั่น

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๑๓๕

กษัตริย์ให้ข้าศึกทางนลวงลงมากรุงไทย ข โท อักกาทพหนึ่ง
เป็นกองทัพหลวง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ทรงเป็นจอมพลเอง ตั้งอยู่ที่กรุงไทย ข น ถ้าศึกหนักมอทางไหน
ก็จะไปช่วยทางนั้นให้ทันทองท กระบวนยุทธศาสตร์เป็นดังนี้
กองทัพพระเจ้าปะดุงทยกมาทางด่านพระเจดีย์ ๓ องค์ต้องเดิน
ทางขนบมายมายเขา ทางต้องหายชนเลียบอาหารมาด้วยความ
ลำบากกระยะทางกว่า ๑๐ วัน พอกองทัพหน้าเข้ามาเชิงเขา
ทลาคัญากถูกกองทัพไทยต้านมิให้ลงมาจึงทราบได้ รบกัน
อยู่หลายวัน ไทยตีกองทัพหน้าของพม่าแตกฉานไป ฝ่ายกองทัพ
หลวงและกองทัพอื่นของพม่าต้องตกค้างอยู่บนเขาเกิดอดอยาก
อดโรยไปทีละที เมื่อพระเจ้าปะดุงทราบว่าทัพหน้าแตกแล้ว
ก็ต้องเลิกทัพกลับไป ครั้นกองทัพหลวงของพม่าถอยไปแล้ว
กองทัพไทยทางฝ่ายเหนือกระคมตีกองทัพพม่าทยกมาทาง
นั้นแตกฉานไปหมด ส่วนกองทัพกรมพระราชวังบวร ข ก็ยกลงไป
ตีกองทัพพม่าทยกลงมาทางฝ่ายใต้ จนถึงเมืองนครศรีธรรมราช
ไล่พม่าออกจากพระราชอาณาเขตได้หมด การที่ไทยชนะสงคราม
ครั้งกลาวนี้ เป็นมหาชัยด้วยอาศัยพระสติปัญญาของพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกในกระบวนยุทธศาสตร์ ถ้าไทย
แพ้พม่ากรุงรัตนกคงเสียบ้านเมือง และบรรพบุรุษของเราคง

ถูกขยเอาไปเป็นเชลยอกเหมือนเมือเสยกรุงศรีอยุธยา เพราะ
 ฉะนั้นการทชณะศกในครงลาคหญา จึงเป็นการรักษาอสรภาพ
 ไว้ให้เป็นมรกกแก่เราอกอย่างหนึ่ง

พระราชมรกกสังท ๔ นน คือความบริสุทธิ์ของพระพุท-
 ศาสนา ซึ่งถึงความเลื่อมทราสมาแต่เมือยานเมืองแตกเมืองเสย
 กรุงศรีอยุธยา พระเจ้าพระสังฆตลกจนคมภรพระธรรม
 ต้องกระเจตกระเจายหายสูญไปเสยเป็นอนมาก พระเจ้ากรุงธนบุรี
 ได้ทรงพยายามรวบรวมชนใหม่ แต่ทำไม่ได้เท่าใดก็กลยเกิด
 จลาจลในพระศาสนาอก มาถงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า-
 จุฬาโลกได้ทรงพนพระพุทศศาสนาให้คงคคงเดิม คือท่านบารุง
 พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งทรงศีลสังวรและรอบรพระธรรมวินัย แล้ว
 ไปรค ๗ ให้ประชุมช่วยกันทำสังคายนาชำระพระไตรปิฎกให้
 ถูกต้อง ได้เป็นหลักฐานในการศึกษาและสั่งสอนพระพุทศ
 ศาสนาสืบมาในประเทศสยามจนทกวนน จึงควรรนยว่าเป็น
 พระราชมรกกพระราชทานไว้ให้แก่เราทงหลายอกอย่างหนึ่ง

พระราชมรกกสังท ๕ นน คือกฎหมายและแบบแผน
 ประเพณีสำหรับบ้านเมือง ซึ่งกระเจตกระเจายไปเมือครงเสย
 กรุงศรีอยุธยาไปรค ๗ ให้เลาะห์ารรวบรวมฉบบ แล้วทรง
 เลือกสรรราชาราชการเกาทมคความรุให้ประชุมปรกษากนตรวจ

ชำระ และทรงตรวจตราแก้ไขด้วยพระองค์เองเป็นที่สุด แล้ว
ตราไว้เป็นหลักฐานสำหรับพปากษาอรรถกถาสืบมา แม้ในเวลาน
ที่ทำประมวลกฎหมายชนใหม่แล้ว ก็ยังคงอาศัยใช้กฎหมาย
และแบบแผนประเพณี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกได้ทรงตั้งไว้ไม่เลิกได้หมดทีเดียว จึงควรนับว่าเป็น
พระราชมรดกตกทอดอย่างหนึ่ง

แต่พระราชมรดกที่สำคัญอย่างยิ่งมอกลึงหนึ่ง คือที่ทรง
ประดิษฐานพระบรมราชจักร วงศ์ให้สืบสันตตวงศ์ มาถึง ๗
รัชกาล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในราชวงศ์นั้นทุกพระองค์
ก็ได้อำนาจอำนาจประเทศสยามมา ทรงด้วยการของกันภายใน
ตรายภายนอกและภายใน ให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินมีอิสระและ
ความสุขสำราญสืบกันมา และได้ทรงจัดการแก้ไขระเบียบวิธี
การปกครองบ้านเมืองให้เหมาะสมกับประเทศอัน จนประเทศสยาม
ของเราได้ความยกย่องชนเลื่อมใสเลื่อมใสให้ล้นเกินประเทศที่เจริญ
แล้ว ทรงนุกนาคพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมราช
จักรวงศ์สืบสันตตวงศ์มาแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกจนถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน
นี้ ทุกพระองค์ทรงปกครองชาวเราตงแต่ชนบรรพบุรุษให้รับ
ความร่มเย็นเป็นสุขสืบกันลงมาจนถึงตัวเราในบัดนี้ ก็เป็น

พระราชมรดกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
พระราชทานแก่ชาวสยาม

ท่านทั้งหลายเมื่อไปบูชาพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกที่ประชุมบรมราชานุสรณ์ ควรระลึกถึงพระเดช
พระคุณที่กล่าวมา ถ้านำใจเช่นนั้นแล้วความสวัสดีมงคล
และความสุขสำราญก็จะมแก่ท่านทั้งหลายทั่วไปตลอดกาลนาน
ส่วนการพระราชพิธีออกแผนกหนังสือ เป็นส่วนในบรม
ราชวงศ์ คือเฉลิมราชสิริสมบัติให้ทรงพระเจริญ สุขเกษม
สำราญ อภิลักขณ์ คือ การบำเพ็ญพระราชพิธีทักษณานุปทาน
นั้นเป็นการส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอุทิศ
พระราชกุศลต่าง ๆ ที่ได้ทรงบำเพ็ญแล้ว ถวายสนองพระเดช
พระคุณสมเด็จพระบรมพการ เหมือนอย่างกราบทูลให้ทรง
อนุโมทนาในการที่พระองค์ได้ทรงเป็นประมุขนำชาวสยาม
กระทำให้เกิดสวัสดีมงคล และเป็นเกียรติยศแก่บ้านเมืองใน
ครองน สันขอความปสาธุกตาเพียงเท่านั้น.

(จากไทยเขษมรวมข่าวฉบับที่ ๑๗๔)

ภาค ๔
อธิบายเรื่องบุหร

๑

เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ข้าพเจ้าได้รับลิขิต
ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งคุ้นเคยกัน บอกมาว่าเธอจะเสด็จเทศนา
สอนศีลธรรมแก่ราษฎร โดยประสงค์จะให้ฟังได้ความรูทั้ง
ศีลธรรมและคติโลกอันเป็นมรรยาแก่ศีลสังวร ก็นับว่า ๕ ของ
เบญจศีลซึ่งห้ามการบริโภคสุราและเมรียนมน เธอหมายจะกล่าว
อธิบายขยายโทษของเมรียนออกไปจนถึงสุบบุหร ว่าแม้ไม่เมรียน
มากถึงเสียบสติกก็เปลืองทรัพย์สิ้นโดยไม่จำเป็น แต่เธอยังไม่รู้
เรื่องตำนานของการสุบบุหร ว่าไทยเราคิดสยขนเอง หรือว่า
ไต่เยี่ยงอย่างมาแต่ชาวประเทศอื่น จึงขอให้ข้าพเจ้าช่วยชี้แจง
ให้ทราบด้วย ข้าพเจ้าเห็นว่าถามมาโดยกุศลเจตนา และพอจะ
ช่วยเธอได้บ้าง จึงได้ตรวจคหณังสือต่าง ๆ และคิดค้นเรื่อง
ราชพงศาวดารราชทูตประเพณีที่ใดเคยเห็นมาในประเทศนี้ รวม
ความเรียบเรียงบันทึกหมายว่าจะส่งไปยังพระมหากษัตริย์ แต่
เมื่อเขียนยังไม่ทันกลอกเรื่อง ประจวบกับจตุรพิธพรชัยของทาง
ให้ค้างมา ขณินมเวลาว่างจึงเขียนต่อจนกลอกเรื่อง นึกว่าภา

พิมพ์ไว้ในหนังสือบันทึกสวัสดิกวรวรรณคดีด้วยก็พอจะเป็นเครื่อง
ประคับสคยบุญญาผู้อ่านได้บ้าง จึงได้ส่งมา

๒

การทสยบหรือ หรือสยบกลอง ตลอดจนนคยาทคนชอบ
ประพฤตกันทุกวณน คนเหตอยู่ทไ้ไม่อย่างหนึ่งซึ่งเราเรียก
กันว่า “โยยา” อันธรรมชาติมักสั่นและรสขบใจผิดกยโยไม่
อย่างอน จึงควรบอกอธิบายเรื่องโยยาก่อน ต้นไม้โยยานน
ตามตำนานของฝรั่งกล่าวว่า เคมีมีแต่ทในทวีปอเมริกา เมื่อฝรั่ง
ข้ามมหาสมุทรแอตแลนติกไปพบทวีปอเมริกาใน พ.ศ. ๒๐๓๕
เห็นพวกอินเดียนชาวอเมริกาชอบใช้โยยาเป็นไอสถอยู่แล้ว สย
ถามไ้ความแต่ว่าเคยใช้กันมาช้านาน ไม่มีใครทราบว่าต้น
ยาจะมีมาตงแต่เมื่อใด และใครเป็นผู้ใช้โยยาเป็นไอสถชน
ก่อน พวกอินเดียนเรียกโยยาว่า “โตบคโค” และมีวิธีใช้
ต่างกันเป็น ๔ อย่าง คือ

อย่างท ๑ กองไฟชนแล้วเอาโยโตบคโคที่ตากแห้งโรย
ลงไปให้เกิดควันส่งกลิ่นไปให้ “คน”

อย่างท ๒ เอาโยโตบคโคตากให้แห้งแล้วหั่นบคให้เป็น
ผงใช้ น้ตฤ์ ทางจมูก

อย่างท ๓ เอาใบโตบักโคทตากแล้วหั่นย่อยใส่ “อม”

ในปาก

อย่างท ๔ เอาใบโตบักโคทตากและหั่นแล้วนั้นใส่ลงใน
กล้อง เอาไฟจุดแล้ว “สูบ” ควนเข้าในปาก

พวกอินเดียเคยนิยมกันว่า ใบโตบักโคเป็นไอสฤวิเศษ
สามารถช่วยปลดเปลื้องความเคียดแค้นรำคาญ และให้มีความ
สำราญใจแก่ผู้บริโภค ถึงไปไหนมาไหนติดตัวไปด้วยไม่ขาด เมื่อ
พวกฝรั่งเริ่มไปอยู่ในทวีปอเมริกา ไปลองใช้ใบโตบักโคก็ติดใจ
เห็นจริงตามพวกอินเดียเห็นว่า ครั้นต่อมาเมื่อพระเจ้าพลิปท ๒
ประเทศสเปน ทรงสั่งให้แพทย์คนหนึ่งชื่อฟรานซิสโก เฟอ-
นันเดสไปตรวจพันธุ์พืชชาติในอเมริกา แพทย์คนนั้นเอาพันธุ์
โตบักโคที่เมืองเมกสิโก ไปยังประเทศสเปนเมื่อพ.ศ. ๒๑๐๑
คนโตบักโคจึงเริ่มไปมีขึ้นในทวีปยุโรป และพวกฝรั่งชอบใช้กัน
ในประเทศสเปนก่อน ต่อมาราชทูตฝรั่งเศสคนหนึ่งชื่อนิโคต
อยู่ในประเทศโปรตุเกส ได้พันธุ์โตบักโคส่งไปยังประเทศฝรั่ง-
เศส ก็ไปปรากฏสรรพคุณและมีผู้ชอบใช้กันแพร่หลาย กลายเป็น
ของสำคัญขึ้นในทวีปยุโรป แล้วพวกชาวทวีปอาฟริกาและ
อาเซียก็พากันไปจนถึงทวีปนั้น ๆ นักปราชญ์ในยุโรปจึงขนาน

นามโตบักโคเป็นภาษาละตินลงในตำราให้เรียกว่า “นิโคตัง” (Nicotin) ตามนามของราชทูตฝรั่งเศส ผู้โฆษณาให้คนรู้เรื่องโตบักโคแพร่หลาย แต่ว่าคนทั้งหลายก็ยังคงเรียกชื่อตามคำของพวกอินเดียกันว่าโตบักโคอยู่นั่นเอง เป็นแต่เรียกเพี้ยนไปตามประเทศและภาษาต่างกัน ยกตัวอย่างดังเช่นพวกชาวเปอร์เซียเรียกว่า “ตัมบาก” พวกฮินดูเรียกว่า “ตะมาซู” และพวกมลายูเรียกว่า “เตมบาเกา” ชาวยุโรปบางภาษาก็เรียกแต่ว่า “ตะบัก” เหตุที่เรียกชื่อคล้ายกันทุกแห่งหมดเช่นว่านเขาจึงอาจเป็นหลักฐานได้ว่าเคมยาสูบมีแต่ในทวีปอเมริกา พงแพร่หลายมาถึงประเทศอื่น ๆ ไม่ถึง ๔๐๐ ปีเขายคน

๓

ได้ให้คนรู้เรื่องตำนานทางฝ้ายจีนและฝ้ายอินเดีย ทางฝ้ายจีนได้ความว่า จีนได้พันธุ์ไผยา (ภาษาจีนแต้จิ๋วเรียกว่า หุ่น) ไปจากเมืองลูซัง ซึ่งอยู่ในเกาะฟิลิปปิน ในสมัยเมื่อราชวงศ์ไท่เหิงครองประเทศจีน (พ.ศ. ๑๘๑๑—๒๑๘๖) ทงเจินไม่เรียกชื่อคล้ายกับคำโตบักโค ชวนให้คิดว่า หรือบางทีจะมีผู้พาพันธุ์โตบักโคจากทวีปอเมริกา ข้ามมหาสมุทรแปซิฟิกมายังทวีปเอเชียอีกทางหนึ่ง เหมือนเช่นฝรั่งพาข้ามมหาสมุทร

แถมเล่นตลกไปทวีปยุโรป และชอบมีความประจบชอบกบถอยู่
 ในหนังสือประเทศสยาม ซึ่งมองส์เออเดอลาลแบร์ อัครราช-
 ทูตฝรั่งเศสมาในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเมื่อ พ.ศ.
 ๒๒๑๑ แต่ง กล่าวว่าไทยชอบใช้ใบโตยัคโคอย่างฉุนทั้งผิ
 ชายและผู้หญิง และใบโตยัคโคที่ใช้กันในกรุงศรีอยุธยา
 ได้มาจากเกาะมินลาบาง เมืองจีนบาง และปลูกในพนมเมือง
 บาง ดังนั้นคนเฒ่าเฒ่าจึงเห็นว่า เพราะเหตุใดไทยจึงไม่เรียก
 ใบยาว่าโตยัคโค เหมือนอย่างพวกมลายูและชาวอินเดีย เรื่อง
 คำนานทางฝ่ายอินเดียนั้น ได้ความว่าชาวอินเดียมียาสูบ ยา
 นกฤ และยาอม (กบฏมากพล) มาชานานนับด้วยพันปี แต่
 สันนิษฐานว่าคงเป็นใบไม้อย่างอื่น ครั้นได้ใบโตยัคโคมาเห็น
 ว่าดีกว่าใบยาอย่างเดิม จึงเปลี่ยนมาใช้ใบโตยัคโคแทน เพราะ
 ฉะนั้นชาวอินเดียจึงได้เรียกว่า “ตะมาชู” ฝ่ายชนชาติไทย
 ตงภุมลานั้นอาศัยต่อแดนอินเดียมาทางทิศตะวันออก และมีทาง
 คมนาคมกับชาวอินเดียมาแต่ดึกดำบรรพ์ คงได้ประเพณีกิน
 หมากและใช้ใบยาอย่างเดิมมาจากชาวอินเดีย ตั้งแต่ใบโตยัคโค
 ยังมีไค้ในทวีปเอเชีย จึงเรียกใบไม้ซึ่งสำหรับใช้สูบ รม
 คม นกฤ ว่า “ใบยา” (หมายความว่าใบไม้ซึ่งใช้เป็นไอสด)

ในภาษาไทยเหมือนกันทุกจำพวก ครั้นมีใบโตยัคโคเข้ามาถึง
เมืองไทย เห็นจะได้มาจากเกาะมัลลามาเหมือนอย่างจีน ไทย
เห็นว่าวิธีที่ใช้ใบโตยัคโค ก็เป็นอย่างเดียวกับเช่นใช้ใบยา
อย่างเดิม เป็นแต่รสชาติผิดกัน เปรียบเหมือนอย่างมะม่วงอก
รองผดกับมะม่วงพิมเสน แตกเป็นมะม่วงด้วยกัน จึงเรียก
โตยัคโคตามเคยปากว่า “ใบยา” แต่เมื่อเพาะปลูกพันธุ์โตยัค-
โคขึ้นในประเทศนี้ และชอบใช้กันแพร่หลาย การที่ชอบใช้
ใบยาอย่างเดิมน้อยลงโดยลำดับ ชื่อว่า “ใบยา” และ “ต้นยา”
ตลอดจนคำที่เรียกว่ายาสูบ ยากันกันมากและยานกฤ จึงกลายเป็น
เป็นหมายความว่า โตยัคโค ถึงกระนั้นยังมีใบไม้อย่างอื่นที่
เรียกว่า “ยา” เหลืออยู่ เช่น “ยาขาวเย็น” เป็นต้น แต่ยา
ที่ไทยเราใช้สูบ ใช้กันกันมาก และใช้กันคึกคักในปัจจุบันนี้ ควร
เชื่อได้ว่าเป็น “โตยัคโค” ซึ่งเราได้พันธุ์มาจากต่างประเทศ

๕

ไทยเราเรมรสขบหรือชนเมือโค และเหตุใดเราจึงเรียก
ว่า “ขบ” ขอนมทางที่จะพิจารณาชอบกลอย ด้วยกระบวนการ
การที่ใช้ใบยาอย่างเดิมเป็นโอสถรักษาโรค ที่เอาใบยามวนสูบ

เหมือนบุหรี่กม แม่ทกวนนยารกษาโรคหคยงไซมวนสขอย่าง
 บุหร แต่เรยกว่ยา หาไคเรยกว่ “บุหร” ไม่ ถงบุหรจริง ๆ
 ชาวขานนอกกยงเรยกกนแต่ว่ “ยา” (แมื่บุหรสคเรต
 (cigarette) กมกเรยกกนว่ “ยาแกเรต”) ค่ำทเรยกว่
 “บุหร” เป็นค้ำของผคพคเป็นพน แต่เมอเอาไปไซในราชา-
 ศพท กกลบเรยกว่ “พระโอสถ” อนหมายความว่ “ยา”
 เหมือนกยชาวขานนอกเรยก คูประหลาคอยู่ พเคระหคค้ำว่
 “บุหร” เห็นว่เป็นค้ำภาษาอน มีไซภาษาไทยเป็นแน ไม่ม
 สงสข พมำกสขบุหร แต่เขาเรยกเป็นค้ำภาษาพมำว่ “ละลข”
 แปลเป็นภาษาไทย ละ ว่ ยา, ลข ว่ มวน เขมร
 เรยกบุหรว่ “บาร” สนนยฐานว่จะไคไปจากค้ำบุหรทไทย
 เรยกนนเอง เพระค้ำว่ “บาร” ไม่มในภาษาเขมร จงม
 ปญหาค้ำ “บุหร” เป็นภาษาอะไร และเหตุไคไทยเรจ
 เอามาไซในค้ำพคภาษาไทย ไคให้ค้นหาค้ำ “บุหร” คูน
 หนงสออภถานภาษาท่าง ๆ พยในอภถานภาษาเปอเซยมค้ำบุ
 (Buri) แปลว่ “แหลม” คูนมกยประเพณเกำ ซงขापเจ้า
 ไคเคยเห็นและเคยทรวบความมาแต่กอน คอบุหรทไทยเรสข

ชนเดิมใช้แต่บุหรณกลมอย่างเดิยว มวนด้วยใบตองแห้งข้าง
 ใบจากข้าง ถ้าจะพิสูจน์ข้อนี้ จึงพิจารณาดูในพานทองเครื่อง
 ยศก็จะเห็นได้ว่ามีช่อง ๒ ใบ ใบเขื่องสำหรับใส่พลู ใบย่อม
 สำหรับใส่บุหรณ มีเป็นแบบมาแต่โบราณ ช่องใบใส่บุหรณนั้นต้อง
 เป็นบุหรณกลมจึงจะลงช่องได้ บุหรณอย่างกันบ้านพงเกิดชน
 ในตอนปลายรัชกาลที่ ๔ กรุงรัตนโกสินทรนี้ เขาว่าพระองค์
 เจ้าสังหนาทราชครูคงคฤทฐิ กษัตริย์อีกข้างจำไม่ได้คิดประดิษฐ์
 ขึ้น เพื่อจะได้สูบควันและอมยาสูบมากไปพร้อมกัน บุหรณ
 บ้านสมบุนนังจึงปล่อยยาไว้ในอกใบตองพอให้อมได้ เรียกกันว่า
 “บุหรณาตา” ตามชื่อของสมบุนนัง บุหรณบ้านอย่างทตต
 ยาเพียงใบตอง หรือทมวนด้วยใบตองอ่อนและใบบัว เป็นของ
 เกิดขึ้นหลังมามาก ข้าพเจ้าเข้าใจว่าประดิษฐ์ขึ้นในรัชกาลที่ ๕
 ทรงนบ ด้วยเคาเงอนมดงกลาวมา จึงสันนิษฐานว่าพวกแขก
 เปอเซีย (ต้นสกุลของพวกแขกเจ้าเช่นทุกวันนี้) ซึ่งเข้ามา
 ในสมัยกรุงศรีอยุธยา จะมาสูดบุหรณก่อน ไทยเราเอาอย่าง
 มาสูบจึงเรียกว่า “บุหรณ” ตามคำพวกเปอเซีย คำเปอเซียที่
 เราเอามาใช้เป็นภาษาไทย เช่นดอก “กุหลาบ” เป็นต้น ยังมี

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๑๕๑

ออกมามี คำว่า “สุขขุ” คงเป็นคำคุณ “สุขกลอง” แต่
การสุขกลองดูเหมือนไทยจะโตแบบอย่างมาแต่จีน ไทยฝ่าย
เหนือและฝ่ายใต้ ว่าเฉพาะชาวกรุงเทพฯ แต่ก่อนมาชอบ
สุขกลองน้อย มักชอบใช้แต่หมากมาก ถ้าสุขกลองสุข
ขุหรือเป็นพณ วนจตุรเรื่องขุหรือขายตามทิวและคึกคึกเห็น
แสงมา

(จากวารสารศิลปากร ฉบับปีที่ ๑ เล่มที่ ๒ ตุลาคม ๒๔๕๑)

△

เราท่านที่เอาใจใส่ในชนบัตร์มเนียมฝรั่ง โดยเฉพาะผู้ที่
ได้เคยไปยุโรปย่อมทราบกันอยู่ว่า ชาวยุโรป (อาจจะถึงชาว
อเมริกาด้วย) ย่อมกันว่าอังกฤษเป็นยอดเยี่ยมในการทำเครื่อง
แต่งตัวผู้ชาย และฝรั่งเศสเป็นเยี่ยมในการทำเครื่องแต่งตัวผ
หญิง เรืองเครื่องแต่งตัวผู้ชายก็ไม่น่าอศรรยนัก ถึงจะเปลี่ยน
แบบอย่างกเปนแต่เล็กน้อย มิใคร่เห็นแบบเก่า แต่ส่วนเครื่อง
แต่งตัวผู้หญิงนั้น อาจเปลี่ยนแบบอย่างไปได้ต่าง ๆ มากมาย บาง
บกแขนสั้น บางบกแขนยาว บางรูปแขนเสื้อเหมือนอนชาหมแฮม
หรือเหมือนคอกลงมาข้างใต้แขน ส่วนกระโปรงนั้น บางทีก
ยาวลงมาถึงลากดิน บางทีกั้นขึ้นไปถึงแทบไม่ปกเข้า รูป
แต่งผมและหมวกก็เปลี่ยนไปต่าง ๆ อย่าง เครื่องแต่งตัวที่
เปลี่ยนไปต่าง ๆ อย่างนี้ มีใช้ผู้หญิงพิจารณาหารอคคอ่านกันเอง
โดยนว่าความคิดเกิดจากเจ้าของหางทำเครื่องแต่งตัวผู้หญิงใน
เมืองปารีส และผิดคนนั้นมักเป็นผู้ชายมิใช่ลูกคนนก ขาพเจ้า
เคยได้ยินเขาเล่าอย่างนี้ กันทุกประเภทใจ ถ้าความจริงเป็น

เช่นนั้น ผู้คิดแบบเครื่องแต่งตัวพวกนั้น ก็มานาเยี่ยงกว้ารชู้บาล
ทุกประเทศหมด เพราะอาจจะปรกษากันคคแบบเครื่องแต่งตัว
จน แล้วยังคบให้ ผู้หญิง ในโลก แต่งตัว ตามแบบ ทคค จน นน
อุปมาอย่างว่าท่านพวกนั้นตกลงกันว่า บัน ให้ผู้หญิงมันใส่
กระโปรงสั้นๆ เล่นเถก แล้วคคเครื่องแต่งตัวอย่างแบบกระโปรง
สั้นๆ ประการว่าแบบ “แฟชัน” พอกคคคคพทรรถผู้หญิง
ไม่ว่าชาติใดภาษาใด ก็พากันลงทนทำเสื้อกระโปรงสั้นแต่งตัว
ไปทุกประเทศ ไม่มีใครที่จะขคชน หรือแม่แต่ทกทวง ไม่มี
ประเทศใดที่จะทำเช่นนั้นได้ คคเป็นการอศจรรยนักหนา เมื่อ
ข้าพเจ้าไม่มีทางที่จะหาอธิบายได้ ก็ยังไม่ไดคคคคคคเหตุใด
จึงเป็นได้เช่นนั้น

ครนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ ข้าพเจ้ามีโอกาสไปยุโรปอีก
ครั้ง ๑ เมื่อไปพักอยทกรงปารีส มักจที่จะตองทำเครื่องแต่งตัว
เพิ่มเติม นักชนใดถึงความสงสัยทกลาวมา เมื่อข้าพเจ้าไป
คคเสื้อทหางองกฤษซงมชอเสยงหาง ๑ เผอญไปพยผู้จัดการ
เป็นคนมอธยาศยสภาพ จึงได้ถามขญหาเขาว่า เหตุใดชาว
ยุโรปจึงนบถอกกันว่า เครื่องแต่งตัวผู้ชายชาวองกฤษทาคกว่า
ชาติอน และนบถอกกันว่าในเรองเครื่องแต่งตัวผู้หญิงไม่มีใครสู้
ฝรั่งเศส เขารบขบถอธิบายให้ฟัง คคกล่าวต่อไปน

นิสัยคนอังกฤษเป็นคนเชื่องช้า ชอบรักษาแบบอย่าง
 ของตกไว้ ไม่นิยมในการที่จะเปลี่ยนไปให้แปลกประหลาดเหมือน
 อย่างเครื่องแต่งตัว ทรงไหนทำไต่คงทแล้วเขารักษาหลักตก
 ไว้ โดยจะเปลี่ยนแฟชั่นเครื่องแต่งตัวเพื่อประโยชน์การชอขาย
 ให้เห็นแปลกกว่าของเก่า เขาก็กแก่ตรงที่ไม่สำคัญอันเป็น
 หลักของรูปเครื่องแต่งตัว อาทิหรรณของคาสแรงชอบขอให้
 สังเกตคแบบเครื่องอวนนเดรส ซึ่งสำหรับแต่งเวลาเย็น เมื่อ
 ๕๐ ปีมาแล้ว กับแบบที่ใช้อยู่เดี๋ยวนี้ จะเห็นได้ว่าตัวหลักรูป
 ลักษณะเกือบจะบังเหมือนกัน เป็นแต่เปลี่ยนแบบทรงนนตรงนท
 ไม่สำคัญยกเยองไปเล็กน้อย ฝ่ายพวกชาวต่างประเทศคนใน
 ยุโรปก็อยากจะทำแข่งอังกฤษอยู่เสมอ แต่นิสัยชนชาติคนชอบ
 ทำของใหม่ให้เห็นว่าเป็นแฟชั่นเปลี่ยนแปลง งามแปลกกว่า
 ของเดิม มักทิ้งหลักที่เป็นข้อสำคัญของเครื่องแต่งตัวเปลี่ยนไป
 ไต่หันออกก็ไม่พอใจคน จึงไม่นิยมกันยงบนเหมือนเครื่องแต่ง
 ตัวของอังกฤษทำ แต่ส่วนเครื่องแต่งตัวผู้หญิงนั้น อังกฤษไม่
 ฉลาดคิดพลิกแพลงให้ดงามไต่เหมือนฝรั่งเศส จึงสู้ฝรั่งเศส
 ไม่ได้ เขาจึงให้พึ่งตน เมื่อพอเคราะห์ตกเห็นชอกกล คำ
 ที่เขากล่าวกันว่ากรุงปารีสเป็นราชธานีของยุโรป มีความจริงอยู่
 ในนั้นมาก ว่าเฉพาะเรื่องเครื่องแต่งตัว ไม่เฉพาะแต่ชาวต่าง

ทวีปที่ไปยุโรป ถึงชาวประเทศต่าง ๆ ในยุโรปที่เดินทางไปยัง
ประเทศอื่น มักต้องผ่านกรุงปารีส เหมือนเช่นชาวตะวันออก
เช่นไทยเราก็ค อเมรกันก็ ไปยุโรปมักไปพักที่กรุงปารีส
ก่อนแห่งอื่น และเมื่อพักอยู่นั้น มักต้องการเครื่องแต่งตัวสำหรับ
ใช้ในยุโรปเพิ่มเติม เป็นโอกาสที่ช่างเครื่องแต่งตัว
พวกช่างอังกฤษมีความชอบ ที่เป็นบริษัทใหญ่ ๆ ก็มาตั้งร้าน
สาขาที่ในปารีส อาศัยเกยรตที่ปรากฏว่าอังกฤษทำเครื่องแต่งตัว
ผู้ชายดีกว่าชาติอื่น พวกเดินทางไปถึงก็พากันไปทำเครื่อง
แต่งตัวที่ร้านสาขาของบริษัทอังกฤษ ที่จริงที่ร้านสาขานั้นหาได้
ตัดหรือเย็บเครื่องแต่งตัวไม่ มีแต่ตัวอย่างผ้าสักหลาดกับแบบ
เครื่องแต่งตัวให้ลอก เมื่อชอบอย่างไหน และบอกเขาว่าจะ
ทำเครื่องแต่งตัวอย่างไรบ้าง ที่หาสาขานั้นมีแต่ช่างวัดขนาด
แล้วบอกไปยังช่างใหญ่ที่ในลอนดอนให้ตัดทำ ถ้าสั่งยังอยู่ใน
ปารีสก็ส่งเครื่องแต่งตัวมาลองและแก้ไข แล้วส่งกลับไปยังเย็บที่
ลอนดอนจนสำเร็จ ถ้าสั่งไปลอนดอนบางทีก็ไปลองและแก้ไข
ที่ลอนดอน ทำดังนี้ทุกทาง ชาวเขาใดถามเขาว่า เหตุใดจึง
ไม่ตัดและเย็บเครื่องแต่งตัวที่ปารีส เขาคอบว่าถ้ามาตั้งตัดเย็บ
ที่ปารีส จะต้องแย่งช่างที่มาจากโรงงานใหญ่ให้ขาดประโยชน์
ทางนั้น และเปลืองค่าใช้จ่ายทางนี้ สรรพช่างที่มามีอยู่ใน

โรงงานใหญ่แห่งเดียวไม่ได้ เพราะการที่ส่งของไปมาใน
ระหว่างลอนดอนกับปารีส ส่งได้ในเวลาไม่กี่ชั่วโมงไม่ลำบาก
นัก ว่าควยเครื่องแต่งตัวผู้ชาย ขาพเจ้าทราบมาดังนี้
คราวนี้จะเล่าถึงเรื่องเครื่องแต่งตัวผู้หญิงต่อไป ที่ใน
เมืองปารีส จะมีห้างสำหรับทำเครื่องแต่งตัวผู้หญิงสักเท่าใด
ขาพเจ้าไม่ทราบ แต่เห็นจะมีไม่น้อยกว่าร้อย มักตกแต่งและ
เรียกราคาเป็นชั้นสูง ชั้นกลาง ชั้นต่ำ ตามลำดับลงมา ตาม
ศักดิ์ถนัดนับว่าเป็นชั้นจอมช่างทำเลื่อ หรือว่าถนัดอย่างหนึ่งก็ค
งแพ้นเครื่องแต่งตัวผู้หญิง ขาพเจ้าเข้าใจว่ามอญสัก ๖-๗ แห่ง
คนทั้งหลายนิยมว่าทรงคณวเคศต่างกัน เช่น แห่ง ๑ ทำเครื่อง
แต่งตัวงามสำหรับนารถทรงสูง อีกแห่งหนึ่งทำงามสำหรับนารถ
ทรงต่ำ และอีกแห่ง ๑ ถนัดทำเครื่องแต่งตัวสำหรับนารถ
กระเดียดจะมีเนื้อ คึงนเป็นต้น ขาพเจ้าได้ไปเที่ยวทำเครื่อง
แต่งตัวผู้หญิงที่เป็นจอมช่างนั้นแห่ง ๑ เขาต้อนรับโดยอัธยาศัย
ไมตรี จิตโชนงในห้องรับแขก แล้วเรียกพวกนางสาวแต่งเครื่อง
แต่งตัวอย่างแพ้นทศคดีใหม่สำหรับยหนา เดินกรดกรายตาม
กันมาให้ดู (เหมือนต่งทาทนทั้งหลายได้เห็นในภาพยนตร์เช่นนั้น)
เมื่อเสร็จการชมเครื่องแต่งตัวที่เขาจัดขึ้นใหม่แล้ว ขาพเจ้าขอ
โอกาสที่จะถามความสงสัยในเรื่องแพ้นเครื่องแต่งตัวผู้หญิง

แฟชั่นนน มกจทจะต้องคึกและชวนชวายุตลอดคย เป็นคน แก
 เมอตงแฟชั่นอย่างใดออกไปแล้ว ต้องมพนกงานสำหรับคอย
 สยสวน พงความเห็นของเหล่าสกรรมทรพยทเป็นผแต่งควนา
 แฟชั่นในสสมาคมต่าง ๆ ให้รู้ว่าไม่ชอบตรงไหน และพอใจจะ
 ให้แก่เป็นอย่างไร ต้องฟังไปจนจบเคาไควว่า ความนิยมของ
 ผหญิงจะเป็นอย่างไร เมอตงฤดูหน้า จยเคานนไวเป็นหลัก
 ทาอย่างนเหมือนกันทุก ๆ หาง จยหลักไคอย่างเดียวกัน แฟชั่น
 ทอออกใหม่ดมไคปรกษากน จึงมกจะคล้าย ๆ กัน เขายอก
 ขาพเจ้าในเวลานนว่า หลักแฟชั่นสำหรับยหน้า (คือ พ.ศ.
 ๒๔๗๔) เขาจยไคแล้ว เครื่องแต่งตัวกลางแจ้งจะไคกระโปรง
 ยาวครงนอง เครื่องแต่งตัวในหองจะไคกระโปรงยาวถึงข้อเท้า
 แต่เพียงจยหลักเช่นว่า ยังไม่พอที่จะลงมอคคแฟชั่นไค ยัง
 ต้องเลอกแพรและทพสัสมถาจะไคทาเครื่องแต่งตัว เป็นการ
 ลาคญอกสวนหนง ซึ่งคองชวนชวายุอยู่ตลอดคยเหมือนกัน คอ
 พวกหางทอแพรกค พวกท่าผาโปรงกค และพวกท่าของอย่าง
 อนซึ่งประกอบในเครื่องแต่งตัว ย่อมอยากจะให้ของทคนทำขาย
 คไครคคทำอะไรแปลกประหลาดชนใหม่ กส่งมาให้หาง
 ทาเครื่องแต่งตัวเลอกกอน พนกงานเลอก (ข้าพเจ้าเข้าใจว่า
 ทวผหญิงคนทชแงนน) ต้องเลอกคคเลมอ เห็นของสิ่งใดเขาท

๘ ๐
สมเด็จพระยาดารง ๙

१६६

๔๘๖๖ .
 ๒
 ๓
 ๔
 ๕
 ๖
 ๗
 ๘
 ๙
 ๑๐
 ๑๑
 ๑๒
 ๑๓
 ๑๔
 ๑๕
 ๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

ข้าพเจ้าถามเขาออกข้อ ๑ ว่าการที่เขาคิดแพ้ชนดกตองลง
ทนมามากมีไชนอย กถาหากมหางอนบนแต่นงคอบค เมอเขา
ออกแพ้ชนอย่างใดไป ก็คอยเอา อย่างทำ ขายแข่ง จะไม่ไดหรือ
เขาชแ่งว่าทาเชนนนไม่ได ควยพวกหางเลกนอยเหลานน
ไม่อาจหาแพรพรณและเครื่องประกอบได้ ถ้าจะเลียนอย่างก
ไต่แต่รูปเครื่องแต่งตัว ต่อข้างโตมาขออนุญาตถ่ายแบบโดย
ยอมเสียค่าธรรมเนียมเนยมตามสมควร เขาจึงบอกแหล่งที่จะไปชอ
แพรและเครื่องทพลสมภาระสำหรับาเครื่องแต่งตัวเชนนนให้

ข้าพเจ้าถามเขาออกข้อ ๑ ว่าในประเทศอื่น ๆ ไม่มีชาว
ประเทศนั้นเองคิดแข่งขันแข่งปารีสบ้างหรือ เขาตอบว่ามีถมไป
แม้ชาวฝรั่งเศสเอง ก็ไป ต่งหางคิด แข่งที่ ในอเมริกาก็มี
แต่ไม่อาจแข่งแพ้ชนะปารีสได้ เพราะมีชื่อเสียงโด่งดังมาเสีย
ช้านาน คนยังนิยมอยู่ทั่วไป ถ้าช่างทำเครื่องแต่งตัวผู้หญิงที่
ในปารีสยังสามารถคิดแพ้ชนะ และทำเครื่องแต่งตัวให้ถูกใจคน
ไปอยู่อย่างนั้นตราบดี ช่างต่อนักเห็นจะสู้ไม่ได้

ข้าพเจ้าสยดไ้ความเรื่องแพ้ชนะมาดังนี้ แต่ต้องออกตัว
ไว้อย่างหนึ่งว่า ถ้าขอความที่จําตพลาตไปอย่างอย่างไร ขออภัย
ต่อท่านผู้อ่านด้วย.

(จาก วารสารศิลปากร ฉบับที่ ๒ เล่ม ๔ ธันวาคม ๒๔๙๑)

เรื่องเมืองอุทอง

มีเมืองโบราณเมืองหนึ่งอยู่ในแขวงสุพรรณบุรี ทาง
ตะวันตกเฉียงใต้ใกล้กับเทือกเขาซึ่งเป็นเขตแดนเมืองสุพรรณต่อ
กับเมืองกาญจนบุรี และมีลำแม่น้ำเก่าผ่านเมืองโบราณนี้เรียก
ว่าลำน้ำจรเข้สามพัน แต่ทุกวันนี้ขาดเขินเป็นห้วงเป็นตอน
เสียแล้ว

เมืองโบราณนี้พวกราษฎรที่อยู่ในแถบนั้น เรียกว่าเมือง
ท้าวอุทอง มีเรื่องราวเล่าสืบกันมาแต่โบราณ ว่าท้าวอุทองได้
ครอบครองเมืองนั้นมา จนกาลครั้งหนึ่ง เกิดไข้ห่า ราษฎร
ล้มตายมากนัก ท้าวอุทองจึงอพยพผู้คนละทิ้งเมืองนั้นหาไปทาง
ทิศตะวันออก เทยวเสาะหาที่ตั้งเมืองเป็นระยะไปหลายแห่ง
ไข้ห่าก็ยังตามไป จนท้าวอุทองอพยพผู้คนหนีห่าข้ามลำแม่น้ำ
สุพรรณ ไปทางฝั่งตะวันออกจึงได้พบหา ยังมีท้าวธรรมแม่น้ำ
สุพรรณ เรียกว่าท้าวอุทองอยู่จนทุกวันนี้ มีเรื่องราวเล่าสืบ
ต่อกันมาดังนี้

ข้าพเจ้าได้ไปเที่ยวลงเมืองท่าวอทองเมื่อปลายร.ศ. ๑๒๒
 ตรวจดูภูมิฐานเห็นเป็นเมืองใหญ่ มกภาพเมือง ๒ ชั้น และ
 มีสระใหญ่ ๆ ชุกไวหลายสระ คล้ายกับเมืองสุโขทัยเก่า ช้าง
 ในเมืองมีโคกอยู่ ซึ่งพวงเห็นได้ว่าเป็นนวคาวของเก่าแก่มากมาย
 หลายแห่ง พระเจ้ายทวยงคงอุปถัมภ์มา ได้ตรวจคนคชของ
 เกาทัณฑ์เป็นพยานอายุของเมืองนี้ ได้พระพุทธรูปที่เป็นฝีมือ
 เคยวกบพระทางพระปฐมเจดีย์มอญอย่าง และได้สืบถามตาม
 ชาวบ้านถึงสิ่งของโบราณที่ชุกได้ในเมืองนี้ ก็ได้เงินเหรียญ
 ตราส่งขอย่างเคยวกบที่ชุกได้ที่พระปะโทน จึงสันนิษฐานว่า
 เมืองนี้จะเป็นเมืองในสมัยเคยวกบเมืองโบราณที่พระปฐมเจดีย์
 ก่อนเมืองสุพรรณบุรีทุกกวนนชานาน แต่เจดีย์สถานที่ยังมีรูป
 อยู่ ณ สังกะตว่าทเป็นรูปชั้นใหม่ประมาณว่าในกรุงกรุงเก่ากม
 ย่าง คการก่อสร้างจะเป็น ๒ ยุคอยู่
 เมืองนี้แต่เดิมคงจะเป็นเมืองทมิฬกษัตริย์ครอบครอง ครั้น
 ต่อมา เพราะเหตุทางแม่น้ำเปลี่ยนแปลง ทำให้แม่น้ำสำหรับ
 เมืองนี้ตนเข่นชนทกท จึงต้องขุดสระหาน้ำไว้ใช้ในเมืองเมื่อฤ
 แล้ง และภายหลังยังกนการชนทกท จนเกิดไข้เจ็บจะอยู่ต่อ
 ไปไม่ได้ จึงต้องทิ้งเมืองย้ายไปทอน คงนทานทเลาสกนมา
 วนหานาน

เมืองทตองทงไทรยาง เพราะแม่น้ำเปลี่ยนทางอย่างวาน
มตวออย่างหลายเมือง คือ เมืองสุโขทัยเก่าเป็นต้น เมืองทตอง
ทงไทรยางในชนหล่งไม่ชานานมานัก เพราะเหตุคนถมอกเมือง
หน่ง คือ เมืองพิจิตรเก่า เมอบขาล อัฐัก จุลศักราช ๑๒๒๘
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นไปเมืองพิษณุ-
โลก เสด็จด้วยเรือไฟพระที่นั่งอรรคราชวรเดช ซึ่งเป็นเรือ
สองปล่องอย่างใหญ่ ในเวลานั้นยังไปไต่ทางแม่น้ำพิจิตร ทุก
วันนแม่น้ำนั้นตนเขนเป็นหวงเป็นตอนไต่เรือไม่ไต่ทเคียว จน
ต้อง ข้าย เมือง พิจิตร มาตงทาง แม่น้ำใหม่ ข้างคลองเรียงถึงท
พระปฐมเจดีย์ แต่เดิมก็คงจะมแม่น้ำ เพราะการสร้างเมือง
แต่โบราณ คงต้องอาศัยลานาและมททานา จึงตงเป็นบ้าน
เมืองใหญ่โตอยู่ไต่ อาศัยเหตุเหล่าน จึงไต่ลงความสันนิษฐาน
คงกล่าวแล้ว

ท่านทงปวงที่ไต่อ่านหนังสือพระราชพงศาวดาร ทกรม
สมเด็จพระปรมานชิตทรงเรียบเรียงไว้ ย่อมทราบอยูทกนว่า
กษัตริย์พระองค์หน่ง ทรงพระนามว่าพระเจ้าอู่ทอง เป็นผู้สร้าง
กรุงเก่าเมอจุลศักราช ๗๑๒ ปี เมืองโบราณทขาพเจ้าวานก
เรียกว่าเมืองทาวอู่ทอง (ทาวอู่ทองหรือพระเจ้าอู่ทอง กคือ

ความอนเคยวณนเอง) จึงเป็นข้อขบถหานาคคิดว่า พระเจ้า
 อู่ทองนั้นจะเป็นองค์เคยวณหรือ หรือจะเป็นกษัตริย์ ๒ พระองค์
 มพระนามพองกัน ความชอบในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า
 พระเจ้าอู่ทองที่สร้างกรุงเก่านี้ ลงมาแต่เมืองเทพนคร ซึ่ง
 ตั้งอยู่ใต้เมืองกำแพงเพชร และแสดงเหตุว่าเพราะได้บรรทมเปล
 อนทาด้วยทองของนฤมิตแต่ยงตรงพระเยาว์ จึงได้มีพระนามว่า
 พระเจ้าอู่ทอง ครั้น แต่ฝ่ายข้างพระเจ้าอู่ทองทางสุพรรณ
 ไม่ม่อนใดปรากฏ นอกจากเรื่อง นันทาทิดีเล่ามาแล้ว แต่มี
 หลักฐานบางอย่างซึ่งน่าจะเอามาประกอบคิดเคาคได้บ้าง คือ
 ในหนังสือโบราณ เช่นหนังสือจารึกหลักศิลาที่เมืองสุโขทัย
 เป็นต้น เมื่อกล่าวถึงเมืองสุพรรณย่อมเรียกว่าเมืองสุวรรณภูมิ
 หาได้เรียกว่าเมืองสุพรรณบุรีไม่ คำว่าอู่ ย่อมแปลได้เป็น ๒ นัย
 แปลว่าแปลกได้ หรือจะแปลว่าเป็นทมทเกศ ดังเช่นคำที่ไซ
 พุกกันอยู่ว่า อู่หน้าอู่ขาว เช่นนกแปลกได้ เพราะเหตุนี้คำว่า
 สุวรรณภูมิ ถ้าจะแปลว่าอู่ทองจะใช่หรือไม่ ถ้าใช่ได้ เมือง
 โบราณชื่อเดิมที่เรียก ในภาษาไทย คงเรียกว่าเมือง อู่ทอง
 เมื่อไปเรียกในภาษาบาลี จึงใช้ว่า สุวรรณภูมิ เพราะฉะนั้น
 สันนิษฐานว่า ที่เรียก พระนามกษัตริย์ที่ครอง เมืองนั้นว่า

ท้าวอู่ทอง หรือพระเจ้าอู่ทองนั้น ก็คืออย่างเรยกว่าพระเจ้า
กรุงศรีอยุธยา หรือพระเจ้าเชียงใหม่ หาใช้นามเฉพาะยศตรีย
พระองค์หนึ่งพระองค์ใดไม่ เป็นนามสำหรับเรยกพระเจ้าแผ่นดิน
คนใดครองเมืองอู่ทองนทกพระองค์

มขอทศวรรจะเห็นประหลาดกอกอย่างหนึ่ง คือ เมืองอู่ทอง
น้อยในท่ามกลางหว่างเมืองทั้งสอง เมืองข้างตะวันตกเรยกว่า
เมืองกาญจนบุรี อีกเมืองหนึ่งอยู่ข้างตะวันออก เรยกว่าเมือง
สุพรรณบุรี ซอกเกยวของกยทองควยกันทั้ง ๓ เมือง ทำไมจึงเป็น
เช่นนั้น ในหนังสือโบราณที่ใดกล่าวมาแล้ว มขอปรากฏแต่เมือง
สุพรรณภูมิเมืองเดียว ถ้าจะสันนิษฐานว่าเมืองทั้ง ๒ คือเมือง
กาญจนบุรีกับ เมืองสุพรรณบุรีทกวนนทก เป็นเมืองที่ตงชน
ภายหลัง โดยมีเหตุเกยวเนองกยเมืองสุพรรณภูมิอย่างใดอย่าง
หนึ่ง อย่างนี้จะใช่ไต่หรือไม่

เมื่อไต่ลองคคถงเพยงนแล้ว คยงมขอทศวรรจะวนจฉยตอ
ไปอกขอ ๑ ว่า พระเจ้าอู่ทองที่สร้างกรุงเกานน ถ้าจะเป็น
พระเจ้าอู่ทองที่ไปจากเมืองสุพรรณภูมิจะไต่หรือไม่ ขณหาขอ
นถาจะว่าในทางข้างจะเป็นไต่ คกมหลักฐานอยู่หลายอย่างคือ

(๑) ตามเรื่องนทานทเลาัสยกันมาว่า พระเจ้าอู่ทองทง
เมืองสุพรรณภูมิหันหาขามไปทางทิศตะวันตกน ก็ตรงไปทาง

ทศกรรเกา ระยะทางแต่เมืองเดินมาถ้งกรรเกาเพียง ๓ วัน
ไกลกว่าและจะอพยพผู้คนไปไ้ไ้กว่าที่จะลงมาจากเมืองเทพ-
นครเป็นอันมาก

(๒) ผู้ศึกษาพงศาวดารย่อมทราบอยู่ด้วยกัน ว่าเมือง
ศรีอยุธยาเป็นเมืองเก่ามานานก่อนกรุงพระเจ้าอู่ทอง พระเจ้า-
อู่ทองเป็นแต่มาตั้งเมืองศรีอยุธยา ชนเป็นเมืองหลวงอกคร้งหนึ่ง
ต่อมาเปลี่ยนพระนามเป็นสมเด็จพระรามาธิบดีนั้น ก็เพราะเหตุ
จะให้ต้องแบบแผนทเป็นกษัตริย์ ครองเมืองศรีอยุธยา อย่าง
พระรามาธิบดี ชื่อนั้นจะเห็นไ้ไ้ว่า แต่เดิมคงจะมีพระนาม
ตามทจารกในพระสุพรรณบัฏเป็นอย่างอื่น เช่นว่าสมเด็จพระ
บรมราชาธิราชเป็นต้น ทเรียกว่าพระเจ้าอู่ทองเรียกตามนาม
เมืองอู่ทอง ครั้นมาคราวเมืองศรีอยุธยาใช้พระนามปรากฏว่า
พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา แต่นั้นมา

(๓) ในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ในแผ่นดิน
พระเจ้าอู่ทองนั้น หวเมืองฝ่ายเหนือตั้งแต่เมืองนครสวรรค์
ไป เป็นเมืองประเทศราชทงนั้น ถ้าพระเจ้าอู่ทองลงมาจาก
เมืองเทพนคร ๗ ก็อยู่ไกลในระหว่างเมืองกาแพงเพชร เมือง
พิจิตร และอยู่เหนือเมืองนครสวรรค์ ต้องตอนผู้คนผ่านลงมา
เพียงระยะวันเดียวสองวันรอบข้าง ในชนเมืองเหล่านั้นจะเป็น

เมืองประเทศราชอย่างไร พิศารห์ดีตามความในหนังสือพระ
ราชพงศาวดารตอนนั้น ถ้ามายังทางเมืองสุพรรณ พิศารห์
ความงามจะสมมากกว่ามาจากข้างเหนือ เพราะเมื่อพระเจ้าอู่ทอง
มาสร้างกรุงเก่าเป็นราชธานีนั้น นาทจะกวาดต้อนผู้คนซึ่งมี
ล้าเนาอยู่ทางเมืองเดิมมาไม่ได้หมด คือ ชนหลวงพวง ซึ่ง
เป็นพพระมเหสีเป็นต้น นาทจะเป็นเพราะมวงศวานพรรคพวก
ตั้งภูมิล้าเนาอยู่ทางโน้นโดยมาก ไม่ย้ายมาอยู่กรุงศรีอยุธยา
สร้างใหม่ จึงโปรดตั้งชนหลวงพวงชนเป็นพระบรมราชา ให้
อยู่ครองทางเมืองเดิม และจะไต่ตั้งชนเป็นเมืองสุพรรณบุรีใน
คราวเดียวกันกับสร้างกรุงเก่าขึ้นก็อาจจะเป็นได้ ส่วนพระราเม-
ศวรราชโอรสนั้น โปรดให้ชนไปครองเมืองลพบุรี รักษาพระ
ราชอาณาจักรทางเหนือ ทดคตอกบเมืองประเทศราช ค
ภูมิแผ่นดินท้าวการเชนน เขาททางข้างจะมาจากสุพรรณมาก
ขอความทกล้าวมาทงน ขอให้ท่านผู้เอาใจใส่สอดส่องใน
พงศาวดารเมืองไทยจึงพิเคราะห์ดีเถิด.

(จากหนังสือวิจารณ์)

วินิจฉยนาม

△

(ก) ซ้อลำแม่น้ำแม่กลอง

ฉันได้รบคำถามว่า เพราะเหตุใดลำแม่น้ำที่ผ่านเมือง
สมุทรสงคราม เมืองราชบุรี และเมืองกาญจนบุรี จึงเรียกชื่อ
ว่า “แม่น้ำแม่กลอง”

ตอบคำถามน้อยข้างยาก เพราะยังไม่เคยพบหลักฐาน
เป็นแน่นอน เมื่อฉันเป็นตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย
เคยถามกรมการเก่าที่เมืองสมุทรสงคราม เขาบอกว่าแต่เดิม
แม่กลองขนาดใหญ่โตมีคลองสามอยู่ยวดยาวแห่ง ๑ ในแคว้น
(ดูเหมือนเขาบอกชื่อไว้ให้ด้วย แต่ฉันลืมไปแล้ว) พวก
ชาวเมืองจึงเอากลองใหญ่นั้นเป็นนimit มาเรียกลำแม่น้ำนั้นว่า
“แม่กลอง” แล้วเลยเรียกเมืองสมุทรสงครามว่า “เมือง
แม่กลอง” ด้วย นับเป็นอธิบายอย่าง ๑ ซึ่งเคยได้ยินมาอธิบาย
มอกลอย่าง ๑ ว่า เมืองชนของเมืองอุทัยธานีชื่อว่า “เมือง
แม่กลอง” ตั้งอยู่ยอดแม่น้ำเมืองสมุทรสงคราม อาจจะเอาชื่อ
เมืองแม่กลองนั้นมาเรียกลำน้ำที่ลงมาจากนั้น แต่
เรียกเพี้ยนไปเป็น “แม่กลอง” ฉันเคยได้ยินอธิบายแต่ ๒ อย่าง

เช่นว่ามา แต่จะรับรองว่าอย่างไรจะเป็นความจริงนรป
ไม่ได้ ถ้าจะตอบโดยย่อก็ตอบได้แต่ว่า “ไม่รู้เพราะเหตุใด
จึงเรียกชอลาแม่มานานว่าแม่กลอง” แต่จะยืนยันว่าอธิบายทอ
มาด้วยความเท็จทั้ง ๒ อย่างกว่าไม่ได้ ด้วยมีเค้าเงื่อนชอยกล
อยู่ทั้ง ๒ อย่าง จึงจะเขียนตอบแต่เป็นวินิจฉัยให้เป็นผู้เป็นนักเรียน
โบราณคดีพิจารณา

ขอทอว่า ว่าชอลานาแม่กลองมาแต่กลองใบใหญ่นั้น
เมื่อพิจารณาชอปากน้ำในอ่าวไทยชั้นใน อันมี ๕ ปากน้ำด้วย
กัน (ไม่นับปากน้ำบางเหี้ย และปากน้ำบางกะบน ซึ่งเป็นแต่
ปากบาง คอคลองตัน) แต่ละปากก็มีเรื่องเป็นเค้าเงื่อนอยู่
ดังนี้

(๑) ปากน้ำบางปะกง ในหนังสือนครศาสตร์เมืองแกลง
ขุนสุนทรภู่ซึ่งแต่งเมื่อปลายรัชกาลที่ ๑ หรือต้นรัชกาลที่ ๒
กรุงรัตนโกสินทร์เรียกว่า “ปากน้ำบางมังกง” คำมังกงเป็น
ชอปลาอย่าง ๑ ปากน้ำบางมังกงหมายความว่า ปากน้ำอันอยู่
ใกล้กับคลองตันมีปลามังกงชุม

(๒) ปากน้ำเจ้าพระยา ในหนังสือพระราชพงศาวดารตอน
รัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชกล่าวว่า พระยาสะแวก
เจ้ากรุงกัมพูชายกกองทัพเรือ “เข้ามาทางปากน้ำพระประแดง”

เมื่อบรมแม่ พ.ศ. ๒๑๐๒ และมีจดหมายเหตของราชทูตไทย
 ทพาคณะส่งไปเมืองลังกา ในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ เมื่อ
 บวช พ.ศ. ๒๒๔๕ กล่าวว่าพวกราษฎรพากันลงเรือช่วยแห
 พระสงฆ์ลงไปถึง “ปากน้ำบางเจ้าพระยา” เหตุที่เรียก
 ชอปากน้ำอันเคยผูกกันเป็น ๒ ชอ ในระยะเวลา ๑๔๓ ปี
 อย่างนั้นพอจะเข้าใจได้ง่าย ด้วยเมื่อรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรม
 ราชธานี เมืองพระประแดงเดิมเป็นเมืองรักษาปากน้ำอยู่ใกล้
 ทะเล แต่ต่อมาตลิ่งถูกรุกทะเลออกไปจนเมืองพระประแดงอยู่
 ห่างปากน้ำมากนัก จึงให้สร้างเมืองสมุทรปราการขึ้นใหม่ให้
 ใกล้ทะเล สำหรับรักษาปากน้ำแทนเมืองพระประแดง เมือง
 สมุทรปราการตั้งที่ใกล้คลองต้นอนชื่อว่า “บางเจ้าพระยา”
 จึงเรียกชื่อว่า “ปากน้ำบางเจ้าพระยา” เช่นเคยวกบเรียกปากน้ำ
 บางมังก (แต่เหตุใดจึงเรียกคลองต้นนั้นว่าบางเจ้าพระยา
 นั้นไม่ปรากฏ)

(๓) ปากน้ำท่าจีน กรมเรื่องในหนังสือพระราชพงศาว
 ดาร ตอนรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ว่าเมื่อราว พ.ศ.
 ๑๐๘๘ มีการตั้ง “ให้ตั้งบ้านท่าจีนเป็นเมืองสาครบุรี” (ซึ่ง
 มาเปลี่ยนชื่อในภายหลังว่าเมืองสมุทรสาคร) ความส่อให้เห็น

ชควา คงมีหมู่บ้านพวกจีนหาปลาทะเลตงอยู่ที่ใกล้ปากน้ำเช่น
 เดียวกับทุกวันนี้ จึงเรียกตำบลนั้นว่าบ้านท่าจีน เมื่อตงเมือง
 แลวกเลยเรียกว่า “ปากน้ำท่าจีน” และเลยเรียกเมืองสาคร-
 บรวาเมืองท่าจีนด้วย

(๔) ปากน้ำแม่กลอง ถ้าคิดตามเค้าเรื่องชื่อปากน้ำ
 ทาง ๓ ซึ่งกล่าวมาแล้ว เดิมก็อาจมีตำบลชอว่า “บ้าน
 แม่กลอง” (เพราะมีกลองใบใหญ่อย่างพวกกรรมการอ้างหรือ
 อย่างไรก็ตาม) อยู่ใกล้ปากน้ำจึงเรียกว่า “ปากน้ำแม่กลอง”
 ครั้นตั้งบ้านแม่กลองขึ้นเป็นเมืองสมุทรสงคราม คนก็เรียกว่า
 “เมืองแม่กลอง” เช่นเดียวกับเรียกเมืองสาครบุรีว่าเมืองท่าจีน

(๕) ปากน้ำบ้านแหลม เป็นปากน้ำแต่เฉพาะเมืองเพชร
 บุรีเมืองเดียว ชนไปจากปากน้ำไม่ไกลเท่าใดก็ถึงเมือง แต่คน
 เรียกกันว่าปากน้ำบ้านแหลม เพราะตรงที่ปากน้ำแผ่นดินทาง
 ข้างฝั่งตะวันออกยกขึ้นเป็นแหลมยาวออกไปในทะเล มีบ้าน
 เรือนราษฎรตั้งอยู่เรียกว่า “บ้านแหลม” จึงเรียกชื่อปากน้ำตาม
 ชอตำบลบ้านนั้น

เพราะเหตุชอปากน้ำทาง ๕ ทกล่าวมา ดเป็นเอาชอตำบล
 ๖ อยู่ใกล้ปากน้ำมาเรียกชอสาเมื่อนานทางนั้น คิดเพราะเหตุ

ไปเห็นว่า จะมีใครคนอยู่ในท้องถนนเองตงซอ ทเรียกปากน้ำ
 ต่าง ๆ คงเรียกกันแต่ว่า “ปากน้ำ” เพราะมีปากน้ำแห่งเดียว
 ในถนน ซอคงเกิดแต่คำคนอยู่ถนนเรียก เปรียบดังเช่นชาว
 เมืองจันทบูร หรือเมืองนคร ศัรรรรมราช ชนมาคาชาย ทางเมือง
 ข้างเหนือ จะต้องบอกกันให้รู้ว่าจะแล่นเรือเข้าทางปากน้ำไหน
 หรือมฉะนบกเป็นชาวราชธานีเช่นฉะแต่งหนังสือพงศาวดาร จึง
 เอาชอคำยลทอยู่ปากน้ำ เช่น ขางมังกง ขางเจ้าพระยา ทาง
 แม่กลอง และขานแหลม เต็มเข้าให้รู้ว่าเป็นปากน้ำไหน การที่
 เอาชอ ปากน้ำมา เรียก เป็น ชอลา แม่นา ตลอด สาย ดัง เช่น
 เรียกกลานาทตงกรุงเทพ ฯ ว่า “แม่นาเจ้าพระยา” กติ เรียก
 แม่นาทตงเมืองสมุทรสงคราม เมืองราชบุรี และเมืองกาญ-
 จนบุรีว่า “แม่นาแม่กลอง” กติ ดูเป็นการบัญญัติใหม่เมื่อ
 ทำแผนที่ หาใดเรียกกันมาแต่เดิมอย่างนั้นไม่ แม่นาปัจจุบัน
 คนอยู่ริมแม่น้ำไหนทตนอยู่ ก็เรียกแต่ว่า “แม่นา” หาใช้ชอ
 ประกอบอย่างว่ามานั้นไม่

แต่จะว่าประเพณีไทยไม่มทเรียกลาแม่น้ำเป็นชอเคยกัน
 แต่ต้นจนปากน้ำกว่าไม่ได้ เพราะมี “แม่นาโขง” “แม่นาคง”
 (พม่าเรียกว่าแม่น้ำสะละวิน) “แม่นาพอง” “แม่นาสก”

และ แม่นานาน หาสายนเรยกชอเคียวแต่ยอดกล้านาลงมา
ถ้าแม่นาแม่กลอง อาจจะมาแต่ชอลานาแม่กลองด้วยประการ
ฉนั้น

เพราะเหตุใด จึงเรียกชอ ลานาแม่นาบางสายตาม ชอตาบลท
ปากนา และเหตุใดจึงเรียกชอแม่นาบางสายชอเคียวตลอดกล
มาแต่ยอดนา ชอนมเคาเงอนทจะคิวนจฉย ด้วยสังเกตก
แม่นาทเรียกชอเคียวแต่ยอดกล้านาลงมา ล้วนเป็นลานาทไหลลง
มาในระหว่างเทือกภูเขา เช่นแม่น้ำสักไหลลงมาแต่แดนเมือง
หล่มในระหว่างเทือกภูเขานครราชสีมาฝ่าย ๑ เทือกภูเขาพระ
พุทธบาทฝ่าย ๑ แม่นาพังกไหลผ่านเทือกภูเขาเชิงใหม่ลงมา
แม่นานานและแม่นาแม่กลอง แม่นาโขง แม่นาคง (สระวิน)
กเช่นนั้น แต่ประหลาดทบรรดาล้านาอันอยู่ในแอ่งแม่นา
เจ้าพระยาไม่เรียกชอเคียวของแม่นานานจนถึงทะเลสาบคายเคียว
เป็นต้นว่าแม่น้ำสักก็เรียกชอลงมาเพียงพระนครศรีอยุธยา แม
นานาน แม่นาพังกก็เรียกชอลงมาเพียงปากน้ำโพ แม่นาแม่กลอง
(ถ้าหากมาแต่ชอแม่กลอง) จะเรียกชอเคียวลงมาถึงไหนไม่
ทราบ แม่นาทางนั้นเคียวชอจะเรียกว่ากระไรไม่ทราบ พง
สังเกตกอย่าง ๑ ว่าแผ่นดินแอ่งลานาแม่นาเจ้าพระยาน ทาง

ฝ่ายพระรัตนคภพนเทือกภูเขาศระพทชบาตมาไม่มีเทือกภูเขากันเป็น
พนรายไปจนเทือกภูเขายันแดนพม่า ในทรายนมนมแนวลำนาเก่า
และบึงต่าง ๆ ส่อให้เห็นว่าเมื่อสมัยก่อนประวัติศาสตร์จะเป็น
ทะเลขึ้นไปจนถึงมณฑลพิษณุโลก น่าจะเป็นเหตุด้วยภูเขาลดลง
ที่เมืองสุโขทัย เมื่อยังเป็นภูเขไฟอยู่สักห้าพันมาแล้วระเบค
ขนาดใหญ่มาก่อนไฟจะดับแผ่นดินไหวทำให้แผ่นดินในมณฑล
พิษณุโลก มณฑลนครสวรรค์ตลอดจนมณฑลนครชัยศรี และ
มณฑลราชบุรีข้างตอนเหนือสูงขึ้น รุกชายทะเลให้ถอยลงมา
ข้างใต้ และบางแห่งแผ่นดินเกิดเป็นคันทันนา จนท้องทะเล
เดิมกลายเป็นบึงใหญ่ต่าง ๆ เช่นบึงบอระเพ็ด เป็นต้น มีระกะไป
ทั้งในมณฑลพิษณุโลกและมณฑลนครสวรรค์ เมื่อพนักดินสูงขึ้น
น้ำฝนตกและที่ไหลลงมาจากภูเขากกตกเป็นร่องไหลลงสู่ทะเล
ซึ่งอยู่ห่างออกไป จึงเกิดลำแม่น้ำเล็ก ๆ ขึ้นก่อน แล้วสายน้ำ
ก็ตกลงให้ลำน้ำบางสายกว้างขึ้น และขุดลำน้ำบางสายให้ตน
เขิน เพราะน้ำไปเดินเสียทางอื่น เพราะฉะนั้นว่าตามทไคสังเกตร
มา ในแขวงมณฑลพิษณุโลก มณฑลนครสวรรค์ แม่น้ำสุค
จนในมณฑลอยุธยา จึงมีลำน้ำที่วางไม่เป็นทางสัญจรปรากฏอยู่
มากมายหลายแห่งจนบัดนี้ มีชื่อแต่คนเรียกกันในท้องถิ่น

แผ่นดินกยงงอกรุกชายทะเล และสาหร่ายน้ำเค็มเปลี่ยนแปลงเรื่อย
 มา จนถึงในสมัยประวัติศาสตร์ จะยกตัวอย่างดังเช่นว่า “แม่
 นากกรส” ซึ่งตั้งเมืองสงขลาเดิม ก็เป็นแม่น้ำใหญ่แต่
 คนชาติเป็นหวงเป็นคอนเสียแล้ว พวกหลานาทเปลี่ยนแปลงจึงม
 ช่อย่อยเพียงชั่วคราว พอตนเขินแล้วกรเรียกชอแต่ตอนที่ยังม
 เรียกตามชอตำบลบ้านทตงอยู่ตรงหวงน่านน ลำแม่น้ำทเกิด
 ขึ้นใหม่ ทั่วแผ่นดินรุกทะเลออกไปก็ไม่คงที่เหมือนกัน จึง
 เอาชอตำบลบ้านทปากนาเรียกเป็นชอลานา เช่น ปากน้ำแม่-
 กลอง ถ้าหากเดิมชื่อว่าแม่กลอง ปากน้ำก็จะอยู่ราวเมือง
 ราชบุรี ทวามานโดยเดาทางน

(จากวารสารสมาคมคณวิชาแห่งประเทศไทยเล่ม ๓๒ ภาค ๒)

นิทานเรื่องเลียงเต็ก

นพนกงานหอพระสมุท ๗ เขานกอย่างไรวรหนอ จึงมา
อาราธนาให้ข้าพเจ้าแต่งเรื่องเลียงเต็ก ว่าที่จริงเรื่องชนคน ถ้า
จะแต่งให้เป็นคติจำเป็นจะต้องมีความคุ้นเคยรู้เห็นเป็นหลักฐานอยู่ในตัว
ผู้แต่ง แต่ส่วนตัวข้าพเจ้านั้นไม่เคยเป็นเต็กมาครั้งหนึ่งเหมือนนก
คนทั้งหลายก็จริง แต่กาลมนกหลวงมาชานานกว่ายี่สิบสามสิบปี
แล้วจะจำอะไรได้ ถึงเมื่อเป็นผู้ใหญ่มาลูกเต้าเป็นเต็ก ก็มอบ
ธุระให้พี่เลี้ยงแม่นมเขาคูแลหาได้เลียงเองไม่ ที่จะแต่งเรื่อง
จึงเป็นการชดชองอยู่นักหนา แต่ไปรับอาราธนาเขาเสียแล้วจะ
ทำอย่างไร จะให้แต่งให้ใดก็เห็นอยู่อย่างเดียวแต่จะต้องเล่า
นิทานให้ฟังเล่นตามอัธยาศัย ใครจะว่าเอานิทานเก่าแก่มากเล่า
ให้ฟังซ้ำซากก็จะต้องทนเอา เรื่องนิทานนั้นมันดั่งนี้

เดิมยังมียายกับตาปลุกถ่วงาให้หลานเฝ้า แต่หลานชาย
นั้นเป็นเต็กกำลังมัวแต่จะเล่น ทั้งถ่วงาในไร่ให้กัลกเอาไป
กินเสียถึงเจ็ดเล็ดเจ็ดทะนวน ยายออกไปเห็นเขากตงหนาค่า
หลานเพื่อเจอใหญ่ ฝ่ายตาออกไปก็พลอยโกรธเขย่นตเคกนั้น
เป็นรอรอยไปทางตัว แล้วซ้ำซ้ำขี้ใจให้หลานไปเที่ยวหาถ่วงา

มาให้ครบเจ็ดเจ็ดเจ็ดเจ็ดให้นางได้ ข้ายเด็กหลานอารามกลัว
ไม่รทจะทำอย่างไร ก็เดินร้องให้ไปหาพรานวานให้ช่วยยิงกา
ตามประสาเด็ก เขาใจว่ากากินก็จะเอาแก่กาให้จึงได้

ฝ่ายยายกับตารออยู่ไคร่ ครั้นเวลาบ่ายตาค่อยคลายโทโส
ลงโศกจึงหันมาพูดกับยายว่า ยายเอ๋ยยาย ข้ามาคิดดู ๆ เหมือน
เราจนจะลงไปเสียแล้ว ไปมัวความวอดหลานเป็นนกหนา หากคิด
ว่ากามนนิมกแลหลานเราเป็นเด็กไม่

ขณะนั้นยายแก่กำลังขมขื่นอยู่ โศกพิไรว่านก
โกรธจึงหันมาว่า พุทโธตาเอ๋ยตา ถวงาฉิบหายวายวอดไปแล้ว
แกยงเห็นสนุกกลบมาเล่นตลกกว่ากามนนิมกแลหลานเป็นเด็กราวกับ
ใครเขาไม่รู้

(ตา) ห้ายยาย ขาวาจริง ๆ นะ กามนนิมกมันบินไปได้
บนฟ้า มันมีไธแม่วไธหมาวังอยู่กบแผ่นดิน หลานเราจะไธวัง
ไธจบกุมกันมันไม่ไหหลกถวงาไธ

(ยาย) กมนรเช่นนั้นทำไมมันจึงไม่ผูกธนูหรือหาบัก
กามาแขวนไว้ให้กากลวเลา

(ตา) กมนนระชยาย ขาวาจริงว่าหลานของเรานั้นยัง
เป็นเด็กนก สัตย์ญามนจึงยังอ่อนอยู่

(ยาย) ทำไม อ้ายหนู แล้วยกกันเขาก้เขวนไว้มาก
ไว้ทุกกก ถึงมันคิดทำเองไม่ได้ ทำไมมันจึงไม่ไปจำอย่างเขา
มาทำอย่างเล่า

(ตา) เออ ยายว่าชอบกล แท้เมื่อกี้ก็ออกถนน
และ อ้ายหลานเราอายมันพองข้างเขา ๘ ขวบขึ้น มันยังไม่
ใคร่รู้ประสีประสา ไปไหนก็ไม่ใคร่ได้ไป จะให้มันไปจำมา
อย่างไร

(ยาย) อ้าย เด็กมันไม่คิดเอง ทำไมเมื่อวานมันพา
ไปเห็นเขาทอดมันขายที่กลางตลาดหน่อกี้ ข้างงาเอามาทำ
ให้แกกินได้

(ตา) ยายนั้นจริง ๆ อ้ายเราอายมันกว่า ๖๐ เสมอ
ได้เคยดูอะไร ๆ มากกว่า ๖๐ ปีแล้ว อ้ายหลานเราอายมันพองเคย
ดูมาเพียง ๘ ปี ๘ ขวบเท่านั้น จะให้มันสังเกตสิ่งใดก็ได้เท่าเรา
อย่างไร

(ยาย) ตานซ่งเขากบหลานจริงหนอ แกว่าเช่นนั้น เมื่อ
ตระกทำไมแกจึงเขม่นมันจนร้องคิ๊วไปเล่า

(ตา) เพราะอย่างนั้นนะชยาย ข้างงาเราหลงทำบาป
กรรมหนักหนา ถ้าใครเขามักมาจบบ้างเขม่นเช่นนั้น

ข้ากรรณคดียาไปเหมือนกบมัน อายหนูเจ็บเปล่าๆ ไม่มีประโยชน์
อันใดเลย

(ยาย) จะว่าไม่มีประโยชน์ก็ได้ เราเขียนเพราะ
จะให้มันดีไม่ใช่หรือ

(ตา) ใจเราคิดอย่างนั้นจริงคอกยาย แต่ที่เราทำ
นั้นผิด เหมือนกับคำโบราณท่านว่าซึ่งสักก่อนห้าม อันประเพณี
ผู้ใหญ่เลี้ยงเด็กเปรียบเหมือนเช่นคนจะผูกหัดมาให้เรียบร้อย ธรรมเนียม
ตามาตยงไม่ได้ผูกหัดเคยแต่เล่นเล่นเล่นโน่นตามอำเภอใจ แรก
ถูกขึงเขียนเครื่องอ่านใหม่ ๆ ไม่เคยเห็นไม่เคยรู้ว่าอะไรก็ยอม
โตคนเกะกะควยกลวหรือควยตนตกใจเป็นกำลัง ถ้าผูกหัด
ใจร้อนเร็วครายเขียนตตะบันไป มานันก็จะยังตนตนกลวลาน
ไม่เชื่องราบ มีละนเคยแซ่หนักเขาจะเลยคอดานเสียมาเมื่อ
ปลายมือทุก ๆ ตัว แต่มาผูกหัดแล้วแรก ๆ ไซ้ไปพยอะไร
ที่ยังไม่เคยพบเคยเห็น ก็ยังรหวกเสียวหลบลควความกลว
เหมือนคำพระท่านเทศน์ว่า เป็นประเพณีของสัตว์ยอมมวสยท
หลกหนกยอนตรายอยู่เป็นธรรมดาทั่วไป อย่างว่าแต่มาลาอะไร
เลย แต่ยายเองแก่จ้ะไต่หรือไม่ว่าพาไปคพระยาช่างต่าง
แกรองแปดเคยวยายยงหกกลมกนกระแทก นั้นไม่ใช่เพราะกลัว
เกินไปหรือ

(ยาย) ยัย ตานอะไรพวกนี้เรื่องเด็กเล็กก็พูดไป ทำ
ไม่ถ่วงจะตองเอาเรื่องโบราณโบราณเหลวไหลอะไรมาพูดด้วยเล่า
นหากว่าไม่มีใครอยยทน หาไม่ก็จะขายหน้าเขาถนัด

ยายกับตาพูดกันไต่เทาน ก็พอเห็นนายพรานพาหลานช
คอเดินกลับมาส่ง ไต่ถ่วงมาให้ยายยครยเจ็ดเล็ดเจ็ดทะนาน
และเล่าความตามที่ได้ไปหาพรานหาหนูแลอน ๆ ตลอดจนถึง
ข้างไม่มีใครขยระ อดไปไต่แมลงหวจงเอาถ่วงคนมาจากกา
ไต่คนให้ยายกับตาฟังทุกประการ ยายกับตาก็ยิ่งนึก จง
ชวนนายพรานพาหลานกลับไปบ้าน หุงข้าวต้มแกงสุกกัน
อมหน้าสำราญแลวกเลยชวนให้นายพรานค้างอยู่ชานยายกับ
ตาคณหนึ่ง

ในคณวนนนฝ่ายตานอนตรองแต่เรื่องหลานชาย ให้นึก
สังสารแลเสียดายที่ได้คาคชเชญในวนนน แลออกชอบใจความ
เพียรของหลานที่เทยวไหววานหนูแมวหมาแลอน ๆ ด้วยนำ
ฉลาครวาสถวนนสังนน่าจะปรายปรามสังน ๆ ไต่ ทงม
ความชอตรงมันคงคอสังของผไหญ่ สเห็นอยยากคคตาม
เอาถ่วงเจ็ดเล็ดเจ็ดทะนานคนมาได้ ยังกคไปกยงรกลานชน
ทกท จงมานกว่าหลานของเราคนนใจคอมนคงแลฉลาคละลยว
คอย แต่อายยงเด็ก วนหนามมากกว่าวนหลง ความฉลาคล

เฉลยวน ถาจะวากเหมือนกษัตริย์เทศทเขาพรรณนาในเรื่องไซน
 เรื่องละคร ถาแมกเทพยาอนทรพรหมแลฤๅษวชาจรตนาใจ
 สุจริต ก็อาจจะไซปราชปราชญ์เหลารายหรือชบโน้นสร้างนให้เป็น
 คุณเป็นประโยชน์แก่โลกได้ ถาหากตกอยู่แก่กษัตริย์มารพวกลาล
 ทจรีท ก็เอาไปไซฆ่าฟันคน ฉกฉกรรแกเขาต่าง ๆ ไม่มี
 เสียเลยจะคกว่า อายหลานของเรามาณมฤต แต่ใจมันจะเป็น
 ใจเทวดาหรือใจกษัตริย์ยากที่จะเล่งเห็นได้แต่เด็ก จะเห็นคเห็น
 รายกตอเมือโต แต่ธรรมดาน้ำใจคนอาจจะเปลี่ยนแปลงผกหก
 ให้คให้ชวได้ ไยราณท่านจึงว่าคยพาลเป็นพาล คยปราชญ์
 เป็นปราชญ์ ถาหากว่าผกหกให้รเห็นในทางข้างคไปแต่เล็ก
 แลว ก็คงจะไม่ใคร่กลายไปเป็นชว อายตวเรานกมแต่หลาน
 คนเคียว เหยาเรอนไรกมเมือเราตายไปแลวก็คงจะตกอยู่กขมน
 ถาณนไปคหรือไปชวกชนชอว่าอายนนหลานยายกขตาทแกปลุก
 ถวปลุกงา จะรกจะชงจะเคยกเห็นจะไม่พนธระ ออย่าเลยจะตอง
 คคอ่านผกสอนมนคสัทท บายทมมันจะเป็นคนคกขเขาได้บาย
 คอกกระมัง

ครนรุ่งเช้ายายกขตาแลนยายพรานมานงพรอมกนอยู่ท
 ระเบียง ตาจึงปรารภถวเรื่องที่จะผกสอนหลานให้เป็นคนค ยาย

กษณายพรานก็เห็นชอบด้วย แต่เมื่อปรึกษากันต่อไปว่าจะควร
 ฝึกสอนอย่างไร ข้างยายเห็นว่าควรจะเอาไปฝากให้เรียนกับ
 นอไมทวด จะใคร่หนังสือทำการเสมียนเป็นทางที่จะได้เป็น
 ขุนนางนาง มงมทรพยสมบัติ แต่นายพรานไม่เห็นด้วย แก
 เถียงว่าบรรดาคนซึ่งเกิดมานั้น มทรพยอย่างเคียวแถมชวดเป็น
 ของสำหรับตน ถ้าชวดยังมีอยู่ตราบดี ถึงจะไม่รหนังสือ
 หรืออะไร คงจะยังหาทรพยอื่น ๆ ได้อยู่ตราบนั่น ถ้าหากว่าไม่
 รักษาชีวิตไว้ได้ ถึงจะหาเงินทองกองแก้วสะสมไว้ได้เท่าใด
 ก็จะเป็นตกไปเป็นของผู้อื่น เพราะฉะนั้นการรักษาวินัยจึงเป็น
 การสำคัญ จำต้องคิดก่อนให้เป็นใหญ่กว่าอย่างอื่น

ยายได้ฟังนายพรานว่าดังนี้ แกจึงคิดว่า อาศัยการรักษ
 ชีวิตนั้นเป็นธรรมดา ใคร ๆ ก็ย่อมต้องรักษา ไม่เห็นจะ
 ต้องฝึกสอนว่าเรียนอันใด ถ้าการรักษาวินัยของฝึกสอนกันจึง
 รักษาได้แล้ว พวกชาวป่าชาวคองไม่ได้เล่าเรียนมีปากกันตกห้วย
 เหวตายเสียหนักหนาแล้วหรือ

นายพรานจึงตอบว่า ทชนวนาน ยายยังไม่เข้าใจ เพราะยาย
 ยังไม่รู้วาทรรมาของชาวตเวณเป็นอย่างไร ฉนั้นเคยได้ฟังเขา
 ช้างมา ตรรมาชาวตเวณของเราทางปวงนี้ อาศัยเป็นอันเคียว
 กบร่างกาย เหมือนหนังสือเขาหนักนทาการบรรพต ถาร่างกายเป็น

ยายว่าของยายก็ถูกคอก แต่มันยังไม่ตรงแท้ ที่คนเรายาย
 เสียแต่ยังไม่สิ้นกาลถึงสังขารนั้น เพราะเหตุ ๒ อย่าง คือ
 เพราะอันตรายที่เหลือหาม เช่นเป็นลมตาย หรือเป็นอหิวาตก-
 โรคตายเป็นคนอย่าง ๑ แต่ที่จริงอันตรายเหล่านั้น จะว่าเหลือ
 หามที่เคียวกว่าไม่ได้ เพราะย้ายไปอยู่ในที่พ้นโรคอหิวาตก-
 รอนักพินได้ แลเป็นลมนั้น ถ้าวางกายสมควรอยู่ก็ไม่มีใครเป็น
 แต่เขาเคยยอมว่าเป็นอันตรายที่เหลือหาม ด้วยเรายังไม่มีใคร
 ระวังที่จะป้องกัน นัยอันตรายเหล่านั้นว่าเป็นกรรมแก้ไขไม่ได้
 ถึงใครเขาจะเอาตายก็ตอตาย แต่เหตุความตายของคนทั้ง
 หลายออกอย่าง ๑ นั้นเป็นโรคภัยอันตรายต่าง ๆ ซึ่งพอจะ
 ป้องกันได้ แต่เพราะไม่ระวังป้องกัน คนทั้งหลายจึงพากัน
 ตายไปเสียด้วยความประมาทมั่วเป็นอันมาก จะชแต่พอเป็น
 ตัวอย่างเหมือนภัยโรคที่เรียกว่าโรคกระษัย ตามบ้านนอกแล
 บ้างคงทำไม่จึงไม่มีใครมีใครเป็น ไปเป็นชมอยู่แต่ในบ้านเมือง
 แท้จริงโรคชนิดนี้เป็นด้วยประพฤติกิริยาที่ไม่สมควรอันมาก
 ไปหรือนั่งมากไป หรือยืนเดินมากไปเป็นต้น ชาวบ้านคงเหมือน
 อย่างตัวฉัน คนแต่เขาหง่าวกันแล้วก็เที่ยวขย่งเขย่ง เดิน
 เหนื่อยกันง นงเมื่อยกันง ค้างกันนอน เข้ามดกกัน เสื่อม

สมเด็จพระยาจารย์

๒๒๕

ทกวทกวนไปอย่างนั้น มนักรู้ไม่โรครุณย แต่ชาวเมืองซึ่ง
มอรรการงานทำอยู่กบตอองจางง เขียนหนังสือจายกบโตะ
ข้าง คอหอยบคลานคอยรบไซสอยข้าง คนพวกนั้นตอองหน
อริยาบถไปตามอระแลบรรคาคักคของตน จึงเป็นโรครุณย
นเป็นตัวอย่าง ๆ ตา ๆ ทเห็นไควว่าประมาณไม่รักษาชีวิตของตน
ตามควร ถ้าโรครุณยมนกลายเป็นผีในท้องเมื่อใดจะไปโทษ
ใคร ฉนจึงวาชาวตนตอองเข้าใจรักษา

(ยาย) พ่อพราน ขอฉนถามสักคำเถคพ่อคุณ ทพอ
วาคนทเขาตอองนงเขียนหนังสือ แลหอยบคลานกรากกร้าเขา
ไม่รักษาชีวิตน่น พ่อจะแปลว่าใครเป็นเลมย่นแล้วตอองอาย
สันทกคน ตอเป็นพรานอย่างพ่อใดเทยวเตนเห็นยงกายงไก
เลมออายจจะย่นอยางน่นหรือ

(นายพราน) ฉนว่าถานงกรงเกนไปตอองนงายจจะเป็น
ความบ่ประมาณ ฉนจะเปรยบความไหยายฟังไหเข้าใจง่าย ๆ
เปรยบเหมอนอยางววควายทไซเทยมเกวยน ถ้าเตนทางวันละ
นอย ๆ เพยงรอยสองรอยเส้น มนักรู้ไปไคหลายวัน ไม่บอยชา
ถ้าเตนทางวันละไกล ๆ ตงหารอยหกหรือเส้น สองวันสามวัน
กจาตอองหยคพกววควายไหหายเมอยลา แลวจเตนทางตอไป

ไต่ ฉนวนใดกัก เหมือนอย่างตัวฉนวนเป็นพรวนไปมาหากินตามข้า
คงตามชอบใจ ทำไปชั่วนาตาบึกไม่เห็นคเห่นอย เปรียบเหมือน
ววควายทลากเกวียนวนละไกล ๆ ผิดเขาต้องทำการฝนอริยายถ
เช่นพวกเสมียนเป็นต้นนั้น เหมือนววควายทต้องเดินทางไกล
จึงต้องมีเวลาพักผ่อนหยุดทำการมาบำรุงร่างกายเนือง ๆ ต่อไม่
เช่นนั้นจริงจะเป็นความประมาทต่อชีวิต

ตาไต่ฟังกหัวเราะชอบใจว่า นายพรานว่าชอบกลหนัก
หนา เห็นควรจะพึงเอาเป็นคติไต่ว่า คนเราควรต้องเข้าใจ
รักษาชีวิตของตนทุกคน แต่ทว่าแกว้านนชาคมนยงกว้างนัก จะ
เอาอนโศกเป็นทลึงเกดของการรักษาชีวิต ใครจะรักษาชีวิตให้
ดีจะมีตองตงตนเรียนคัมภีรแพทย ตั้งแต่ปฐมจินดาไปจนจบที่
เคียวหรือ จะไต่โรคภัยไข้เจ็บทั้งปวงไต่

(นายพราน) ไม่จำเป็นถึงเช่นนั้นดอกตา ทลึงเกดมี
อยู่ไกล ๆ กล่าวคือตัวเราเอง มนยอम्मทุกขสำหรับเป็นล้าม
ประจักษ์มา เป็นต้นว่าเราไม่กินข้าวทองก็ไข้ความแล้งมาเตือน
นั่งนานไปบนเอนกก็ไข้ความเมื่อยมาบอก แต่คนไม่ใคร่เอาใจใส่
สังเกตรอไม่เชอถอมนเสียเอง

(ตา) วานถกทเคยว เมอเคอนก่อนเข้าออกไปพรวนดิน
ทไรถวออกครนทวชนทากลขมาจยไซ ต่อไคยอระเพคทยายแก
วากนเข้าไปจึงหาย แต่กระนมนนกลนเอาเพลยไปอกหลายวัน

(นายพราน) นนและตา เขาว่าความไซเจ็บถ้าไคลง
เย็นแล้ว ถงเราจะเข้าใจว่าหายแต่ร่างกายคงบอยช่าออนเพลย
ลงกว่าแต่ก่อน เปรยบทแลเห็นเหมือนกยเบนขาดแผล ถงจะ
หายแล้วคงเป็นแผลเป็นปรากฏ ไม่เป็นเนอสนทคเหมือนแต่
ก่อน เพราะฉะนันทจะถอความขาดแล้วไม่กลัวโรคอย่างทยาย
ว่าเมอตะก ขาจึงว่าไม่ตรงแท้ สยองกันไวอย่าให้เจ็บไม่ได้
เหมือนดังชาวขาดทยายแกกลวเขาจะ ไปตกห้วยเหวตายนน
นนมคหมอแลโรงพยาบาลอนไคมอยู่ตามป่าดง เขาจึงอยู่ไคไม่
ลมตายเสียหมด ก็เพราะเขาประพฤตอริยาบถของเขาเสมอ
เหมือนเขาบองกันอยู่ในตัวจึงไม่ใครเจ็บไซ

(ตา) ยายยอมแพเขาเถด นายพรานเขาว่าถูก แตน
อย่างโรคเราพุดกันมันไคลออกนอกเรอองไปเสียแล้ว เคมเรา
วากนถงจะผกสอนเด็ก ทำไมมันจึงกลายไปเป็นรักษาคความไซ
เจ็บไปเล่า

(นายพราน) ไม่ออกนอกเรื่องคอกตา เพราะยายแก
 ไม่ใคร่เข้าใจ พดกนจึงอยข้างยดยาว เรืองมนเกยวกบการผก
 สอนเคกอย่างน คอคนเกดมา ถ้าจะว่าด้วยส่วนความรแล้ว
 ต้องจคเป็น ๒ ชน คอชนเคกยงไม่รู้อะไรต้องอาศัยผใหญ่
 ถอทายผกสอนแนะนำไปจนโตใหญ่ โตความรความเข้าใจค
 แล้ว ชนนจจะใช้ความรของทวถอทายตัวเองต่อไปได้ ท
 วนไม่เลอกว่า ความรอย่างใด ๆ ถึงความรทจะรกษาชวตก
 เหมือนกัน เคกหลานของตาเวลานมนยงถอทายตัวเองไม่ได้
 ต้องเป็นธุระผใหญ่ทจะผกสอนแนะนำให้

(ตา) ถูกละ แต่อย่าทจะสอนให้มนรกษาชวตอย่าง
 แกว่า ชากไม่เคยผกสอนใคร จะให้ชาสอนอย่างไรเล่า

(นายพราน) ตามความทเราพดกนมา ถ้าจะว่าโดยย่อ
 เราว่าชวตอาศัยสังขาร และส่วนสังขารนนธรรมดาของมน
 ควรจำแนกออกเป็นส่วนร่างกายแลส่วนใจ จะต้องว่าเป็นส่วน
 กัน ส่วนร่างกายนนเคกหลานของตาในเวลานนธรรมดาของมน
 กำลังจะเติบโตชน ในส่วนนกต้องผกสอนในทางทำนบำรุงให้
 เจริญกำลังร่างกายเป็นประมาณ ว่าอย่างหยาย ๆ กคอ ถึง
 เวลาทนให้ทนให้อม ถึงเวลาวิ่งกให้วิ่ง ถึงเวลาเล่นกให้เล่น

ถึงเวลานอนก็ให้นอน อย่าทรมานร่างกายมันให้ย่อยช้าอย่าง
โต เก่งนั้นจึงจะเคยโตแลมกากลางวงศาแข่งแรงชนตามสมควร
แกธรรมดาของสังฆาร ถ้าเช่นนั้นก็ยอมเป็นทางที่จะให้ชีวิต
ยดเย็นไปตามธรรมดาคอยกัน

ผู้ใหญ่เลี้ยงเด็กทักวนน บางคนกลัวเด็กจะซุกซนปราบ
ปรามกวัดข้นไหนดงพบเพียบขอยแต่กบต หรือกกขงให้อยู่แต่ใน
เหยาเรือนบาง เด็กคนโตฝึกหัดโตเชนน กมกชมกนวลูก
เขาตรอยเหมือนนกขพาพบไว้ ผู้ใหญ่บางคนอยากจะให้เด็กส่วย
งาม เฝ้าแต่หักแขนให้อ่อน หักมือให้อ่อน นบถอกนวางาม
เป็นผลบาง บางคนอยากจะให้เด็กสบาย เฝ้าแต่อุ้มซหอยหว
ไม่ใคร่ให้ถูกแผ่นดินบาง ทำอย่างนั้นถาควยนาใจรกกจรง
แต่เหมือนทำโทษลงอาญาแก่เด็ก โดยมีโตคิดถงธรรมดากา
การทเกยเด็กกกขงไวกกบต เหมือนนกขเลี้ยงช่างตกลอกไวกกบ
โรง เห็นงดงามแก่ตากจรง แต่ช่างนกกาลงยอมอ่อนเพลยโดย
จะอยู่ไปโตจนแก่เฒ่าก้องแง่งไม่สมประกอบต้งช่างข่า การ
ทหักแขนหักมือเด็ก จะให้งดงามน่นเล่า ก็ไม่ผิดกขอย่างจะ
คตรอกเรอนให้อ่อนเหมือนงวงคร รอดมนเป็นของสำหรับ
จะแบกหามของหนัก คคเสียให้อ่อนกคคทอนกาลงมนให้น้อย

ลง แลการทอมชุนน กคอตคกลางมอตนแซนชาซงเกคมา
 สำหรับทวเตกอยางเคยวกัน ทวยเหตุนฉนจิงวาคนเราถงรก
 เตก แต่พากนหลงเลียงในทางทจจะเป็นอนตรายตคทอนก้าง
 แลอายของเตกอยู่โดยมาก เพราะเหตุทมไคพจารณาคธรรมดา
 ของชวตแลร่างกายของคนเรา ในส่วนธรรมดาของใจนนเลา
 ใจคนธรรมดาของมนเป็นสังสำหรับร เหมือนหเป็นธรรมดา
 สำหรับพงฉะนน แต่ความรนทองอาศัยความคนเคยแลความ
 เชอเป็นใหญ่ ยามเตกความคนเคยยังน้อย กยงไมไครรอะไร
 ไคชนเคยชนกรมากชนเป็นลำดับไป เป็รยบความอย่างต่ำๆ
 เตกแรกยงไมรจกว่าไฟเป็นอย่างไร เอมอไปถูกเขากกรวารอน
 แลวทหลังกไมจบอกต่อไป เพราะไคความคนเคยเป็นหลัก ว่า
 โดยส่วนความเชอนนกกคอ เชอความคนเคยของผอนเขาบอก
 เลาเป็นตน เหมือนหนงเตกทพอเขาใจคำพูด ผไหญ่บอกว
 ถาจขมคมนจะกคเจบ แต่แรกเตกไมฟังไปจขเขากมคกคเจบ
 กไคทง ความคนเคยทมคกคแลทจะเชอว่าผไหญ่เขารคกกว่า
 ทวยเขาเคยมาแลว เมื่อผไหญ่ห้ามปรามอนไคต่อไปเตกกพงคำ
 โดยเชอถอ ทว่าในส่วนความคนเคยเชอถอว่าเป็นหลักของ
 ความรชองเตกน ถาคคพจารณาไคตัวผไหญ่เรากเหมือนกัน

ผดกนแต่ด้วยความขงแลหยอนมาก แลนอยกว่ากันตามอายุแก่
 แลออนเท้านน ด้วยเหตุนควรเห็นไ้ว่าธรรมดาที่ผใหญ่จะผก
 สอนใจเต็ก ควรผกสอนโดยขแรงความจริงซงตัวไ้ใครแลไ้ค่น
 เคยมาก่อนทงฝ่ายคณแลฝ่ายไทย ไ้เต็กไ้ความรยงชนโดย
 ลาคบ เปนทางทจะรักษาตัวไ้เปนไปเินทางซางชอบคณน จงจะ
 เรยกว่าเปนการผกสอนทถูกแท ทกวนนผใหญ่เราขางคนอยาก
 จะไ้เต็กนอน หลอกเต็กว่าไ้มนอนเสยตกแกจะกนตบคณน
 เปนตน เต็กมนซอเชอถอกยอมมนอน กลบเหินเบนวคโดย
 หมนเต็กวาชญญายงออน หลอกลวงไ้ทำอะไ้ไ้ง่าย ๆ ตามใจ
 หากคไ้ไ้ว่าเบนไทยแกตัวเต็ก ด้วยเรากล่าวเทจเปนตัวอย่าง
 ไ้หมนจำแลเคยใจว่า ความเทจยอมจะคผใหญ่เขาจกกล่าว หรือ
 มนจะนนมนจขว่าหลอกมนไ้คเมอไค จะบอกกล่าวส้งสอนอนไค
 มนยกยอมจะกลางแคลง ไ้ว่าจริงหรือเทจ เมอว่าโดยย่อ นสย
 เต็กกขผใหญ่มนกนสยคนเหมอนกน ผดกนแต่ทออนกขแก
 ทำส้งไคเปนความซวแกผใหญ่ มนกซวแกเต็กเหมอนกน
 ขอความทคณวามาน หนอยตาขายจะนกว่าคณนรหลกนก
 ปราชญ์อนไค เปนขอความทคณไคยนมาจากท่านสมภารองค์
 ไ้หมทวคแค ท่านขแรงไ้พ้งเมอเรว ๆ นจำไคขางจมาเล่าสู่

กนพัง ถ้าตาอยากจะรู้ให้ละเอียดคลอเคลียไปถามท่านเองเถิด
เวลานักสายนกหนา ฉันจะต้องลาตากบยายไปเที่ยวหากินเสีย
สักที

หนู ถ้าหากินถ่วงาของเองออกละก็ไปออกช้านะ คราวนี้
ข้าจะมายังให้ทนททเคียว อายเรื่องไปวานหนูมากก็สายธนูของ
ชานมนรายนกกตองขอเสียที นายพรานว่าท่านแล้วกลาไป
ตากบยายตรตรองคถอยค่าของนายพรานชอบใจเห็นจริง
ด้วย โดยมาก พอเพลแล้วตาจึงหาหมากพลูใส่พานไปหาท่าน
สมภารวัดแค ไปเห็นท่านสมภารเป็นหนุ่มกนกสงสัย ว่าหนุ่มๆ
ท่านหรือจะมีความรู้หลักอย่างนายพรานว่า ครั้นได้ถามไต่
ความว่าท่านสมภารเป็นมหาออกมาแต่กรุงเทพ ฯ กยนค จึง
เล่าความที่ได้พุดกับนายพรานให้ท่าน สมภารฟัง ทุกประการ
ท่านสมภารได้ฟังก็สรรเสริญนายพรานว่า ช่างอสาห์เจตจำขอ
ความไต่คั่นหนา แล้วท่านจึงอธิบายแก่ตาว่าทนายพรานเขา
วานนกถกของเขาแล้ว การฝึกสอนเด็กควรจำแนกเป็น ๓ อย่าง
คือท่านบารุงแล้วฝึกสอนให้เจริญกำลังร่างกายให้สมกับธรรมค
าเนียมให้เป็นมาอย่าง ๑ ฝึกสอนสติปัญญาความคิดให้รู้จัก
ประกอบกิจการต่าง ๆ อย่าง ๑ ฝึกสอนน้ำใจให้รู้จักผลัดชอบ
อย่าง ๑ นั้นแลเป็นหัวใจของการฝึกสอน

(ตา) พระคุณเจ้าข้า อายการฝึกสอนให้เจริญกำลังร่างกาย
ทนายพรานเขาเรียกฝึกสอนรักษาชวตนน คนนกเข้าใจอยู่
แล้ว แต่อก ๒ อย่างที่พระคุณว่า ที่คนยังไม่แลเห็น คือจะฝึก
สอนอย่างไรเจ้าข้า

(สมภาร) อันการฝึกสอนสัตว์ปัญญาความคึกคักนว่าอย่าง
ง่าย ๆ ก็คือให้มันเองแหละตา แต่การทศวรรจะรุ่มนมาก รุ
ไ้ง่ายบ้าง รุไ้ยากบ้าง จะต้องฝึกสอนผ่อนผันแต่ช่นง่าย แล
ช่นควรจจะรูก่อนช่นไปเป็นลำดับ เป็นต่นว่าอย่างต่ำ ๆ ว่าควย
อาหารที่เรากินเองก็เป็นความที่จจะต้องเรียนเป็นอเนกปริยาย
ธรรมดาคคนแรกเกิดมามีความรตคตวมากแต่หว แลวก็จะ
ตองกินอะไร ๆ จจะอม จจะต้องมาเรียนให้รู้วส่งนเป็นอาหาร
ควรกิน แลส่งนให้อาหารควรกิน จจะต้องเรียนจจะรู้ว่าอาหาร
ส่งนตองหงตมกอนจกนไ้ แลอาหารส่งนไม่ตองหงตม
กอนกนไ้ จจะต้องเรียนจจะรู้ว่าอาหารส่งนจตองเพาะปลุก
จจะมช่น แลอาหารอย่างนจตองเทยวหาแลจขมาจจะไ้
บริโภค จจะต้องเรียนจจะรู้ว่าอาหารอย่างน ๆ ตองเพาะปลุก
อย่างน ๆ จจะมผล แลอาหารอย่างน ๆ จตองจขควย
ครองมอแลอุปเทหอย่างน ๆ จจะต้องเรียนจจะรู้ว่าอาหาร
อย่างไ้ถงมแต่อย่างเคยว ถ้ามกเกินตองการกอาจจะเอา

ไปแลกหาอาหารอย่างอื่นมาแต่คนอื่นได้ ว่าแต่ด้วยอาหารอย่าง
 ย่อ ๆ อย่างเคี้ยวจนยเคี้ยวถึงเพียงนกยงไม่เป็นทสฺส พอเห็น
 ได้ว่าความจริงในโลกที่คนเราจะต้องรุมมากมายนัก ความรู้
 เหล่านี้อาจต้องเล่าเรียนด้วยสติปัญญาทุกอย่าง ว่าโดยย่อเกิด
 มาเป็นคนก็จะต้องเล่าเรียนให้พอสามารถจะเลี้ยงชีวิตตนด้วย
 กำลังแลสติปัญญาที่มามากขร่างกายให้จึงได้ เป็นธรรมดาด้วย
 กันทุกคน

ก็แลการฝึกสอนข้อที่ ๓ กล่าวคือสอนใจให้รู้จักผิดแล
 ชอบนั้น ว่าโดยทางโลก ก็ให้รู้จักความจริงว่าเพื่อนมนุษย์ที่
 เกิดมาในโลกควรจะประพฤติต่อกันอย่างนั้น ๆ จึงจะเป็นความ
 สุขสำราญด้วยกันทั้งโลก กล่าวคือที่ไม่กดขี่ข่มเหงเบียดเบียน
 ให้เป็นภัยอันตรายต่อกันในข้อนี้ว่าโดยย่อ ก็คือฝึกให้สั่งสอน
 เต็กด้วยศีลแห่งคุณแลโทษ ให้แลเห็นเขอลงเป็นหลักแก่ใจว่า
 อกรวากเหมอนกบอกรเขาเท่านั้นเป็นทสฺส

(ตา) พระคุณเจ้าข้า พระคุณวานคุณนิกเห็นถกนิกหนา
 แต่ยังมีความสงสัยอยุ่ณคหนึ่ง ด้วยคุณนิกโดยนเขาพดกันอยู่
 โดยชกชมว่า หนังสือเป็นยอกวษาที่จะต้องเล่าเรียน แต่การที่
 จะต้องฝึกสอนทั้ง ๓ อย่างที่พระคุณวาน ไม่เห็นมีชอว่าหนังสือ

อยู่ในนนเลยแต่สีกาเคียว พระคุณเห็นว่าหนังสือไม่จำเป็นจะ
ของเลาเรียนคอกหรือเจ้าขา

(สมภาร) ความททถามขอน ฉันจะอธิบายให้ฟัง แต่
มันเป็นเรื่องที่เข้าใจ ยากอยู่สักหน่อย ตาต้องตั้งใจฟังแลแต่
ครครองจึงจะเข้าใจได้ อนึ่งที่เราเรียกกว่าหนังสือ ๗ นั้นเป็น
แต่เครื่องหมายสำหรับเขียนคำพูดของคนเราลงไว้ ไม่ว่าหนังสือ
อะไร ๗ เป็นต้นว่าจดหมายทมิฬไปมา กคอกาทเจ้า
ของจดหมายนนพค ตำรายตำราเรียนทั้งปวง กคอกาของครู
บาอาจารย์ผู้แต่งทานสั่งสอน ทศกจนคณกรพระไตรปิฎกน
กคอกาของพระพทธเจ้าตรัสไว้ บรรดาหนังสือทั้งปวงที่เราอ่าน
กัน ว่าททกคอกาพูดทงน

(ตา) ซัก่อนพระคุณ ก็ฉันยังไม่เข้าใจ ขอให้อธิบาย
ให้แจ่มแจ้งกว่านสักหน่อย

(สมภาร) เอาเถิด ฉันจะทำตัวอย่างให้แลเห็นแก่ตา
เคียว ท่านสมภารว่าแล้วจึงหยิบกระตางนนวนมา เขียนหนังสือ
ลงสองสามตัวแล้วถามว่า ทเขียนไว้ในกระตางนนวน
อะไร

(ตา) กหนังสือสพระคุณ

(สมภาร) ถูกละ ตาลองอ่านทหรือหนังสือทนวนว่าอะไร

(ตา) ว่า ตามาวนกกินข้าวมาแล้วหรือยัง

(สมภาร) หนังสือนนใครเขียน

(ตา) ก็พระคุณเขียนนะ

(สมภาร) เขียนว่าอะไร

(ตา) เขียนถามคิดนว่ากินข้าวแล้วหรือยัง

(สมภาร) ใครถาม

(ตา) ก็พระคุณถามนะ

(สมภาร) คำถามในหนังสือนน คำของใครเล่า

(ตา) ก็คำของพระคุณนะ ออ เห็นละพระคุณเข้าใจละ

หนังสือนนยอมเป็นแต่ถ้อยคำของผไท้แท้จริง เหมือนอย่าง

หนังสือเรื่องพระอภัยกศอกคำของสนทรรักษ์ท่านเล่าให้ฟัง

นเอง แต่คิดนยังสงสัยออกนคหนังสือ ถ้าหนังสือเป็นสกแต่

ว่าเครื่องหมายแทนคำพูด เขียนมันให้เมื่อยมือทำไมพระคุณ

พูดกันเสียด้วยปากจะมคกว่าหรือ

(สมภาร) ฉนั้นจะถามตาสักหน่อย เวลานี้ตาหิวข้าว
ตาอยู่ทนตาจะพูดบอกยายให้หาข้าวทางบ้านของตาได้หรือไม่

(ตา) จะบอกไปอย่างไรเล่าพระคุณ ก็มันอยู่ไกลกัน
อย่างนี้จะตะโกนไปก็ไม่ได้ยิน

(สมภาร) ถ้าเขียนคำของตาเป็นหนังสือส่งไปให้ยาย
จะเป็นอย่างไร

(ตา) ยายแกกคงจะหาข่าวไว้ช้พระคุณ

(สมภาร) นนและตา ท้าวว่าจะพดไปด้วยปากไม่ได้
เพราะอยู่ไกลกันไม่ได้ยินเสียง แต่ถ้าเขียนหนังสือไปยายจะ
เข้าใจได้เหมือนนกขี้ไต่บินตาพด อย่างนกการทเขียนคำของเรา
ลงเป็นหนังสือเหมือนเราต่อเสียงของเราให้ยาวได้จริงหรือไม่

(ตา) อ้อ อ้อ จริงอย่างพระคุณว่าแล้ว เห็นได้ อย่างหนึ่ง
ละพระคุณ หนังสือเหมือนนี้อาจจะต่อเสียงคนให้พดไปได้ไกลๆ
ใครรู้หนังสือก็เหมือนนมเสียงดัง อาจจะพดกับคนอื่นได้ถ่วงร้อย
โยชน์พันโยชน์ชอบกลจริง ๆ

(สมภาร) ใช่แต่เท่านั้น ฉันจะต้องถามตาอีกข้อ ๑ ตา
ได้เคยพบปะกับท่านสุนทรภู่บ้างหรือไม่

(ตา) เปล่า พระคุณ เขาว่าแกตายเสียมานานแล้ว

(สมภาร) ทำไมตาจึงได้รู้ท่านพระอภัย ของท่าน
สุนทรภู่เล่า

(ตา) เพราะดิฉันได้อ่านหนังสือ เรื่องพระอภัย

(สมภาร) หนังสือนั้นเป็นคำของสุนทรภู่ ถ้าเช่นนั้น
ท้าวว่าตาได้อ่านถ้อยคำของท่านเมื่อท่านตายเสียมานานแล้ว ท
ว่าท่านตาย แต่ถ้อยคำของท่านยังอยู่มาจนบัดนี้ ด้วยอะไร

(ตา) ทวยหนงสอชพระคุณ ออ เห็นอกอย่างหนงละ

(สมภาร) นั้นแลรงนบวาหนงสอเป็นประโยชน์นอกอย่าง

หนง

เมื่อว่าโดยยอหนงสอเป็นเครื่องหมายสำหรับเขียนแทน
คำพูด เพื่อจะให้พูดไปได้ไกลเกินกว่าเสียงของเราประการ ๑
เพื่อจะพูดไว้ให้ถอยคาคงอยู่ชานานนบทวยรอยทวยพนบอย่าง ๑
ธรรมดาของหนงสอวาทแทแลวกแทน

(ตา) พระคุณเจ้าชา การทให้เต็ก ๆ เรยนหนงสอน
คณนทไม่เห็นวามนจะมอะไรพูดเป็นแก่นสารนท ออกประการ ๑
ผู้ใหญ่เขากเลียงคูนทุกคณ วาหนงสอสวาเป็นวาสำหรับ
พูดไว้ให้ไคนานแลพูดไปให้ไคไกล ถาความรพพคให้มน
เป็นเรองเป็นราวไคอย่างทานสุนทรภู่ หรือเวลาทามาหากนทน
รอนกาลงวงชานอย จะจคหมายบอกไปแทนตัว เช่นวาคณ
จคหมายไปให้ยายหาชาวไวคควรอย แต่ทจะสอนไปแต่เต็ก ๆ
จะมีประโยชน์อะไรเจ้าชา

(สมภาร) คณคเหมือนนายพรานเขาไคชแจงให้ตาเขา
ใจแลวมไคหรือ วาบรรดาชาทเต็กจะตองราเรยนนท จะรู้ไค
ทวยความคณเคยของทวเองอย่างหนง ทวยความคณเคยของ
นเขาบอกเล่าให้เขาใจอย่างหนง เหมือนอย่างเต็กหลานของตา

การอะไรก็ส่งสอนมันตามรู้ตามเห็น ถ้าเด็กนั้นไม่เรียนหนังสือ
ก็จะไ้แต่ความรทตามฝึกสอนให้ ถ้าหากว่ามันอ่านหนังสือออก
มันก็จะอ่านหนังสือคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ นักปราชญ์
ซึ่งอยู่ห่างไกล หรือทลวงลยไปแล้วมันบดขยร่อยดวยพนบ เิ่มมอ
ไ้ทานเหล่านนั้นมาช่วยตาเป็นครูบว ว่าอย่างง่าย ๆ ไ้ความรู
ของคนมากกว่าไ้ความรูของคน ๆ เดียวมิใช่หรือ นแลเป็น
ตัวประโยชน์สำคัญทตองให้เด็กเรียนหนังสือ แต่มิใช่จะเรียน
เพื่อจะให้รู้ตัวชาหนังสือคอกณะตา เรียนเพื่อจะรู้ความคคแล
คำสั่งสอนของครูบาอาจารย์เป็นอนมกนนเป็นสำคัญ ขอนและ
ทคนเราไม่ใคร่เข้าใจ มักไปหลงว่าหนังสือเป็นตัวชาเหมือน
กยเห็นขวกคคไ้ขนม ไปหลงชเอาทงขวก แลขนมซึ่งอยู่ใน
นนั้นเป็นอาหาร

(ตา) พระคุณเจ้าชา พระคุณชแจ่งแจ่มกระจำคนก
หนา ทคนเห็นแลแล้ววาชหนังสือนนเทกตองจาเรียน เพราะถ้า
อ่านออกแลวกเหมือนไ้ลูกกญแจ อาจะไ้ประตุโรงเรียนเข้า
ไปหาครูบาอาจารย์ไ้เป็นอนมก และถ้าเขียนหนังสือไ้ก
เหมือนไ้คฤทคเคชขนอกอย่าง ๑ ซึ่งอาจจะพคให้กระแ้เสียง
ของตนไ้ยินไปไ้ไกล นบดขยร่อยโยชนพนโยชน แลอาจ
จะพคไ้ไ้ลูกหลานเหลนไ้ยินคำพคตลอคไปนบดขยร่อยบ

พนย สำน สำน ความทพระคณวาน ถ้าไม่คคแลวกแลเไม่เห่น
 พระคณเจ้าชา เทยวนคณเขาใจแลววาเทกควรจะรำเรียน
 ความรประการใด แทวทจะผกสอนคณนกกยงไม่เคยอยาก
 จะให้พระคณช่วยแนะนำแต่ * * *

๑ เอะเวลาแตงมาเหมอนสักรู

พนจทหน้ากระต่ายเกนคาคหมาย

ตวกเมอยมอกลาตากพราย

จบนยายเสยสัททเพยงนเอย ฯ

อธิบายด้วยประโยชน์ของการเที่ยวเตร่

การเที่ยวเตร่นั้น ว่าจริงใคร ๆ ก็ดูเหมือนจะไร้ประโยชน์
ด้วยกันแทบทุกคน จะต่างกันก็แต่ไปไกลบ้างใกล้บ้าง แลได้
เที่ยวจนอยุ่อย่างมาหลาย ทว่านัยประสงค์ว่าเที่ยวเตร่ไปต่างบ้าน
ต่างเมือง หรือไปบ้านนอกคอกนา มิใช่เที่ยวเล่นเพลตามบ้าน
หรือไปเที่ยวจนเสียตามศาลาที่พักกันเขาไซ้

การเที่ยวเตร่นั้นประโยชน์รวมยอดกม ๒ ประการ คือ
ได้ความสุขสำราญประการ ๑ ได้ความรู้ประการ ๑ ทว่าได้
ความสุขสำราญนั้น ความสนุกสนานรื่นเริงซึ่งได้ไปดล
พบเห็นภูมิประเทศ แลผู้คนสิ่งของซึ่งยังไม่เคยพบเคยเห็นจน
ฉนั้นได้ ไม่ต้องพรรณนาจะแจ้งจะพอเข้าใจอยู่แล้ว อนึ่งส่วน
ความสุขนั้นก็เป็นสิ่งซึ่งอันโลมต่อกัน แม้แต่คนไข้ได้แปรสถาน
ในเวลาอันสมควร หมอก็ยอมถือว่าเส้นทางที่จะหายไ้ไ้เร็ว ถึง
คนซึ่งไม่มีอาการป่วยเจ็บ คนที่ประจำการมกจรรต่าง ๆ อยู่
เป็นนิจ ก็ยอมมีเวลาเห็นคเห็นอยเมื่อยลา เมื่อใดละก็จงวล
แปรสถานไปเที่ยวเตร่ตามอำเภอใจเสียได้ครั้งหนึ่งคราวหนึ่งก็
ยอมช่นชานสำราญกายตลอดจิตใจ กลับมาตงหน้าทาการงาน
ไ้ไ้แข็งแรงคชนกว่าเก่า เปรียบอย่างตา ๆ เหมือนกับมาทเขา

แกเครื่องอ่านปละปล่อย ให้ไต่เทียวโลกไผ่ไปตามสยายเสย
 คราวหนึ่ง พอหายเมื่อยลาแล้วเอามาใช้สอยอีก ย่อมหายชบ
 เชาเหงาเงงฉนี้ไต่ คนเรากเหมือนกัน เพราะมากคนกค
 ร่างกายมิใช่ทำด้วยเหล็กด้วยไผ่ ผิดกันอย่างไร ความชอบ
 จะอธิบายไปใยให้ช่วยกาย ท่านผู้ใดยังสงสัยจงลงหาวัน
 วาง ๆ สักวันหนึ่งเอาเสียบยงอาหารบรรทกเรือแจวไปเทียวออก
 หิงชาวคมแกงกันตามเรือกสวน กจะออกสนุก กันชาวเรือค
 ือรอยไต่มาากกว่ากันทนานเมื่อนานก่อน

ในข้อที่ว่าไต่ความร้นน เป็นข้อสำคัญควรจะอธิบายให้
 ชัดเจน แต่จะต้องขอยกความชอบตนให้เป็นอนเข้าใจกันเสียว่า
 มีความร้ยอมเป็นทางที่จะไต่ความค ดงน อย่าให้ต้องอธิบาย
 เปลืองกระดาษ จะตงตนแต่ว่า การอย่างไร ๆ ที่ควรเราจะร้นน
 อาศัยเหตุ ๓ อย่าง ๑ ไต่ไต่โดยรู้สึกเอง กล่าวคือไต่เห็นไต่ยน
 ไต่ถูกต้องแลชิมรสเป็นต้นอย่าง ๑ ไต่ไต่โดยความรู้สึกของ
 ผอน กล่าวคือไต่ฟังคำหรือไต่อ่านหนังสือที่ผอนเขาไต่รู้สึกมา
 เองแล้ว มาพรรณนาให้เข้าใจอย่าง ๑ แลคคตตรองตามด้วย
 สติขณญาของตนอกอย่าง ๑ ทว่าตตรองตามด้วยสติขณญา
 นน เพราะความคคยอมตองอาศัยความรู้สึกอย่างไรอย่างหนึ่ง
 ซึ่งไต่ความากอนนนเป็นเหตุ

การสั่งใดที่คิดด้วยความรู้สึกของผอง ญาติที่จะถูกต้อง
ตามความจริงใด จะยกตัวอย่างที่เขาใจง่าย ๆ เหมือนหนึ่ง
พระพุทธบาทที่เขาสดับตนเอง เมื่อแรกเรายังไม่ได้เคยไป
ไต่บันไดสี่ขั้นสู่เขา มาเล่าให้ฟัง ต้องนึกเตาเผาปูนร่าง ภูเข
แลลานพระพุทธบาท แลภูมิลำเนาเขาตกท้ายพิภพไปตามคำ
ของเขา ว่าปูนร่างภูมิจึงจะเป็นอย่างนั้น ๆ ครั้นได้ไป
พระบาทไปแลเห็นเขาด้วยนัยนาของเราเองก็ไปคนละอย่าง
ผิดกับที่เขาไว้วางใจความคิดแท้ ๆ มิใช่หรือ เหนือเป็นตัวอย่าง
เทียบตลอดไปได้ ถึงการทวงปวงกันอย่างเดียวกัน ถึงจะฟังเขาเล่า
จะอ่านหนังสือ หรือจะตรึงเขาว่าดเขียนถ่ายมาสักเท่าใด ๆ
ที่จะให้เข้าใจถูกต้องตามความจริง เท่าใดแลเห็นด้วยตาของตนเอง
นั้นเป็นอันไม่มี เมื่อว่าโดยย่อการที่จะแสวงหาความรู้ในกิจการ
ใด ๆ ถ้ารู้ด้วยตนเองดีกว่าที่จะรู้ได้แต่ด้วยคำบอกเล่าเป็น
อันมาก

การต่าง ๆ ในภูมิประเทศบ้านเมือง อันเป็นเครื่องบังเกิด
แลประกอบความคึกคักรื่นเริงเป็นอันมากมิใช่น้อย นับตั้งแต่
คนประกอบการค้าขายกันไป ถ้าได้เที่ยวเตร่ภูมิลำเนาทำเล
ที่เพาะปลูก แลทางสินค้าขนลงมากมายหลายตำบล ก็อาจ
จะรื้อเลือกสรรการอันควรลงทุนให้เกิดผลยิ่งขึ้นได้ โดยลำดับ

ถ้าเป็นคนรบราชการบ้านเมือง การททเทยวเตรกยงมประโยชน์
 สำคัญชน เพราะราชการเป็นทรวบยอกของสรรพการทงปวง
 อันจะพงมในประเทศ ถ้าผทราชการใดทเทยวเตร ไตรใดเห็น
 ภูมิลาเนาบ้านเมือง แลความสขทกขของไพรพพาชาแผนคน ก
 เหมือนหนงมทนในทางทการตรตรองราชการ อันควรแก้หนาท
 ของตน แทจริงธรรในหนาทคนทราชการผดกยธรรของคน
 คาชายทไม้อาจจะกำหนดว่า จะมแต่อย่างนนคอกกอย่างนนคอกใด
 ตกอยู่ในเหมือนนกยเป็นทาสอยู่กลางเรอน แลแล้วแต่จะมอนใดก
 จาเป็นจะต้องทา จะคาคกระเนหรือจะเลอกทรกกมกทชงมใด
 เพราะฉะนณ ยงมความมรเห็นสำรองไวเป็นทนของตัวมากเท่าใด
 กเล้มอมกาลลงความสามารถยงชน ทวานหนอยผทเป็นชาราช-
 การผนอยเช่นชนเล้มยนแลมहाคเล็ก จะเข้าใจว่าเฉพาะการ
 ชงควรแต่แก้ราชการผใหญ่ ถึงผนอยกเหมือนกัน ขอให้
 เข้าใจว่าชาราชการผใหญ่นน แต่แรกกเป็นผนอยมากอนทงนน
 ผนอยในเวลานกยอมมชองทางทจะใดเป็นผใหญ่ไปภายหน้า
 แลวงหาทนรอนในความมรสำหรัทวไวเสียแต่ยงเป็นผนอยทม
 เวลาแลกลางร่างกายมาก ทกว่าจะไปแสวงหาตอเมอตองรบ
 ผดชอยกวากกรงเสียเต็มทว ถึงผทมหนาทราชการอยแล้ว ถ้า
 ไตรทเทยวการบ้านเมืองมากชนกยอมจะเป็นประโยชน์ ทงจะเป็น

เครื่องขบองกันความพลาดพลึงไต่ควยออกอย่างหนึ่ง เพราะทางที่
 ผดองรบผดชอขบในราชการ จะพวงพลาดพลึงควยอย่างไต่ จะมี
 มากกว่าเพราะที่ไม่มีความจริงนเป็นไม่มี เพราะเหตุฉะนั้นจึงว่า
 การที่ไต่เทยวเตรตรวจตราให้รู้เห็นภูมิประเทศแลจากการทกข
 สขของผคนพลเมืองชานาญมากชน ก็เหมือนนมเครื่องขบองกัน
 ที่จะพลาดพลึงไต่ควยลงควย

เหล่านเป็นคณสำคัญของการเทยว แต่อย่าเข้าใจว่าไป
 เทยวละคงจะไต่คณสมบัติเหล่าน คนอยู่ฟากข้างโน้นข้ามเรือ
 งามมาทำงานฟากข้างนทกาทกวนมณไป ลองไปถามคณเถิดว่า
 หนานากบหนาแลง หรือนาชนกบหนาลง คนแจวเรืองามเขาแจว
 เลยบลดคตคสายนามคกนอย่างไรร น้อยคนคอกจะชแจงให้ถูก
 ต้องไต่ เพราะคนโดยสารลงเรือแลวกตงหนาแต่จะถงฟาก
 น้อยคนที่จะสังเกต คนข้ามเรืองามเหล่านฉนไต่ คนที่ไปเทยว
 เตรกทานองเคยวกน มธรรกมกตงหนาหมายแต่จะไปให้ถงท
 ฐรรชงอยู่สคหนทาง ที่จะเอาใจใส่สคคสองพิจารณาการงาน
 หรอภูมิประเทศไปตามทางนมนนอย เพราะฉะนั้น การที่เทยว
 ที่จะให้เป็นประโยชน์จาทองตงใจแสวงหาความรควย จึงจะไต่
 ประโยชนเต็มตามควร นและเป็นความสำคัญอกชอหนึ่ง

การเที่ยว ถ้าจะว่าโดยส่วนโทษก็มีอย่าง กล่าวคือ
ต้องใช้เงินเปลืองกว่านั่งนอนอยู่บ้านอย่าง ๑ บาทเพราะห้าม
ยามรายไปเป็นไข้เจ็บลมตายลงก็เป็นได้บางอย่าง ๑

แต่โทษเหล่านี้เมื่อพิจารณาไปก็เหมือนอกุศลไม่มี เหตุไฉน
ว่าดังนี้ เพราะการแสวงหาคุณสมบัติหรือทรัพย์สมบัติ เป็น
การจาคองลงทนจึงจะได้ ได้ ๆ จะเรียนหนังสือก็ต้องขอสัมค
เครื่องเล่าเรียน ถ้าจะเรียนวิชาให้ถึงอย่างสูง ก็ยังต้องจำ
ครบาอาจารย์ทักให้ฝึกสอนต่อไป การควายกตองลงทน
ขอสั่งสนคาแลเครื่องมอที่จะทำการ การจะเที่ยวแสวง
หาความรันทนทานเองเดี๋ยวนี้ จำต้องลงทนหมายกำไว้ใน
คุณสมบัติ ควรแลหรือที่จะเสียตาย ถ้าว่าโดยอันตรายไข้เจ็บ
จะวินิจฉัยในทางธรรมว่า “ความแก่ความเจ็บความตายเป็น
ธรรมดาของมนุษย์ จะอยู่ที่ไหน ๆ ก็พ้นวิสัยที่จะพึงหลีกเลี่ยง
พ้นไป” เช่นนกได้ หรือจะพิจารณาทางโลก ที่แห่งใดที่
มนุษย์อาศัยได้ เขาอยู่ได้ทำไมเราไปไม่ได้ แท้จริงที่ซึ่ง
เลื่องลือชื่อเสียงว่ามั่วไข้เจ็บชกชมเช่นตงพระยาไฟก็ตาม หรือ
บางตะพานก็ตาม ไข้จะมีไข้เจ็บไปตลอดชั่วนาตาย ไข้ชกชม
อยู่แต่ในฤกษ์ฝน ก็เวลามันชกชมเราจะไปทำไม เลิกไปเข้าฤกษ์
ไม่มีไข้เจ็บไม่ได้อีก หรือ ว่าโดยแท้จริง ถึงคนซึ่งเขาต้องจำผ่าน

ไปในป่าไซ้เมื่อฤดูฝน ไซ้จะจับจะตายเสียหมดทุกคนก็หาไม่
ในรอยหนึ่งจะจับสักสามสี่ ในสามสี่นั้นจะตายก็ไม่กี่คน
ถ้าวางรักษาตัวให้ดีแล้วก็ไม่สู้กระไร คนอยู่กับบ้าน ๆ นอนอยู่
ไปหมดทุกคนเมื่อไร คิดดีแล้วมันลงอยู่ในทางธรรมว่า “แล้ว
แต่บุญแต่กรรมเป็นข้อใหญ่” เมื่อตั้งใจจะแสวงหาคุณสมบัติ
ก็ไม่ควรที่จะซบลาดหวาดหวนไปโดยมิบังควร ได้พรรณนามาใน
คุณแลโทษของการเที่ยววกพัสตารอยู่แล้ว จะอธิบายด้วย
ลักษณะการเที่ยวต่อไป

ลักษณะการที่จะเที่ยววนมเป็นหลายประเภท ถ้าจะว่าประสา
อย่างคนหนุ่ม ๆ ซึ่งจะต้องหาหาความรู้ในราชการบ้านเมืองแล้ว
อาสาเป็นผะช่วยหรือเสมียนทนาย ไปรับราชการกับข้าหลวง
ตามหัวเมืองนั้นเป็นดีกว่าอย่างอื่น เพราะไปอย่างนั้นมักจะไดรับ
เงินเดือนเป็นผลประโยชน์ ถังมีมากมายพอเลี้ยงตัว ไม่ต้อง
ชักทุนเรือน แลการที่จะกินจะอยู่ก็เสมออยู่ในอกของข้าหลวง
ผู้ใหญ่ ย่อมเป็นธุระท่านบำรุงให้ ธุระของตัวมแต่จะตั้งใจ
หาราชการแลประพฤติตามคำสั่งของข้าหลวง ให้เป็น
อย่างคหบดีที่จะพึงทำได้ ท่านก็ไม่มทางจะควรวิตกอย่างใด
ถึงว่าจะมีใครเคยเป็นทพหรือคุณเคยกินมาแต่ก่อน การทไป

ทางไกลไม่เหมือนอยู่บ้าน ไปร่วมทุกข์ด้วยกัน ไม่ช้านานเท่าใด ก็ยอมเป็นธรรมดาที่จะบังเกิดรักใคร่มีไมตรีจิตต่อกัน

ถ้าผู้ใดไม่พอใจหรือไม่มีโอกาสที่จะไปเที่ยวในตำแหน่งราชการใดดังเช่นว่า จะอาศัยพระเจ้าพระสงฆ์ไปอุทิศ หรือจะอาศัยพ่อคามาขายไปเที่ยววกใดเหมือนกัน ถึงไปอย่างนั้นจะไม่ไ้เงินเคอนเบยเลยย การที่จะต้องลงทุนรอนักไม่พอกระไรนัก จะผดกบอย่างกอนักที่จะลาบากกว่าสักหนอย แลที่ไม่ไ้เที่ยวแก่ราชการ

ถ้าหากว่าเข็นคนมกลาง จะหาพาหนะไปเที่ยวโดยลำพังของตนเอง อย่างที่เขาชนพระบาทหรือเขาไปไทรโยคกันเป็นตัวอย่างก็ไปไ้ ไปอย่างนั้นยอมเป็นอิสระอยู่แก่ตัว จะไปทีใดจะคูอะไร จะหยุดจะอยู่จะไปเมื่อใดก็ทำไ้ตามใจ แต่เป็นการเปลืองทุนมากจนเป็นธรรมดา

การที่จะไปเที่ยวจะไปโดยประเภทใด ๆ ก็ตาม ความสำคัญซึ่งจาจะต้องถอเสมอเหมือนกันทุกชนคม ๒ อย่าง คือ การบองกันไซเจบอย่าง ๑ การรภษาความเรยบรอยอย่าง ๑ กแลการบองกันความไซเจบนน ถึงจะไปในทางที่ไมมีไซเจบก

ควรระวัง เพราะเหตุที่นาทำอาหารแปลกเปลี่ยนนึ่งประการ ๑
 ถ้าไปมีเหตุช่วยเจ็บลงแม่แต่เล็กน้อย จะหาแพทย์หมอตคตาม
 บ้านนอกหายากประการ ๑ จะประมาณหาควรไม่ เพราะฉะนั้น
 ควรศึกษาให้เข้าใจในการที่จะใช้ยารักษาโรคบางอย่าง แลหา
 ยาเหล่านั้นให้หมดจดตัวไปด้วย ยาซึ่งคนเดินทางมักนยถอมอยู่ ๕
 ขนาน คือยาควินนแกไขเจ็บขาน ๑ ยาคลอโรคินแกปวดท้อง
 ลงท้องขาน ๑ คีเกลอฝรังสำหรับใช้เบ้นยาถ่ายขาน ๑ ไป-
 การขอนेतโซดากินแกจุกเสียดหรือท้องขันทองเพอ แลละลาย
 นาทาแกพิษไฟแลพิษตะขายแมลงบ้องเบ้นต้นไคด้วยขาน ๑
 ยาอบแคกเบ้นยากินให้อาเจียนถอนพิษไซแลพิษทเบ้อเมาต่าง ๆ
 ขาน ๑ ยาเหล่านีจวาเบ้นยาสำคัญ นอกจากนั้นถ้าเคยใช้
 สอยชอยยาขานใด ก็ควรติดตัวไปด้วย แลในการที่จะรักษา
 ตัวไม่ให้เบ้นไซเจ็บนึ่ง อย่างสำคัญท ๑ ก็เรื่องอาหาร เพราะ
 การเดินทางมิไคมควรวหมอตงหังต้มไคเบ้นท ต้องระวังตรวจ
 トラอาหารอย่างกันของทเสีย อีกประการ ๑ เรื่องนาทจะกิน
 ต้องระวังให้มาก ตามตำราหมอมักวาทเกิดเบ้นโรคภัยแกไข
 เดินทาง มักเบ้นควยผคนามากกวาอย่างอน เพราะห่วยหนอง
 คลองบอขงทไกลบา เบ้นนาทไหลออกมาจากชอกห่วยฉารเขา
 ชำระพิษวานยาของเน่าเบ้อยต่าง ๆ ตคออกมา ถ้าจะกินควร

จะกรองให้ใสสะอาด แลต้มทำลายพิษสงเสียก่อน อีกประการ

๑ ผาผอนที่จะนั่งหมหรือจะปล้ำคลุ้มนอนต้องระวังอย่าให้ชน

เพราะอายตัวออกไปกระทบของชนและอยู่เสมอ ๆ มักจะเป็นไข้

หรือมฉะนกกมกทองจะเสีย ถึงทชงจะนอนในกลางทาง ถ้า

พอจะหาอะไรทำไ้ควรระยกพนชนป้ทนอนให้สูงจากแผ่นดิน

ราวคยหนึ่งเป็นอย่างต่ำ ให้พ้นอายคนจึงจะไม่เป็นไข้ อีก

ประการ ๑ การที่จะอาบน้ำควรระวังอย่าให้อาบน้ำในเวลาทกลาง

เหน็ดเหนื่อยเหงอโถมตัว ถ้าอาบในเวลาเช่นนั้นมักจะเจ็บ

แต่เวลาทอาบนาน บางคนชอบอาบในเวลาไม้มแดด เช่นเวลา

ตนเช้าแลเวลาเย็น แต่บางคนเขาก็ไม่ถือ อยู่ในตามใจตามเคย

เป็นใหญ่ ความสำคัญในการรักษาตัวไม่ให้เจ็บอนเป็นชอรวบ

ยอกน่น คอการลักไม่สยบายตองกันยารักษาเสียทนททเคยว

เป็นทนว่าารลักครนทวชนมาเวลาใด ก็กลนยาควนนเป็นประกน

เสียเมค ๑ ทงน อกอย่าง ๑ ตองคอยระวังอย่าให้ทองผกไป

จน ๒ วัน ถ้าเห็นทงทาทะผกเมอใด ก็เอาคเกลอมาละลาย

นารอนกนระบายให้ไปเสียครงหนึ่งสองครง การระวังรักษาตัว

อยู่เช่นว่าน การที่จะเจ็บไขกเกอยประกนใด เว้นไว้แต่เป็น

กรรมมาตามทน นนเป็นเหลือเกอยเอง

ส่วนการที่จะรักษาความเรียบร้อยนั้น กล่าวคือจะไปเที่ยว
เตร่ไต่โดยสะดวก อย่าให้มเหตุการณหรือข้อขัดข้องใดใน
ระหว่างทาง ความชอบของตนควรพิจารณาเหตุในจำนวนคน
แลสิ่งของซึ่งจะพาไปให้สอย ทั้งสองอย่างนั้นยงเอาไปมากความ
ลำบากชักซากยงมากชน การเที่ยวเตร่ตามหัวเมือง ถ้ามีพวก
พ้องอยู่ตามระยะทางก็เป็นการดี ไปมีความขัดข้องชนประการ
ใดก็พอจะไต่พึ่งพาอาศัย ถ้าหากว่าไม่มีพวกพ้องอยู่ตามหัว
เมือง ควรจะไต่ถามคตามพวกพ้องใกล้เคียงที่เขากว้างขวาง
ให้ช่วยเป็นธุระชักนำไปตามพวกพ้องของเขา เช่นนกพอจะเบ้น
ประโยชน์ใด ถ้าจะว่ารวบยอดของความจำเป็นในลักษณะที่จะ
เที่ยวเตร่ก็เห็นแต่ทาน จะยงมนอกออกไปก็เรื่องเงินที่จะ
ใช้สอยตามระยะทางอีกอย่าง ๑ การที่เขาเงินสัดติดตัวไปมาก ๆ
ลำบากทั้งในการรักษาแลในการที่จะยกชน เมืองเราถงการ
แบ่งกยอยยงไม่มีทั่วไป คนเดินทางจะวางเงินไว้ที่กระทรวง
ซึ่งไต่หาหัวเมือง ขอตราไปชนเอาในเวลาต้องการตามหัวเมือง
ในระยะทาง หรือจะวางเงินตามห้างแลพอคางซึ่งเขามเอเยนต์
ตามหัวเมือง ขอตัวของเขาไปชนเอาเงินก็ไต่ อย่างนั้นถงจะตอง
เสียค่าธรรมเนียมบางเล็กน้อย ก็เป็นการสะดวกดีกว่าหอยเอา
เงินไปด้วยมาก ๆ

เมื่อใดกล่าวถึงลักษณะการเดินทางพอสมควรแล้วจะลง
 ภาระทางที่ควรจะเที่ยวเตร่ไต่ในเมืองไทยลงไว้ให้ชัดเจนแก่ ทาง
 ที่จะเที่ยวไต่ในพระราชอาณาเขตนั้นเป็นอันมากมีใช้น้อย ที่จะ
 กระนั้นทางว่าจะเที่ยวรวมเวลาบประมาณ ๓ เดือน ๔ เดือน ถึงใจจะเที่ยว
 ครอบงำประเทศในพระราชอาณาเขตให้ตลอด

ทางที่ ๑ เที่ยวทางชายทะเลตะวันออก จิบตงแต่เมือง
 ชลบุรี ลงไปจนถึงเมืองปัตตานี

ทางที่ ๒ เที่ยวทางชายทะเลฝั่งใต้ จิบตงแต่เมือง
 เพชรบุรี ลงไปจนถึงเมืองตรัง

ทางที่ ๓ เที่ยวทางชายทะเลตะวันตก จิบตงแต่เมือง
 กระบุรี ลงไปจนถึงเมืองไทรบุรี

ทางที่ ๔ เที่ยวทางลำนาน้ำแม่กลอง จิบตงแต่เมืองสมุทร
 สงครามลงไปจนถึงไทรโยคแลศรีสวัสดิ์

ทางที่ ๕ เที่ยวทางลำนาน้ำท่าจีน จิบแต่เมืองสาครบุรี
 ขึ้นไปพระปฐมเจดีย์ สู่พรรณบุรีจนออกเมืองชัยนาท

ทางที่ ๖ เที่ยวลำนาน้ำเจ้าพระยา จิบแต่กรุงเทพ ฯ ขึ้น
 ไปทางแควใหญ่จนถึงเมืองฝาง แล้วเดินบกมาสุวรรณโลก
 สุโขทัย แล้วข้ามลงไปลงเรือล่องกลับลงจากเมืองตาก

๘
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ๑

๒๕๓

ทางท ๗ เทยวลานาสัก จีบตงแตกรุ่งเกาชนไปพระ
บาทพระฉายจนเมืองหล่มสัก

ทางท ๘ เทยวลานาบางปะกง จีบแต่ฉะเชิงเทราไป
จนนครนายก ปราจีนบุรี

ทางท ๙ เทยวนครราชสุม ชนทางสระบุรี ลงช่อง
ตะโก

ทางท ๑๐ เทยหวเมืองลาวเฉียง จีบแต่เมืองตากชน
ไปกลับลงมาเมืองน่าน

ทางท ๑๑ เทยหวเมืองลาวพุงขาว จีบชนเคินแต่
อุตรดิตถ์ไปปากลาย แล้วลงน้ำโขงลงมาหนองคาย

ทางท ๑๒ เทยหวเมืองในเขตลาวพวน

ทางท ๑๓ เทยหวเมืองในเขตลาวกาว

ทางท ๑๔ เทยหวเมืองเขมร ชนเคินแต่ปราจีนแล้ว
กลับลงเรือทจนทบุรี

ทางท ๑๕ เทยวในกรุงเทพ ฯ ทนบกกรุงเทพ ฯ ไวเป็น
ทาง ๑ คอยตงน เพราะเชื่อไ้แต่ว่า ในบรรดาท่านผู้อ่านท
ใครจะไ้เทยวในกรุงเทพ ฯ นทวเห็นจะไม่มีเลยกว่าไ้

ทางทจะเทยวคคคเป็นเลา ฯ แมแต่เพียงในกรุงสยาม
ถ้าเทยวเพียงบละ ๓ เดือน ๔ เดือนทุก ฯ บกกว่า ๑๐ บ้าง

จะทวไต่ ทางเที่ยวเหล่านผไทเคยไต่เคยไปก็มีมากด้วยกัน ที่ไต่ไป
 ทวทุกทางก่นาจะมียาง แต่หากไม่ใครมีผไทเรียบเรียงระยะ
 ทางไต่แนะนำคนข้างหลัง การเที่ยวเตร่จึงยังมคไม่เขนครอง
 ชกชวนคนชนหนุ่ม ซังกาลงแสงหวาชาความรุ ทมกมกเขน
 แตนราศพรรณาเขนตนนนเหมอนนน ถึงบางโนนเหมอนน
 ลงปลายแปลว่าคคถงเมยไม่มแก่นสารอนไต่

กแลการเที่ยวเตร่ยอมมคณแกเพอนมนษย ดงไต่

พรรณามาข้างตนแลว สมควรททานทงหลายผรุเขนคนเคย
 จะช่วยอนเคระหชกนารุงไหยงชน เพราะฉะนนชาพเจ้าขอ
 เชิญทวถอยคางไต่พรรณามาในเรองน ให้ทานทงหลายผ
 ไต่เคยเที่ยวเตร่ในทิศทางไต่ ๆ จงไต่เรียบเรียงพรรณาความ
 รุเขนคนเคยของทานมาลงพิมพ์ตอไป ให้เขนประโยชน์แก
 กลยุตรทงหลายไหยงชนตอไปในภายหน้าเทอญ

๘ ๕ ๑ ๖ ๘
ความเหินเรื่องวิชาหัดเต็ก

△

การเล่าเรียนของเต็กทั้งหลาย ว่าโดยทั่วไปมิได้กำหนด
เป็นตระกูลแลชนค ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็น ๓ ชน
ชนตนแต่เกิดมาชนคคือ ไค ก็เรียนที่จะควาจะนั่งจะคลาน
จะเดินจะพดจะวิ่ง ชนไปโดยลำดับ นับเป็นการรำเรียนโดย
ธรรมดาของคชน ๑

ส่วนชนกลางนั้นแต่เต็กเข้าใจภาษาแลรรักษาตัวแล้ว ก็
ต้องเรียนวิชาบางอย่างที่จะเป็นประโยชน์แก่ตนต่อไปภายหน้า
ควิชาหนึ่งคือเป็นตน บรรดาวิชากลางสำหรับแลควรรแก่
เต็กทั่วไป นับเป็นการรำเรียนสำหรับคชน ๑ ชนหลังนั้น
เมื่อรุ่นชกรำเรียนวิชาเลือกแต่อย่างเดียวหรือสองอย่าง ซึ่ง
จะรู้ไว้เป็นทางหาเลี้ยงชีวิตตน เป็นต้นว่าคนใคร่รักในวิชา
หนังสือกตงหนาเล่าเรียนในวิชานนโหรรลกซัง ไปทำการเขียน
เล่มยนหรือเขียนมหาเปรียญไปตามที่ ทรกรในทางช่างฝึกให้ชำนาญ
ชำนาญหาการรับจ้างจนตงตัวเป็นนายงานไค ยิงวิชาอย่าง
อื่น ๆ ก็มอกมากนับเป็นการรำเรียนหาเลี้ยงชีวิตชน ๑

ในเรื่องข้าพเจ้าไคการแลจงใจที่จะกล่าวในทณ จะว่าแต่
วิชาชนทราเรียนสำหรับคชนคเดียว แลว่าแต่วิชาสำหรับเต็ก

ไทยเราประเทศเดียว คอเมือเด็กอายุตั้งแต่ ๗ ขวบจน ๑๑ ขวบ
 ควรจะเรียนอะไรบ้าง ขาพเจ้าเห็นว่าควรมีการสอนเด็กใน
 ระหว่างนั้นมอยู่ ๑๐ อย่างคือ

๑. ให้อ่านหนังสือออกเขียนหนังสือได้
๒. ให้คิดเลขเป็น
๓. ให้รู้จักรักษาอวัยวะ
๔. ให้หุงข้าวต้มแกงเป็น
๕. ให้เย็บผ้าเป็น
๖. ให้ขนต้นไม้เป็น
๗. ให้ว่ายน้ำเป็น
๘. ให้ปลูกพืชกระท่อมทอยู่เป็น
๙. ให้รู้จักปลูกต้นไม้
๑๐. ให้รู้จักเลี้ยงสัตว์

ควรมีตามขาพเจ้าคิดเห็นทั้ง ๑๐ อย่างนี้ มิใช่ว่าจะต้องให้
 ไปเรียนในโรงเรียนทุกอย่าง ล้วนเป็นความรู้ซึ่งขบคามาแต่
 ฝูงเลี้ยงดูอาจสอนให้เด็กได้แทบทั้งนั้น ถงว่าเช่นนกถ้าไม่มอธบาย
 จะชักให้ท่านผู้อ่านสงสัย หรือเข้าใจผิดโดยหลายประการ คือ
 ประการหนึ่งจะสงสัยว่าเด็กอายุเพียงเท่านั้น ที่ไหนจะเรียนวิชา
 ได้ถึงแก่อย่างสยอย่าง ประการหนึ่งจะเห็นว่าทจะสอนความรู้

แกแตก ๑๐ อย่างดังนี้ คงจะเป็นเครื่องเคอครอนแกแตก
ประการหนึ่ง จะเห็นว่าทกาทนเป็นความร้ายอย่างในสียอย่าง
นั้น ไม่ควรจะสอนเด็ก เพราะไม่มีประโยชน์อย่างไร

ถ้าความสงสัย แลความเข้าใจ ของท่าน ผู้อ่านมออยู่ เช่น
ในข้อที่แตกอายเท่านั้นจะเรียนไม่ได้ หรือข้อที่จะเป็นการเคอ
ครอนแกแตก ขาพเจ้าขอชี้แจงโดยชัดแจ้งว่า ขาพเจ้าได้ทดลอง
แล้วแลไม่ได้เป็นเช่นนั้นเลย ในข้อที่ความรู้เหล่านั้นจะเป็น
ประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์นั้น ขาพเจ้าขอชี้แจงทีละอย่าง
ต่อไปนี้ก่อน แล้วจึงจะอธิบายวิผลสอน

๑. ความรู้ อ่าน หนังสือ แล เขียน หนังสือ นั้น จะเป็น
ประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์นั้น ไม่เป็นข้อที่ต้องเถียงจะต้อง
อธิบาย แต่ว่าการสอนวิชาหนังสือแกเด็กอายเพียงในระหว่าง
นั้น ขาพเจ้าเห็นควรจะสอนเพียงให้อ่านหนังสือออก คืออ่าน
จดหมายหรือเรื่องอะไรก็ได้ ความเข้าใจการสอนเพียงนั้น ไม่
ต้องให้เรียนศัพท์แสงโคลงฉันทลักษณ์ ส่วนวิชาเขียนหนังสือ
นั้นเลิกสอนเพียงให้รู้จักเขียนจดหมายด้วยเส้นคนสอ หรือให้
วิเศษเส้นหมกลองในแผ่นกระดาษ ไม่ต้องกวัดขวานวิเศษเปล
ลือโชติวอกษ์ให้แข่งแรงนัก วิชาอ่านเขียนที่ควรสอน ว่า
โดยย่อให้เด็กเข้าใจ ความบรรดา จดหมาย เรื่องราวที่เขา

เขียนมาให้ท่าน แลอาจเขียนความประสงค์ของคนลงเป็น
หนังสือได้เท่านั้น

๒. ความรึกคิเลขนั้นเล่า ในส่วนประโยชน์ก็ไม่ค่อย
ควรถึงเพียงเหมือนกัน แต่กำหนดที่จะให้เกิดขึ้น ข้าพเจ้า
เห็นว่าเพียงสามัญวธ คือ นบ, ขวก, ลบ, คณ, หาร, กย
มาตราวธคคเรอนเงน กยสนยาว แลเวลา ฤคฺย เกอน บั เท่านั้น
ก็พอควร

๓. ความรึกษาอธิบายถนน จะต้องอธิบายเองคนว่า
ข้าพเจ้าหมายความว่าอย่างไรก่อน ความรึกซึ่งข้าพเจ้ารวมเข้าใน
หมวดการรึกษาอธิบายถนน คือ
รึกการรึกษาสามคคไม่วาท หรือพูดจากันด้วยวาจาไม่

ประการ ๑

อย่าเกรงอ่อนน้อมเชอฟัง ไม่หมิ่นประมาทผู้ใหญ่ประการ ๑
รึกการรึกษาของ คือ รึกกันยกเขามให้สิ่งของทศวไซหรือ
รึกษาเป็นอนตรายประการ ๑

รึกอาหารแลความประพฤติจะเป็นอนตรายไซเจบแกทว
คือให้รู้ว่าอาหารทศคเน่าเป็นของทำให้ทองเสีย แลความสะอาด
หมคจคยอมเป็นทางใหม่ความสยบายเป็นตนประการ ๑ ความร
เหล่านรวมกันทข้าพเจ้าคเป็นหมวด เรยการรึกษาอธิบาย

เมื่ออธิบายเช่นนั้นแล้วก็จะแลเห็นได้ว่า ล้วนแต่เป็นประโยชน์
ทั้งนั้น

๔. ความรู้ทางวิชาत्मแกนน กแทบจะไม่ต้องกล่าวข
แจ้งประโยชน์ จะควรอธิบายก็แต่ททำไม่จึงเห็นควรเป็นวิชา
สอนเด็กถวายเท่านั้น

ควรสอนเด็กก็เพราะอย่างเคยว ทเด็กอายุเท่านั้นควร
จะสอนได้แล้ว ไม่ควรจะให้ไปเสียเวลาเรียนต่อเมื่อโตใหญ่
แลการหัดวิชาत्मแกนนหาพเจ้าเห็นว่าสมควรจะสอนเด็ก
ในชั้นนี้ กแต่เพียงให้รู้จักหัดวิชาให้ลึก กยทากยชาวไคย
อย่าง เช่น บงปลา ทอดเนื้อ แกงต้มส้มหรือแกงเผ็ดอะไรสัก
อย่าง ๑ สองอย่างเป็นต้น

๕. ความรู้เย็บผ้านน กเป็นประโยชน์ทรแล้วอาจเย็บ
เครื่องนุ่งห่มของทว หรือเมอสั่งเหล่านนชาคชาวคลงกพอจะ
ซ่อมแซมได้ ความรู้อย่างน ชาพเจ้าเห็นสมควรจะสอนเด็ก
เพียงให้รู้จักเย็บแลให้ตัดผาเย็บเป็นเสื้อขางอย่าง คอกยเฮงหรือ
เสื้อกระบอกเป็นต้นไค เมื่อว่าไคยย่อ ถ้าผ้านนชาคกให้เย็บเอง
ไค แลสั่งผาผนให้กให้ตัดแลเย็บเสื้อสวมไคเท่านั้น ความรู้
อย่างนเห็นว่าควรแกเด็กทวไปทงชายหญิง ทจะเข้าใจว่าเป็น
วิชาสำหรับแต่ผู้หญิงพวักเคยวนนเป็นเข้าใจผิดแท้

๖. การทำให้หัดชนคนไม้นน คอยข้างจะให้ชักชนอยู่
สักหน้อย แต่เมื่อพิจารณาอุประโยชน์ ก็แลเห็นโคเป็นหลาย
อย่าง คือ

เป็นการทำให้ร่างกายเส้นสายแข็งแรง ที่ฝรั่งเขาเรียก
เอกเซอร์ไซส์ หรือ ยิมแนสติก อย่าง ๑

เป็นประโยชน์แก่การที่จะทำมาหากินไปภายนอก คือเป็น
ชาวสวนเป็นต้นอย่าง ๑

เป็นประโยชน์แก่การหนอยอันตรายในภายนอก คือไป
ป่าพบบลื่อจะไต่หน่มเป็นต้นอย่าง ๑

เป็นประโยชน์ในการทำเหยาเรือนในภายหน้าอย่าง ๑

๗. การหัดให้ว่ายน้ำนน ถึงจะไม่อธิบายประโยชน์ก็
เห็นจะเข้าใจได้ตลอดแล้ว

๘. ความรู้ปลูกทบกระตอม ทอดคยนน ขาพเจ้าหมาย
ความว่า เหมือนอย่างหาไม้ไผ่จากแลเครื่องมอให้พร้อมแล้ว
ก็ให้เด็กอาจจะช่วยกันปลูกเป็นกระตอมทอยู่ไต่ หรือจะว่าคยเด็ก
สร้างบ้านก็ตาม

ความรู้อย่างนมประโยชน์ แลความรู้อย่างอน รวมอยู่
ด้วยหลายอย่าง คือรู้จักใช้เครื่องมือสามัญเช่นมคพราเลอย
ขวานเป็นต้นไต่อย่าง ๑

จะรู้จักสิ่งของซึ่งควรประคองประคองให้ เป็นประโยชน์ได้

อย่าง ๑

จะเป็นความรู้ที่ติดตัวไป ทำให้อาศัยตนได้ในภายหน้า

อย่าง ๑

ความรู้เรื่องนั้น ก็ย่อมจะแลเห็นประโยชน์ได้โดยง่าย

๙. ความรู้ปลูกไม้นั้น ก็ประโยชน์หลายอย่าง คือ

จะรู้กระบวนการของพืชพันธุ์พืชไร่ทางน้ำไม่ให้ท่วม แลการที่

จะรักษาทำให้สะอาดอย่าง ๑ จะรู้เหตุความเจริญแลถอยของต้นไม้

แล้วแลแก้ไขของกันมิให้เสียอย่าง ๑ ประโยชน์เหล่านี้

ย่อมเป็นต้นทางการเพาะปลูกทำเรือกสวนไร่นา โดยที่ผู้ทำการ

รักษาพันธุยานของตนต่อไปภายหน้า ก็จะได้รับประโยชน์แต่

ความรู้อย่างนี้ด้วย

๑๐. ความรู้จักเลี้ยงสัตว์นั้น คือเลี้ยงให้มากจน มีใช้

เลี้ยงให้ชน การเลี้ยงสัตว์ซึ่งเห็นควรสอนเด็ก เพราะธรรมดา

สัตว์ที่อาศัยคนเลี้ยง หรือเมื่อจะว่าออกอย่าง ๑ ว่าธรรมดาคน

จะเลี้ยงสัตว์ก็ต้องการความกรุณาต่อสัตว์ มีความประสงค์จะให้

สัตว์เหล่านั้นได้ความสุขและเป็นนิจจังนั้น จึงตั้งใจพยายามบำรุง

รักษาสัตว์ พิจารณาเห็นทุกข์ของสัตว์ทุกอย่างใด ก็คิดแก้ไข

ปลุกปลอบช่อกัน เลือกสิ่งซึ่งจะมีความสุขแก่สัตว์เลียงคโคโดย
 เต็มใจ นสยอนนประกอบด้วยความกรุณาอย่าง ๑ ความ
 พิจารณาอย่าง ๑ ความเพียรอย่าง ๑ ซึ่งจะผูกหัดได้ด้วยความ
 แนะนำในความสนุกของเทกเทานน แลนสยเหล่านี้ไม่ใช่เป็น
 ประโยชน์แต่ในการเลียงสัตว์อย่างเดียว ถ้าคคมีไปในสันดาน
 แล้ว ย่อมจะเป็นประโยชน์ไปในอย่างอื่นได้อีกมาก ตลอดจน
 การทำนาคาขายบรรดาซึ่งต้องอาศัยกาลงสัตว์ด้วย

ความรทง ๑๐ อย่างข้าพเจ้าเห็นว่าประโยชน์ต่างกัน
 เป็นส่วน ๆ ดังจะเจมมาน จึงเห็นว่าควรจะฝึกสอนเทกทกอย่าง
 เมื่อว่าเช่นนั้นแล้ว จะต้องอธิบายให้เข้าใจชัดเจนว่า ทำไม
 จึงจะสอนวิชาทง ๑๐ อย่างนแก่เทก ๆ อยายเพียง ๗ ขวบไปหา
 ๑๑ ขวบได้ ในวิชา ๑๐ อย่างนั้นสอนได้โดยลักษณะต่างกัน
 วิชาบางอย่าง คอ

หงขาวคคแกง ๑

ชนคคไม่ ๑

ปลุกทขกระทอม ๑

ปลุกคคไม่ ๑

เลียงสัตว์ ๑

๕ อย่างนั้นเป็นการเจอสุนทรี สอนแนะนำไปในกระบวน
ให้เด็กเล่นได้

วิชาอย่าง ๑ คือ รักษาอริยาบท ๑ ว่ายนํ้า ๑ สอน
อย่างนั้น อยู่ในความประพฤติเสมอ แลเป็นการสนุกเนื่องอยู่ใน
การประพฤติเสมอ

ส่วนรักษาอริยาบทก็สอนไปในการดูแลปกครองเด็ก วิชา
ว่ายนํ้าสอนในเวลาอาบน้ำชำระตัวเด็กได้

วิชาอย่าง ๑ คือวิชาหนังสือ ๑ วิชาเลข ๑ วิชาเย็บ
ผ้า ๑ สามอย่างนี้เป็นวิชาต้องสอนในทเลาเรียนตามเวลาจริง
จะได้

ว่าโดยย่อวิชาทั้ง ๑๐ อย่างนั้น สอนได้โดยลักษณะ
ต่างกัน ๓ ประการ คือสอนเป็นการเล่นประการ ๑ สอนเป็น
การประพฤติเสมอประการ ๑ สอนเป็นการเรียนประการ ๑

อนึ่งในวิชาทั้ง ๑๐ อย่างนั้น ว่าตามทเด็กจะรู้ได้ก็ยังไม่
ต่างกัน คือวิชาอย่างเพียงแต่ผู้ใหญ่แนะนำเด็กก็รู้ได้
ด้วยใจความเต็มใจ วิชาพวกนี้ คือหงขาวต้มแกง ๑ ขนต้นไม้ ๑
ว่ายนํ้า ๑ เย็บผ้า ๑ ปลุกทขี้กระทอม ๑ ปลุกต้นไม้ ๑
เลียงสัตว์ ๑ รวม ๗ อย่างด้วยกัน วิชาอย่าง ผู้ใหญ่

ต้องบังคับกะเกณฑ์แจกแจงวิธี ในพวกนี้ คือวิชาหนังสือ ๑
 วิชาเลข ๑ วิชาอธิบายถ ๑ วิชาท่ง ๑๐ อย่างสอนได้โดย
 ลักษณะต่างกันแต่เด็กย่อมรู้ได้โดยลักษณะต่างกันทั้ง
 กำหนดเวลาที่จะสอนได้ ๕ ปี คือแต่เด็กอายุ ๗ ขวบไปจนถึง
 ๑๑ ขวบ ข้าพเจ้าเห็นว่าถ้าฝึกครองคแลเด็กมอดสำหระแล้วคง
 จะสอนได้โดยง่าย

วิชาท่ง ๑๐ อย่างนวัตแทกเป็นของธรรมดาเด็กเราเรียน
 กันอยู่แล้วแทบทั้งนั้น แต่ว่าไม่ใคร่เรียนโดยวิธี และไม่ใคร่ได้
 เรียนทั่วทุกอย่าง ดูแต่เด็กชาวบ้านนอกเล็ก ๆ ใครไปสอนให้
 มันว่ายนน้ำ ใครไปสอนให้มันขึ้นต้นไม้ ใครต้องสอนให้มัน
 เลี้ยงควาย เพราะนิสัยเด็กเหมือนนกยเรือไฟทเบคจกรเล่นเต็ม
 สติมไปข้างหน้า กล่าวคือไม่มีความขเกยทจะชุกชอนอยู่เป็น
 ปรกติ ถ้าผู้ใหญ่คอยถอท้ายแนะนำให้มันไปข้างใดการแล้ว
 ก็จะเป็นประโยชน์ได้โดยง่าย ดีกว่าจะกักขังไม่ให้มัน คือเขียน
 วังให้มันเป็นต้น เช่นนกเสมอหยดจกรให้เรือลอย หาไม้กก
 สติมไว้จนหมดระเบียบ กล่าวคือทเด็กกลายเป็นงูเซอะหรือจะ
 เล็ดลอดไปเสียคน ไม่ให้ผู้ใหญ่รู้จักก่อนเท่านั้น

ข้าพเจ้ามาเพอมา ยงหาไต่กล่าวถึงวิสัยอันไม่ วิสัยอันวิชา
ทั้ง ๑๐ อย่างนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าชนตณตองจักเวลาการเลียง
เกณนหรือเหล่านนไหยคกอน
คอเวลานนตองตน เวลานนตองเลน เวลานนตองกน
เวลานนตองเรยน เวลานนตองเลกเบตนกนจนตลอดถึงเวลา
นอน ถ้าผไหญ่เลียงเกกควยกำหนดเวลาแนนอนกน เป็น
ประโยชน์หลายอย่าง คอเคยเขาแล้วเกกไมเกยจคราน นสย
ความหมนแลความเสมอกตคตวเกก การรกรษาอรรยาบถคตองจบ
สอนไป คอตงแต่บคทนอนพขมาเบตนน แลตองรกรษาคความ
สะอาดหมคจคในทอยุ่ให้เสมอ จนเกกเคยเขาแล้วเกกคนสย
เกลยคสคปรกชนเอง วิชาหนึ่งสอแล้วชาเลชกจบสอนไปแต่แรก
แต่ชนแรก ๆ ตองผอนให้เรยนนอย ๆ เพยงวันละชวโมงหรือ
๒ ชวโมงก็ตาม เพราะเบตนการเกคตรอนของเกกกว่าอย่างอน
วิชาคตองสอนเบตนพนเสมอไปแต่แรกเทาน วิชาอนกนนตองค
ถาเกกมนสยแลกาลงพอจะเรยนนอย่างใดใดเสมอเมื่อใด ก็สอน
คอเมอนน แต่ตองคอย ๆ สอนอย่างเรงรค เบตนนว่าวชาปลก
ทขกระทอม ก็ตองสอนแต่ปลกเรอนคกตาไปก่อน แล้วจคคอย
ขยขนไป การหงชาวคตมแกงกตองสอนแต่หงควยหมอหนชน

ไปก่อน การปลูกต้นไม้ก็ให้ทำสวนเล็ก ๆ เล่น เลี้ยงสัตว์กเพยง
 กระทบ หรอนกสัสมพไปก่อน การฝึกสอนชนนผู้ใหญ่ต้อง
 เป็นธรรมาออกสนุกด้วยกบเตกจึงจะสอนได้ ถ้าเป็นทเลียงเตก
 มาก ๆ อย่างโรงเรียนเลียงเตก ก็ต้องให้เหมือนกันป็นช่วยกัน
 ทำการเหล่านั้น มีผู้ใหญ่เป็นสภานายกคอยดูแล ถ้าเห็นเตก
 คนใดควรจะมีหน้าทรรบผดชอยอย่างใดใดก็ให้ทำ ให้เห็นเป็น
 เกียรติยศกันในการชวนทำหน้าทใดคตงน เตกเหล่านั้นคงจะรู้
 วิชา ๑๐ อย่างใดทุกคน จะต่างกนกทรคียง ไม่สัดข้าง
 ตามอุปนิสัยเกิดมาเิงแลฉลาค

เรื่องความรูสำหรับทวเตกน ชาวเจ้าคตเห็นทละอย่าง
 หนึ่งสองอย่าง แลใดทคลองสอนเตกตามวธิอธิบายมาน เห็น
 สำเร็จใด จึงใดเรียบเรียงส่งมาลงวชิรญาณ ให้ท่านทงปวง
 อ่านเล่นตามสมควร

ดำรงราชานุภาพ

กลม ๆ วางไว้ในนั้น สอนให้เค็กเข้าไม้โสน ให้ไปถึงตามซีก
 ต่าง ๆ ตามครูจะกะให้เข้า เพื่อจะได้รู้จักใช้ลมแรงลมเบา สอน
 กระบวนลมในชนนแทน ยังสอนกระบวนที่จะให้รู้ผลกสอน
 ของครูตงตนควย วิชาสอนนั้น แต่แรกให้เค็กยืนบนแถว
 ครูทำท่าทางอย่างไรให้เค็กทำตามให้เหมือน หัดกระบวนยกช
 มอเป็นต้นก่อน จนเค็กตาไวเอาอย่างครูได้เร็วคล่องแคล่วแล้ว
 ผ่อนมาให้เรียนกระบวนท่าหน้า คอ อาปากหยาปากเป็นต้น จน
 เค็กตามอย่างได้คล่องออกแล้ว จึงหัดให้ทำแต่ปากอย่างคำพูด
 เป็นต้นว่าครูเรียกว่าหมวก เมื่อเรียนจนรูปปากเป็นอย่างไร ให้
 เค็กทำปากให้เหมือน ถ้าไม่ใคร่เหมือนได้ ก็พาไปส่องกระจก
 กับครู หัดจนทำได้เหมือนกัน คราวนั้นครูหยิบหมวกมาทำปาก
 ว่าหมวก แล้วชบอกทหมวกให้เค็กเข้าใจว่า สิ่งนั้นเรียกโดย
 ทำปากอย่างนั้นชำนานู จนครูทำปากบอกว่าหมวก เค็กก็ไปหยิบ
 หมวกมาถูก หัดให้รู้หยาบของต่าง ๆ โดยวิธีทำนองนี้ ด้วยใช้
 สมุดทมิรูปภาพต่าง ๆ แลสิ่งของต่าง ๆ จนแตกชำนาญ ทพอ
 จะรู้จักข้อสังของต่าง ๆ ด้วยกระบวนที่เห็นรูปปากที่เรียกชอนน
 แลทำปากเรียกสิ่งของเหล่านั้นได้เหมือนครู เป็นเรียนได้ตลอด
 ปุจฉาหนึ่ง จึงไปชนท ๓

ในชั้นสอนในกระบวนเสียงให้ละเอียดจนไปอีก คอตง
ตนสอนให้พูดทีละตัว ตงตนต้องสอนด้วยสองกระจากกับครู
เป็นตนครูอาปากเหมือนอย่างจะว่าสระอา ๆ ให้เด็กทำตามให้
เหมือน แล้วว่าอาออกมาให้เด็กเอามือมารอ ให้รู้ว่าต้องให้ลม
ออกอย่างหนึ่ง แลให้จับลูกกระเดือกให้รู้ว่า เมื่อว่าอา ทไต่
คางพองออกมาเท่านั้น ให้เลียนให้เหมือน สระอน ๆ ทมสังเกต
ด้วยศรัษะกตด้วยทไต่ ๆ ซังพองออก ในเวลาเมื่อลมออกเป็น
เสียงนนักหคไปทสระสระ ๆ จนเด็กชำนาญไม่ต้องสองกระจาก
เห็นปากแลสังเกตคอครู ก็ว่าเป็นเสียงนตามออกมาได้ เมื่อ
เด็กมาเรียนในชั้น วิชาที่จะร้อของต่าง ๆ ก็สอนเต็มชน
เหมือนกัน เป็นวารจากที่จะบังคับกับครูด้วยเห็นปากครูบอก แล
ร้อจากที่จะบังคับเสียงของตัวไต่ตงแต่ชั้นไป ก็สอนวิเศษชั้นไป
โดยวิธีท่านองเคยพานให้รู้เสียงพยัญชนะแลร้อจากเสียงแลพูด
เสียงคำต่าง ๆ ไต่มากชั้นไป ทงให้อ่านหนังสือเขียนหนังสือ
อย่างโรงเรียนตามธรรมดาด้วย เมื่อเด็กซังไต่เรียนอยู่ใน
โรงเรียนนั้นเกิน ๔ ปีขึ้นไป ก็อาจที่จะพูดแลเรียนหนังสือไต่
วิศุทพุดน ถ้าเราจะถามอะไร ไม่ต้องคิดที่จะให้ไต่ยินเสียง
เพราะหูหนวกไต่ยินไม่ได้ ต้องเข้าไปจ้องหน้าทำแต่ปากพูด

ชา ๆ เด็กเหล่านักพูดตามปากเราด้วยเสียงทวย แลวจะพูด
ตอบได้ ขางทสี่งเกิดปากเราไม่ถูกเราก็ตองทำปากพูดใหม่ จน
เด็กนั้นเข้าใจพูดตอบมาได้ ถ้าคนอื่น ๆ ไปถามอะไร เด็ก
เหล่านนั้นไม่ค่อยจะเข้าใจเหมือนนักครุฑาม ครุฑามทีเคยวมก็จะ
ไ้การ แต่ถกกระนั้นนักเป็นเพราะหุหนวกมีไซ่อน ถ้าเข้าใจแล้ว
ก็อาจจะพูดตอบได้ทันที แต่ขางคนพูดชคขางคนพูดเออ ๆ อ่า ๆ
ไม่ค่อยชค

นอกจากทีหคให้พูดแลหคเลขหคหนังสือทีโรงหคโยน
ยังสอนวชาอื่น ๆ เป็นทางทีจะเลียงชวตไ้คอกหลายอย่าง คอ
วชาทำสวน ทำกยขาว ช่างไม้ช่างปั้นช่างเขียนแลช่างตพิมพ์
เป็นต้น เด็กออกจากโรงนไปพูดไ้ควย รวชาทีจะไปทำมา
หากนเลียงชวตไ้ควยทง ๒ อย่าง

เรื่องสนทนากับผู้ร้ายปล้น

อธิบาย

มีผู้ร้ายพวกหนึ่งสมัครกันเที่ยวทำโจรกรรม ในแขวง
เมืองปทุมธานี กรงเก่า สพรรณบุรี และหัวเมืองonthaiใกล้เคียง
มาเนือง ๆ ครั้นเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ผู้ร้ายพวก
นี้ปล้นไล่ฝูงกระบือในแขวงปทุมธานี แล้วไปปล้นที่เมืองสพรรณ
บุรี อีก เจ้าพนักงานช่วยกันสืบเสาะติดตามจับได้ ถูกทำเป็นผู้ร้าย
นายช้องสำคัญหลายคนส่งไปพิจารณาที่มณฑลนครไชยศรี
ผู้ร้ายพวกนี้ให้การรับสารภาพตามสัจจริง ครั้นเมื่อเสร็จการ
พิจารณาแล้ว มีผู้ใดลองไต่ถามถึงวิธีของโจรผู้ร้าย ได้ความ
ตามคำซึ่งพวกผู้ร้ายเหล่านั้นเล่าให้ฟัง เห็นเป็นเรื่องน่ารู้ จึงได้
จดลงเป็นคำสนทนาพิมพ์ไว้ให้ผุ้ซึ่งมีหน้าที่สืบจับโจรผู้ร้าย อ่าน
ทราบวิธีของโจรผู้ร้ายไว้ประกอบกับความคิด แต่ผู้ร้ายพวกอน
ทางอนจะมั่ววิธีอย่างเดียวกันหรือไม่หรือประการใด ถ้าท่านผู้ใด
อยากจะทราบก็ขอให้คิดอ่านสอบสวนพิเคราะห์ดูตามควรเถิด

๑. ถ้ามว่า ผู้ร้ายจะเริ่มคิดการปล้นสะคมที่แห่งใดนั้น
อาศัยอย่างใดเป็นเหตุก่อน จึงไปทำการปล้นสะคม

ตอบว่า ในการที่จะปล้นแห่งใด จะปล้นเรือนักใด หรือจะ
ปล้นโคกระบือใด ก็อยู่บ้านไกลเจ้าทรพยเป็นผู้คิดอ่านก่อน
แล้วจึงเขียนสาขามาชักชวนผวรายอนเขาพวกกันไปปล้น

๒. ถามว่า คนชนิดใด ที่เขียนสาขานั้น

ตอบว่า คนที่เขียนนั้นอยู่บ้านไกลเรือนเคียงกับเจ้าทรพย
ไม่ใช่คนอยู่ใกล้ และไม่ใช่คนจร

๓. ถามว่า ที่เรียกว่านักเลงนั้น ผิดกับผวรายอย่างไร

ตอบว่า พวกผวรายไม่เรียกกันเองว่าผวราย เรียกกันเองว่า
นักเลง คนที่เรียกกันว่านักเลง เป็นอันเข้าใจกันว่าเป็นคนเข้าใจ
การปล้นสะดม หรือมีฉะฉานเป็นคนลักโคกระบือ หรือเป็น
ผู้เห็นเป็นใจกัน ช่วยรบชอโคกระบือที่ปล้นลักไปเป็นต้น จึง
เรียกกันว่านักเลง เป็นเข้าใจกันว่าเป็นคนชนิดคนทางนั้น

๔. ถามว่า พวกผวรายหลวงลกของเขายู่ในพวกที่
เรียกว่านักเลงเหมือนกันหรือ

ตอบว่า คนชนิดนั้นเป็นคนละพวกกับพวกนักเลง เพราะ
ความพอใจผิดกัน พวกหลวงลกมักหากินคนเคียว คอยด้อม
มองหลวงลกขาวของเขาไปตามแต่จะใด ไม่พอใจจะทำการที่
กล้าหาญและไม่คยพวกมาก ส่วนพวกนักเลงนั้นหากินในเชิง
คยพวกพ้องมาก จึงไม่ถือว่าพวกหลวงลกเป็นพวกเดียวกัน

๕. ถามว่า ใ้รรายทเอาบนเทยวลอยยงเขาทายนน อยู่ใ้
พวกนั้กเลงหรอมีใ้

ตอบว่า พวกนั้กเลงใ้ประพฤติใ้การลอยยงคนเช่นนน
ยงกยงแ้คคนรบสนนบถ ใ้การว่าใ้ครรบสนนบถจับตนบางทกยงเลย
แ้คถงกรณน ใ้พยงกมกจะเบ้นแ้คนั้กเลงทเบ้นคนทวคนเคยว
นั้กเลงทมถนฐานขานเรอนใ้ใ้ใครท

๖. ถามว่า การปล้นสะคม ถ้าใ้ม่มีคณอยู่ใกล้เบ้นสาย
จะปล้นสะคมใ้ไ้หรอใ้

ตอบว่า ถ้าใ้ม่มีสายปล้นใ้ไ้ไ้ ใ้จาเบ้นตอ้งมีสายทกราย

๗. ถามว่า ท

ตอบว่า การทจะปล้นใ้รรายจะตอ้งรู้การใ้ใ้แน้นอนกอน
หลายอย่งจจะปล้นใ้ไ้ คอว่า :-

(๑) ทใ้ไหนมทพย

(๒) เจาทพยมกาลงผคน แลเบ้นทจะตอส์ของกน
ใ้ไ้เพยงใ้

(๓) เพอนขานใกล้เรอนเคยง มขนแล้คกาลงทจะชว
ตอส์สั้กเพยงใ้

(๔) ทางทจะเขออถกถทวทพยเบ้นอย่งไร

(๕) วันใดจะเป็นโอกาสที่จะปล้นได้ กล่าวคือ ในเวลา
ที่เจ้าทรพยเพลอ หรือไม่มีกำลังผู้คนอยู่ช่วยของกันเป็นต้น
ผู้เป็นสายต้องสืบสวนให้ทราบความเหล่านก่อน แล้วจึง
จะมาชวนพวกผู้ร้ายไปปล้นได้

๘. ถามว่า ทำไมผู้เป็นสายจึงสืบได้

ตอบว่า ผู้เป็นสาย เป็นผู้อยู่บ้านใกล้เรือนเคียงในหมู่บ้าน
เดียวหรือในตำบลเดียวกันกับเจ้าทรพย มักเคยไปมาหากันอยู่บ่อย
ทราบได้ไม่ยาก แต่บางทีก็ซ่อนตัวอยู่ในบ้านเดียวกับเจ้าทรพย
เช่นบ้านไพร่ซึ่งอยากได้เงิน หรือญาติของเจ้าทรพย ทมอ
รวิาทกับเจ้าทรพย เช่นไปขอกเงินเจ้าทรพยไม่ให้จึงขัดใจ
เป็นต้น คนเหล่านี้เอาความขอทวาทานนามทรพยเท่านั้น มา
บอกแก่ผู้เป็นสายก็

๙. ถามว่า เมื่อผู้เป็นสายเห็นควรจะปล้นทีใด ไปเที่ยว
ชักชวนพวกผู้ร้ายอย่างไร

ตอบว่า ผู้เป็นสายย่อมไปบอกแก่นักเลงโต คือที่เป็น
หัวหน้านักเลงในถนนนั้นก่อน

๑๐. ถามว่า ผู้เป็นสายทำไมจึงจะรู้ได้ว่า ผู้ใดเป็นหัวหน้า
นักเลง

ตอบว่า ในพวกนกเลงด้วยกันย่อมร้อยด้วยกันกว่า ผู้ใด
 เป็นนกเลงบ้าง ในพวกนกเลงด้วยกันถ้าใครเคยเป็นเพื่อน
 สาขานกันแล้ว ไม่มีความซอมนเรนย์กับอีกคนใดกัน แม้วานนกเลง
 คนหนึ่งได้ไปทำการปล้นสะดมอย่างใด เพื่อนนกเลงที่ไม่ได้
 ไปด้วยมาไต่ถาม ก็เล่าให้ฟังไม่ขัดขืน

๑๑. ถามว่า ผู้ที่เป็นนกเลง ทำไมจึงรู้ว่าคนอื่นคนใด
 เป็นนกเลง

ตอบว่า นกเลงย่อมหากินในทางที่ตอมมีพรรคพวกด้วยกัน
 ทุกคน ถ้าใครยังมีเพื่อนฝูงมาก ทำการโจรกรรมได้คล่องแคล่ว
 กว้างขวางออกไป ก็ยังเป็นนกเลงโต เพราะฉะนั้นบรรดานกเลง
 ย่อมเป็นธรรมดาที่จะชวนชวายหาเพื่อนนกเลงด้วยกันอยู่เสมอ
 จึงรู้จักกันมาก

๑๒. ถามว่า นกเลงอย่างใดที่เป็นหัวหน้า และอย่างใด
 ที่ไม่เป็นหัวหน้า

ตอบว่า นกเลงคนใดที่มพบวมมากก็เป็นหัวหน้าอยู่ในถิ่น
 นั้น นกเลงที่มพบวมน้อยอยู่ในถิ่นเดียวกันกับหัวหน้า ก็ต้อง
 อยู่ในอ้อยคำของหัวหน้าถนนั้น

๑๓. ถามว่า ทำไมนักเลงที่มีพวกน้อย ต้องอยู่ใน
ถ้อยคำของหัวหน้า จะเป็นนักเลงอยู่เฉย ๆ ไม่ยอมอยู่ในถ้อยคำ
กันไม่ได้หรือ

ตอบว่า ไม่ได้ ถ้านักเลงที่มีพวกน้อยไม่ยอมอยู่ในถ้อย
คำหัวหน้าในถิ่นเดียวกัน หัวหน้าก็ให้พวกฟ้องข่มเหงทำ
อันตรายต่าง ๆ เพราะฉะนั้นหัวหน้าย่อมมีอำนาจที่จะเรียก
นักเลงผู้น้อยให้ไปปล้นสะดมที่ใด หรือจะห้ามไม่ให้ทำร้าย
ที่ใด ก็ห้ามได้เหมือนกัน

๑๔. ถามว่า ที่เรียกว่าถิ่นหนึ่ง ๆ นั้น กำหนดด้วย
อย่างไร

ตอบว่า ไม่มีอันใดเป็นประมาณ ยกตัวอย่างดังเกาะใหญ่
นับว่าถิ่นหนึ่งมีหัวหน้าคนหนึ่ง เชิงรากนอนอกถิ่นหนึ่ง คลอง
สิงหนาทอกถิ่นหนึ่ง คลองสระอกถิ่นหนึ่ง ดงนันทวนอย่าง

๑๕. ถามว่า เป็นดงนันทวนไปหรือ

ตอบว่า คนเป็นนักเลงคงมีอยู่ทุกแห่ง ผิดกันแต่แห่งละ
มากบ้างน้อยบ้าง มีนักเลงแล้วก็มีหัวหน้า เพราะการปล้น
สะดมต้องมีพวก จึงต้องมีหัวหน้าผุ้บังคับ

๑๖. ถามว่า นักเลงนั้น เกิดแต่คนจำพวกใด

ตอบว่า นักเลงเกิดแต่คน ๓ จำพวกน คือ คนที่ประพฤติ
 สืบพันธุ์กันสืบราจำพวกหนึ่ง คนเล่นเบี้ยจำพวกหนึ่ง คนอยู่ในที่
 เปลยวถนนักเลงจำพวกหนึ่ง

๑๗. ถามว่า คน ๓ จำพวกนที่เบนนักเลง เพราะเหตุไร

ตอบว่า คนสืบพันธุ์กันสืบรานัน ย่อมไปเที่ยวสืบพันธุ์กันสืบรา
 ตามโรงฉิ่นโรงสรา สืบพันธุ์กันสืบราพร้อมกับคนทเบนนักเลงอยู่
 แลวเนอง ๆ เมื่อพบปะกันเคยกันในเวลามนเมาด้วยกันบ่อย ๆ
 เขา ก็เลยชอบพอเบนนเพื่อนสาขานให้พวกนักเลงชักพาไป จน
 กลายเบนนักเลงไปด้วย

คนเล่นเบี้ยน เพราะเล่นเบี้ยเสียทรัพย์แลวยังไม่รู้สึก
 ความอยาก จึงหันลงไปเบนนักเลง โดยประสงค์จะหาทรัพย์
 มาเล่นเบี้ย

คนอยู่ในที่เปลยวถนนักเลงน ดังเช่นคนทออกไปตั้ง
 ทำไร่นาอยู่ในที่เปลยว ถูกผู้รายรบกวนรังแกต่าง ๆ ทนไม่ไหว
 บางทกตองหันลงเบนนักเลงเสียบาง พอเบนครองบ้องกนตัว
 เมื่อเขาในพวกนักเลงแลวพวกนักเลงก็เกรงใจไม่กระทำร้าย
 และคุมไปไคถึงญาติพนองของตน ขอร้องไม่ให้เขากระทำร้าย
 กไคอยู่บาง ในขอนแก่นมีไซทเปลยวทเบนนตาบลขานมั่งคั่ง ดัง

เช่นทนายไมตรี เกาเอยใหญ่เป็นต้น ชาวบ้านเป็นนักเลงโดยมาก
กว่าที่ไม่เป็น ในทเช่นนถคนที่ไม่เป็นนักเลงเข้าไปอยู่ ก็มัก
จะตองพลอยเป็นนักเลงไปด้วย หาไม่ก็อยู่ไม่ได้

๑๘. ถามว่า นักเลงที่เริ่มแรกจะเป็นผู้ขายปล้นสะคม
ตั้งตนไปเข้าพวกผู้ขายปล้นสะคมที่เคยหรือ หรือว่าตองผูก
กันอย่างไรก่อน

ตอบว่า ผู้ขายที่เข้าสมัครพรรคพวกกันทำการถึงปล้นสะคม
มักจะเป็นคนทชำนาญการโจรกรรมแล้วทงนั้น คนใหม่มาที่
เคยผู้ขายไม่ใคร่รับเข้าเป็นพรรคพวกทำการปล้นสะคม เพราะ
เกรงว่าจะไปเะอะระเสียดทาทางลงในเวลาทำการ อักประการ
หนึ่งไม่ไว้วางใจว่าคนใหม่จะรู้จักรักษาความลับ บางทแต่พอเมา
มายเลกนอยก็จะไปเทยวพคจากขผอนให้เขาเรอเรื่องราวของพวก
เพื่อน เพราะเหตุนี้ผู้ขายจะหาพวกเพื่อนทำการปล้นสะคม ตอง
เลือกสรรเอาแต่คนทเห็นว่าเชื่อใจและไว้วางใจได้

๑๙. ถามว่า ถ้าเช่นนั้น คนยังไม่เคยทำการปล้นสะคม
จะเข้าเป็นพวกผู้ขายปล้นสะคมได้อย่างไร

ตอบว่า บรรดาคนทจะเป็นผู้ขายปล้นสะคม เริ่มตนกเป็น
แต่ผู้ขายลอบลักไคกระบอกก่อนทุกคน ลักไคหลาย ๆ รายจนพวก

นักเลงควยกันเห็นว่าเขาคณมมมม หรือใจคอกลาหาญค จง
ชักนำเอาเขาเข้าเป็นพรรคพวกทำการปล้นสะดม

๒๐. ถามว่า ขานทมนักเลงแต่เพียงน้อย ๆ คน พวก
นักเลงไม่เกรงพวกชาวบ้านที่เขาไม่เข้านักเลงหรือ

ตอบว่า พวกนักเลงอยู่โดยปรกตกเหมือนคนทั้งหลาย ถึง
พวกชาวบ้านจะไม่ชอบนักเลง ก็ไม่มีใครมีใครรู้ว่านักเลงคนใด
ไปกระทำร้ายในทใด รู้แต่ในพวกนักเลงควยกัน ถึงพวกชาว
บ้านทรทกลวพวกนักเลงกม ชาวบ้านบางพวกทใดนักเลงไว้
เป็นญาติหรือพวกพ้องกลบยนคทรสกว่าเป็นเครื่องของกันใจ
ผรายใดกมบาง

๒๑. ถามว่า เมื่อผู้เป็นสาย มาบอกต่อหัวหน้า ๆ ทำ
อย่างไร

ตอบว่า หัวหน้าต้องไล่เลียงผู้เป็นสายจนเขันทพอใจว่า มี
ทรพยและเป็นโอกาสที่จะปล้นใด ถ้าเห็นจะปล้นใดกรบกยสาย
และนควนกันทเคยว คอวากวนหนงหรือสองวนกตาม จะไป
ประชุมพรอมกันทบ้านคนนหรือททองทงตรงน ตามทใด
ปรกษาเห็นชอบพรอมกันกยผเป็นสาย

๒๒. ถามว่า เมื่อใดคนกันแล้วอย่างน หัวหน้าทำอย่างไร
ต่อไป

ตอบว่า ต้องกะจำนวนพวกที่จะพาไปด้วย

๒๓. ถามว่า ทว่ากะจำนวนพวกเพื่อนที่จะพาไปด้วยนั้น
เอาอะไรเป็นหลักกำหนด ว่ารายใครจะเอาพวกไปด้วยเท่าใด

ตอบว่า ธรรมดาผู้รายไม่ยากเอาพวกเพื่อนไปด้วยมาก
เพราะถ้ายังไปมากส่วนทรัพย์ที่จะแบ่งกัน ก็จะยงได้น้อยลงไป
เพราะฉะนั้นในเบื้องต้นต้องประมาณทรัพย์ที่คาดว่าจะปล้นได้
และต้องประมาณกำลังแลขบถเจ้าทรัพย์หรือเพื่อนบ้านจะมีต่อส
บองกันด้วย คงอยู่ในเรียกจำนวนคนและจำนวนขนช้างผู้ราย
ให้มากกว่าเจ้าทรัพย์สักเท่า ๑ จึงเพียงพอ และต้องเรียกทั้ง
คนในถนนและคนต่างถิ่นสมทบด้วย เพราะคนที่จะเข้าทำการ
ใกล้เจ้าทรัพย์ ต้องใช้คนต่างถิ่นเข้าทำการ ถ้าคนถิ่นเดียวกัน
เจ้าทรัพย์จะรู้จักจำหน้าได้ อีกประการ ๑ จำนวนคนที่กะนั้น
ต้องเป็นจำนวนคี่ เพราะเหตุที่ถกกันในพวกผู้รายว่า ถ้าไปเป็น
จำนวนคี่มักจะเกิดเหตุแก่พวกผู้ราย มีตัวอย่างดังเช่นไปปล้นที่
บางซอ แขวงเมืองสุพรรณบุรีเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๖
ผู้รายไป ๑๒ คนก็ไปถูกขืนตายลงคนหนึ่ง

๒๔. ถามว่า ในการเรียกพรรคพวกนั้น ต้องเลือกสรร
อย่างไรบ้างหรือไม่

ตอบว่า ไม่^๒ส^๓เลือกสรรอันใด^๑นัก ท^๑ถ^๑อ^๑เป็น^๑ส^๑าค^๑ณ^๑น^๑น^๑เล^๑อ^๑
 เ^๑า^๑ค^๑น^๑ท^๑ม^๑บ^๑น^๑ค^๑อ^๑ย^๑ม^๑าก^๑ ใ^๑ห^๑ี^๑ค^๑อ^๑ท^๑ไ^๑ม^๑ม^๑บ^๑น^๑ก^๑ไ^๑ม^๑ค^๑อ^๑ร^๑เ^๑า^๑ อ^๑ีก^๑ป^๑ระ^๑ก^๑าร^๑
 หน^๑ง^๑ช^๑อ^๑บ^๑เล^๑อ^๑ก^๑ค^๑น^๑ท^๑อ^๑าย^๑ย^๑ง^๑ห^๑น^๑ม^๑

๒๕. ถ^๑า^๑ม^๑ว^๑า^๑ อ^๑าย^๑ค^๑น^๑ท^๑เ^๑น^๑ใ^๑ห^๑ี^๑ร^๑าย^๑น^๑น^๑ เ^๑น^๑อ^๑ย^๑ไ^๑ค^๑จ^๑น^๑อ^๑าย^๑
 เ^๑ท^๑า^๑ไ^๑

ตอบว่า ค^๑น^๑ท^๑เ^๑น^๑ใ^๑ห^๑ี^๑ร^๑าย^๑อ^๑าย^๑ไ^๑ม^๑ค^๑อ^๑ร^๑เ^๑ก^๑เ^๑น^๑ ๔๐ ถ^๑า^๑อ^๑าย^๑พ^๑น^๑ ๔๐
 ช^๑น^๑ไ^๑ป^๑ล^๑ะ^๑ว^๑ท^๑ย^๑ง^๑ท^๑า^๑ก^๑าร^๑ป^๑ล^๑น^๑ส^๑ะ^๑ค^๑ม^๑ก^๑เ^๑ท^๑เ^๑น^๑ห^๑ว^๑ห^๑น^๑า^๑ ถ^๑ง^๑ก^๑ระ^๑ร^๑น^๑
 ถ^๑า^๑อ^๑าย^๑ถ^๑ง^๑ ๕๐ ช^๑น^๑ไ^๑ป^๑ล^๑ะ^๑ว^๑อ^๑อ^๑น^๑ก^๑าล^๑ง^๑ล^๑ง^๑ ก^๑ี^๑ม^๑ัก^๑ต^๑อ^๑ง^๑ไ^๑ป^๑ห^๑า^๑ก^๑ิ^๑น^๑
 อ^๑ย^๑าง^๑อ^๑น^๑ เ^๑น^๑ร^๑บ^๑ช^๑อ^๑ห^๑ร^๑อ^๑ไ^๑ถ^๑อ^๑น^๑ ไ^๑ค^๑ก^๑ระ^๑บ^๑อ^๑ท^๑ใ^๑ห^๑ี^๑ร^๑าย^๑ล^๑ก^๑ไ^๑ป^๑เ^๑น^๑ต^๑น^๑

๒๖. ถ^๑า^๑ม^๑ว^๑า^๑ ใ^๑ห^๑ี^๑ร^๑าย^๑ท^๑ก^๑ว^๑น^๑น^๑ไ^๑ช^๑ไ^๑บ^๑น^๑อ^๑ย^๑าง^๑ไ^๑ค^๑

ตอบว่า บ^๑น^๑แ^๑ก^๑ป^๑ล^๑ะ^๑ว^๑บ^๑น^๑ป^๑ระ^๑จ^๑ท^๑าย^๑น^๑ค^๑เ^๑ย^๑ว^๑ไ^๑ม^๑ค^๑อ^๑ร^๑เ^๑จ^๑ะ^๑ไ^๑ช^๑เ^๑ย^๑
 แ^๑ล^๑ว^๑ ม^๑ัก^๑ไ^๑ช^๑ไ^๑บ^๑น^๑ป^๑ระ^๑จ^๑ไ^๑ค^๑ห^๑ล^๑าย^๑น^๑ค^๑ บ^๑น^๑ท^๑ใ^๑ห^๑ี^๑ร^๑าย^๑ไ^๑ช^๑อ^๑ย^๑ท^๑ก^๑ว^๑น^๑น^๑ม^๑ ๔
 อ^๑ย^๑าง^๑ ค^๑อ^๑ บ^๑น^๑ ๘ น^๑ั^๑ค^๑ป^๑ระ^๑จ^๑ท^๑าง^๑ส^๑ัน^๑ร^๑าง^๑อ^๑ย^๑าง^๑ ๑ แ^๑ต^๑อ^๑ย^๑าง^๑น^๑ก^๑ไ^๑ม^๑
 ไ^๑ค^๑อ^๑ร^๑เ^๑จ^๑ะ^๑ไ^๑ช^๑เ^๑ย^๑เ^๑ร^๑า^๑ะ^๑ห^๑น^๑ก^๑น^๑ัก^๑ ค^๑ง^๑ช^๑อ^๑บ^๑ไ^๑ช^๑อ^๑ย^๑ไ^๑ค^๑เ^๑ย^๑ไ^๑ค^๑ บ^๑น^๑ ๗
 น^๑ั^๑ค^๑ (เ^๑ม^๑า^๑เช^๑อ^๑ร^๑) อ^๑ย^๑าง^๑ ๑ บ^๑น^๑ ๑๒ น^๑ั^๑ค^๑ (ว^๑ิล^๑เช^๑ส^๑เ^๑อ^๑ร^๑)
 อ^๑ย^๑าง^๑ ๑ บ^๑น^๑ ๑๖ น^๑ั^๑ค^๑ (ไ^๑ค^๑ล^๑ด^๑ไ^๑ล^๑ด^๑น^๑ิง^๑) อ^๑ย^๑าง^๑ ๑ แ^๑ต^๑อ^๑ย^๑าง^๑
 ๗ น^๑ั^๑ค^๑ เ^๑น^๑ค^๑ก^๑ว^๑า^๑ท^๑ก^๑อ^๑ย^๑าง^๑ เ^๑ร^๑า^๑ะ^๑บ^๑ัส^๑ต^๑น^๑เ^๑ร^๑าง^๑ อ^๑ย^๑าง^๑ ๑๒ น^๑ั^๑ค^๑
 ๑๖ น^๑ั^๑ค^๑บ^๑ัส^๑ต^๑น^๑อ^๑ย^๑าง^๑จ^๑ะ^๑อ^๑อ^๑น^๑.

๒๗. ถามว่า ขนเหล่านี้มีราคาเท่าไร

ตอบว่า ขนเหล่านี้ขายที่แพจอกอยู่ใต้โรงเหล้ากรุงเทพ ฯ

๒ แพง ในคลองบางกอกน้อยแพ ๑ ทรานแซกกวักเกาะอก ๒ ทราน
ราคาขอกละ ๑๒๐ บาท เหมือนกันทั้ง ๓ อย่าง ขนต้นขาย
ลูกละ ๒ สลึง การขายขนต้นเหล่านี้ขายโดยเบ็ดเตล็ดไม่ได้
ชอนเรน แต่พวกผู้ขายที่ไปชอย่อมบอกผู้ขายว่าเป็นคนค้าขาย
สามัญ เช่นค้าเรือขาวเขตนั่น จะชอยไปย่องกันใครผู้ขาย เขา
ใจว่าผู้ขายมิได้รู้สึกว่าเขาให้แก่ผู้ขาย

๒๘. ถามว่า ในการทรวกพวกพวกนั้น เรียกอย่างไร

ตอบว่า ไปตามเองบ้าง ให้คนอื่นไปตามบ้าง ถ้าต้องการ
คนต่างถิ่นมักจะไปบอกให้พวกหัวหน้าในถิ่นนั้นเรียกคนมา แต่
ไม่ได้บอกให้ทราบก่อนว่าจะไปปล้นอะไรที่ไหน เป็นแต่บอกเป็น
นัยให้ทราบว่ามีของแล้ว ให้ไปพร้อมกันทนนวนนเวลานั้น

๒๙. ถามว่า ที่ไปเรียกพวกผู้ขายให้ไปปล้นสะดม ถ้า
พวกผู้ขายคนใดไม่ไปได้หรือไม่

ตอบว่า ได้ ไม่เป็นการบังคับกวัดขั่นอันใด ถ้าใครจะไม่
ไปบอกว่าไม่ไป ก็ไปเรียกคนอื่น

๓๐. ถามว่า ในการเรียกคนนั้นช้าหรือเร็ว

ตอบว่า ไม่ช้า เรียกในวันเดียวกันพร้อมกัน มักจะเรียก

ก่อนปล้นเพียงวันหนึ่ง แต่ต้องนัดพร้อมกันในวันที่จะไปทำการ
ทศเดียว ถ้าเรียกคนไว้ช้า ไม่ใคร่อย่พรักพร้อมกันได้

๓๑. ถามว่า ปล้นในถิ่นที่ตัวเอง อยู่ ก็น่าจะไปปล้นต่างถิ่น
ผิดกันอย่างไรบ้าง

ตอบว่า ปล้นในถิ่นของตัวเอง ก็ไปปล้นต่างถิ่นผิดกันดังนี้
คือ

ปล้นในถิ่นของตัวเองนั้น เรื่องสังเกตทางเข้าออกไม่
ลำบาก เพราะมักจะเคยไปมารู้ทางอยู่แล้ว แต่ต้องระวังใน
ข้อที่เขาจะจำหน้าได้ เพราะอยู่ใกล้กันคนรู้จักมาก อีกประการ
หนึ่งเมื่อเกิดปล้นสะดวกแล้ว ต้องระวังอย่าให้ผู้ใหญ่บ้านจับพรว
ได้

ส่วนการที่ไปปล้นต่างถิ่นนั้น ลำบากอยู่ด้วยไม่รู้ลู่ทางที่
จะเข้าออกและที่จะหลบหนี เกรงพวกรายเจ้าของถิ่นจะเอาตัว
รอด ส่วนตัวไปต่างถิ่นจะหนีไม่พ้น แต่นอกจากนี้ไม่ต้องกลัว
ข้ออื่นดังในถิ่นของตนเอง เพราะไปต่างถิ่นแล้วคนในท้องถิ่น
เหล่านั้นไม่มีใครรู้จัก ถึงเห็นหน้าก็ไม่รู้ว่าใครมาแต่ไหน
ปล้นแล้วหนีกลับมาถึงบ้านแล้วก็แล้วกัน ไม่มีใครมาตรวจตรา
ติดตาม

๓๒. ถามว่า ฝรายมอขายอย่างใด สำหรับแก้ไขความ
ลำบากเหล่าน้อยบ้างหรือไม่

ตอบว่า ม คอในขอที่จะไม่ให้เขารักหนานน คนที่จะ
ทำการไกลเจาทรพย์ มักใช้คนทางถิ่นที่เจาทรพย์ไม่รัก ผท
เจาทรพย์รักเช่นผเบ็นสายเบ็นตน ทำการแต่ทางคิงเช่นคอย
ระวังทางเบ็นตน บางทีผเบ็นสายที่อยู่ไกลเจาทรพย์ไม่มาทำการ
ปล้นสะคมทวย อยู่รบตรวจเสยทบ้านเรือน หรือช่วยชาวบ้าน
เอะอะทำเป็นไล่ตักตามฝราย และถงช่วยยงฝรายกม แต่คิง
ยงเสยสูง ๆ ไม่หมายให้ถก และพาชาวบ้านให้ตักตามไปเสย
ทางอนไม่ให้จับได้ อยายอกอย่างหนงนน ถ้าจะปล้นในถิ่นของ
ตัวเอง ทำไปลาผใหญ่บ้านว่าจะไปกิจธุระต่างเมือง ๔ วัน ๕
วัน แล้วไปเสยวนหนงจึงกลบเขามาปล้น แล้วกลับไปเสยอกจน
ครบกำหนดไม่ให้ผใหญ่บ้านสงสัย อยายอย่างต่านนปล้นแล้ว
กลับไปนอนเสยทเรือน เมื่อเขาปล้นกันเสร็จแล้วผใหญ่บ้าน
เรียกตรวจกमारบตรวจเหมอนกบคนอนไม่ให้สงสัย การที่จะไป
ปล้นทางถิ่นตองมพวกไปด้วยหลาย ๆ คน อย่างน้อยไม่ต่ำกว่า
๓ คนไปสมทบกับพวกฝรายในถิ่นน ถ้าฉกฉินอย่างใดพวก
ถิ่นเคยจะได้อวยแอกนกลบมา ทที่จะไปปล้นทางถิ่นแต่คน

เดยว ๒ คนนั้นไม่มี อภประการหนึ่งในเวลาที่จะปล้นในที่ต่าง
 ถน ต้องให้ผู้รายเจ้าของถนนนำทางเข้าไปจนถึงบ้านเรือน หรือ
 มิฉะนั้นต้องให้ทำอุบายพาไปเดินดูไว้เสียแต่เวลากลางวัน ให้รู้
 ทำทางเขาออกไว้อย่างก่อน

๓๓. ถามว่า ปล้นเรือนกับปล้นโคกระบือ ผู้รายชอบ
 ปล้นอย่างไหนมาก

ตอบว่า ปล้นเรือนกับปล้นโคกระบือทำได้ทั้งเสียผลกัน
 ปล้นเรือนสะดวกกว่า เพราะปล้นครั้งหนึ่งได้ทรัพย์มาแบ่งปันกัน
 แลวกเบนเสร็จไม่ต้องรอรอนใดต่อไป แต่เสียอยู่ด้วยไม่มีใคร
 รู้ว่าเจ้าทรัพย์เอาเงินไว้ที่ไหน ถนชนเรือนใดแล้วยงเทยวคน
 คว้าหาเงินไม่ใคร่จะได้ดังคาด ส่วนปล้นโคกระบือนั้น พอแล
 เห็นตัวโคกระบือก็ประมาณได้ว่าจะได้ทรัพย์เท่าใด แต่มทเสีย
 อยู่ทปล้นไปแล้วยงต้องพายกฆ่าฆ่าฟงไปขาย ถ้าขายไม่ได้โดย
 เรวกมกจะถูกจับกุม จะชอนเร้นของกลางไว้โดยยาก ผิดกัน
 อยู่ถน แต่ผู้รายทกวนนคหเมอนจะชอบปล้นกระบือมากกว่า
 ปล้นเรือน เพราะราคากกระบือแพงกว่าแต่ก่อน

๓๔. ถามว่า ตเรือนนงายหรือยาก

ตอบว่า เดยวณตเรือไม่ใคร่ได้ดังแต่ก่อน เพราะเรือ
 คาขายมกพ่วงเรือไฟไปเร็วประการหนึ่ง อภประการหนึ่งตาม

ถ้าแม่นามพลตระเวนและตำรวจภูธรตรวจตรา ถ้าผู้ร้ายจะไปต
 เรอจะต้องลงเรือไป ถ้าไปพบพลตระเวนหรือตำรวจภูธรหนีไม่
 ใครพนัน ถึงแม้อย่างนี้ไม่ได้ปล้นสะคมเขา ถ้าไม่มีไตไฟเขากเรียก
 ตรวจตรา ถ้าพบขโมยอาวุธก็จะถูกจับ ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีใคร
 พอใจเรือ

๓๕. ถามว่า ไคย่นข้าวปล้นเรือขาวและเรือคาขายกม
 อยู่ข้างจะว่าไม่ตเรืออย่างไร

ตอบว่า การปล้นเรือนั้นผิดกฏตเรือ เพราะเรือที่ถูกปล้น
 เป็นเรือไปเที่ยวจอดอยู่ตามบ้าน ดังเช่นเรือจีนไปจอดขาวจอดชอ
 ย่นวนหนึ่งแล้วเลื่อนไปจอดที่โน้นอีกวนหนึ่งสองวันต่อไปถึงน
 ฝเป็นสายจึงรู้ว่าเรือลानนมเงินและไปอยู่ทนน ๆ จึงไค่นกกัน
 ปล้นไค้ เรือที่แล่นขนลงไม่เที่ยวจอดวกเวยนอยู่แห่งละหลาย ๆ
 วัน ผู้เป็นสายรู้ไม่ได้ว่าถ้าไค้มีเงิน ถ้าไค้ไม่มีเงิน จึงไม่ถูกปล้น

๓๖. ถามว่า เมื่อเรียกพรรคพวกไค้พร้อมแล้ว จะไป
 ปล้นทำอย่างไรต่อไป

ตอบว่า นกกันไปประชุมที่ทพก ซึ่งไค้สัญญาไว้กับผู้
 เป็นสาย ถ้าพวกมากกแยกกันไค้ไปกองละ ๓ คน ๔ คน ไม่
 ให้คนอนสงสัย ช่วแต่ให้ไปพร้อมกัน ณ ที่พกในเวลาบ่ายใน
 วนที่จะทำการปล้นนั้น

๓๗. ถามว่า พวกผู้ร้ายเดินทางไปยังทพกซงนคกนน
ชอบไปเรือหรือเดินไป

ตอบว่า เป็นธรรมเนียมของผู้ร้าย ถ้าจะไปทำการปล้น
สะคมชอบเดินบก ถ้าจะต้องข้ามแม่น้ำกลางเรือ พอข้ามฟากไป
แล้วกชนเดินบกไปอีก เพราะมีปืนผาอาวุธไปด้วย ไปเรือจะ
ซุกซ่อนหลบหนียากไม่เหมือนเดินบก ผู้ร้ายจึงไม่ชอบไปเรือ

๓๘. ถามว่า ตามคำทักเตือนมาแต่ก่อนว่า ผู้ร้ายยอม
มอยท์กถนน การที่ไปปล้นต่างถิ่น ไม่เกรงใจผู้ร้ายเจ้าของ
ถิ่นหรือ

ตอบว่า การปล้นสะคมผู้ร้ายเจ้าของถิ่นมักจะเป็นตนคค
ผู้ร้ายต่างถิ่นเป็นแต่ผู้ช่วย เพราะฉะนั้นผู้ร้ายเจ้าของถิ่นคงต้อง
ปล้นด้วยทุกราย แต่บางทิวหนารู้ว่าผู้ร้ายในถิ่นนั้นไม่ปล้นด้วย
กมขาง แต่ถึงกระนั้นก็ต้องอนุญาตให้ปล้น จึงจะปล้นได้ ถ้า
ผู้ร้ายเจ้าของถิ่นไม่ยอมให้ปล้นก็ไม่กล้าปล้น

๓๙. ถามว่า ทำไมผู้ร้ายเจ้าของถิ่นไม่ยอมให้ปล้น
จึงไม่กล้าปล้น

ตอบว่า ถ้าผู้ร้ายเจ้าของถิ่นไม่ยอมให้ปล้น ชนไปปล้น
เขาผู้ร้ายเจ้าของถิ่นชคใจ ก็จะบอกให้เจ้าพนักงานจับกุม เกรง
กนอยด้วยเหตุตงน

๔๐. ถามว่า ถ้าคนนั้นการทเกิดปล้นชนในถิ่นใด พวก
นักเลงในถิ่นนั้นยอมรู้ว่าใคร ๆ ปล้นทุกรายถึงนั้นหรือ

ตอบว่า ทั่วทุกสาย แต่บางที่จะไม่รู้จักพรรคพวกหมด
ทุกคน แต่ทักกันว่าคนนั้น ๆ พาพรรคพวกมาปล้น

๔๑. ถามว่า ในการที่ไปประชุมเลี้ยงกันก่อนปล้นนั้น
ทำอย่างไรกัน ไปประชุมกันที่ไหน

ตอบว่า ที่ประชุมกันนั้นเอาเป็นกำหนดไม่ได้ แล้วแต่
หัวหน้ากบฏเป็นสายจะตกลงกันคน บางทีก็ประชุมกันที่บ้านผืน
สาย บางทีก็ประชุมกันที่บ้านเพื่อนนักเลงคนใดคนหนึ่งในถิ่นนั้น
บางทีก็ประชุมกันกลางทุ่งหมายเอาตนไม่เป็นสำคัญ เครื่องนค
กันแห่งใดแห่งหนึ่ง กำหนดที่ประชุมเป็นยุคไม่ได้กัน เพราะ
ต้องประชุมกันให้ห่างที่ซึ่งจะไปปล้นประมาณ ๔๐-๕๐ เส้น
หรือกว่านั้น อย่าให้เจ้าทรัพย์รู้ตัว และจะประชุมกันในหมู่บ้าน
มีคนมากก็ไม่ได้ กลัวเขาจะสงสัย จึงต้องนัดประชุมกันใน
ที่ใด ๆ ตามแต่จะเหมาะ

การเลี้ยงคนนเครื่องเลี้ยงไม่มีอะไรเป็นสำคัญ นอกจาก
ข้าวกขสุรา ส่วนกขแกล้มตามแต่จะหาได้ไม่กำหนด ของเลี้ยง
เหล่านนี้เป็นสายมักจะหาเตรียมไว้อย่าง แต่ถาขาดเหลือก็ใช้

เงินของพวกฝรายมตคตวไปชอหาเพิ่มเติม เมื่อไปพร้อมกัน
แล้วกล่ียงกัน เลียงแล้วจึงทาสตยกัน

๔๒. ถามว่า ทำไมจึงทาสตยกัน

ตอบว่า บรรดานักเลงทวยกัน ถ้างงไม่ไคทาสตยเป็น
เพื่อนสาขานตอกันแล้ว ก็ยงไม่ไ่วไจกัน ขางทกทาสตยสาขาน
แต่เวลาแรกคยหากัน แต่ขางทเป็นคณตางถนพงจะมาพยประกน
ในเวลาจะทำการปล้นสะคม เพราะฉะนนเมื่อเลียงตกันแล้ว ถา
แล้วฝรายทประชุมกันนยงมคณไคทยงไม่ไคทาสตยตอกัน จง
ทาสตยตอกันในขณะน

๔๓. ถามว่า วิธทาสตยนั้นอย่างไร

ตอบว่า เอาสุรารินลงในกะลา แล้วเอาเกลอทงลงใน
กะลานั้นหยบมอหนง แล้วบรรดาฝทจะทาสตยเอานวมอวางลง
ในสุราคณละนว ตางคณตางวาคาสตยกันตงน

พวกฝชออายนน อยบานนน แขวงเมืองนน จะผก
สมัครรกไครกขอายน บานน เมืองนน ยคไปเบองนแลเบองหนา
ถาไม่ชอตรงตออายน ไคตายของครกษและ ๗ หม่ ๘ หม่ออย่า
แคลวคอกฝชอวอายนน เกลออายนนเลย ยคไปเบองนเบองหนา
รสังหนงสังไคทางไกลจะบอกทางไกลจนใจอย รปลนรปลอกร
แล้วมบอกอายนนผเพื่อน ผเกลออายนน พระเจาองคหนงองคไค

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๒๕๑

อย่าไต่มาตรัสถาม ฝูงอาณานิคมเกลออาณานิคมไทย ให้ทัก
นรกหมกไหม้เต็มอณูเทวทัต แล่นกลบ่อนันตชาคนเกิด

เมื่อต่างคนต่างว่าอย่างนจบแล้ว จึงยกนวกชุมสรวายาย
ให้สุราเขื่อนคอหรือแขนเพื่อนสาบานทแห่งใด ซึ่งหมายจะให้
ชาติตรงนั้นในเวลาเมื่อไม่ชอตรงต่อกัน แล้วต่างคนต่างกตม
สรวายายนั้น ครนสาบานทงนแล้วผรายซึ่งเป็นผใหญ่อยู่ใน
พวกนั้น จึงกรวณาควยสรวายายนั้น เล็กคาถาอมนาจบแล้ว
ให้พรต่อผทาสตยว่า ถ้าชอตรงต่อกันให้ทามาคาชนยสระรอยซึ่ง
พนซึ่ง ถ้าไม่ชอตรงต่อกันขอให้อภัยตายโหงเป็นไปต่าง ๆ
นานาเป็นเสร็จการทาสตยกันแทน ตงแต่เวลาเลียงและทาสตย
กันแล้ว พวกผรายทเขาประชุมกันจะละหลักไปเสียโดยลำพัง
คนไม่ได้จนกระทั่งได้กระทำการปล้นสะคมแล้ว ถ้าผใดจะละ
หลักไปพวกเพื่อนผรายสังสยกยงเสีย

๔๔. ถ้ามว่า ปล้นเรือนปล้นโคกระบือ มีการประชุม
เลียงกันอย่างนกอนเหมือนนกนหรือ

ตอบว่า มีการประชุมเลียงกันอย่างนกอนเหมือนนกน แต่
ลักษณะที่จะปล้นไม่เหมือนนกน

๔๕. ถ้ามว่า การปล้นเรือนนั้น ผรายมทงคเวนบ้าน
เรือนอย่างใด ที่ไม่ปล้นบ้างหรือไม่

ตอบว่า นอกจากที่ว่าจะเปลี่ยนไม่ได้เพราะเจ้าทรพยกค
 หรือเพื่อนบ้านกต เขามากลางจะตอส์มากกว่ากลางฝรายแล้ว
 ทุ่งคเวนมอยแต่บ้านเรอนผุมคณแกหวหนา คอทเขาเคยเลียงค
 หรือเคยไหญ่ขยมเงินทองเป็นต้นอย่าง ๑ ข่านญาตพนองของ
 พวกนักเลงควยกัน ซึ่งเพื่อนนักเลงขอร้องไม่ให้ทำราย
 อย่าง ๑ ก็ขวคอกอย่าง ๑ แต่วคณนไม่สแนนก เพราะเมอ
 คราวพวกฝรายจะไปปล้นบางซอควานน มพวกฝรายได้ชวน
 จะให้ไปปล้นวัดแห่งหนึ่ง ว่าพระรยฝากเงินทองชาวของไว้มาก
 แต่ฝรายที่ไปควยกันโดยมากกว่ากลวยาป ไม่ยอมปล้นวัดจึงไม่
 ได้ปล้น ถ้าหากว่าไม่เกคคตงางกนชนเอง ก็เห็นจะได้ปล้นวัด
 เมอควานน

๔๖. ถามว่า วิธีปล้นเรอนทำอย่างไร ขอให้อธิบาย
 วิธีปล้นเรอนก่อน คอเมอเลียงกนแล้วทำอย่างไรต่อไป

ตอบว่า เมอเลียงกนแล้ว พอเวลาพลบคากอกอกเคนจากท
 เลียงตรงไปหลังบ้านที่จะปล้น พอถึงทห่างสัก ๑๐ เส้นก็หยุด
 พกกนออกครง ๑

๔๗. ถามว่า ทำไมจึงหยุดพกอกอกครง ๑

ตอบว่า ทต้องหยุดพกอกอกครงหนึ่งน เพอจะจคเตรยม
 การที่จะปล้น

๔๘. ถามว่า เตรียมอย่างไรบ้าง

ตอบว่า จิตชนหนาตผวายที่จะทำการอย่าง ๑ เตรียม
ตัวอย่าง ๑ ทำพิธีบวงสรวงอย่าง ๑ พกหาหยเห็นอวยเวลา
อย่าง ๑

๔๙. ถามว่า การจิตชนหนาตผวาย จิตอย่างไร

ตอบว่า เมื่อหวนหาบอกให้ทราบทวงกันว่า จะปล้นบ้าน
ใครแล้วจึงจิตคนสำหรับชนเรือนพวก ๑ นอกจากนั้นจิตเป็นพวก
ระวางทางอกพวก ๑

๕๐. ถามว่า พวกทชนเรือนต้องใช้เครื่องมืออย่างไรบ้าง

ตอบว่า ต้องมีคยมนับน แต่ยนเพียงบอกเคียวส้องบอกก
พอ นอกจากนั้นนมแตมคและชวาน ชวานสำหรับใช้ผาหีบและพัน
ประทุ

๕๑. ถามว่า ไคยนเขาพคกนว่า ผวายทเป็นหวนหา
ตัวครุไม่ใครชนเรือนเอง มักจะใช้แต่ลูกแสงทเป็นคนมทะเลชน
เรือน จรงคกงนหรืออย่างไร

ตอบว่า ทว่าหวนหาไม่ชนเรือนเองนไม่จรง ทจรง
การชนเรือนเป็นการสำคัญ ต้องเป็นคนทมิไหวพริบเข้าใจการ
ปล้นสะคม เพราะเหตุว่าทจะไคทรพยหรือมิไคอยู่แก่ผชนเรือน

ถ้าเป็นคนโง่เขลาไม่เคยการก็ไม่ใคร่จะได้ทรัพย์ เพราะฉะนั้น
จึงต้องให้คนฉลาดคนรอบคอบต้องระวังอย่างเคียวแต่อย่าเอา
คนทเจ้าทรัพย์รจกชนเรือนเท่านั้น

๕๒. ถามว่า ฝรายปล้นทชนเรือนเคียวน ยงมอมหน่า
ดังกแต่ก่อนหรือไม่

ตอบว่า เคียวนไม่ไซ่มอมหน่าดังกแต่ก่อน

๕๓. ถามว่า ทำไมจึงไม่มอมหน่าดังกแต่ก่อน

ตอบว่า ทฝรายไม่มอมหน่าอย่างดังก่อนนั้น ด้วยเหตุ
๒ ประการ คือ ประการหนึ่งทกวณนเมอมเหตุปล้นสะคมใน
ตำบลใดแล้ว ฝใหญ่บ้านมกเรียกลูกบ้านตรวจ ถ้ามอมหน่า
ล้างหน้าไม่ทนรบตรวจ ออกประการหนึ่งถ้าฝรายมอมหน่า เจ้า
ทรัพย์และเจ้าพนักงานทสขจยมกสงสัยคนในถิ่นเคียวกันว่าเป็น
ฝราย เพราะเหตุทมอมไม่ให้รู้จักหน้า ถ้าไซ้คนต่างถิ่นชนเรือน
ให้เจ้าทรัพย์เห็นหน้า แต่ไม่รู้ว่าใครมาจากที่ไหน ทงเจ้าของ
บ้านและเจ้าพนักงานจะไ้สงสัยว่าเป็นฝรายมาแต่ทอน ไม่
คนควาตรวจจับคนในถิ่นนั้น ด้วยเหตุเหล่านี้จึงไม่มอมหน่าดังก
แต่ก่อน

๕๔. ถามว่า พวกระวังทางนั้น มีหนาทอย่างไร

ตอบว่า พวกท้าวเวียงจันทน์ ต้องใช้ขนรายล้อมรอบบ้าน
คอยเอาขนยกราดไว้ไม่ให้เพื่อนบ้านเข้ามาช่วย ถ้าขนมีไป
น้อยบางทีกใช้จุดประทัดคอกใหญ่แทน พอไหมเสียงลำทมิ้ว
ให้คนกลัว อย่าให้เข้ามาช่วยกัน

๕๕. ถามว่า การเตรียมตัวนั้น ทำอย่างไร

ตอบว่า พวกฝรายจะเข้าปล้นมัญญาเครื่องหมายกนกวัย
โพกหัวเหมือนกันทุกคนอย่าง ๑ หรือมณะนกกสวมเสื้อให้เหมือน
กันทุกคนอย่าง ๑ เป็นทสังเกตุในเวลาปล้นสะคมซุลมุนจะได้
รู้ว่าพวกของตนหรือมิใช่พวกของตน อีกประการ ๑ มีคำพูด
สำหรับใช้ต่อกัน คือเรียกกันว่า อายเสื้อ เวลาจะเข้าหรือจะชน
เรอรองว่า อายเสื้อเอวอว อายเสื้อชน ถ้าปล้นแล้วจะกลับ
รองว่าอายเสื้อถอย ถ้าถูกตอส์พวกฝรายขาดใจ จะปล้นไม่
สำเร็จว่าอายเสื้อลา เป็นสัญญาที่ตองหนออกจากบ้านนั้น

๕๖. ถามว่า การทำพิธีขวงสรวงนั้น ทำอย่างไร

ตอบว่า เวลาเมื่อไปพักอยู่นั้น เอาเครื่องคัสตราอาวธเข้าพวง
กันเป็นกระโจม เอาเครื่องรางแขวนบนกระโจมอาวธ พวกฝราย
นั่งล้อมกันเป็นวง ผูกเป็นครุในพวกฝรายเอาสรูประพรมอาวธ
และฝรายแล้วกล่าวเป็นคำขวงสรวงเทวดา ใจความว่าขอขมา
แก่พระภูมิเจ้าที่ และเทพยดา เจ้าฟ้า เจ้าแผ่นดิน ทวยการท

มัวสมประชุมกันครั้น จะได้อธิบายประเพณีรายต่อแผ่นดินนั้น
ห้ามใด ที่จะทำการครอง เพราะมีความขดสนยากจนเหลือ
ประมาณ จะขอเอาทรัพย์สินทนานน ๆ ไปเลี้ยงชีวิต ขอให้
สำเร็จความปรารถนาเถิด เป็นใจความตามคำขวงสรวงดง
แต่ถ้าไม่มีตัวครุผู้ชำนาญ การขวงสรวงก็ไม่ได้ทำกัน

๕๗. ถามว่า ทพกรอเวลานนอย่างไร

ตอบว่า เพราะเค้นมาจากทเลียงเหินคเหินอย ต้องพัก
ให้หายเหินอยเสียก่อน จึงจะเข้าปล้นได้ อีกประการ ๑ ต้อง
รอพอเวลาคงสังคราว ๒ ยามจึงเข้าปล้น

๕๘. ถามว่า ทำไมจึงปล้นเวลา ๒ ยาม

ตอบว่า การที่จะปล้นเวลาใดนั้นไม่เป็นประมาณ ที่สำคัญ
นั้นต้องรอให้เจ้าทรัพย์และเพื่อนบ้านหลับเสียก่อน และอีก
ประการ ๑ ต้องให้ผู้ร้ายในถนนกลับไปถึงบ้านได้แต่ในเวลา
ดกอย่าให้ท่นสว่างที่จะมีผู้คนเห็น ด้วยเหตุเหล่านี้ผู้ร้ายจึงมัก
จะปล้นราวเวลา ๒ ยาม ซึ่งเป็นเวลาเจ้าทรัพย์ยอมหลับแล้ว
และมีเวลาพอให้ผู้ร้ายจะกลับไปถึงบ้านได้ก่อนสว่าง

๕๙. ถามว่า ผู้ร้ายชอบปล้นเคอนหงายหรือเคอนมด

ตอบว่า ชอบปล้นเวลามแสงเคอนพอแลเห็นตัวกันได้
ถามคนกมมักจะไปหลงทำร้ายกันตนเอง

๖๐. ถามว่า เมื่อพักอยู่พอไต่เวลาแล้วทำอย่างไรต่อไป
 ตอบว่า ออกเดินทางเข้าในย่าน พวกกองระวางทางก
 ออกรายและยงบน พวกชนเรือนกจคคยตรงชนพงประตเรือน
 เข้าไปตรวจค้นหาเจ้าทรพย

๖๑. ถามว่า ทำไมไม่ผ่ายปล้นจึงไปค้นหาเจ้าทรพยก่อน
 ตอบว่า ผ่ายปล้นเรือนต้องหมายจับเจ้าทรพยให้ไต่ก่อน
 เพราะผ่ายไม่รู้ว่าเจ้าทรพยเอาเงินไว้ที่ไหน ต้องจับตัวเจ้า
 ทรพยทขทขให้บอกทไวทรพย จึงจะได้ทรพยโดยง่ายและโดย
 เร็ว ถ้าเจ้าทรพยโคคหนีไปเสียไต่ ผ่ายต้องค้นคว้าหา
 ทรพยเอง ไม่ใคร่จะได้มาก

๖๒. ถามว่า ทผ่ายปล้นฆ่าเจ้าทรพยตายนั้น ถ้าผ่าย
 ต้องการตัวเจ้าทรพยเพียงจะถามเอาทรพย ทำไมจึงต้องฆ่าเจ้า
 ทรพยเสีย

ตอบว่า ผ่ายปล้นไม่ไต่ตั้งใจจะฆ่าเจ้าทรพย หรือจะ
 ฆ่าผ่นหนึ่งไต่ ต้องการแต่จะเอาทรพยเท่านั้น ทเจ้าทรพยตาย
 มแต่ทตอัสกนกผ่ายอย่างหนึ่ง หรือมฉะนนทผ่ายขาดเจ็บ
 ผ่ายเกิดโทสะกฆ่าเสีย โดยความโกรธอย่างหนึ่ง และถ้าผ
 ่ายเห็นว่าเจ้าทรพยรจกมกจะฆ่าเสียออกอย่างหนึ่ง ทผ่ายจะ
 ไต่ตั้งใจไปฆ่าเจ้าทรพยนั้นไม่มเลย

๖๓. ถามว่า ถ้าเจ้าทรพยเห็นใครผู้รายกอยู่ในเรือนเจ้า
ทรพยแล้ว ทำไมจึงไม่ช่วยกันคนควาเอาทรพยให้ ได้เงินหมด

ตอบว่า การปล้นเรือนต้องรบปล้นให้แล้วโดยเร็วที่สุด
จะคนควาอยู่ชานานไม่ได้ เพราะเสียงบนผรายไต่ขึ้นไกลเกรง
พวกตำรวจภูธรพลตระเวน หรือพวกเพื่อนบ้านที่อยู่ห่าง ๆ จะ
ควมคุมกันมาช่วย จึงต้องรบทำการให้แล้วโดยเร็ว อย่าให้
ผู้อยู่ไกลมาช่วยได้

๖๔. ถามว่า ถ้าพวกผู้รายถูกขาคเจ็บล้มตายในเวลา
ปล้น เพื่อนผู้รายทำอย่างไร

ตอบว่า ถ้าผู้รายเจ็บยังมีชีวิตอยู่ไม่ถึงล้มตาย ต้องช่วย
กันพยุงและแบกหามกันไปไม่ทิ้ง ถ้าตายก็ตัดศีรษะเอาไปทิ้ง
เสียให้ไกล ไม่ให้พวกเจ้าทรพยเห็นหน้ารู้ว่าผู้ใดได้

๖๕. ถามว่า ถ้าปล้นได้ทรพยแล้วทำอย่างไรต่อไป

ตอบว่า พวกผู้รายกวากันกลับออก มากลางทุ่งกลางป่า
หลังบ้าน พอถึงที่เปลี่ยวก็ชุมนุมกันแบ่งทรพย พอแบ่งทรพย
แล้วก็ต่างคนต่างแยกกลับไปบ้าน

๖๖. ถามว่า วิธีแบ่งทรพยนั้นทำอย่างไร

ตอบว่า เอาทรัพย์สินที่ปล้นได้มารวมเป็นกลาง แล้วแบ่ง
ใช้ค่าอาหารค่าสราและค่ายี่สิบต้นที่ได้อาศัยในเวลานั้นเสียก่อน
เหลือเท่าไรจึงแบ่งเป็นส่วนแจกเท่า ๆ กันทุกคน

๒๗. ถามว่า ปล้นเรือนเคยได้ทรัพย์สินมาก ๆ หรือ

ตอบว่า ไม่ใคร่จะได้มาก เพราะผู้เป็นสายไม่ใคร่จะสย
รู้ได้จริงว่ามีเท่าใด และเอาไว้ที่ไหน บางแห่งมีเงินมากแต่
เจ้าของเอาเที่ยวฝังซ่อนไว้เสีย ถ้าขโมยทรัพย์ไม่ได้ก็ไม่ได้อะไร
ทรัพย์สินหมด

๒๘. ถามว่า ถ้าผู้เป็นสายสยความมาบอกความทรัพย์สิน
มากมาย แต่ไปปล้นไม่ได้จริงคงว่า พวกผู้ร้ายทำอย่างไรแก่
ผู้เป็นสายบ้างหรือไม่

ตอบว่า ไม่ได้ทำอะไร เป็นแต่ถ้าจับได้ว่าเป็นคนเหลว
ไหล ที่หลังกมาบอกความอะไร ก็ไม่ใคร่เชื่อกัน

๒๙. ถามว่า เวลาเมื่อปล้นแล้ว พวกผู้ร้ายหลบหนีไป
ที่ไหน

ตอบว่า ผู้ร้ายในถนนคนใดได้ลาผู้ใหญ่บ้านไว้ว่าจะไป
ทางไกล ปล้นแล้วกรบออกให้พ้นถนนเสียในเวลากลางคืน ถ้า
ไม่ได้ลากรบกลับไปนอนอยู่เสียที่บ้านเรือน เมื่อผู้ใหญ่บ้านมา
ได้ถามตรวจตรา ก็หาพยานบอกว่าได้นอนอยู่บ้านเรือนในเวลานั้น

๗๐. ถามว่า ปล้นบ้านเรือนใช้ชวากไว้ดักคนติดตามหรือไม่

ตอบว่า ปล้นเรือนไม่ต้องใช้ชวาก ใช้ชวากแต่ในการปล้นโค กระบือ

๗๑. ถามว่า ทำไมปล้นเรือนจึงไม่ใช้ชวาก

ตอบว่า การใช้ชวากนั้นลำบากอยู่ที่ต้องทำไว่ก่อน และเวลาเอาชวากไปด้วย ถ้าเขาเห็นก็เขินอายว่าเป็นผู้ร้าย จะแก้ตัวไม่ได้อะไรเหมือนขโมยข้าวของ จึงใช้ชวากแต่ที่หาเป็น การปล้นเรือนไม่จำเป็นจะต้องใช้ เพราะปล้นแล้วพวกผู้ร้ายก็หนีออกมาถึงทุ่งหลังบ้าน ต่างคนก็แยกย้ายกันไปไม่มีร่องรอยจะติดตามกันได้ แต่ปล้นไล่ต้อนโค กระบือ มรรยโค กระบือ ให้เจ้าของติดตามได้ จึงต้องใช้ชวากดักเจ้าของที่ติดตาม

๗๒. ถามว่า วิธีปล้นโค กระบือ นั้นอย่างไร

ตอบว่า การปล้นโค กระบือ เป็นสองอย่าง คือ ปล้นโค กระบือ ที่ขังคอกต้องปล้นกลางคืน แต่ปล้นไล่ฝูงโค กระบือ ที่ปล่อยไว้ในที่นั้น ปล้นกลางวัน

๗๓. ถามว่า ทำไมจึงต้องปล้นกลางคืนอย่างหนึ่ง กลางวันอย่างหนึ่ง

ตอบว่า โคกระบอทชงคอกมกจะอยู่ริมบ้าน เข้าไปปล้น
กลางวันเขาเห็นตัวปล้นไม่ได้ จึงต้องปล้นกลางคืนท่านอง
ปล้นเรือน แต่โคกระบอทเขาปล่อยเลยงนน ถ้าเอาไปเลย
ไว้มิใช่ ข้าพงก็ปล้นกลางวันได้ เพราะผู้ร้ายเดินมาในข้าพง
เจ้าของไม่เห็นตัว พอโผล่ออกก็ไล่ต้อน โคกระบอเข้าพงไป
ทเดียว

๗๔. ถามว่า ผู้ร้ายจะปล้นกระบอในคอกเวลากลางคืน
นั้น จักเตรียมการอย่างไร

ตอบว่า จักเหมือนนกขปล้นเรือน ผดกนแต่เมื่อผู้ร้ายเข้า
ไปถึงคอกกระบอแล้ว ก็เอาขนระคมยงเข้าไปตามหางทคน
นอนเฝ้า ให้คนเฝ้าตกใจหนีไปแล้ว ก็เข้าถอดคอกไล่กระบอไป

๗๕. ถามว่า เมื่อปล้นโคกระบอไปแล้ว ไปทำอย่างไร
ต่อไป

ตอบว่า เมื่อต้อนไปถึงทเปลยวกชมนุมกนแย่งกระบอท
ปล้นได้

๗๖. ถามว่า วิธีแย่งกระบอทปล้นได้นั้น ทำอย่างไร

ตอบว่า มีวิธีแย่งเช่น ๒ อย่าง คือ แรกก่อนมกแย่งแยก
กันไปขาย ใครขายได้เงินเท่าใดก็เอามารวมกน แล้วจึงคดหก
ทุนและแจกส่วนกำไรกน อย่างแย่งทรพยทปล้นเรือนได้ แต่

เดยวัน ไชวธแยงอกอย่างหนึ่งค่อมอดอนกระบอไปถงทชมนม
แล้วตราการะบอทุก ๆ ตัว รวมเป็นราคาเงินปล้นได้ในคราว
นั้นเท่าใด หักไชทนเท่าใด คงเหลือเป็นส่วนแบ่งใดคนละ
เท่าใด คิดจำนวนเงินทราบก่งแล้ว จึงขายกระบอเหล่านั้น
ตามราคาทตไวกแก่ผู้รายในพวกนั้นเอง แล้วแต่ใครจะรบชอ
ไปกตว การรบชอไปขายไวกเกินราคาทตกเป็นกำไรของฝ่าย
ถ้าไปขายถูกจบกมผู้รบชอกตองเขาเนอ ผู้รบชอคงตองเสีย
ตามราคาการะบอทรบชอไป

๗๗. ถามว่า ปล้นกระบอกลางคืนไชชวากหรือไม่

ตอบว่า ไม่ตองไช ไชแต่ปล้นไล่ฝงกลางวัน

๗๘. ถามว่า ปล้นกระบอกลางคืนทำไมจึงไม่ตองไช

ชวาก

ตอบว่า พอตอนออกมาจากคอกถงทแยงแล้ว กระบอ
แยงแยงย้ายกันไปในเวลากลางคืน - ไม่มีรอรอยเจ้าของจะ
ติดตามไคถนค แต่การปล้นไล่ฝงกระบอในเวลากลางวันนั้น
พวกเจ้าของมักจะติดตามไปโดยเร็ว ตองรบตอนหนีไปให้ไกล
จึงจะไคแยงกันไค การทตอนกระบอไปทงฝง ย่อมมีรอยให้
พวกเจ้าของติดตามสังเกตไคถนค จึงตองไชชวากและตอง
คิดอ่านกลบเกลอนรอยกระบอให้สูญ

๗๙. ถามว่า การปล้นไล่ฝูงกระบอกกลางวันนั้น ทำ
อย่างไร

ตอบว่า ต้องนัดประชุมผู้ร้ายเลียงกันอย่างปล้นกลางคน
แต่เลียงกันในเวลาเช้า แลวกพากันออกเดินไปพักหายเหินอย
รจนไ้เวลาตะวัน ๒ โมง ก็ออกเดินเข้าพงตัดไปยงทเลียง
กระบอก ให้พวกผู้ร้ายต่างถนัดออกยิงไล่คนเลียงกระบอกให้หนี
เสียก่อน แลวตอนกระบอกเข้าพง ตอกระบอกเข้าในพงแลวพวก
ผู้ร้ายจึงจะเข้าช่วยกันตอนไปไ้ทางหมด แลววกทกลบเกลอน
รอนนคอ ถารวาทางกระบอกฝูงทเขาเลียงมอยทางไ้ไหนถาพอ
จะตอนไปเข้าทางใด ก็ตอนเขาทางกระบอกฝูงไปไกลๆ แลว
จึงแยกไปเสียทางอน เพราะทางกระบอกฝูงนกระบอกฝูงมกจะ
เดินอยุ่เสมอ ถากระบอกฝูงเดินเหยยบรอยกระบอกตอนไปพัก
เคยวรอยกปนกันเลอนไป ไม่นั้นทสังเกตของพวกเจ้าของไ้

๘๐. ถามว่า ปล้นไล่ฝูงโคกระบอก ทำไมจึงปล้นเวลา
บ่าย

ตอบว่า ถาปล้นเวลาเช้ากระบอกไปถูกแดดจก ก็หอย
เพลยตอนไปไมไ้ไกล จึงตอนปล้นเวลาบ่าย ไ้ตอนไปใน
เวลาแคคตอนตอนไปไ้จนตลอดคคน กระบอกไมหอย

๘๑. ถามว่า ขวากทไชนน อย่างไร

ตอบว่า ขวากทไชนนเป็น ๓ อย่าง คือขวากกระเจียวอย่าง

๑ ขวากคนอย่าง ๑ ขวากมาอย่าง ๑ ทำด้วยไม้รวกทั้ง ๓ อย่าง

ขวากกระเจียวนั้นผูกเป็น ๔ คม ทงลงคกงมคมชนตงอยู่ ไม่ต้องปัก ใช้ได้ในการขังจับนันทวน แต่ทำยากและเอาไปยาก ผู้ร้ายไม่มีใครใช้

ขวากคนนั้นมี ๓ ขนาด ขนาดเล็กสำหรับปักให้ตำเท้า อย่าง ๑ ขนาดกลางสำหรับปักให้ตำหน้าแข้ง อย่าง ๑ ขนาดยาวสำหรับปักให้ตำโคนขาอย่าง ๑ แต่ขนาดเล็กเป็นคึกว่าทก อย่าง เรียกว่าขวากชนค่าน เหลาก้วยไม้รวกแบนๆ เสียมปลาย ให้แหลมหยักปลายเป็นเงยงสนไฟเสียมพอเปราะ ปักไว้พอเสมออกดีหนา พอเหยียบเขากเทาทะลุและหักคาเทาทเคียว ผู้ร้ายใช้กันอย่างมาก อย่างกลางอย่างใหญ่ไม่มีใครใช้

ขวากมานั้น เอาไม้รวกทั้งสามมาผ่าปลายเสียมให้แหลม เอาไม้คางออกเป็น ๒ ขา ปักไว้สำหรับให้ตำอกมาหรือกระบอกขตาม แต่ต้องปักทหนาสูง ๆ

๘๒. ถามว่า ทางทตอนกระบอกไปก็เป็นที่กว้าง ทำไมจึงจะรู้ว่าเขาเองจะเดินทางนั้น ๆ จะได้ปักขวากคกไว้ให้ถูก

ตอบว่า ทางที่ตอนฝั่งกระบอมกเป็นป่าพง เจ้าของต้อง
เดินตามรอยโคกระบอมกตอนหนไป จะบกไปทางอื่นไม่ได้จึง
เป็นทศกชวากกกโตอย่าง ๑ อีกประการหนึ่งเมื่อตอนไปได้
ไกลแล้ว มีหนองนาหรือมตนมไม่ทนมผล ทางที่จะลงหนองน้ำ
แลทางที่จะเข้าโคนต้นไม้หน กเป็นทศกชวากกกโตอย่าง ๑
เพราะเจ้าของตคตามขอมเห็นคเห็นอย เมื่อถึงหนองนาคงจะ
อยากนา หรือเห็นผลไมทพอจะกินได้ก็คงจะอยากกิน ขางท
เข้าไปถูกชวากในทชนคนกม

๘๓. ถามว่า ทำไมจึงต้องใช้ชวาก

ตอบว่า เจ้าของเดินตามโคเร็วกว่าที่จะตอนกระบอมหน
และกาลงกระบอมทจะชบตอนไปโคพกเคียวไม่เท่าโคนก เพียง
คนหนกบครองวนกหอบออน

๘๔. ถามว่า วิธแย่งกระบอมทปล้นไล่ฝูงไค้นน เป็น
อย่างไร

ตอบว่า แย่งเหมอนกบกระบอมทปล้นไค้จากคอกในเวลา
กลางคน แต่ต้องไล่ไปจนคกหรือจนรุ่งเช้า จนเห็นว่าพนทเจ้า
ของจะตคตามทนแล้วจึงแย่งกัน

๘๕. ถามว่า การทปล้นเรอนกบปล้นโคกระบอมน ผู้
ร้ายจะไค้ประโยชน์ในอย่างไหนดมากกว่ากัน

ตอบว่า ถ้าจะว่าโดยส่วนประโยชน์เป็นส่วนตัวแล้ว
 ปล้นโคกระบือได้ประโยชน์มากกว่า แต่ปล้นโคกระบือลำบาก
 กว่าปล้นเรือน อยู่ทีปล้นไปแล้วต้องรบบขายโคกระบือไปให้พัน
 มอเสียโดยเร็วอย่าง ๑ และต้องเลือกทางที่จะต้อนโคกระบือ
 ไปขาย อย่าให้ต้องถูกจับกลางทางอย่าง ๑

๘๖. ถามว่า โคกระบือที่ปล้นได้นั้น ขายในแขวงเดียว
 กนหรือผู้ขายต้องพาไปขายต่างแขวง

ตอบว่า จะขายในแขวงนั้นหรือในเมืองตนเอง เป็นอัน
 ไม่มี ต้องพาไปขายต่างเมืองดังเช่นกระบือที่ปล้นได้ในแขวง
 เมืองปทุมธานี ต้องพาไปขายในแขวงกรุงเก่าหรือแขวงสพรรณ
 นครไชยศรี ถ้ากระบือกรุงเก่า สพรรณ นครไชยศรี ก็ต้องพา
 มาขายเมืองปทุมธานีแลนนทบุรี ดังนี้เป็นตัวอย่าง

๘๗. ถามว่า ทว่าผู้ขายจะต้องรบบขายโคกระบือที่ปล้น
 ได้ไปเสียโดยเร็วนั้น ทำอย่างไรจึงจะขายได้โดยเร็ว

ตอบว่า ก่อนที่ผู้ขายจะปล้นโคกระบือ ต้องสืบสวนให้รู้
 เสียก่อนว่าผู้ใดจะรบบซื้อ ต่อว่าผู้นั้น ๆ จะรบบซื้อจึงปล้น ถ้า
 ยิงหาที่ขายไม่ได้ก็ไม่ปล้น

๘๘. ถามว่า คนชนิดใดเป็นคนรบบซื้อโคกระบือ

ตอบว่า พวกทเป็นหัวหนานกเลงเป็นคนรบชอ โคกระบือ
ผรายทกคนถทเป็นนกลองเกา ๆ มกมฐานยานเรือนขางทเป็น
กานนขาง ผไหญ่ยานขาง ทเป็นกรมการชนเกา ๆ กมขางเป็น
ผรบชอกม แต่ผรบชอโคกระบือผรายมเป็นสองชนค คือชนค
หนงมมาทาโคเป็นรบชชหมค อกชนคหนงทไม่สีกลานกมกจะ
เลือกชอ

๘๙. ถาว่า คนชนคโคทรบชอไม่เลือก คนชนคโคท
เลือกชอ

ว่าตอบ คนทมทรพมมากและเป็นคนกว้างขวางมพวก
พองตางเมืองมาก คนชนคทรบชอไม่ใคร่เลือก เพราะมทน
พอจะชอและมกาลงพอจะเลือกใส่ส่ง โคกระบือไปตางแขวงตาง
เมืองโคโดยเร็ว เสนมรบชอไว้ในเวลากลางคนพอเซามคกสัง
กระบือต่อไป ไม่ทนให้ผใครเห็นโคว่าโครบชอไว้ แต่คนกลอง
ทกาลงพาหนะนอยไม่ใคร่กลารบชอโคกงนนจตองเลือก

๙๐. ถาว่า ทเลือกนนเลือกอย่างใด

ตอบว่า การทเลือกนน เลือกว่าเป็นกระบือทปลนเอามา
หรือลกเอามา เรขกวากระบือรอนหรือกระบือเป็น ถาเป็น
กระบือรอน คอทปลนเอามา จะตองรบสังต่อไปโดยเร็ว ผ
ชอไม่ใคร่ให้ราคาส่ง ถาเป็นผไม่มกาลงพาหนะกไม่กลารบ

ชอทเคียว ถ้าเป็นกระบอกเยน คอลกเอาพอจะเอาไว้ได้หลาย
วน ไม่ต้องรอรอนส่งไปทอนักขายได้ง่ายและไ้ราคามากจน

๔๑. ถามว่า เมื่อฝรายขายกระบอกต้องบอกแต่ว่า เป็น
กระบอกรอนหรือเยนเท่านั้นหรือ

ตอบว่า ต้องบอกให้เขารู้ว่าเยนกระบอกมาแต่บ้านไหน
บางไหน เมืองไหน และเป็นกระบอกของใคร เจ้าของเป็นคนมี
กำลังพาหนะหรือเป็นแต่รายธุระสามัญ ขอความเหล่านเป็นข้อ
สำคัญที่เขาจะต้องรู้ เขาจะได้รู้ว่าจะต้องส่งต่อไปทางไหนและ
ต้องระวังอย่างไร ต้องบอกที่มาของกระบอกให้ทราบกันต่อ ๆ ไป
ในพวกกระบอกโคกระบอกฝรายคองง จนถึงที่ใกล้เห็นเกินการติด
ตามแล้วจึงจะได้เอาออกใช้สอย ชอขายเป็นกระบอกในท้องที่

๔๒. ถามว่า ทำไมโคกระบอกที่ปล้นมาจึงขายไ้ราคา
น้อย ส่วนโคกระบอกที่ลักมาจึงขายไ้ราคามาก

ตอบว่า โคกระบอกที่ปล้นเพราะมีเหตุปล้นสะดม เจ้าพนักงาน
มักจะติดตาม ถ้าเป็นกระบอกที่ลอบลักเอามาเจ้าพนักงานไม่ใคร่
ติดตาม จึงไม่มีเหตุรอนรณแก่ฝรายชอเหมือนโคกระบอกที่ปล้น
ออกประการหนึ่ง โคกระบอกที่ปล้นมักจะเป็นคราวละมาก ๆ แต่โค
กระบอกที่ลักกันคราวละตัว ๒ ตัว แม้กำลังในพวกเจ้าของที่จะ
ออกติดตามก็ยาก

๔๓. ถามว่า ถ้าเช่นนั้นผู้ทรยศโคกระบือของฝราย
ก็เสมอเป็นแต่คนกลาง หากำไรในกระบวนรบชอชายเช่นนั้น
หรือ

ตอบว่า เป็นเช่นนั้น ผู้ทรยศโคกระบือโจรฝรายที่จะเอาไว
ใช้สอยเองเป็นไม่มี เป็นแต่รบชอไวแล้วก็ส่งไปขายจนราคา
เอากำไรต่อ ๆ กันไป เพราะฉะนั้นราคาโคกระบือที่ฝรายปล้น
สะสมหรือลักมา ถ้ายิงขายก็ลดถนุได้เท่าใด ก็ยังไคราคา
มากจนทุกที ยิ่งขายก็ลดยิ่งไคราคาน้อย

๔๔. ถามว่า ถ้าไม่มีผู้เป็นใจคอยรบชอโคกระบือโจร
ฝราย โคกระบือที่ปล้นสะสมไป จะขายอย่างไรได้บ้างหรือไม่

ตอบว่า ถ้าไม่มีนักเลงคอยรบชอโคกระบือโจรฝรายแล้ว
โจรฝรายก็ไม่อาจจะปล้นสะสมลักโคกระบือไปได้ เพราะโคกระบือ
เป็นสัตว์ใหญ่ ปล้นสะสมลักไปแล้วจะซ่อนเร้นไว้ก็ไม่ได้ ถ้า
จะพาไปเที่ยวเร่ขายก็คงจะเกดสังสัยจับกุมกันจน ถึงมีนักเลง
คอยรบชออยู่อย่างทุกวันนี้พวกฝรายที่ปล้นลักโคกระบือไป กว่าจะ
จะถนุขายได้ก็แสนลำบาก ต้องบุกป่าฝ่าพงไปทางวนหนึ่งสอง
วันจึงจะถนุขาย

๔๕. ถามว่า ทว่าต้องระวังอย่าให้ถูกจับกลางทางนั้น
ก็ระวังอย่างไร

ตอบว่า การตอนโคกระบือที่ปล้นเขาไป จะเดินในท้องทุ่ง
นาที่เตียนไม่ได้ กลัวเขาจะเห็น ถ้ามีข่าพวงพอจะเดินได้ต้อง
เดินขลุ่ยไปในข่าพวงทรก ถ้าจะเดินที่ทุ่งต้องเดินแต่เวลากลางคืน
และต้องระวังหลีกเลียงโรงพักพลตระเวนและตำรวจภูธร และ
หลีกท้องทุ่งใหญ่บ้านที่เข้มแข็งในราชการด้วย

๑๖. ถามว่า ทำไมจึงต้องเดินหลีกเลียงท้องทุ่งใหญ่
บ้านที่เข้มแข็งในราชการ

ตอบว่า ถ้าไปเจอผู้ใหญ่บ้านที่เข้มแข็ง เขาตเกวาระเรียก
ลูกบ้านออกช่วยกันไล่เอาพวกเดยว ผู้ร้ายก็ต้องทิ้งโคกระบือ ดัง
เช่นผู้ร้ายปล้นกระบือไปจากเมืองปทุมธานี เมื่อเดือนกรกฎาคม
จะพากระบือไปขายเมืองสุพรรณบุรี ผ่านไปในท้องทุ่งใหญ่บ้าน
เกตุฯ ตเกวาระเรียกลูกบ้านออกไล่พวกเดยว ผู้ร้ายก็ต้องทิ้ง
กระบือหมด

๑๗. ถามว่า ทำไมผู้ร้ายจึงจะรู้ได้ว่าผู้ใหญบ้านคนใด
เข้มแข็งและคนใดไม่เข้มแข็ง

ตอบว่า ขอนผู้ร้ายต้องสืบสวนอยู่เสมอ เพื่อจะรู้ว่าก้าน
ผู้ใหญบ้านคนใดเห็นแก่ราชการเข้มแข็ง คนใดเป็นคนอ่อนแอ
และคนใดเป็นนกกเลง ผู้ร้ายยำเกรงผู้ใหญบ้านที่เข้มแข็งคนใด
ก็พอใจผู้ใหญบ้านที่เป็นนกกเลงคนนั้น เพราะผู้ใหญบ้านเป็น

มอานาว่ากล่าวลูกบ้านใด ถ้าผู้ใหญ่บ้านเห็นใจด้วยผู้ร้าย ผู้
ร้ายไปมาอาศัยผู้ใหญ่บ้านก็ไม่มีใครจับกุม

๔๘. ถามว่า ผู้ร้ายเกรงกลัวพลตระเวนและตำรวจภูธร
ก็ผู้ใหญ่บ้านที่เป็นคนแข็งแรงในราชการนั้น จะเกรงทางไหน
มากกว่ากัน

ตอบว่า เกรงผู้ใหญ่บ้านที่เป็นคนแข็งแรงมากกว่า เพราะ
ผู้ใหญ่บ้านมีอยู่ทุกแห่ง และเป็นผู้รู้จักผู้คนมาก ถ้าเป็นคน
แข็งแรงแล้ว ก็อาจจะเรียกลูกบ้านออกช่วยเป็นกำลังได้มาก ๆ
ส่วนพลตระเวนและตำรวจภูธรนั้น ผู้ร้ายเกรงมากแต่ในลำแม่น้ำ
แต่ส่วนบนบกพลตระเวนตำรวจภูธรโดยปรกติอยู่แต่ตามโรงพัก
ผู้ร้ายรู้เห็นว่าโรงพักอยู่ทีใดไม่ทำร้ายในทีใกล้ และไม่ต้อน
โคกระบือที่ปล้นสะดมไปใกล้โรงพักแล้วกัน บางทีโรงพักซึ่ง
ไปตั้งอยู่ในที่เปลี่ยวนาน ๆ เข้า พวกตำรวจภูธรและพลตระเวน
ซึ่งประจำโรงพักนั้น ไปเที่ยวเตร่เลยชอบพอเป็นเพื่อนฝูงกับพวก
นักเลงไปก็มี การบนบกที่ผู้ร้ายเกรงตำรวจภูธรและพลตระเวน
มากอยู่ แต่เมื่อต้อนฝูงโคกระบือไปมาก ๆ ถ้าตำรวจภูธรหรือ
พลตระเวนติดตามไม่ทันแล้วเอาไปไม่มีใครได้ ดังเช่นปล้นที่
บางซื่อ พวกตำรวจภูธรเมืองสุพรรณติดตามมาจนถึงทุ่งลานเท
ผู้ร้ายก็ต้อนฝูงโคกระบือเอาไปไม่ได้

๙๙. ถามว่า ตำรวจภูธรในเวลากลางวันเขาก่ออกเดิน
ตรวจตราอยู่เสมอ จะว่าเขายู่แต่โรงพักอย่างไร

ตอบว่า ตำรวจภูธรออกตรวจในเวลากลางวันจริง แต่
เวลาตำรวจภูธรไปตรวจมักตรงไปถามเหตุการณ์ที่ขานผู้ใหญ่บ้าน
ถึงผู้รายจะแอบแฝงอยู่ในหมู่บ้านนั้น ก็พอรู้ความเวลาหลบหนี
ไปไปได้

๑๐๐. ถามว่า ในการที่เจ้าพนักงานติดตามสืบจับผู้ร้าย ๆ
ต่อสู้เจ้าพนักงานอย่างใดบ้างหรือไม่

ตอบว่า ไม่เคยได้ยินว่าผู้ร้ายต่อสู้เจ้าพนักงานอย่างใด เห็น
คดีแต่จะหนีอย่างเดียว ทต่อสู้เห็นมีแต่ผู้รายใจฉกรรจ์เช่น
อายุรกกต่อสู้แต่เวลาจวนตัว เมื่อเจ้าพนักงานจะจับ

๑๐๑. ถามว่า ได้ยินว่าผู้ร้ายคดีจะปล้นโรงพักตำรวจ
ภูธรที่ลานเทครองหนงจริงหรือ

ตอบว่า ได้ยินแต่อายุรกกขอายุรกวงพูดว่า ๆ ถ้าจะปล้น
โรงพักที่ลานเทเอาปืนตำรวจภูธรก็จะได้ เพราะบางเวลามตำรวจ
อยู่รักษาโรงพักนั้นเพียง ๒ คน ๓ คน เป็นแต่พัก ๆ อย่างนั้น
ไม่ปรากฏว่า ได้คิดอ่านการที่จะปล้นสะคม แต่ที่ใดถึงคิดอ่าน
กันจริงมีจริงหนง เมื่อเมืองปทุมธานีจับเอาอายุรกรรมมาขังไว้

ตระวางเมืองปทุม พวกผู้ร้ายได้ประชุมคิดกันว่าจะไปปล้นแหก
ตระวางแกเอาอายุเร่ออก แต่ยังไม่ทันทำการ กรุงเก่าจับ
อายุยวงหวหนาคณคคไปไต่เสีย ก็เข็นอนเล็กกันไป

๑๐๒. ถ้ามว่า ถ้าผู้ร้ายรู้ว่าเจ้าพนักงานเขาสืบจับ ผู้ร้าย
คิดหลบเลี่ยงหลกหน้อย่างไร

ตอบว่า ถ้าไต่ความว่าเจ้าพนักงานเขาร้องรอย ดังเช่น
เขาจับพวกเพื่อนไปไต่ข้างแล้ว ผู้ร้ายก็หลบหนีไปอยู่เสียต่าง
เมือง ที่เป็นคนไม่มกมลาเนาอพยพไปอยู่เสียเมืองอนทเคียวกม
ทมไรรนายนเรือนเป็นกมลาเนามั่นคง ก็หลบไปอยู่เมืองอนเสย
ชวคราวหน่ง แล้วคอยสืบสวนฟังคพอเห็นการสืบสวนคอยชา
ลงก็กลับไปเยี่ยมบ้านเป็นครั้งเป็นคราว แรกไปแต่เวลากลางคืน
แล้วค่อยไปในเวลากลางวัน ไป ๆ มา ๆ จนเห็นว่าการสืบสวน
ส่งบส่งคคแล้ว ก็กลับไปอยู่บ้านคงเก่าเป็นคงนโดยมาก แต่
บางคนหลบหนีแล้วเลยไปเป็นผู้ร้ายโจรกรรม ดังเช่นอายุรัก
แต่เดิมกเป็นแต่ผู้ร้ายลักกระขบ ผู้ใหญ่บนจับกระขบไต่ อายุรัก
ชคใจยังผู้ใหญ่บนตาย แล้วอายุรักก็เลยหนีออกอยู่ทเปลี่ยว เทียว
ประพศิตตวเป็นผู้ร้ายโจรกรรม มาฉพนคน ปล้นสะคมมาจน
กระทงเจ้าพนักงานยังตายเสียเมื่อเร็ว ๆ น

๑๐๓. ถามว่า ถ้าเขาจับพวกเพื่อนไปชำระ พวกผู้ร้าย
ไปติดตามสั่งเสียและช่วยเกอหนนกันอย่างไรบ้าง

ตอบว่า เคยทราบว่าพวกผู้ร้ายที่ไปปล้นด้วยกัน เข้าไป
รบเป็นพยานฐานทำให้เพื่อนที่เขาจับไปได้ แกกนหลตมาไค้ม
อยู่บ้าง นอกจากนั้นไม่ปรากฏว่าช่วยเหลือเกอหนนกันอย่างไร
ใครถูกจับไปแล้วก็เป็นธุระของญาติพี่น้องคนนั้น

๑๐๔. ถามว่า ผู้ร้ายล็กกระขอบเขาปล้นกี่ครั้ง คอ
พวกผู้ร้ายที่ปล้นสะคมนหรือพวกอื่น ๆ

ตอบว่า ผู้ร้ายล็กกระขอบนั้นมมากแทบจะนับไม่ถ้วน เพราะ
การล็กกระขอบเหมือนเป็นวิชาของตนของบรรดาคนที่จะเป็นนัก-
เลง ดังแต่พอเป็นหนุ่มเที่ยวเล่นสักรายาฉนหรือเล่นเบี้ยพอใจแตก
แล้ว จะต้องการเงินมากมกหนเขาเล่นทางล็กกระขอบก่อน ต่อมา
คนชำนาญการล็กกระขอบแล้วพอใจจะทำการให้ร้ายแรงต่อไปอีก
จึงทำการปล้น สะคม เพราะ ฉะนั้น บรรดาผู้ร้ายปล้น สะคมยอม
ชำนาญการล็กกระขอบทุกคน แต่ถาทำการถึงปล้นสะคมแล้ว
ชอบปล้นมากกว่าลัก เพราะได้มากกว่า แต่คงลักอยู่บ้างใน
เวลาว่าง ๆ หรือที่ใดโอกาสสยเหมาะไม่ลำบาก ดังเวลาไป
เที่ยวเตร่กลับมาเห็นโคปล่อยปละไว้ลยตาคนเลียง ก็จับขยชเอา
มาเสีย แต่ไม่ตงความพากเพียรจะล็กกระขอบ พวกที่พากเพียร

เขาเป็นธุระในการล็กกระษอนน มักจะเป็นผู้แรกเข็นนกเลง
หรือคนหากินในกระษอนล็กกระษอนมานาน ๆ แต่ไม่พอใจจะทำ
การตอชนไปถึงปล้นสะคม ก็ยงล็กโคกระษอนอย่างน

๑๐๕. ถามว่า วิธล็กโคกระษอนทำอย่างไร

ตอบว่า การล็กโคกระษอนเป็น ๒ อย่าง คือล็กโคกระษอน
ที่เต็กเอาไปเลี้ยงตามทุ่งเวลากลางวันอย่างหนึ่ง ถอดคอกล็กโค
กระษอนที่เขาขังไว้ในเวลากลางคืนอย่างหนึ่ง

วิธล็กโคกระษอนที่เต็กเลี้ยงตามทุ่งนานน นอกจากล็ก
กระษอนที่ลงไปลขตาเจ้าของ วิธล็กหากินอยู่ ๒ อย่าง คือ
ตอนกระษอนของตนผ่านไปในฝูงกระษอนที่เต็กเลี้ยง เพื่อประสงค์
ให้กระษอนของเต็กตคฝูงกระษอนของตัวไปตัวหนึ่งสองตัว ถ้าเต็ก
รทนกแล้วไป ถ้าไม่รทนกตอนเลยเอาไปขายเสีย นเช่นวิ
อย่างง่าย ออกอย่างหนึ่งน หาใครเป็นสายไปล่อเต็กเลี้ยง
กระษอนให้ไปอาบนน้ำหรือไปมวเล่นอะไรเสียให้ลขตา ทางนี้ผู้ขาย
ล็กกระษอนไป ๒ ตัว ๓ ตัวตามแต่จะไ้

วิธล็กคคอกกน ตอชมพวกเพื่อน ๓ คน ๔ คนไปตว
กนในเวลากลางคืน ไปคอยช่มอยู่จนเห็นคนเฝ้ากระษอนหลยจึง
ลอบเข้าไปตคคอกล็กกระษอนไปตามแต่จะไ้ ถ้าเจ้าของคนหลย
รทนกตอชมน

การล็กกระขอตองพากเพียรลาบากยากที่จะไต่ ถึงจะได้
ก็ไม่มีใครไต่เท่าใด เพราะฉะนั้นพวกผู้ร้ายที่เคยไต่ในการปล้น
สะคมแล้ว จึงไม่มีใครชอบล็กกระขอ

๑๐๖. ถามว่า กระขอทล็กเอาไปไต่เอาไปขายอย่างไร

ตอบว่า กระขอทล็กเอาไปไต่ พาไปเสียบพอนกนทอย
ของเจ้าของแล้ว ก็ไม่ต้องรบบรอนพาหนะนัก บางทีกเอาไปขาย
แก่นกเลงในถื่นนั้น บางทีกเอาไปขายแก่นกเลงซึ่งเป็นผู้รับขอ
โคกระขอทผู้ร้ายปล้น

๑๐๗. ถามว่า ผู้รับขอกระขอทล็ก รัชชอไว้แล้วทำ
อย่างไร

ตอบว่า รัชชอไว้แล้วก็ขายส่งต่อไป แต่ไม่รบบรอนและ
ไม่มีใครส่งไปไกลอย่างโคกระขอทผู้ร้ายปล้นมา เพราะเหตุว่ามี
ทางที่จะหากำไรได้ในกระบวนรัชชอไถ่ถอนออกอย่าง ๑

๑๐๘. ถามว่า วิธีไถ่ถอนโคกระขอนั้น ทำอย่างไร

ตอบว่า วิธีไถ่ถอนโคกระขอนั้น คือถ้ากระขอของใคร
หาย เจ้าของไม่ทราบว่าหายไปทางไหน จึงไปหาพวกนกเลง
ในถื่นนั้นจางวานให้ช่วยสืบเสาะ ถ้าเจ้าของเป็นนกเลงก็ออกสืบ
เสาะเอง สืบถามตามพวกนกเลงต่อ ๆ ไปจนรู้ได้ว่า กระขอไป
ตกอยู่ที่ผู้รับขอคนไหน ๆ จึงตรงไปหาผู้รับขอ บอกว่าเคยวน

กระบอกของคนนั้น ๆ หายมาทางนี้ เจ้าของอยากจะทำอะไร ก็
หรือไม่ว่ากระบอกนั้นอยู่ที่ใดและจะได้อะไรหรือไม่ ผู้รับซื้อทำเป็น
โกลนบอกว่าได้ยินอยู่ว่ากระบอกนั้นมาทางนี้ จะลองไปสืบถาม
ซื้อได้ก็ จะให้ค่าโง่สักเท่าใด เมื่อว่าราคากันตกลงแล้ว นักเลง
ก็กลับมาบอกเจ้าของกระบอกว่า สืบได้ข่าวแล้วว่ากระบอกไปอยู่
ทางตำบลนั้น ๆ แต่ปลื้มเสียไม่บอกตำบลจริงให้เจ้าของทราบ
เพราะกลัวเจ้าของจะไปโง่เสียเองตัวนักเลงจะไม่ได้อะไร เมื่อ
เจ้าของถามว่าเขาจะเอาค่าโง่เท่าใด นักเลงก็บอกราคาให้เกิน
ไว้สัก ๒๐ บาทหรือ ๓๐ บาท เป็นส่วนกำไรของตัวอกชน
หนึ่ง เมื่อเจ้าของตกลงจะโง่ ถ้านักเลงนั้นไม่พอใจเจ้าของก็
รับเงินไปโง่เอง ถ้าพอใจเจ้าของจะไม่ฟ้องร้องเอาความ ก็
พาเจ้าของไปช่วยไปหาผู้รับซื้อ ข้างผู้รับซื้อขงทากระบวนออก
แอดต่อกับอีกว่า จะต้องไปพุดจาอ้อนวอนเขาก่อน ขอผูกเพยน
ไปชววันหรือครึ่งวัน เบนแต่รับเงินไว้ในเวลานั้นแล้วกระซิบ
สั่งให้ลูกสมุนเอากะบอกไปผูกไว้ในป่าแห่งใดแห่งหนึ่ง แล้วตัว
ทำโกลนหายไปพอเป็นทีเสียหนอยหนึ่ง แล้วจึงกลับมาบอกว่าให้
ไปตามเอากะบอกมาทางนั้น ๆ ได้ ฝึกได้เดินไปก็พบกระบอกอยู่
กลางป่า จึงแก้งกลับมา เมื่อจวนจะถึงบ้านเจ้าของต้องปล่อย
กระบอกนั้นเสียออกครึ่งหนึ่ง บางทีนักเลงจับจวนกระบอกนั้นไปส่งต่อ

ก้านัน ว่าจขกระบอพลกไคไม่ทราบว่กระบอของไคร ให้ก้านัน
นำส่งอำเภอโฆษณาการ ฝ่ายเจ้าของกพาทวพมพรปพรรณไป
พิสูจน์ต่ออำเภอ ขอรบกระบอนนมา แต่บางทเมอเอากระบอมา
ปล่อยไวหลังบ้านแล้ว เจ้าของทำเป็นไปพบ เข้าไปบอกต่อก้านัน
เป็นคานขว่า เห็นกระบอของตนทหายมาปล่อยอยู่ไปจขมาไคกม
วธไถกระบอทากนคณ

๑๐๙. ถามว่า วิธไถกระบอคทำวกวนเป็นกลอยายมาก
ยังไม่เข้าใจชคว่าทำไมจึงต้องทำอย่างนน เป็นคณว่าเมอเจ้าของ
ไคกระบอคนมาแล้ว ทำไมจึงต้องมาปล่อยและร้องให้โฆษณา
ตอบว่า เพราะเมอกระบอหายไไปเจ้าของไคทำกฏหมาย
ตราสินไวเป็นสำคัญ ถ้าไม่ทำอบายเช่นนนกกลวเห็นพรธทร
เห็นเป็นใจในการไถถอนโคกระบอขฝราย

๑๑๐. ถามว่า ส่วนฝรบชอนนทจริงกเป็นเพอนกขนกเลง
ทไปขอไถ ทำไมจึงไม่บอกกันตรง ๆ ต้องปคว่ากระบออยู่ทฝ
อนและตองเอาไปผูกไวให้ไปไคกลางบ้านวยเหตุไค

ตอบว่า ทฝรบชอตองปคนกกเลงฝขอไถนน เพราะกลว
จะตอตามราคาเอาค่าไถแรงไม่ไคพอตองการ อกประการหนึ่ง
ฝทไปขอไถนน บางทกไม่ไชเป็นนกกเลงทคณเคยกนกก จึงตอง
ทำอบายไวอย่างนน ในขอทเอาไปผูกไวในกลางบ้านน เพอ

จะไม่ให้หมียานปรากฏว่าผอมชอกต หรือหนักเลงที่ไปขอไถ่กต
 เกี้ยวของไทรบและมอขกระบอตนนแกกัน และไม่ปรากฏว่า
 กระบอตนนไคยยกยผอมชอกตว

๑๑๑. ถามว่า วรณนกระบอตนนทำอย่างไร

ตอบว่า คล้ายกขวิไถ ผดกนแต่หนักเลงผตามกระบอ
 ไปลักกระบอของผอน หรือไปชอกระบอที่เขาลักกนมาพาไปแลก
 เอากระบอที่หาขมาให้เขาของ ทำอย่างนหนักเลงผผอนไค้ทำไร
 มากชน และผวขแลกกระบอขมกจะไค้กระบอขนกกว่าตัวทวข
 ชอไว ถ้าไม่ไค้อย่างนหนักตองเรยกเงินเติมควข

๑๑๒. ถามว่า ไค้กระบอที่ไค้ผอนกนนั้น ชวแต่ไค้กระบอ
 ทลกหรือไค้กระบอที่ปลนสะคมกไค้ผอนกนไค้

ตอบว่า ไค้ผอนกนไค้แต่ไค้กระบอทลกเท่านั้น ไค้กระบอ
 ที่ปลนสะคมตองรบส่งไปให้ไกล ไม่มีโอกาสที่จะไค้ผอนไค้

๑๑๓. ถามว่า การลักกระบอที่ละตัวสองตัว มีคนลัก
 มากๆ เช่นนี้ ไม่ถูกกระบอของเพื่อนนหนักเลงกนเองขางหรือ

ตอบว่า ถูกเขาขอยๆ เพราะกระบอที่เคกเอาไปเลียงที่
 กลางทุ่ง ผวขไม่ไค้รว่านเป็นกระบอของไค้รต่อไค้ร แต่ถา
 ลกเอาไปแลวคคตามไป ถาว่านเป็นกระบอกนเองกคคกระบอ
 และคคเงนกนตามฐานกนเอง

๑๑๔. ถามว่า ไตยีนว่าฝรายมวธแกทาหนกระขอไค
จริงหรืออย่างไร

ตอบว่า แกไคแต่ทเขา คอกระขอเขากางแกเป็นเขารอม
ไคอย่างหนง กระขอเขารอมแกเป็นเขาขคไคอย่างหนง กระขอ
เขาขคแกเป็นเขารอมไคอย่างหนง แต่กระขอเขารอมจะแกเป็น
เขากางคคออกไปเขาหกแกไมไค

๑๑๕. ถามว่า วธแกทาอย่างไร

ตอบว่า เอาคนพอกศษะกระบอกอนเพอกนรอน แล้ว
เอานามันปลาทาเขาให้ทว เอาไฟลงจนเขาออน แล้วจึงเอา
ปลอกเหล็กสวมเขาคคให้เป็นรูปตามความพอใจ

๑๑๖. ถามว่า เงินทองที่ฝรายไคไคโดยกระบวนโจรกรรม
ฝรายเอาไปใช้สอยอย่างไร

ตอบว่า เงินทองที่ไคมาในการปล้นสะคมหรือไปทำโจร-
กรรมอย่างไคๆ ไม่เห็นใช้ในการอย่างอน นอกจากเป็นการ
กนกขเลนสออย่างน ถ้าฝรายมเงินคคตวทเทยวเตรเลยงคกน
ไป และเลนเบยไปจนกระทั่งหมดเงิน ในการที่จะชอหากมแต่
ชอบนผาอาวุธเครื่องนงห่ม และชอโคกระขอของฝราย แต่ที่จะ
เอาไปชอหาใช้สอยประกอบการทามาหากนใหม่กาลงขรขรณชน
ในทางที่จะเลยงชพโดยสุจริตนนไมม เป็นความสตัยจริงคงน

เรื่องสนทนากษัตริย์ราชปณน ตงแต่ไคลงพมพครงแรก
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ ต่อมาไคลงเกตสยสวณวธิ์รายทางอน ๆ
ไคความว่าอยู่ในวิธทกล่าวมานโดยมาก จึงเห็นว่าตามคำให้
การของรายทให้การไวนนเป็นความจริง อนเจ้าพนกงงานทม
หนาทสยยและไคสวณโจรราย ควรจะสยเกตไค

กรุณาด้วยความร่วมมือของกระทรวงศึกษาธิการได้มอบให้องค์
การค้าของกรุณาจัดพิมพ์หนังสือภาษาไทยที่ได้ออกจำหน่ายเป็นชุด ๆ
ในราคาถูกพอเหมาะ หนังสือชุดนี้ได้พิมพ์ออกจำหน่าย ตั้งแต่ ๑ มกราคม
๒๕๐๔ เป็นต้นมาแล้ว

รายชื่อหนังสือที่พิมพ์ออกจำหน่ายแล้ว

- ชุดที่ ๑-๑๐๑ ไตรภูมิพระร่วง
- ชุดที่ ๒-๒๐๑ ชุมนุมฉันทดุสิตสังเวช เล่ม ๑
- ชุดที่ ๓-๓๐๑ ประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ เล่ม ๑-๒ ของพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
-๓๐๒ สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- ชุดที่ ๔-๔๐๑ บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ ร. ๖
- ชุดที่ ๕-๕๐๑ พิมพ์พิไล ของ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
-๕๐๒ แม่ศรีครัว, บ่อยใหม่, หมั้นไว และตาเงาะ ของ
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี
- ชุดที่ ๖-๖๐๑ ตำนานพระพุทธเจดีย์ เล่ม ๑-๒ ของ สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
-๖๐๒ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑
ของ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์
- ชุดที่ ๗-๗๐๑ เดือนใจ ของ ภิกขุ บุญญานันท์
- ชุดที่ ๘-๘๐๑ ชุมนุมปาฐกถา ของ ภิกขุ บุญญานันท์
- ชุดที่ ๙-๙๐๑ สนิมใจ ของ พ.อ. ปิ่น มุกกันต์
- ชุดที่ ๑๐-๑๐๐๑ พระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับคอนเจดีย์
ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง
ราชานุภาพ
- ชุดที่ ๑๑-๑๑๐๑ รวมเรื่องสั้น ของ แสงทอง
- ชุดที่ ๑๒-๑๒๐๑ อันเป็นที่รักแห่งแผ่นดิน, ชาคริตนิตรา, เพื่อนชาย
และ ห้องที่ ๖๕ ของ สันต์ เทวรักษ์

รายชื่อหนังสือที่กำลังจะพิมพ์ออกจำหน่ายในเร็ว ๆ นี้

- ชุดที่ ๒-๒๐๒ ขุมนมฉันทดุษฎีสังเวย เล่ม ๒
ชุดที่ ๔-๔๑๗ บทละครพูดเรื่องกุศโลบาย
ชุดที่ ๕-๕๐๑ ลิขิตธรรมเนียม เล่ม ๑
ชุดที่ ๑๐-๑๐๐๓-๑๐๐๕ กองทัพธรรมเล่ม ๑-๒ ของ นายสุชีพ ปุญญานุภาพ

๑๐๐๗-๑๐๐๘ หลักพระพุทธศาสนาและธรรมบรรยายพิเศษ

เล่ม ๑-๒ ของ พุทธทาส ภิกขุ

- ชุดที่ ๑๑-๑๑๐๑ เทียวทะเลตะวันออก ของพระเจ้าบรมวงศ์ กรมพระ
สมมตอมรพันธุ์ เทียวเมืองเพชรบูรณ์ ของสมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
เทียวนาตกเจ้าอนัมก๊กที่ เกาะกูด และ เทียวไทรโยค
ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา
ภาณุพันธุวงศ์วรเดช

- ชุดที่ ๑๒-๑๒๐๒ พระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ก่อนเสวยราชย์ พระบวรราชประวัติและพระ
ประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทว
วงศ์วโรปการ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
พระยาดำรงราชานุภาพ พระประวัติตรัสเล่า ของ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

- ชุดที่ ๑๓-๑๓๐๒-๑๓๐๓ แผ่นดินของเรา เล่ม ๑-๒ ของ “แม่อนงค์”
๑๓๐๕-๑๓๐๖ บันไดแห่งความรัก เล่ม ๑-๒ ของ สันต์ เทวรักษ์

- ชุดที่ ๑๖-๑๖๐๑ ประชุมพระนิพนธ์เรื่องเบ็ดเตล็ด ของ สมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ราคาจำหน่ายมาตรฐาน ปกอ่อนเล่มละ ๑๐.๐๐ บาท

สำหรับผู้สนใจจะสั่งจองขอทักเล่มที่พิมพ์ออกจำหน่ายทั้งปี และ
ผู้ที่ขอเป็นจำนวนมาก องค์กรค่า ๆ จะให้ส่วนลดเป็นพิเศษ โปรด
ติดต่อขอทราบรายละเอียดจากผู้จัดการองค์การค่าของคุรุสภา ศึกษา-
ภัณฑ์พาณิชย์ อาคาร ๕ ถนนราชดำเนิน พระนคร

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา นายกำธร สติรกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๕๐๔

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี